

LINGUA SLOVENICA

NORMATIVNOST
V SLOVARJIH
SLOVENSKEGA
KNJIŽNEGA JEZIKA

MANCA ČERNIVEC

MANCA ČERNIVEC
NORMATIVNOST V SLOVARJIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Založba ZRC

NORMATIVNOST V SLOVARJIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Manca Černivec

LJUBLJANA 2024

Zbirka: Lingua Slovenica 17
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Manca Černivec

NORMATIVNOST V SLOVARJIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Urednica: Helena Dobrovoljc
Recenzenta: Ina Ferbežar, Hotimir Tivadar
Oblikovanje: Brane Vidmar
Prelom: Nina Semolič

Izdal: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj: Kozma Ahačič
Založila: Založba ZRC
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Tisk: Birografika BORI, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja.
Ljubljana 2024

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) na osnovi razpisa za znanstvene monografije v letu 2023. Nastajala je v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira ARIS. To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC-ND, ki ob navajanju in priznavanju avtorstva dopušča reproduciranje in distribuiranje, ne dovoljuje pa dajanja v najem, priobčevanja v javnosti za komercialni namen in nobene predelave: <https://doi.org/10.3986/9789610508342>.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID 186765571
ISBN 978-961-05-0833-5

E-knjiga
COBISS.SI-ID 187147779
ISBN 978-961-05-0834-2 (PDF)

VSEBINA

Predpisanje	7
I Uvod	9
II TEORETIČNA IZHODIŠČA – OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	19
2.1 (Knjižnojezikovna) norma	21
2.1.1 Trisestavinskost knjižnojezikovne norme	24
2.2 Normativistika	28
2.2.1 Normiranje ali kodifikacija	29
2.2.2 Opisovanje in predpisovanje	33
2.3 Knjižni jezik	42
2.3.1 Knjižni jezik v Praškem lingvističnem krožku	42
2.3.2 Knjižni in/ali standardni jezik	46
III NORMATIVNA INFORMACIJA V SLOVARJU	61
3.1 Normativna informacija v slovenskem slovaropisju skozi čas	62
3.1.1 Eksplicitna normativna informacija v slovenskih pravopisnih slovarjih	65
3.1.2 Normativna informacija v splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih v slovenskem in širšem slovanskem prostoru	89
3.1.3 Razprava	145
IV ANALIZA NORMATIVIZMOV V PRVI IN DRUGI IZDAJI SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA	149
4.1 O normativizmih	149
4.2 Analiza normativizmov	150
4.3 Sežetek	169
4.3.1 Kvalifikator <i>neustaljeno</i> preštevno	169
4.3.2 Kvalifikator <i>nepravilno</i> preštevno	176
4.3.3 O označevanju in vrednotenju jezikovnih pojavov v SSKJ in SSKJ ²	178

V	POTREBE SLOVARSKIH UPORABNIKOV KOT ENO OD IZHODIŠČ SLOVAROPISNE DEJAVNOSTI	183
5.1	Prepoznavanje normativnih zadreg jezikovnih uporabnikov	186
5.1.1	Normativne zadrege in jezikovno svetovanje	187
5.1.2	Spletne jezikovne svetovalnice	188
5.1.3	Analiza jezikovnih zadreg v spletnih jezikovnih svetovalnicah	191
5.2	Anketa o potrebah in pričakovanjih slovarskih uporabnikov	202
5.2.1	Potrebe in pričakovanja slovarskih uporabnikov v slovarju njižnega jezika	203
5.3	Sežetek	219
VI	SKLEP	221
	Povzetek	231
	Summary	237
	Literatura	243
	Imensko kazalo	251
	Stvarno kazalo	255
	Razčlenjeno kazalo	259

PREDPISANJE

V slovarjih slovenskega knjižnega jezika besede *predpisanje* ni, čeprav bi bilo logično in pričakovano, da je sestavek, ki je zapisan pred knjižnim besedilom, *predpisanje*, saj je to sestavek, ki je navadno napisan, ne pa govorjen, da bi ga upravičeno lahko poimenovali *predgovor*. A v jeziku ni vedno vse logično in pričakovano.

Slovar je rezultat leksikografske obravnave jezika ter prinaša jezikovne in zunajjezikovne informacije o jezikovnih enotah, ki so v slovar sprejete na ravni iztočnice. Slovaropisec, ki pripravlja sodobni slovar knjižnega jezika, besede *predpisanje* ne bi uslovaril, saj bi – če bi se pri normativnem vrednotenju upošteval štiri osnovna načela normiranja: načelo izročila, načelo rabe, načelo gospodarnosti in načelo sistemskosti – kajpak ugotovil, da beseda *predpisanje* ustreza le načelu sistemskosti, ostala načela pa zaobide. A za jezik je značilna spremenljivost in morebiti bo slovaropisec v ne tako daljni prihodnosti v slovar zajel besedo *predpisanje*.

Seznanjanje z normativnostjo me je naučilo, da je normiranje knjižnega jezika kompleksen proces, ki zahteva neprestano preizpraševanje ugotovljenega in razkriva vrzeli, ki jih je treba zapolniti. Svoje dosedanje ugotovitve predstavljam v pričujoči monografiji, ki za izhodišče postavlja zavedanje, da je normativno vrednotenje inherentno prisotno v jezikovnih priročnikih knjižnega jezika in da je normativno vrednotenje v binarnem razmerju *prav : narobe* preseženo, saj je treba ustreznost jezikovnih pojavov presojati z upoštevanjem raznolikosti sporazumevalnih položajev, v katerih se v vsej svoji pestrosti uresničuje knjižni jezik.

Urednici in mentorici dr. Heleni Dobrovljc, ki mi z vso vestnostjo in pronicljivostjo približuje teorijo normativnosti, se iskreno zahvaljujem, da lahko svoja spoznanja predstavim v zbirki *Lingua Slovenica*. Moje številne ideje je potrpežljivo sprejemala ter jih nevsiljivo in z naklonjenostjo kritično ovrednotila, ob vzpostavljenih vprašanjih pa nesebično delila svoje znanje in izkazala zaupanje v mojo presojo.

I

UVOD

Normativnost v slovaropisju, in širše jezikoslovju, je pojav, povezan s presojanjem in vrednotenjem izbranih jezikovnih sredstev kot zaželenih, primernih, dobrih ali kot nezaželenih, neprimernih, slabih glede na naučene in pričakovane jezikovne norme. Med uporabniki jezikovnih priročnikov je normativnost najbolj prepoznana takrat, ko ti priročniki izražajo razmerja *pravilno : nepravilno, odsvetovano : priporočeno, dovoljeno : nedovoljeno* in z eksplicitnimi napotili usmerjajo od npr. nepravilnih zapisov, oblik, zgradb k pravilnim. Vrednotenje jezikovnih sredstev pa se ne izraža le v teh razmerjih; za celovit opis družbenih pričakovanj je mogoče jezikovna sredstva vrednotiti tudi z razmerji kot *redko : pogosto, v formalnih okoliščinah : v manj formalnih okoliščinah*, ob tem pa upoštevati tudi vrednotenje rabe jezikovnih enot glede na besedilne tipe. Čeprav poznamo v jezikoslovju norme različnih zvrsti – in tudi norme nebesednega vedenja, je v slovenskem prostoru normativno vrednotenje neločljivo povezano z zvrstjo jezika, ki jo tradicionalno poimenujemo knjižni jezik in predstavlja uravnava- vano tvorbo jezika, ki je namenjena uspešnemu sporazumevanju vseh udeležencev na nadnarečni in nadregionalni ravni, ne glede na izbiro funkcijske zvrsti tega jezika. Knjižni jezik je kodificiran v jezikovnih priročnikih z različno obvestilnostjo, v njih predstavljene informacije se pogosto dopolnjujejo, zato je težko določiti jasno mejo med normativnimi »pristožnostmi« posameznega priročnika. Prepletenost podatkov za uporabnika ni problematična, če se ti podatki v sočasno nastajajočih priročnikih prekrivajo ali dopolnjujejo, lahko pa jo je problematizirati, če si normativne informacije nasprotujejo. V poenostavljeni delitvi normativnih jezikovnih priročnikov s perspektive obvestilnosti je temeljna obvestilnost slovnice vezana na jezikovnosistemske lastnosti jezika, v pravopisnih priročnikih so temeljna obvestilnost jezikovna

pravila, ki določajo zapisovanje, v pravorečnih priročnikih pravila, ki določajo izgovor, v stilističnih priročnikih so prikazane stilne posebnosti, temeljna obvestilnost enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjev pa je prikazovanje pomenskih značilnosti besedišča.

V zadnjih desetletjih se je pojmovanje normativnosti zaradi omogočenega vpogleda v dejansko rabo knjižnojezikovnih sredstev na vseh funkcijskih področjih »prenovilo« na dveh ravneh:

- (1) Namesto predstave, da se sme v knjižnem jeziku uporabljati le tisto, kar je kodifikacijsko odobreno, je opazovanje knjižnojezikovne rabe pokazalo na odstopanja od kodificirane norme, ki so zgolj sporadična, pa tudi na nove vzorce, predvsem pa na opazno prisotnost nekaterih prvin, izhodiščno značilnih za pogovorni jezik, hkrati pa na večjo sproščenost in kreativnost uporabnikov.
- (2) V jezikoslovju pa se je v želji po prikazovanju tudi normativističnega jezikoslovja kot demokratičnega pojavilo zanikanje sprva le eksplicitne normativnosti, kasneje pa tudi normativnosti nasploh. Ta je bila pojmovana kot odsev preteklih prizadevanj po enovitosti knjižnega jezika in kot težnja po čim bolj verodostojnem opisovanju norme, ki bi temeljilo zgolj na empirični osnovi.

Vendar je normativistično jezikoslovje na vstopu v tretje desetletje 21. stoletja ta razmišljanja preseglo. Prepričanje, ki se izkazuje predvsem v razmišljanjih ob posameznih pojavih, da je normativno vrednotenje v priročnikih knjižnega jezika domena preteklosti in da ga v celoti lahko nadomešča le čim bolj verodostojno opisovanje jezikovnih navad izbranih nosilcev knjižnega jezika, danes nadgrajujemo z védenjem, da je inherentna lastnost knjižnega jezika dogovornost, ki pa je brez normativnega vrednotenja, četudi »od zgoraj navzdol«, ni mogoče izpeljati. Normativni značaj jezikovnega priročnika je odvisen od odločitev snovalcev priročnika, katero metodo bodo uporabili in kako bodo utemeljili kodifikacijo v konceptu priročnika. Načela oz. merila normativnega vrednotenja se glede na preteklost niso spremenila (izročilo, raba, jezikovni sistem, gospodarnost), spremenili pa so se družbeni, tj. zunajjezikovni dejavniki, ki jih je treba upoštevati, ko ta načela udejanjamo. Tako je

treba upoštevati spremembe v družbi, v kateri se demokratizacija jezika kaže v vse večjem številu pišočih in govorečih v knjižnem jeziku, pa tudi v vse večjem številu posameznikov, ki se z ukvarjajo z urejanjem, korigiranjem, poučevanjem jezika ter aktivnim ustvarjanjem v njem, kar bi pomenilo, da se povečuje nabor t. i. nosilcev knjižnega jezika. Te spremembe se zrcalijo tudi v razširjenem naboru besedilnih tipov oz. v večji funkcijski pestrosti glede na knjižnojezikovne navade v preteklosti.

Za normativno vrednotenje jezikovnih pojavov je pomembno zavedanje, da ga opravlja posameznik ali skupina posameznikov, ki pri vrednotenju izhajajo iz objektivnega védenja o jezikovnem ustroju in pa tudi iz subjektivnih pogledov na jezik in knjižnojezikovno normo. Preverljivost in uspešnost normativnega vrednotenja se kaže v usklajenih sodbah večjega števila presojevalcev, usklajene sodbe pa obenem izkazujejo, da je vrednotenje oprto na preverljiva merila. Mestoma lahko prihaja do neenotnega vrednotenja jezikovnih pojavov, kar se še posebej lahko izrazi pri tistih jezikovnih pojavih, ki so na meji knjižnosti, in tistih, pri katerih prihaja do nasprotujočih si ugotovitev, ki so posledica različne hierarhizacije normativnih meril. Poleg tega je pomembno zavedanje, da enotno normativno vrednotenje, ki bi ga bilo mogoče univerzalno aplicirati na različne jezikovne ravnine ali na vse jezikovne pojave iste ravnine, ni mogoče, saj je normativnost npr. »velika zlasti v pisavi, že manj v izgovoru, pač pa spet v oblikoslovju, in spet manjša v besedoslovju« (Toporišič 1992: 148). Kljub temu je treba pred izidom kodifikacijskih priročnikov neenotno vrednotenje v stroki uskladiti in morebitna odstopanja pojasniti, sicer postane knjižni jezik pojav, ki ga v vseh razsežnostih poznajo le normativisti kot samooklicani varuhi neizpričanega jezika.

Za slovaropisno dejavnost, ki izhaja iz opisovanja in vrednotenja jezikovnih pojavov v besedilnih okoljih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, to pomeni, da je vsak slovarski sestavek rezultat najprej slovaropiščevega opisa jezikovnega pojava, pri čemer je opis odvisen od celovitosti in razsežnosti jezikovnega gradiva, in nato vrednotenja jezikovnega pojava. Končno pa je treba upoštevati omejitve vsakega slovarskega dela, ki so povezane s (1) konceptualnimi odločitvami, katere normativne podatke vključiti v slovar oz. kateri normativni podatki

sestavljajo celostno slovarsko normativno informacijo, in (2) kako normativne podatke vključiti v slovar oz. kako prikazati normativne podatke v slovarju na ravni mikrostrukture slovarja.

V preteklosti in tudi danes se je slovenska slovaropisna dejavnost, ki se osredotoča na obravnavo sodobnega knjižnega jezika, rezultat dejavnosti pa je namenjen splošnemu uporabniku oz. čim širšemu krogu uporabnikov, usmerila v dva tipa slovarjev – prvi so nastajali pravopisni slovarji, nato pa še splošni razlagalni slovar. V preteklosti je pravopisni slovar ob odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja sicer razširil slovarsko obvestilnost tudi na področje pomenoslovja in širše, danes pa je ob prisotnosti enojezičnega splošnega razlagalnega slovarja pomenoslovne obvestilnosti razbremenjen. Ob izidu prvega splošnega razlagalnega slovarja so se vzpostavili pogoji za informativno specializacijo slovarjev: splošni slovar podaja najznačilnejšo rabo nabora pogostih slovenskih besed, pravopisni slovar pa gradivsko ponazarja pravopisna pravila. Glede na preteklost so danes spremenjene tudi okoliščine izhajanja obeh slovarjev. V preteklosti pravopisni in splošni razlagalni slovarji niso nastajali sočasno, temveč so si sledili z večjimi ali manjšimi časovnimi razmiki, zato so ob primerjavi normativnosti v teh slovarjih pričakovani normativni premiki in razločki, ki so rezultat razvoja jezika in spreminjanja norme ter so bili ugotovljeni ob ponovnem vrednotenju (istih) jezikovnih pojavov.

Sodobna možnost sočasnega nastajanja (slovarskih) priročnikov knjižnega jezika ob predpostavki normativnega dogovora¹ glede relevantnih gradivskih virov omogoča kodificiranje knjižnega jezika, ki ni omejeno zgolj na en slovarski koncept, temveč se lahko manifestira v različnih priročnikih knjižnega jezika obvestilno različno, a brez izrazitih normativnih razlik. S te perspektive pa opuščanje normativne-

¹ Z izrazom »normativni dogovor« imam v mislih dogovor med jezikoslovci, ki knjižni jezik raziskujejo in opisujejo ob zavedanju svoje generacijske, družbene in interesne različnosti, saj le tak dogovor lahko predstavlja knjižni jezik kot konsenz različnih družbenih skupin. Pri oznaki obratnega ravnanja se sklicujem na Urbančičevo kritiko normativistov, ki ne razumejo pojma »strokovni konsenz« in – sklicujoč se na svojo avtoriteto – subjektivno oblikujejo in spreminjajo normo in jo uravnavajo enkrat po načelu logike, drugič zgodovinske pravilnosti (Urbančič, Jezikovni pogovori, 1971).

ga vrednotenja ustvarja priročnike, ki nimajo kodifikacijskega značaja, ampak gre zgolj za opise gradivske osnove oz. izbranih besedil, ki predstavljajo gradivski vir priročnika.

V monografiji se osredinjam na normativnost v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih, katerih osnovni namen je prikazovanje pomenske razlage in pomenske razvejanosti leksikalnih enot. Ob teh razlagalnih slovarjih prinašajo tudi druge podatke z normativno veljavnostjo. Tudi če bi se konceptualna zasnova tovrstnega slovarja osredotočala le na pomenske podatke, se slovar ne bi mogel izogniti vsaj podatku o zapisu, ki je prikazan z vključitvijo jezikovne enote v slovar in ima v normativnem slovarju oz. slovarju knjižnega jezika normativno veljavo. Na Slovenskem pa je bila slovarska (normativna) obvestilnost v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih tradicionalno izkazana tudi z drugimi podatki, tj. s celovitim prikazom slovničnega vedenja izbrane leksikalne enote, in tovrstni pristop je deloma izkazan tudi v nastajajočem slovarju (eSSKJ), saj izhaja iz želje po posredovanju čim celovitejše informacije o slovarskih enotah. Ob sočasno nastajajočem pravopisnem slovarju (*ePravopis*) se odpira vprašanje, povezano z urejanjem jezika (oz. z jezikovnim menedžmentom), ki sledi tudi uporabniški zadregi ob razlikovanju kompetenc obeh priročnikov: Ali bi bilo vsaj v nekem potencialnem spletnem prikazu podatkov o knjižnem jeziku mogoče ta dva slovarja in morebitne še nastajajoče slovarje knjižnega jezika, ki bi zaradi svoje konceptualne zasnove² morali prinašati večje število normativno prekrivnih in med seboj usklajenih podatkov, povezati na uporabniku »prijaznem« skupnem knjižnojezikovnem portalu, četudi bi to pomenilo razširjeno zasnovo priročnika knjižnega jezika, ki ga v preteklosti nismo poznali?

Temeljni vprašanje in izhodišče monografije sta povezani z vsebino in prikazom normativne informacije v enojezičnih splošnih razlagalnih

² V konceptualnih zasnovah obeh slovarjev se namreč kaže, da jezikovna priročnika presegata svojo primarno osnovno slovarsko obvestilnost in združujeta v sebi obvestilnost različnih priročnikov, kar je bilo značilno že v preteklosti in kar je Toporišič ob pravopisu povzel z besedami: »[P]ravopis, ki pa je hkrati tudi pravorečje, stilistični in slovarski priročnik, do neke mere tudi skladenjski in oblikoslovni.« (Toporišič 1991: 401)

slovarjih: kaj obsega normativna informacija (vsebina) in kako je normativna informacija posredovana uporabniku (prikaz). Ker je normativna informacija povezana s knjižnim jezikom, se monografija osredotoča na tisti del slovenskega slovaropisja, ki prikazuje knjižni jezik in v katerem se normativnost kaže kot »[s]topnja določenosti jezikovnih sredstev z zavestnim presojanjem njihovega odnosa do norme« (Toporišič 1992: 148), torej do tistega, kar je »na splošno normalno v določeni jezikovni zvrsti« (Toporišič 1992: 147). Obravnava normativne informacije v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih je pomembna zaradi vpliva v slovarju predstavljene vednosti o značilnostih besedišča na rabo uporabnikov slovarja in prispeva k opolnomočenju posameznika za tvorjenje jezikovno ustreznih besedil oz. učinkovito sporazumevanje z upoštevanjem variant knjižnega jezika in ustrezno izbiro tistih jezikovnih prvin, ki so glede na funkcijsko razpršenost knjižnega jezika v danih sporazumevalnih okoliščinah najustreznejše.

Glavna raziskovalna vprašanja in z njimi povezani cilji monografije so bili glede na opisano naslednji:

- (1) kaj je normativna informacija;
- (2) katere normativne informacije posreduje enojezični splošni razlagalni slovar (vsebinski vidik);
- (3) na kakšen način enojezični splošni razlagalni slovar posreduje normativne informacije (vidik prikaza vsebine);
- (4) kako sta se spreminjala normativno vrednotenje jezikovnih pojavov (vsebina normativnih tematik) in posredovanje oz. prikaz eksplicitnih normativnih informacij uporabniku v slovenskih enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih;
- (5) katere normativne informacije posredovati v sodobnem enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju (vsebinski vidik);
- (6) kako te informacije posredovati (vidik prikaza vsebine).

Za dosego zastavljenih ciljev so bile uporabljene naslednje metode:

- (1) pregled literature,

- (2) analitična metoda,
- (3) primerjalna metoda,
- (4) korpusna metoda,
- (5) paberkovalna metoda.

Pregled literature

V teoretskem delu monografije je predstavljena slovenska in mednarodna literatura, ki obravnava normativnost v jezikoslovju (in ožje – v slovaropisju). Definijsko izhodišče normativnosti je razumevanje knjižnega jezika in določitev jezikovnih prvin, ki so del knjižnega jezika. Raznolikost, ki jo je danes mogoče opazovati v knjižnem jeziku zaradi dostopnosti gradiva, vpliva na razumevanje normativnosti in njeno aplikacijo v slovarskih delih. Upoštevajoč dejstvo, da je normativnost pojem, ki ga uporabljamo v različnih akademskih panogah različno (npr. ne le v jezikoslovju, temveč predvsem v pravu, tudi filozofiji in družbenih vedah), so se tudi v jezikoslovju pojavili koncepti, ki ne izvirajo iz teorije knjižnega jezika ali pa laično, pogosto tudi »zdravorazumsko« interpretirajo prvine normativnega v jeziku. V sodobnem jezikoslovju lahko zasledimo več različnih interpretacij pojmov, ki sodijo na področje normativnosti. Avtorji posamezne pojme definirajo različno, poimenovalni aparat je precej neenoten, s tem pa tudi dojemanje normativne problematike. Zaradi mešanja strokovne (terminološke) in nestrokovne rabe izrazov so pojmi in njihova medsebojna razmerja pogosto nejasni ter neustrezno predstavljeni oz. opredeljeni, kot da gre za pomensko prozorno izrazje, prepuščeno bralcu in njegovi interpretaciji. Izhajajoč iz trditve Ripfel, da se lahko ob nejasnosti, ki izhaja iz podobnosti v opredelitvah, pojavita zmeda in nerazumevanje (Ripfel 1978: 190), pregled literature služi vzpostavitvi in predstavitvi poimenovalnega aparata, ki je izhodišče za nadaljnje raziskovalno ukvarjanje s problematiko normativnosti v slovaropisju (predvsem z mislijo na enojezični splošni razlagalni slovar).

Slovensko jezikoslovje se je v času nastajanja prvega splošnega razlagalnega slovarja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) najbolj

opiralo na funkcionalistično teorijo Praškega lingvističnega krožka.³ Osnovne misli članov Praškega lingvističnega krožka, ki se nanašajo na funkcijo knjižnega jezika v družbi, pa so univerzalne, zato je za razumevanje normativnosti pomembno izhajanje iz ugotovitev o normi in knjižnem jeziku,⁴ ki so jih ob vzpostavitvi predstavili člani Praškega lingvističnega krožka, ob tem pa prikazati, kako se je spremenilo oz. razširilo dojemanje knjižnega jezika v slovenskem jezikoslovju. Ob tem je del pozornosti namenjen tudi terminološki razpravi o pojmih knjižni in standardni jezik. V slovenskem jezikoslovju se je namreč pred dobrim desetletjem (ob zavedanju, da se v položajih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, pogosto pojavljajo tudi jezikovne izbire, ki so bile doslej zaradi formalnih omejitev, npr. poenobesedenja ali celo večpomenskosti,⁵ omejene na druge socialne zvrsti) pojavilo prepričanje, da ta idiom bolje opisuje izraz *standardni jezik*, izraz *knjižni jezik* pa je zaradi predpostavke, da vključuje le jezikovnokulturno najvišji ideal, neustrezen in zavajajoč; in obratno. Ob tem je odgovorjeno tudi na vprašanje, kaj obsega knjižni jezik v razmerju do standardnega – ali prihaja do pomenskega prekrivanja ali razhajanja obeh terminov.

Analitična metoda

Analizirane so bile slovaropisne prakse v slovenskem in širšem slovenskem prostoru, ki so povezane s prikazom normativne informacije v splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih. Osrednji del analize je bila analiza normativne informacije v splošnih enojezičnih razlagalnih

³ Kot ugotavlja Vidovič Muha, lahko delno aplikacijo češkega pojmovanja knjižnega jezika v okviru Praškega lingvističnega krožka vidimo tudi s sprejetjem zasnove SSKJ, v katerem se uveljavi slovenska jezikovnozvrstna teorija (Vidovič Muha 2013a: 110).

⁴ Knjižni jezik je »jezik skupnega izražanja in sporočanja celotne skupnosti kakega naroda« (Havránek 1969: 197) in »mora ustrezati tudi novim nalogam in potrebam, [...] ne more zastati v svojem razvoju, temveč se mora neprestano razvijati« (Havránek 1969: 200). Za knjižni jezik so značilne bogatejše in bolj vsestranske naloge, ki rastejo iz funkcionalne razčlenjenosti (Havránek 1969: 197).

⁵ Prim. Dobrovoljc 2022.

slovarjih v slovenskem prostoru (prva in druga izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in tretja, nastajajoča izdaja – eSSKJ), ki je prinesla pregled in primerjavo posredovanja normativnih informacij v različnih izdajah slovenskega enojezičnega splošnega razlagalnega slovarja tako z vidika prikaza kot tudi vsebine. Namen analitične metode slovaropi-snih praks v slovenskem in slovanskem okolju je bil namenjen pripravi smernic za prikaz normativnosti v nastajajočih splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih.

Podrobneje je bila analizirana normativnost v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), primerjalno pa je predstavljena normativnost v drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji tega slovarja (2014) in v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* (2001) ter v nastajajoči tretji izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ, 2016–). Ti slovarji so bili izbrani, ker jih je izdal oz. jih izdaja Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ki ima v javnosti priznana avtoriteto za sprejemanje normativnih odločitev in referenčno vrednost jezikovnih priročnikov in ki je prvotno deloval pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti, po ustanovitvi Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU pa je del le-tega.

Analitična metoda je bila zaradi želje po podkrepljenem prikazu eksplicitno izražene normativnosti uporabljena tudi pri pregledu jezikovnih pojavov, ki so bili v prvi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* označeni z normativnima kvalifikatorjema *nprav.* (nepravilno) in *neustalj.* (neustaljeno). Namen analitične metode je bil s konkretnimi primeri oz. jezikovnimi pojavi predstaviti, kateri jezikovni pojavi so bili v slovarju eksplicitno označeni in kako so bile te informacije posredovane uporabniku slovarskega priročnika.

Primerjalna metoda

Primerjalna metoda je vključevala prvo in drugo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* ter slovarski del *Slovenskega pravopisa*. Namen primerjalne metode je bil ugotoviti, kako se je spreminjalo vrednote-nje oz. dojemanje jezikovnih pojavov, s tem pa tudi knjižnojezikovne norme, in kako je to dojemanje prikazano v slovarskih priročnikih (ali

je v priročnikih mogoče zasledovati razvoj prikaza normativnosti in v katero smer). Na ta način so izluščeni načini poudarjanja normativnih informacij v različnih slovarskih priročnikih. Rezultat analitične metode je tudi sistematično urejen nabor vseh jezikovnih pojavov, ki jih je slovaropisna skupina ovrednotila z eksplicitno normativno informacijo, tj. normativizmov. Jezikovni pojavi so kategorizirani glede na jezikovno ravnino, sledi njihov opis, ki zajema kratko jezikoslovno obravnavo, zgodovinski pregled – kako so bili jezikovni pojavi obravnavani pred prvo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (oz. ali so sploh bili). Tako je oblikovana zbirka normativizmov, ob kateri je prikazano njihovo vrednotenje v obravnavanih priročnikih.

Korpusna metoda

Analitični metodi je sledila korpusna metoda, s katero sem preverila, kako razširjeni so obravnavani jezikovni pojavi med pišočimi v sodobni rabi. Namen korpusne metode je bil ugotoviti, kateri tipi normativno odsvetovanih jezikovnih pojavov iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* so aktualni še danes, ter na podlagi rabe utemeljiti morebitno upravičenost prepovedi oz. opozarjanja v (sodobnih slovarskih) priročnikih.

Paberkovalna metoda

V nadaljevanju je bila uporabljena paberkovalna metoda, namen katere je bil ugotoviti, katere jezikovne (oz. normativne) zadrege se vzpostavljajo pri sodobnih uporabnikih slovenskega knjižnega jezika, katere od njih je mogoče prikazati v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju in na kakšen način. Analizirana so bila vprašanja, naslovljena na *Jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU*, za ugotavljanje zadreg so bili uporabljeni tudi drugi viri, ki obravnavajo jezikovne teme.

II

TEORETIČNA IZHODIŠČA – OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

*»Različna raba istega pojma sama po sebi ni problematična,
če je jasno, o čem pišemo oz. govorimo.«*

(RIPFEL 1978: 190)

Poglavje o teoretičnih izhodiščih monografije začenjam z navedkom iz dela jezikoslovke Marthe Ripfel, ki sicer opozarja na soobstajanje različnih teoretičnih osvetlitev poimenovalnega aparata in zato nujnost jasne opredelitve pojmov v vsakem delu, ki ponuja nov pogled na normativnost. Pri prebiranju domače in tuje strokovne literature, osredinjene na normativnost, opazimo neenotnost poimenovalnega aparata, in to ne le zaradi njegove neustrezne predstavitve, temveč tudi zaradi različnega statusa knjižnega jezika v družbi ter različnih interpretacij in pričakovanj glede norme jezika v različnih časovnih obdobjih.

Normativnost in z njo povezani pojmi imajo v jezikoslovju različne opredelitve, ker pa je normativnost kot vrednotenjsko merilo prisotna v različnih vedah, je to najverjetneje vplivalo na to, da so se na področju jezikoslovja pojavile tudi razlage norme, ki ne izvirajo iz teorije knjižnega jezika, temveč posnemajo bodisi pravne bodisi filozofske interpretacije norm. V slovenski jezikoslovni tradiciji od polovice 20. stoletja do danes se je izmenjalo več različnih pogledov na normo in normativnost. Že v 70. letih so ugotavljali, da je pojem norma na splošno (torej ne samo jezikovna norma) še zelo gibljiv in raztegljiv ter da enoumnega razumevanja pojma ni – ne pri tistih, ki ga aktivno uporabljajo, ko želijo kaj dokazati, pojasniti, opisati, ne pri tistih, ki o tem berejo ali poslušajo (Moder, Jezikovni pogovori, 1973). Po Modru je razumljivo, da norme ne moremo interpretirati povsem nedvoumno kot matematičnega pojma in da tako v jezikoslovni kot tudi v drugih vedah ne obstaja

opredelitev, ki bi zadovoljila vse, ki se z normo srečujejo, vendarle pa preveč ohlapne in neenotne opredelitve strokovnjakov onemogočajo razumevanje problematike. Ker je jezik vseprisoten na vseh ravneh družbenega dogajanja, so ob tem prisotne tudi laične, splošne interpretacije pojmov, ki jezikoslovcem v odnosu do strokovnih nepoznavalcev pogosto otežujejo razbijanje mitov o tem, kaj je jezikovno pravilno in kaj jezikovno ustrezno, kako ustreznost predpostavlja pravilnost – in obratno. Naj omenim npr. poskuse izenačevanja *norme* in *predpisa*, ki jih je jezikoslovje zavrnilo, a so evidentirani v razlagah *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Dobrovoljc 2014: 45). Lengar Verovnik ugotavlja, da se v jezikoslovju izraz knjižnojezikovna norma največkrat uporablja v pomenu kodificirane norme, torej norma že pomeni predpis, določilo, hkrati pa je to tudi prevladujoča poljudna raba izraza norma v povezavi z jezikom (Verovnik 2012: 17). Ob kodificirani normi se pojavlja tudi izraz rabna norma,⁶ ki je v razmerju do kodificirane norme »kolektivna navada oz. kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev« (Dobrovoljc 2014: 45). Presoja glede tega, kdaj to kolektivno soglasje jezikoslovci evidentirajo, ovrednotijo in prenesejo v priročnike ter s tem kodificirajo, je temeljno vprašanje, s katerim se ukvarja normativistika.

Normativnost oz. normativno vrednotenje, tj. presojanje jezikovnih sredstev v odnosu do tistega, kar je v določeni jezikovni zvrsti normalno, pričakovano, je v slovenskem prostoru neločljivo povezano z zvrstjo, ki jo tradicionalno poimenujemo knjižni jezik⁷ in jo določa dogovorjenost in reguliranost z namenom sporazumevanja med heterogenimi udeleženci glede na regionalno pripadnost in v heterogenih formalnih, uradnih položajih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika. Z normativnim vrednotenjem v razmerju do knjižnojezikovne zvrsti jezika se ukvarja normativistika, tj. veda, ki v krožnem procesu normiranja, izhajajoč iz opisa jezikovne rabe oz. jezikovnih pojavov, ovrednoti rabo, jo kodificira v jezikovnih priročnikih (npr. v slovarju, slovnici,

⁶ Izraz *rabna norma* avtorji povzemajo po Müllerju (1982).

⁷ V slovenskem prostoru se pojavlja tudi prepričanje, da je raba izraza *knjižni jezik* danes neustrezna in zavajajoča, iz česar izhaja želja po uveljavitvi izraza standardni jezik. Pogledi slovenskih jezikoslovcev so predstavljeni v poglavju 2.3.

pravopisu) in v nadaljevanju ponovno spremlja njihovo uresničevanje v jezikovni rabi z namenom posodabljanja. Normiranje je v jezikoslovju prisotno na različnih jezikovnih ravneh, v priročnikih knjižnega jezika, nastalih v procesu normiranja, so prikazane ugotovitve in rešitve, ki izkazujejo sprejeto knjižno normo določenega obdobja, saj je v priročnikih ujeta le sodobna knjižna norma, ki pa se zaradi živosti spreminja. Normativistika se pri svoji dejavnosti opira na dva pristopa v jezikoslovju, ki sta pogosto predstavljena kot nasprotujoča si oz. izključujoča se protislovna pojma: opisovanje in predpisovanje. Za normativistiko pa je pomembno zavedanje, da gre pogosto in v idealnem primeru za prepletanje obeh – v kodifikacijskih priročnikih (tudi v splošnem razlagalnem slovarju) predstavljene norme, ki so za uporabnika zavezujoče in imajo zato predpisovalni značaj, naj bi nastale iz opisa izpričane jezikovne rabe. V slovenskem prostoru se za opisovanje značaja kodifikacijskih jezikovnih priročnikov par *predpisovalen* : *opisovalen* ni uveljavil, največkrat je uporabljen par *normativen* : *informativen*, pri čemer zamenjava terminov ni mogoča, saj termini vključujejo različen odnos jezikoslovcev do izpričane jezikovne rabe, ki je lahko v kodifikacijskih priročnikih upoštevana ali ne.

V poglavju so v nadaljevanju natančneje orisani termini: (*knjižnojezikovna*) *norma*, *knjižni jezik*, *normativistika*, *normiranje*, *predpisovalnost*, *opisovalnost* in *normativnost*.

2.1 (Knjižnojezikovna) norma

V jezikoslovju je prisotna dvojnost razumevanja norme. Ripfel ugotavlja, da je dvojnost pogojena z dvema, med seboj odvisnima razsežnostma rabe termina *norma* (nem. *Norm* ali *Sprachnorm*): (1) norma v smislu kolektivne rabe, tj. jezikovna realnost ter (2) norma v smislu navodil in smernic za pravilno govorjenje ali pisanje (Ripfel 1798: 190). Utemeljenost obstoja jezikovnih norm je v aksiomu, da brez njih sporazumevanje ne bi bilo mogoče, saj pri sporazumevanju izbiramo tista jezikovna sredstva, za katera mislimo, da so skupna udeležencem sporazumevanja (Bartsch 1987: 141), s čimer izpolnimo enega od pogojev za uspešno sporazumevanje.

Ob osredotočanju na normativnost v slovaropisju, katerega rezultat je predstavljen v splošnem razlagalnem slovarju, v katerem je opisana in predstavljena knjižnojezikovna norma, je za slovenski prostor pomembno razumevanje funkcionalistične teorije Praškega lingvističnega krožka (predvsem ugotovitve Mathesiusa in Havránka). Zgledovanje po praškem funkcionalizmu je Vodušek zahteval od slovaropiscev že ob kritiki *Slovenskega pravopisa* 1950, na razslojenost jezika in iz nje izhajajoče potrebe po drugačnem, funkcijskem vrednotenju jezika pa je prvič opozoril že v tridesetih letih 20. stoletja v odzivu na Breznikov purizem. Prvi splošni razlagalni slovar na Slovenskem, ki je izšel pod okriljem institucije in ima priznано normativno vlogo, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), je nastal prav pod vplivom te jezikoslovne teorije, s slovarskim kvalificiranjem pa je bilo preseženo dotedanje črno-belo normativno kvalificiranje v razmerju *pravilno* : *neppravilno*. Ker se normativnost tesno navezuje na jezikovno resničnost in družbena pričakovanja, je za ustrezno sodobno razumevanje normativnosti v splošnem enojezičnem slovarju potrebna tudi smiselna interpretacija tega, za monografijo izhodiščnega dela.

Osnovne misli članov Praškega lingvističnega krožka so univerzalne in usmerjajo slovensko slovaropisno dejavnost še danes.⁸ Sodobno pojmovanje norme je torej povezano s pojmovanjem norme v 70. letih prejšnjega stoletja, ko se je začelo v skladu s funkcijskim pogledom na jezik in zvrstnostjo govoriti o normah posameznih zvrsti (zvrstne norme) in normah jezikovnih ravnin (delne norme), pred tem je bilo tradicionalno razumevanje norme usmerjeno le na knjižno zvrst jezika, norma je bila to, kar je bilo določeno oz. zapisano v kodifikacijskih priročnikih (Dobrovoljc, Jakop 2011: 15). Norme kot tisto, kar je v posamezni jezikovni zvrsti sprejeto kot obvezno, torej ne obstajajo samo v knjižnem jeziku, ampak tudi v drugih zvrsteh (Hartung 1977, v Bartsch 1987: 155), npr. norme narečja, sociolekta, funkcijskih zvrsti,

⁸ Kot ugotavlja Vidovič Muha, se v slovanskem okolju še vedno ohranja težnja po pojmovanju norme knjižnega jezika, ki izhaja iz praškega strukturalizma (Vidovič Muha 2013a: 113). Prav tako tudi Dobrovoljc ugotavlja univerzalnost praških izhodišč o normi in normativnosti (Dobrovoljc 2014: 44–45).

pisanega ali govornega jezika (Bartsch 1987: 157). V tej opredelitvi je norma zamejena le na določen del jezika oz. njegove uresničitve, uresničitve pa so odvisne funkcij, ki jih opravlja jezik v konkretnem sporazumevalnem položaju. Praški jezikoslovci so poudarili prav funkcijski vidik v jeziku in si zastavili vprašanje, »čemu jezik sploh služi tudi v konkretnih jezikovnih sporočilih in s kakšnim namenom ter v katerih položajih ga uporabljamo« (Havránek 1969: 196). De Saussurjevo misel o jeziku kot sistemu kolektivnih vtisov, ki jih govorec uresničuje neodvisno od kolektivnega, so v praški šoli razvili v predpostavko, da ima vsaka jezikovna zvrst lasten nabor navad, lastno normo in tudi lastno uresničevanje sistema oz. rabo, odvisno od posameznika (Teze Praškega lingvističnega krožka – TPLK 1929, v Dobrovoljc 2014: 44).⁹

Havránek v okviru Praškega lingvističnega krožka normo definira kot imanentno lastnost jezika oz. »celoto jezikovnih sredstev, slovničnih in besednih (sistemskih in nesistemskih), uporabljanih v skladu s pravili« (Havránek 1932: 33), pri čemer pravila niso razumljena kot zapisane zapovedi, temveč kot sistem abstraktnih vzorcev, po katerih deluje jezik in ki jih govorniki tega jezika dojemajo kot pričakovane v določeni zvrsti. V slovanskem svetu je razumevanje norme knjižnega jezika in pravilnosti pomembno zaradi zavedanja, da knjižni jezik »služi kot referenčni okvir za jezikovno rabo tako, da vzpostavlja kodificirano normo, ki je merilo jezikovne pravilnosti«, in omogoča ocenjevanje posameznikov »z ozirom na njihovo upoštevanje tega merila« (Lenček 1996: 37). Hrvaški jezikoslovci Frančić, Hudeček in Mihajlevič navajajo, da je sicer pravilnost mogoče povezati z vsemi funkcijskimi zvrstmi, prav tako tudi jezikovnimi ravninami. Za zvrsti je značilno, da se v praksi med seboj prepletajo in da med njimi preklapljam, zato je poskus tipologije zvrsti le shematična abstrakcija. Različne zvrsti so

⁹ O tem piše tudi nemška jezikoslovka Bartsch, ki se je ukvarjala z normami v jeziku. Navaja, da posameznik iz nabora sredstev glede na okoliščine sporazumevanja in namen izbere ustrezna jezikovna sredstva (npr. narečne norme uresničuje v neformalnih položajih, norme knjižnega jezika pa uresničuje v formalnih položajih). Nabor teh sredstev poimenuje hipotetične norme, nekateri jih poimenujejo zvrsti (ang. *styles*) ali registri (ang. *registers*) (Bartsch 1987: 137–138).

lahko hkrati del knjižne zvrsti, lahko pa so iz nje izključene; mejo, ki bi določala, ali jezikovno sredstvo pripada knjižni ali neknjižni zvrsti, je velikokrat težko določiti (Francič, Hudeček, Mihajlevič 2005: 37, 240–241, 301).

2.1.1 Trisestavinskost knjižnojezikovne norme

Kar ločuje knjižnojezikovno normo od preostalih (dvosestavinskih) jezikovnih norm, je njena trisestavinskost. Knjižnojezikovno normo sestavljajo (1) jezikovni sistem, (2) jezikovna raba in (3) jezikoslovno uravnavanje (intervencija) od zunaj¹⁰ (Havránek 1963, v Vidovič Muha 2013a: 100). Prepletanje vseh teh sestavin je razvidno iz Toporišičeve definicije norme:

To, kar je na splošno **normalno v določeni jezikovni zvrsti, zlasti v knjižni** [jezikovna raba, op. a.]. Vzpostavi se s tem, da tvorci besedil dalj časa uveljavljajo določene **lastnosti glasovja, oblik, besed, besednih zvez ipd.** [jezikovni sistem, op. a.] in da naslovniki to tudi v glavnem sprejemajo. Besedilno vsebovana norma se lahko **uzavesti v priročnikih** [jezikoslovno uravnavanje, op. a.] (pravorečju, pravopisu, slovnici, slovarju, besediloslovju), s čimer je jezik tudi zunanje normiran (predpisan, kodificiran). (Toporišič 1992: 147)

Lengar Verovnik (2005b) opisuje **sistem jezika** kot najtrdnjšo sestavino v trikotniku *sistem – raba – norma*. Spremembe v sistemu potekajo zelo počasi. Pojavijo se bodisi zaradi potrebe po izražanju novih konceptov ali pojmov bodisi zaradi prvotne napake, torej odstopa od norme, ki pa s pogostejšo **rabo** pomenijo pritisk na jezikovni sistem v smislu njegove spremenljivosti (Verovnik 2005a: 112). Urbančič pravi, da je »[v]saka sprememba v jeziku sprva kršenje obstoječe norme¹¹ in s stališča dotedanje splošne rabe – strogo vzeto – napaka« (Urbančič 1973:

¹⁰ Jezikoslovno uravnavanje je sestavina lastna le knjižnojezikovni normi, kar jo razlikuje od preostalih jezikovnih norm.

¹¹ Urbančič razumevanje norme opira na naslednje lastnosti: (1) vsebujejo pravila, načela, navade, utrjen red, (2) izoblikujejo se v dolgotrajnem odnosu med ljudmi, (3) nobena ni plod volje in okusa posameznika, (4) imajo široko družbeno osnovo, (5) družba jih sprejema kot veljavne in obvezne – njihovo kršenje obsoja (Urbančič, Jezikovni pogovori, 1971).

33). Ker je knjižni jezik hibrid med naravnim in dogovorjenim jezikom, je izpraševanje glede tega, ali smemo posegati v dosedanji sistem, zgolj filozofsko. V jezikoslovju namreč velja, da knjižni jezik ne more opravljati svoje vloge, če se občasno ne prilagodi naravnemu jeziku. Sistem knjižnega jezika je dogovor jezikoslovcev določene dobe;¹² slednji so lahko bolj naklonjeni zgodovinsko utemeljeni resnici (in v dvojnici *čičerka* in *čičerika* dajo prednost *čičerki*), drugi pa so bolj naklonjeni prevladujoči rabi (in se odločijo za *čičeriko*, ker je pogostejše rabljena).¹³ Pogledi glede tega, kateremu od tekmujočih meril dati prednost, so zelo različni.

Gradišnik npr. zagovarja pogled, da naj bi se kodifikacija spremenila le tedaj, ko je jezikovni pojav mogoče umestiti v sistem jezika (Gradišnik 1975: 125). Kodifikacija s sistemom neuskkljenih jezikovnih pojavov bi pomenila uzakonitev jezikovnega nereda, s tem pa opuščanje knjižnega jezika (Gradišnik 1975: 125; Gradišnik, Jezikovni pogovori, 1973). V Gradišnikovih razmišljanjih je mogoče prepoznati prepričanje, da družbeni dejavniki ne smejo oz. ne morejo vplivati na jezikovno rabo, da je sistem nespremenljiv in da »knjižni jezik ne more napredovati, prav kmalu bo začel celo nazadovati in se kvariti« (Gradišnik 1981: 14). Sklicevanje na rabo pri sprejemanju normativnih odločitev zavrača tudi akademik Josip Vidmar in izraža izrazito odklonilen odnos do jezikoslovcev, ki pri normativnih odločitvah upoštevajo rabo:

V svoji demokratični vnemi so [jezikoslovci, op. a.] izumili pojem frekvence, ki v bistvu ni nič drugega kakor preštevanje glasov. [...] Zaman prepričuješ vernike te znanstvene demokracije, da v stvareh slovenščine Župančičeva raba, pa četudi samo enkrat zapisana, odtehta stotine in stotine zapisov nepismenih ali polupismenih ali jezikovno zanemarjenih Slovencev. (Vidmar 1977, v Gradišnik 1981: 21)

Zvestejše upoštevanju rabe pri jezikovnem vrednotenju, presojanju pravilnosti in ustreznosti zagovarja npr. Jesenovec, ki ugotavlja, da je to

¹² Vsako obdobje v »življenju« knjižnega jezika prinese nujne modifikacije oz. prilagoditve sistema. Z vsakim priročnikom, ki sistem svojega predhodnika spremeni v skladu z evidentirano aktualno normo, je knjižnojezikovni sistem treba na novo utemeljiti in opisati.

¹³ Prim. Snój 2015.

tudi vodilni pogled večine jezikoslovcev v 70. letih prejšnjega stoletja. Pri tem se sklicuje na zapisa Bajca iz leta 1951: »Naj bo oblika zgodovinsko še tako neupravičena, če jo je posvetila stoletna raba, mora ostati!« in Urbančiča deset let kasneje: »Kakor hitro se kako jezikovno sredstvo v knjižnem jeziku zakorenini in postane bolj ali manj naša splošna last, nima jezikoslovec več kaj prepovedovati.« (Jesenovec, Jezikovni pogovori, 1972). Müller namesto izraza splošna raba, ki je lahko narobe razumljen, raje govori o nezaznamovani rabi, z njo pa označuje »v vseh zvrsteh nezaznamovano rabo«, ki jo je treba ugotavljati na vseh jezikoslovnih ravninah (Müller 1982: 295). Naklonjenost rabi je razvidna tudi pri Pogorelec, ki ugotavlja, da je »[j]ezikovna norma knjižnega jezika nasvet, ne obveza – in predvsem temelj osnovnega dogovora med pišočimi, nikakor ne zakon, ki bi moral biti brezpogojno izpolnjen« (Pogorelec 2003: 204).

Upoštevanje rabe pri vrednotenju jezikovnih sredstev je prepoznano tudi v sodobnih jezikoslovnih pogledih. Dobrovoljc ob posodabljanju pravopisnih pravil npr. navaja, da je pri kodificiranju treba upoštevati zapisovalno prakso vseh nosilcev knjižnega jezika, kar poimenuje jezikovna norma oz. konsenz jezikovnih uporabnikov (Dobrovoljc 2012: 7–8). Kot ugotavlja Bartsch, je tak konsenz širše družbene skupnosti nujen, saj so jezikovne norme namenjene uporabnikom jezikovne skupnosti, z njimi se morajo poistovetiti (skoraj) vsi uporabniki skupnosti in hkrati verjeti, da se z njimi poistovetijo tudi drugi člani skupnosti (Bartsch 1987: 136). A pri normiranju jezika ni dovolj, da jezikoslovec iz gradiva razbere, kakšen konsenz je dosegla skupnost jezikovnih uporabnikov, pomembno je tudi, da se glede videnja podobe knjižnega jezika strinja tudi stroka, pomemben je konsenz stroke oz. pripravljenosti širše skupine normodajalcev, da jezikovno normo kodificira (Dobrovoljc 2012: 8). Jezikoslovno uravnavanje, ki se izkazuje s kodifikacijo, predstavlja tretjo sestavino knjižnojezikovne norme.

Jezikoslovno uravnavanje oz. normativno vrednotenje je neposredna kodifikacija norme¹⁴ v temeljnih jezikovnih priročnikih in posredno

¹⁴ Toporišič je v *Enciklopediji slovenskega jezika* kodifikacijo izenačil s predpisom, ki je »[t]o, česar se je treba držati, zlasti v knjižnem jeziku [...] [in] sloni

delovanje v obliki jezikovnega svetovanja, pomožne jezikovne literature ipd. oz. vplivanje na kultiviranost knjižnojezikovnega izražanja (Verovnik 2005a: 113). Normativnemu vrednotenju jezikovnih pojavov se ob pripravi različnih kodifikacijskih priročnikov ni mogoče izogniti, saj je inherentna lastnost knjižnojezikovne norme dogovornost, ki pa je brez normativnega vrednotenja od zgoraj navzdol ni mogoče izpeljati.

Jezikoslovno uravnavanje knjižnega jezika se ne nanaša le na nabor slovničnih sredstev, temveč je uravnavanje lahko tudi jezikovnokulturno. To izhaja iz zavedanja, da se vrednotenje jezikovnih sredstev ne izraža le v črno-belih razmerjih *pravilno* : *nepravilno*, *dovoljeno* : *nedovoljeno* ipd., ampak da je za celovit opis družbenih pričakovanj mogoče jezikovna sredstva vrednotiti tudi z razmerji kot *redko* : *pogosto*, *v formalnih okoliščinah* : *v manj formalnih okoliščinah*, ob tem pa upoštevati tudi vrednotenje rabe jezikovnih enot glede na ustreznost okoliščinam sporočanja. Jezikovna kultura je »[v]eda o primernosti uporabljenih jezikovnih (npr. socialnih zvrsti, besedja, skladnje) in sporočanjskih (npr. upoštevanje naslovnika, prenosnika, značilnosti stalnih oblik sporočanja) sredstev v kakem besedilu določene funkcijske zvrsti in izbrane stalne oblike sporočanja« (Toporišič 1992: 75). Urbančič, ki je v 70. letih prejšnjega stoletja v slovenskem prostoru prvič predstavil nekatere teoretične poglede na jezikovno kulturo, kot njeno pomembno načelo izpostavlja funkcijski vidik:

Funkcijski vidik nam pokaže v novi luči tudi jezikovno kulturo. Njen namen je usposabljanje jezik za njegove naloge v družbi in času. Poudarek je torej na vrednosti, ki jo imajo jezikovna sredstva za proces sporazumevanja, ne pa na izvoru teh sredstev, njihovi starosti ipd., kar se je mnogokrat delalo in se še dela. Če je jezikovno sredstvo v knjižni praksi splošno sprejeto in zavzema točno določeno mesto v jezikovnem sistemu, izvršuje dodeljeno funkcijo in je torej dobro. Pod pogojem, da je v jeziku splošno razširjeno, je dobro celo tedaj, če ima sicer kake pomanjkljivosti. (Urbančič 1973: 13)

predvsem na čim splošnejši rabi dobrih uporabnikov knjižnega jezika, kolikor ta ni zaradi slabih predpisov v čem vendarle v nasprotju z živim govorom, tj. nepotrebno zapletena ali izumetničena« (Toporišič 1992: 207–208).

Utemeljenost jezikoslovnega uravnavanja je v posebnih družbenih vlogah knjižnega jezika. Posegi v normo morajo podpirati ustalitev knjižnega jezika – biti morajo v skladu s povečanjem izraznih možnosti jezika – in upoštevati vplivajnsko moč splošne rabe, obstoječo kodifikacijo in vpliv drugih dejavnikov, ki so odvisni od posameznega obdobja (Verovnik 2005a: 113). S knjižnojezikovno normo in posegi vanjo se ukvarja normativistika.

2.2 Normativistika

Izraza normativistika v slovenističnem jezikoslovju 20. stoletja ni mogoče zaslediti. Pojavi se šele v novejših delih. Normativistiko danes razumemo kot »jezikoslovn[o] ved[o], ki se ukvarja z ugotavljanjem zakonitosti v knjižnem (oz. standardnem) jeziku, z vplivi družbe na jezikovno evolucijo in vprašanji o družbeni vlogi jezika, ki vključujejo tudi njegovo učenje in zakonitosti njegove rabe« navajata med prvimi Dobrovoljc in Jakop (2011: 14–15). Normativistika jezikovne pojave na vseh jezikovnih ravneh vrednoti v razmerju do knjižnojezikovne zvrsti. Naloge normativistike se danes premikajo k potrebam jezikovnih uporabnikov (Dobrovoljc, Jakop 2011: 27) in obsegajo spremljanje odklonov od aktualnega jezikovnega opisa, kodificirane norme, ovrednotenje teh odklonov v razmerju do sistema in opis norme v normativnih jezikovnih priročnikih, ki se jih sproti posodablja (Dobrovoljc, Jakop 2011: 15).

O normativistiki kot terminu jezikoslovci niso govorili, so pa razmišljali o usmeritvah jezikoslovcev, ki se ukvarjajo z vrednotenjem. Tako npr. Urbančič (1971) poudarja pomen skupine, saj z jezikoslovnega vidika opis jezikovne norme kot splošno veljavno jezikovno dejstvo ne more biti delo posameznika, ki bi si normo izmislil in jo narekoval jezikovni skupnosti. Ob tem opozarja, da je starejše pojmovanje norme jezikoslovcu dovoljevalo, da, sklicujoč se na svojo avtoriteto, oblikuje in spreminja normo s pomočjo subjektivnih kriterijev, ki so odmaknjeni resničnemu jeziku (Urbančič, Jezikovni pogovori, 1971).

Le redki jezikoslovci, ki so se raziskovalno ukvarjali s teorijo knjižnega jezika, so zavzeli tako skrajna in avtoritarna merila določanja jezikovnih sredstev kot ljubitelji, prevajalci ali laiki. Tako je npr. pri Gradišniku, ki

možnost za izpolnitev idealne podobe knjižnega jezika vidi le ob zane-marjanju rabe govorečih in pišočih: »Norme knjižnega jezika se izvajajo iz njegove prvotne kodifikacije, v prihodnje pa se smejo izvajati samo v skladu z njo, neodvisno od govornih navad« (Gradišnik 1975: 127). Za knjižnojezikovno normo bi morali biti po njegovem mnenju odgovorni t. i. »gojitelji jezika«, ki bi jezikovne pojave vrednotili strožje od jezikoslovcev oz. vsaj avtorjev *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki jim »gre torej za to, da ugotovijo današnjo večinsko rabo v knjižnem jeziku«, in je to »slovar samo jezikoslovcev, ki so ob tem premalo tudi gojitelji jezika« (Gradišnik 1981: 20–21). Jezikoslovci so prepričanje, ki rabe ne upošteva in predpisuje v rabi neizpričane oblike, zavrnilo. Urbančič ugotavlja, da nerealni predpisi, ki so v razkoraku do jezikovnega čuta ljudi, nimajo trajne in splošne veljave (Urbančič, *Jezikovni pogovori*, 1971). Ob upoštevanju tega vedenja je »naloga normativnih priročnikov novega obdobja prednostno usmerjena h kritičnemu vrednotenju tradicionalnih prepričanj in presoji jezikovnih novosti, hkrati pa k upoštevanju ustaljenih oblik in iskanju sistemskih utemeljitev za nove rešitve« (Dobrovoljc, Jakop 2011: 8). Normativni priročniki predstavljajo eno od štirih faz procesa normiranja, ki je osnovna dejavnost normativistike.

2.2.1 Normiranje ali kodifikacija

Danes krožni proces normiranja¹⁵ opredeljujejo štiri stopnje, ki jih Dobrovoljc in Jakop (2011: 15) izpeljeta iz postopkov normiranja praških jezikoslovcev in aktualizirata glede na razvoj jezikoslovja in sodobnih teorij:

- (1) **ugotavljanje jezikovne rabe** izhaja iz gradiva, pri čemer je jezikovna raba le opisana;
- (2) **ovrednotenje rabe** glede na opisano normo: do ugotovljene jezikov-

¹⁵ Gradišnik trdi, da je normiranje zelo širok jezikovni pojav, sklicuje se na Oksaarja, ki navaja, da so jezikoslovci enotni le v tem, da je normiranje potrebno – predvsem zaradi omogočanja sporazumevanja in učenja drugih jezikov – nikjer pa ni jasno določeno, katera merila oblikujejo normo, čeprav je razpravljanje o normi živahno po mnogih deželah (Oksaar, v Gradišnik 1975: 123).

ne rabe se vzpostavi vrednotenjsko/normativno razmerje, pri čemer vrednotenje sledi kodifikacijskim načelom;

- (3) **zapis norme** oz. ustvarjanje predpisa v normativnih jezikovnih priročnikih;
- (4) **preverba uveljavitve predpisa** v rabi vključuje preverbo zapisane norme v normi, in sicer z ugotavljanjem jezikovne rabe.

Daneš proces normiranja v knjižnem jeziku povezuje s tremi bistvenimi lastnostmi: (1) Knjižni jezik se razodeva kot **družbena institucija** v sociološkem smislu, ki jo ureja zavezujoča kolektivna norma. (2) Knjižni jezik se je razvil kot **orodje artikuliranega mišljenja**, samozavedanja in predvsem sporazumevanja. (3) Knjižni jezik je **sistem zvočnih in grafičnih** znamenj (Daneš 1977: 9).

Vsaka od teh treh lastnosti v procesu normiranja izkazuje nekoliko drugačno razsežnost vrednotenja. (1) **Normativnost**: kot normativno jezikovno sredstvo lahko obravnavamo tisto, ki je v dani družbi sprejeto. Pozitivno je vrednoteno to, kar je v skladu z normo. Delne norme se med seboj ločijo glede na stopnjo strogosti in obsega. Nekatere delne norme imajo značaj prepovedi ali zapovedi, druge so bolj prednostne. S tem je povezana tudi funkcijska stilistična raznolikost norm knjižnega jezika in stilnih norm, ki imajo večinoma precej prost in okviren značaj. (2) **Ustreznost**: jezikovno sredstvo vrednotimo glede na zmožnost izpolnjevanja funkcijskih potreb dane družbe. Pomembna sestavina je učinkovitost (učinkovitost, ekonomičnost). V okviru tega merila govori o primernosti jezikovnega pojava dani funkciji. (3) **Sistemskost**: za vsako jezikovno sredstvo lahko ugotavljamo stopnjo sistemskosti in stopnjo skladnosti z obstoječimi pravili jezikovnega sistema. Ker je jezikovni sistem dinamičen pojav, je treba ugotoviti, kako je raziskovani pojav skladen z razvojnimi tendencami (Daneš 1977: 10–11)

2.2.1.1 Kodifikacijska načela

Večno vprašanje in naloga normativistike in normiranja je, kakšna naj bo kodifikacija in na kakšen način naj nastaja (Verovnik 2005b:

53).¹⁶ Dular v *Naših razgledih*, opisujoč kodifikacijska načela, predstavi stališča do kodificiranja norme oz. ustvarjanja predpisa, pri čemer izhaja iz tedaj že uveljavljenih izhodišč praške šole.¹⁷ Pri tem se osredotoča na pravopisno kodifikacijo, njegove ugotovitve pa lahko prenesemo tudi na druga področja kodifikacije. Kodifikacijska načela – (1) načelo **izročila**, (2) načelo dejanske **rabe**, (3) načelo **sistemske** in (4) načelo **gospodarnosti** – Dular pojasnjuje kot načela, ki si med seboj v nekaterih primerih konkurirajo in so v posameznem obdobju različno močno uveljavljena, predpis pa je vsakokrat bolj ali manj posrečen kompromis med njimi. Uveljavitev načel sistemske in gospodarnosti zagovarjajo predvsem jezikoslovci in je precej odvisna od razvojne stopnje jezikoslovja. Načeloma sistemske in gospodarnosti se lahko pogosto oddaljuje dejanska raba in zavest o njej, ki ju mora kodifikacija – če je dovolj pogosta in ustaljena – upoštevati, zavedajoč se, da lahko prehitro popuščanje rabi pripelje do zniževanja že dosežene kulturne ravni. Moč načela izročila je v premo sorazmernem odnosu s trajanjem izročila – dlje, kot traja, močnejše je. Upoštevajoč načelo izročila, se kodifikacija čim manj spreminja, spremembe so načelno nezaželene, vendar trmasto

¹⁶ Ob vprašanju, kako ugotavljamo in postavljamo norme, na katere plasti knjižno govorečih in pišočih naj se jezikoslovec opira, pogosto pride do nesoglasij. Precej očitno je, da si jezikoslovec jezikovnih pravil ne sme izmišljovati. Pojavlja se tudi vprašanje, kako močno zategniti normativne vajeti, kar z drugimi besedami pomeni, koliko jezikovne avtonomije prepustiti uporabniku knjižne slovensčine pri izbiranju besed, njihovih oblik, naglaševanja, pravopisa in izgovora (Jakopin, Jezikovni pogovori, 1971).

¹⁷ Ob tem gre omeniti tudi načela, ki jih je po hrvaškem jezikoslovcu Finku prevzel Gradišnik. Jezikovni pojav mora ustrezati štirim splošnim normativnim merilom, da mu lahko prisodimo normativno vrednost: (1) jezikovna upravičenost (jezikovni pojav ustreza naravi jezika, kar pomeni, da ga lahko uvrstimo v sistem jezika), (2) možnost uvrščanja v analogne jezikovne obrazce, (3) prostorska razširjenost, (4) govorna pogostnost. Vsa merila niso enako pomembna, prednost imata prvi, saj sta jezikovni, prvo merilo ima prednost pred drugim in tretje merilo ima prednost pred četrtnim. Zadnji merili nista nujen pogoj, a olajšujeta in spodbujata izbiranje jezikovnih sredstev. Jezikovno sredstvo lahko dobi status norme le, če ustreza prvemu merilu, drugo merilo omogoča napovedovanje razmerij med jezikovnimi pojavi, tretje merilo zagotavlja demokratično izbiro, četrto merilo uporabno vrednost (Gradišnik 1975: 126).

vztrajanje pri izročilu onemogoča normalni razvoj jezika in družbenega razvoja (Dular 1982: 264).

Da so predstavljena kodifikacijska načela aktualna še danes, kaže npr. odločitev avtorjev nastajajočega slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ), da pri svojem normativnem vrednotenju izhajajo prav iz teh kodifikacijskih načel. Načela so upoštevana pri normiranju oz. vrednotenju leksikalnih enot v okviru t. i. normativnega protokola, postopka, za katerega so se odločili leksikografi različnih slovarskih projektov, ki želijo uskladiti normativne odločitve med seboj in s Pravopisno komisijo pri SAZU in ZRC SAZU (Gliha Komac idr. 2015: 6). Vzpostavitev normativnega protokola, ki na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša povezuje sočasno nastajajoča pravopisna pravila, pravopisni slovar in splošni razlagalni slovar, predvideva normativno usklajenost podatkov, prikazanih v sočasno nastajajočih kodifikacijskih priročnikih, in kaže na potrebo po čim bolj usklajenih merilih za normativno vrednotenje v vseh omenjenih priročnikih.

2.2.1.2 Proces normiranja in teorija jezikovnega menedžmenta

Teorija jezikovnega menedžmenta (tudi upravljanja) se je pojavila v 80. letih kot odraz zavedanja, da mora biti knjižni jezik odraz družbenih potreb. Štiri stopnje krožnega procesa normiranja so prepoznane tudi v teoriji jezikovnega menedžmenta,¹⁸ in sicer na ravni organiziranega jezikovnega menedžmenta (ang. *organized language management*),¹⁹ ki ga lahko prenesemo tudi v dejavnost, ki se ukvarja z normativističnim slovaropisjem. Organizirani jezikovni menedžment ob tem zavezuje k upoštevanju interesov najširšega kroga posameznikov, tudi če se skupine, ki jih izražajo, sklicujejo na simbolno družbeno vlogo ali

¹⁸ Leta 1970 sta Jernudd in Neustupný teorijo jezikovnega menedžmenta razvila na podlagi teorije jezikovnega načrtovanja in v ospredje svojega zanimanja postavila jezikovne probleme, odklone, ki se vzpostavljajo v sporazumevanju.

¹⁹ Poleg organiziranega jezikovnega menedžmenta obstaja tudi enostavni jezikovni menedžment, ki je prisoten v konkretnem govornem položaju (pri tem so popravki zaznanih jezikovnih težav izvedeni takoj, že v fazi diskurza), pri čemer je zaželeno, da organizirani jezikovni menedžment izhaja iz enostavnega, kolikor je to mogoče (Nekvapil 2006: 96).

zunajjezikovne interese. Takih, ki jih v tradicionalno organiziranem kodifikacijskem procesu ne bilo mogoče vključiti v sistem, saj ne izvirajo iz prevladujoče rabe v družbi. Vendar pa morajo zunajjezikovni interesi najprej dobiti odslikavo v rabi, s čimer nastane jezikovno odstopanje, ki je nato ovrednoteno v procesu jezikovnega menedžmenta (Jernudd in Neustupný 1987: 72, 77–78). Jezikovni menedžment je mogoče opredeliti kot proces s štirimi stopnjami: (1) zaznavanje odklonov v jeziku s primerjavo jezika v rabi in lastnimi normami, (2) vrednotenje odklonov in prepoznavanje neustreznosti, (3) načrtovanje korekcijskih prilagoditev, (4) implementacija prilagoditev v jezikovno rabo (Jernudd in Neustupný 1987: 75–76).

V normativnem slovaropisju, v katerega uvrščamo vse leksikografske projekte, ki se ukvarjajo z »opisom« norme knjižnega jezika, je torej treba upoštevati tudi nova spoznanja glede družbene vloge knjižnega jezika, kakor jih izkazuje teorija jezikovnega menedžmenta. Na praktični slovaropisni ravni se tako vzpostavlja vprašanje, kako oz. ali različno prikazati informacije v slovarju, ki so rezultat odslikave jezikovne rabe (1) zaradi »naravnih« sprememb v jeziku in (2) zaradi družbeno impliciranih sprememb v jeziku.

Normiranje knjižnega jezika postane z upoštevanjem vseh naštetih dejavnikov kompleksen družbeno odgovoren proces, v katerem se jezikoslovcem podeljuje predvsem mandat, da odgovorijo na vprašanje, povezano z normativno vsebino in slovarjem kot rezultatom normativnega vrednotenja: Ali je v jezikovnem priročniku, nastalem na podlagi normativnega vrednotenja (ki je inherentna lastnost knjižnojezikovne norme) in ima odgovorno družbeno vlogo, sploh mogoče govoriti o opisovalnosti?

V nadaljevanju sta predstavljeni dve usmeritvi, ki jima lahko sledijo slovarji glede na to, ali jezikovno rabo predpisujejo ali opisujejo.

2.2.2 Opisovanje in predpisovanje

Terminološki par *opisovanje* : *predpisovanje*, ki kaže na dva pristopa v jezikoslovju in označuje različno naravo jezikovnih priročnikov, je večinoma prisoten v anglosaškem svetu, na Slovenskem pa se ta termina

za označevanje pristopov v jezikoslovju in označevanju jezikovnih priročnikov nista uveljavila, čeprav bi lahko z njima označili značaj nekaterih jezikovnih priročnikov; v slovenskem prostoru se pogosto pojavlja par *informativen* : *normativen*.

V jezikoslovju in ožje v slovaropisju soobstajajo različne tipologije slovarjev, ena od njih je tudi delitev slovarjev na predpisovalne (ang. *prescriptive*) in opisovalne (ang. *descriptive*) glede na to, ali slovar določeno jezikovno rabo predpisuje ali opisuje (Svensén 1993: 17–18), definicije pa se večinoma vzpostavljajo iz poudarjanja pristopa k zasnovi slovarja in nasprotujočih si opredelitev obeh pojmov.

Béjoint ugotavlja, da ima izraz *predpisovanje*, *predpisovalen* negativno konotacijo, zato ga v nekaterih okoljih raje nadomeščajo z izrazom *normativen* (Béjoint 2010: 80). Vrbinc s sodelavci ugotavlja, da to sovпада s splošnim trendom »opuščanja preskriptivizma v jezikoslovju«, saj slovaropisci večinoma zatrjujejo, da »slovar, ki so ga sestavili, samo opisuje jezik, saj svojim uporabnikom ne daje nasvetov o tem, kaj je pravilno ali zaželeno, in ne razlikuje med dobrim in slabim« (Vrbinc idr. 2020: 564–565).

2.2.2.1 Opisovanje in predpisovanje v slovaropisju

Slovaropisni teoretiki opisujejo opisovanje in predpisovanje v slovaropisju kot odnos. **Predpisovalnost** (ang. *prescriptive*) se v slovarju kaže v tem, (1) da so določene jezikovne izbire za knjižni jezik bodisi priporočene bodisi prepovedane, (2) da je v slovarju prikazano in v nekaterih primerih odločeno, kaj je dobro in slabo. Nasproti predpisovalnosti pa je postavljena **opisovalnost** (ang. *descriptive*) (Béjoint 2004: 100). Ugotovitev, ali slovar predpisuje ali opisuje, je mogoče nasloniti na npr. predstavitev jezikovnega gradiva, predstavljene osnovne metodološke pristope, predstavljeno in pojasnjeno zasnovo geslovnika (Ripfel 1978: 203).

Različna slovaropisna pristopa, opisovanje in predpisovanje jezikovne rabe, izhajata iz dveh različnih norm, in sicer **kvalitativne** in **kvantitativne** (Rey 1972, v Béjoint 2004: 100). Kvalitativna norma temelji na rabi in mnenju izbranih jezikovnih uporabnikov in je determinirana z njihovim konsenzom, najpogosteje so t. i. najboljši jezikovni uporabniki

izobraženci in priznani pisatelji. Kvantitativna norma pa temelji na opazovanju jezikovne rabe vseh jezikovnih uporabnikov. V skladu s tovrstnim pristopom je določena jezikovna oblika dobra, če jo uporablja določeno število uporabnikov. Težava pri tem je določiti najmanjše število uporabnikov ali pojavitev oblike, ki rabo naredi sprejemljivo. Slovar je opisovalen, če se slovaropisci sklicujejo na kvalitativno normo, in predpisovalen, če se sklicujejo na kvantitativno normo (Béjoint 2004: 100).

Nemška jezikoslovka Ripfel je ob koncu 80. let ugotovila, da **predpisovalni slovarji** (imenuje jih *normative Wörterbücher* in predstavlja izraza *normativen* in *predpisovalen* kot sopomenki) navadno niso slovarji, v katerih bi bila jezikovna norma (nem. *standardsprachliche Norm* ali *Sprachnorm*) zgolj opisana, zabeležena, ampak slovarji, ki posegajo v jezikovno rabo mimo ugotovljene rabe, saj je v predpisovalnem slovarju zapisano zavezujoče oz. so normativna pričakovanja²⁰ izražena skozi normativna pojasnila. Predpisovalni slovarji imajo namen popravljanja, uravnavanja, izboljševanja jezikovnih dejanj, slovaropisec želi, da uporabnik sledi navodilom v slovarju, zato so v slovarju prikazane normativne zahteve (Ripfel 1978: 198). Jezik, ki ga skušajo tovrstni slovarji ustaliti (stabilizirati), je navadno jezik, ki ga uporablja družbena elita ali pa ga usmerja in hkrati goji (Béjoint 2004: 100). Najvidnejši pokazatelji predpisovalno usmerjenega slovarja so eksplicitni normativni komentarji v obliki kvalifikatorjev, pojasnil, razlag ipd. Ripfel ugotavlja, da normativni komentarji v slovarskih geslih niso stvar preteklosti, glede na preteklost se spreminja zgolj način prikaza teh normativnih komentarjev (Ripfel 1978: 199).²¹

²⁰ Normativna pričakovanja Ripfel razume kot pričakovanja o tem, kako naj bi nekdo ravnal ali bi moral ravnati (Ripfel 1987: 193).

²¹ Hrvaški jezikoslovci Frančić, Hudeček in Mihaljevič, ki glede na normativno vlogo slovarja prav tako ločijo dva tipa slovarjev – predpisovalne in opisovalne, normativno usmeritev povezujejo z normativnimi komentarji – v normativnem slovarju je z normativnimi in stilnimi kvalifikatorji (hrv. *odrednica*) jezikovnim sredstvom pripisan značaj, ki določa, kako je treba jezikovna sredstva v knjižnem (hrv. *standardnom*) jeziku uporabljati, ni pa nujno, da to izkazuje tudi raba (Frančić, Hudeček, Mihaljevič 2005; 31–32).

Predpisovalni slovarji uporabljajo različne metode za prikazovanje dobre, priporočljive rabe: (1) z izpuščanjem nesprejemljivih besed, fraz in pomenov, pri čemer je odsotnost besede v makrostrukturi slovarja pogosto znak, da beseda ni »dobra«²² (Matoré 1968, v Béjoint 2004: 100); (2) z uporabo kvalifikatorjev, s katerimi so kot nepriporočljive označene tiste jezikovne izbire, ki so v slovar vključene samo kot opozorilo (Béjoint 2004: 101).

Poleg eksplicitnih normativnih slovarjev obstajajo tudi implicitni normativni slovarji, v katerih normativna pričakovanja niso eksplicitno izražena (Ripfel 1978: 198). Zavedati se je treba, da ima lahko tudi slovar, ki ne izpostavlja svoje predpisovalne naravnosti in v katerem jezikovna sredstva niso eksplicitno označena, predpisovalni učinek. Ker v tovrstnem slovarju ni pojasnil, uporabnik slovarja ni neposredno soočen z normo (Ripfel 1978: 203).

Opisovalne slovarje (nem. *deskriptive Wörterbücher*) je mogoče v opoziciji z normativnimi opredeliti kot slovarje, v katerih se normativne zahteve oz. pričakovanja ne pojavljajo (Ripfel 1978: 199), ali slovarje, ki so nastali kot rezultat opisnega slovaropisja²³ (Ripfel 1978: 199–200). V opisnih slovarjih v nasprotju z normativnimi ni normativnih pojasnil, iz katerih bi uporabnik razbral, katere so pričakovane jezikovne izbire, če se želimo izražati v nekem jezikovnem »kodu«, zato tudi v predgovoru in drugih delih ni napotila, da bi bilo treba jezikovno sredstvo, ki je zabeleženo v slovarju, obravnavati kot zavezujoče za ta kod (Ripfel 1978: 203).

²² Béjoint trdi, da uporabniki informacijo o tem, da besede ali besedne zveze ne najdejo v slovarju, razumejo, kot da ta ne spada v nabor besedja jezika ali da sploh ne obstaja, kar lahko velja celo za tiste uporabnike, ki določeno besedo uporabljajo vsak dan (Béjoint 2004: 122). Ko se slovaropisci odločajo o vključitvi ali izključitvi besedja, so razpeti med željo po popolnem opisu besed in rabe ter strahom, da bo vključevanje na splošno neprimernih/spornih besed dalo tem istim besedam vtis spodobnosti/spoštovanja (Béjoint 2004: 124).

²³ Ripfel ob tem opozarja, da izraz *opisno slovaropisje* ni najboljši, saj ni jasno, na kaj se nanaša opisnost, poleg tega ima opisnost različne interpretacije (Ripfel 1978: 200). S tem je verjetno mišljeno, da je opisnost v tesni odvisnosti od gradiva, ki ga izberemo za gradivsko podstavo slovarja.

Danski slovaropisec Trap-Jensen pa razmerja med opisovanjem in predpisovanjem opredeli glede na odnos, ki ga vzpostavi slovaropisec z gradivom ali uporabnikom, in navaja, da lahko slovar (1) prikazuje rabo jezika s pomočjo opazovanja gradiva ali (2) prikazuje želeno normo, ki naj bi bila »pravilna« (Trap-Jensen 2002: 503). Izhaja iz ugotovitev Nikule, da termina opisovalnost in predpisovalnost pri opisu narave slovarja nista izključujoča, saj se v lahko oba navezujeta na isti pojav na dveh različnih ravneh (Nikula 1992, v Trap-Jensen 2002: 503–504). Za razumevanje obeh pojmov je namreč ključnega pomena odnos, v katerega vstopa slovaropisec z jezikovnim gradivom in slovarskim uporabnikom: gradivo lahko zgolj opisuje, gradivo lahko normativno vrednoti glede na izbrano jezikovno zvrst (najpogosteje knjižni jezik) in gradivo lahko zamolči ter »predpiše« njemu (in najbolje tudi strokovnemu konsenzu) vsečne prvine. Opisovalne slovaropisne trditve so v izhodišču vedno nevtralne ali objektivne. Ker pa je pogosto vloga slovarja tudi usmerjanje, precej slovarskih informacij ni primernih zgolj za opis, saj je sam sistem, ki ga želimo opisati in z njim uporabniku olajšati rabo jezika, podvržen vrednotenju. Z dodanimi vrednostnimi sodbami pa slovaropisec vstopa v odnos s slovarskim uporabnikom, saj ga usmerja (Nikula 1992, v Trap-Jensen 2002: 504).

2.2.2.1.1 Predpisovalni in opisovalni slovarji – iz teorije v prakso

Ob navedenem se vzpostavlja vprašanje, kako se opisovalnost in predpisovalnost udejanjata v praksi. Slovaropisne prakse druge polovice 20. stoletja so vzpostavile opredelitve slovarjev, ki jih povzema v eni od priljubljenih leksikografskih »biblij« Bo Svensén: kot primer predpisovalnega slovarja Svensén navede pravopisni slovar, kot se je pojavljal v vzhodnoevropskem prostoru skozi celotno 20. stoletje, kot primer delno predpisovalnega slovarja pa navede pravorečni slovar, ki prikazuje informacijo o reprezentativnem kultiviranem izgovoru, ki je določen kot norma (Svensén 1993: 23–24), kot primer opisovalnega slovarja navede enojezični in splošni slovar (Svensén 1993: 20–22). Svensén trdi, da ima splošni slovar, čeprav stremi k opisovalnosti, veliko normativno moč, zlasti kar zadeva izrazno podobo, razvije se lahko celo pogled,

da ima jezikovni pojav, ko je vključen v slovar, status norme. V slovar so običajno vključeni jezikovni pojavi, ki so z jezikoslovnega vidika dovoljeni ali pravilni, zaradi izobraževalne vloge slovarja so lahko vanj pogosto vključeni npr. nepravilni zapisi in pospremljeni z izrecno informacijo, da je zapis nepravilen (Svensén 1993: 45). Glatigny na drugi strani predpisovalni značaj slovarju pripiše prav zaradi pripadnosti izobraževalnemu diskurzu²⁴ (Glatigny 1989: 700).

Béjoint navaja, da je razlika med opisovalnimi in predpisovalnimi slovarji jasnejša v teoriji in v izjavah slovaropiscev ter nekaterih uporabnikov kot pa v slovarjih samih in da je popolna opisovalnost nemogoča,²⁵ saj se slovaropisci ne morejo izogniti odločitvam, kot je npr. zapis iztočnice, predpisovalnost pa ne deluje, če je odtujena rabi (Béjoint 2004: 101).

Trditve o odsotnosti predpisovalnih informacij v slovarju zavrača tudi Trap-Jensen, ki trdi, da je zmotno misliti, da slovar samo opisuje, saj slovaropisec pri svojem delu ne upošteva le rabe, temveč tudi druge vidike. Poleg tega uporabnik slovarja pričakuje smernice glede ustreznosti, pravilnosti, kar implicira tudi obstoj norme, ki tako postane predmet primerjanja. Slovaropisec se mora zavedati svoje odgovornosti v procesu vzpostavljanja jezikovnih norm, saj slovarji ne odražajo samo jezikovnega stanja, temveč igrajo pomembno vlogo pri odločanju, kaj gradi norme knjižnega jezika (Trap-Jensen 2002: 508). Skladna s temi ugotovitvami je ugotovitev Dobrovoljc,

²⁴ Didaktično vlogo slovarja poudarja tudi Béjoint, saj navaja, da je slovar priročnik, ki ga posameznik uporabi, ko potrebuje informacijo o besedi, jeziku na splošno ali svetu. Med rabo slovarja se posameznik nauči (ali preveri), česar ni vedel ali je pozabil. Poleg tega ima slovar značilnosti didaktičnih del: vsebuje definicije in posreduje informacije, ki so v posamezni družbi sprejete kot splošno znanje ali splošna mnenja, te informacije posreduje objektivno (Béjoint 2004: 18–19).

²⁵ Slovar se ne more izogniti podajanju vsaj dveh informacij, in sicer informaciji o zapisu iztočnice in njenem uvrščanju v leksikalno množico, ki jo slovar želi predstaviti (Béjoint 2004: 12). Normativni, kodifikacijski (ang. *codifying*) vidik slovarjev je dobro razviden v zapisu. Slovarji, četudi prikazujejo več variant zapisov, morajo izbrati prednostno obliko za zapis iztočnice, tako pa lahko vplivajo na rabo (Béjoint 2004: 101).

da se slovaropiščevo izrecno distanciranje od normativnosti pogosto izkazuje kot nerealno, saj slovaropisec jezikovne prvine vedno bolj ali manj izrecno presoja, ob tem pa opozori še na uporabniški vidik in izpostavi, da jezikovni uporabniki ne prepoznajo razlik med normativnimi podatki v različnih slovarjih (Dobrovoljc 2014: 54).

Tudi češko-ameriški slovaropisni teoretik in praktik Ladislav Zgusta (2006) ob tipologiji jezikovnih priročnikov predlaga razlikovanje med normativnimi in predpisovalnimi priročniki, ki vzpostavljajo različno razmerje do jezikovne rabe. Kodifikacijski priročniki se po Zgusti razlikujejo glede na načine vrednotenja jezikovnih pojavov, prisotnih v rabi: (1) normativni priročniki so tisti, ki posodablajo opis že obstoječega knjižnega jezika, pogosto z evidentiranimi novimi, še nekodificiranimi jezikovnimi enotami; (2) predpisovalni pa jezikovne rabe ne upoštevajo in se od normativnih razlikujejo po tem, da kodificirajo tudi jezikovne prvine, ki jih v normi ni, oz. da ne kodificirajo tistih, ki v normi so (Zgusta 2006: 195); slednje pomeni, da sledijo nekim drugim merilom (npr. historični oz. etimološki pravilnosti ali pa sistemskemu merilu), ki ne upoštevajo družbenih vplivov. Enako interpretacijo ponujata James in Lesley Milroy (1991), ki trdita, da je slovaropisni opis normativen, če sovпада s konsenzom v jezikovni skupnosti, predpisovalen pa, če uveljavlja jezikovne prvine, ki niso v celoti prekrivne z normo skupnosti. V slovenskem prostoru je Lengar Verovnik ob predstavitvi različnih tipov kodifikacije opozorila na dvojno naravo odnosa kodifikacijskih priročnikov do rabe:

Predpisovalna kodifikacija rabno normo zajema le delno, do nje vzpostavlja različna vrednotenjska razmerja, se od nje distancira in jo poskuša preoblikovati. /.../ Utemeljevalna kodifikacija, nasprotno, iz rabne norme izhaja. Jezikovnih prvin ne vrednoti glede na apriorna, absolutna merila, temveč glede na njihovo rabo (in s tem nezaznamovanost oz. zaznamovanost) v posameznih jezikovnih zvrsteh, govornih položajih ipd. (Verovnik 2004: 243)

Danski leksikograf Henning Bergenholtz ugotavlja, da se v slovaropisni praksi zaradi asimetričnega razumevanje izrazov predpisovanje in opisovanje izkazuje potreba po vpeljavi dopolnjujočega

izraza, in sicer izraza proskripcija (ang. *proscriptive* oz. *proscription*), ki omogoča združevanje opisovanja in predpisovanja in ne predvideva njenega izključevanja.²⁶ Opis pojasnjuje, kako je jezik uporabljen, kar pomeni povezavo opisa z empiričnimi podatki, predpis pa se nanaša na namen slovarja, da uporabnika usmerja ob težavah pri tvorjenju besedil in tako vpliva na jezikovno rabo. Pri proskripciji so možnosti empirične osnove enake kot pri opisnem pristopu (Bergenholtz 2003: 67–77). Če se slovaropisec odloči za proskriptivni pristop, se od opisnega pristopa razlikuje empirična analiza, saj uporabnika leksikograf ne samo obvešča o jezikovni rabi, ampak tudi pove, katero od različic naj uporabi, če je možnosti več. Proskriptivno leksikografsko metodo je mogoče opisati kot **selektivni opis**. V nasprotju z opisnim pristopom, ki pojave v jeziku opisuje individualno in izolirano od vseh ostalih, proskriptivni pristop obravnava podobne jezikovne pojave sistematično, pri čemer je končna odločitev za vse podobne jezikovne pojave enaka, proskripcija pa v slovarskem sestavku ne prikazuje vseh prvin, ki izhajajo iz empirične osnove, temveč med njimi izbira (Bergenholtz 2003: 77).

Iz povedanega sledi, da večine jezikovnih priročnikov ne moremo opredeliti kot predpisovalnih ali opisovalnih, saj se v večini prepletata oba odnosa. V jezikovnih priročnikih, ki izhajajo iz opisovanja in vrednotenja jezikovnih pojavov v besedilnih okoljih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, pa je izogibanje izrazu predpisovalnost nerealno. Pomembno je, da predpisovanje izhaja iz rabe in upošteva zvrstno razdrobljenost knjižnega jezika. V kontekstu razlagalnih slovarjev vključevanje obeh pristopov, opisovalnega in predpisovalnega, oz. proskriptivnosti pomeni, da je vsak slovarski sestavek rezultat najprej slovaropiščevega opisa jezikovnega pojava, ki je odvisen od celovitosti in razsežnosti jezikovnega gradiva, in nato od vrednotenja jezikovnega pojava. Izraz **proskriptivni jezikovni priročnik** bi bilo mogoče uporabiti za splošne razlagalne slovarje knjižnega jezika, prisotne v slovenskem okolju.

²⁶ V slovarjih zamejevanje obeh pristopov – opisnega in predpisnega – ni vedno jasno, uporabnik pa ne more vedeti, kateri slovarski sestavek predstavlja dejansko rabo in kateri ne, zato je nesmiselno reči, da so nekatera sestavki opisni, drugi pa predpisovalni (Bergenholtz 2003: 74; Bergenholtz in Gouws 2010: 35–36).

Proskriptivni pristop je razviden npr. iz opredelitve značaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). Avtorji slovarja so slovar označili kot informativno-normativen: »Slovar je informativnonormativen, to pomeni, da je v njem **knjižni jezik na široko in objektivno predstavljen** [opisovalni pristop, op. a.] z vso množico variant in posebnosti, vendar tako, da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in **vrednost obravnavanih jezikovnih prvin** [predpisovalni pristop, op. a.]« (Uvod v SSKJ, § 7)

Opisanih ugotovitev ni težko prenesti na aktualno slovensko slovaropisno situacijo. Normativnosti v slovarjih v slovenskem prostoru ni mogoče razumeti brez osvežene opredelitve, kaj je knjižni jezik in katero normo danes opisuje slovar knjižnega jezika: je to kvalitativna ali kvantitativna norma? Odločitev, ali bodo slovaropisci pri raziskavi gradiva za **sodobne slovarje knjižnega jezika** upoštevali kvalitativno ali kvantitativno normo, je ponazorila Dobrovoljc z nesoglasjem med tistimi jezikoslovci, ki zagovarjajo (a) ohranitev vloge visokokultiviranega govorca (strokovnjaka, izobraženca, intelektualne elite) kot tistega, po katerem se knjižni jezik usmerja, (b) posodabljanje jezikovnih priročnikov in opisov po prevladujoči rabi vseh, ki se v knjižnem (ali standardnem) jeziku sporazumevajo (v ospredju je sporazumevalni namen), ob tem pa se jezikovno interveniranje odvija le ne tistem področju jezika, ki urejanje potrebuje (Dobrovoljc 2021: 29–30). V slovenskem jezikoslovju se je tako pred dobrim desetletjem (ob zavedanju, da se v položajih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, pogosto pojavljajo tudi jezikovne izbire, ki so bile doslej zaradi formalnih omejitev, npr. poenobesedenja²⁷ ali celo

²⁷ Dobrovoljc npr. navaja, da »izraza *kuharica* v pomenu 'kuharska knjiga' slovarji pred letom 1962 niso poznali, od SSKJ dalje pa velja za pogovorno prvino, vendar pa raziskave rabe kažejo, da se *kuharica* in podobne tvorjenke [...] danes pojavljajo kot nevtralne v različnih besedilnih okoljih [...], kar pomeni, da bi jih morali normativno rehabilitirati vsaj na novem gradivu nastali priročniki knjižnega jezika« (Dobrovoljc 2022: 35). O poenobesedenju kot odrazu težnje po »ekonomičnosti« piše tudi Žele (2004). Stramljič Breznik z analizo pojava v slovarskih delih opozarja na zvrstno nestalnost poenobesedenih enot in zanje značilno »inherentno pogovornost« (izraz po Vidovič Muha 2000: 100), ki jo tak izraz »sčasoma lahko tudi izgubi in se nevtralizira« (Stramljič Breznik 2018: 370).

večpomenskosti, omejene na druge socialne zvrsti) pojavilo prepričanje, da ta idiom bolje opisuje izraz **standardni jezik**, izraz **knjižni jezik** pa je zaradi predpostavke, da vključuje le jezikovnokulturno najvišji ideal, neustrezen in zavajajoč; in obratno. Ob tem se odpira vprašanje, kaj obsega knjižni jezik v razmerju do standardnega – ali prihaja do pomenskega prekrivanja ali razhajanja obeh terminov.

2.3 Knjižni jezik

2.3.1 Knjižni jezik v Praškem lingvističnem krožku

Izhodišča teoretičnih opredelitev knjižnega jezika naslonimo na ugotovitve praške lingvistične šole, ki izhaja iz funkcij knjižnega jezika in njegove osnovne naloge, ki je povezovanje govorne skupnosti na ravni jezika. Tradicionalno in v slovenskem prostoru najbolj razširjeno pojmovanje knjižnega jezika predstavi Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika*:

[N]ajvišja socialna zvrst kakega jezika, glasovno in pisno gojena za nadpodročno rabo kake jezikovne skupnosti. Ima težnjo, da postane vsenarodno sredstvo sporočanja in je v tem smislu tudi narodnopredstavna. V sedanji dobi je knjižni jezik ob ustrezni razvitosti jezikoslovno izčrpan zajet v vseh svojih ravninah in s tem za določen čas tudi predpisan (pravopis, pravorečje, slovnica, slovar), besedilno pa vsefunkcijsko uresničen. Knjižni jezik je tudi najbolj uzaveščena socialna zvrst. Po predknjižnem izročilu (besedilni spomeniki od 10. do 15. stol.) se pri nas pojavi l. 1550 v osrednji Sloveniji in v 17., zlasti pa v 18. stol. postane pokrajinska različica nasproti prekmurski, koroški, oz. sploh osrednji slovenski knjižni jezik na sproti pokrajinskemu prekmurskemu. Do danes je k. j. zajel celotno slovensko jezikovno področje. Bolj ali manj v vsem času ima dvojno obliko, zborna in pogovorna. Naravno živo govorno podstavo ima v okolju z največjim prestižem, slovenski v Ljubljani in širšem mestnem okolju okrog nje. (Toporišič 1992: 82–83)

V praški šoli so predmet jezikoslovnega raziskovanja usmerili z razvoja jezika na določeno stanje v jeziku, in sicer sinhrono sodobno stanje (Havránek 1969: 196). Ob tem se je razodevalo, da je »knjižni jezik posebna avtonomna oblika narodnega jezika kot jezikovne celote« (Havránek 1969: 197). Značilnost knjižnega jezika, kot navaja Havranek, so za knjižni jezik značilne bogatejše in bolj vsestranske naloge, ki rastejo

iz večje in širše funkcijske razčlenjenosti, poleg teh pa še zavestnejše in obveznejše razmerje do norme.²⁸ Obe značilnosti izhajata iz »osnovne naloge knjižnega jezika, tj. iz dejstva, da je to jezik skupnega izražanja in sporočanja celotne skupnosti kakega naroda«, kar kaže, da so »naloge [...] določene tudi družbeno« (Havránek 1969: 197).

Najzahtevnejša naloga teoretikov knjižnega jezika je bilo torej najti ravnovesje med potrebo po ustaljenosti jezika, saj ta omogoča njegovo poučevanje, učenje jezika, in nenehnim približevanjem živi rabi, zaradi česar se uporabniki knjižnega jezika lahko z njim poistovetijo. Že Havránek piše, da mora biti knjižni jezik ustaljen in trden,²⁹ kar je njegova imanentna značilnost in predpogoj njegove razumljivosti, ob tem pa je »potrebna [...] tudi [njegova] prožnost, ker bi sicer stagniral, tj. zastal v svojem razvoju. Če pojmuje knjižni jezik kot živi sodobni jezik, ki mora ustrezati tudi novim nalogam in potrebam, potem ne more zastati v svojem razvoju, temveč se mora neprestano razvijati« (Havránek 1969: 200). Stalnost in sprejemanje novih prvin spadata predvsem k razumski sestavini jezika, če se ob spreminjanju pojavlja subjektivni odpor, potem se razumskemu pogledu priključi čustveni vidik, ki se kaže v subjektivnem ohranjanju starega stanja (Havránek 1969: 200).³⁰

²⁸ Havránek dodaja, da bi to »po šolskem pojmovanju s stališča upoštevanja določenih pravil [...] pomenilo, da bi iz te obveznosti izhajala striktna, dosledna enotnost. Toda če na delovanje jezika gledamo realno, in prav tako na sam njegov sistem, vidimo, da je v tej enotnosti skrita precejšnja variabilnost, da ne obstaja jezikovna norma brez variabilnosti in da je pri knjižnem jeziku zaradi bogate stilne razčlenjenosti ta variabilnost obširnejša, ima pa pri tem notranjo komplicirano zakonitost. In večja uzaveščenost in obveznost norme je dialektično odvisna od te kompliciranosti. Variabilnost norme torej spada k njeni enotnosti, ki je ne moremo pojmovati kot strogo enotnost« (Havránek 1969: 204).

²⁹ Havránek zagovarja stališče, da mora knjižni jezik ohranjati določeno tradicionalno obliko, ob tem pa ugotavlja, da se ravno te značilnosti ob spreminjanju jezikovnih sredstev uporabnik jezika lahko čuti »prizadetega ali za nekaj osiromašenega, ker se v jeziku naenkrat pojavljajo sredstva, predvsem besedna, ki so mu nerazumljiva ali tuja« (Havránek 1969: 200).

³⁰ Trobevšek Drobnak ugotavlja, da se je »[o]dklonilni odnos do jezikovnega spreminjanja, ki je v jezikoslovju prevladoval vse do 19. stoletja, v mnogóčem spremenil, a vsaj med starejšimi govorcji še vedno prevladuje prepričanje, da je staro v jeziku bolj pravilno, boljše« (Trobevšek Drobnak 2006: 75).

2.3.1.1 Prožna ustaljenost

Vilem Mathesius je koncept, ki hkrati upošteva prožnost knjižnega jezika in njegovo ustaljenost, poimenoval *prožna ustaljenost*, ki združuje potrebo po statičnem ohranjanju jezikovnih navad, pravil in dogovorov kot tudi spremenljivost,³¹ ki je jeziku kot družbenemu pojavu lastna (Dobrovoljc 2004: 11) in pomeni, da ne zaviramo jezikovnega razvoja s prepovedovanjem novosti in sprememb, ki jih jezik potrebuje (Kalin Golob 1996: 15). O upravičenosti spremenljivosti norme piše tudi Toporišič, ki navaja, da »se norma spreminja, torej ni nikoli čisto statična, temveč v svoji ustaljenosti (stabilnosti) prožna. Slepo sklicevanje na enkrat zajeto normo je torej nazadnjaško, saj jeziku preprečuje nujno potreben razvoj« (Toporišič 1992: 147). Prožna ustaljenost uravnava dve nasprotujoči si načeli in skrbi za ravnovesje med ustvarjanjem in uporabo novih jezikovnih sredstev, nastajajočih zaradi različnih jezikovnih funkcij, ter stabilnostjo knjižnega jezika (Kalin Golob, 1996: 15). Norme se v času spreminjajo, saj se v družbi spreminjajo ekonomski, socialni in institucionalni položaji, jezikovna sredstva se morajo zato prilagoditi, norma se mora spremeniti (Bartsch 1987: 142), da lahko uspešno obvladujemo nove položaje rabe jezikovnih sredstev.

Raba knjižnega jezika se je danes v primerjavi s časom vzpostavitve knjižnega jezika in obdobjem, ki so sledila, ponovno³² razširila na več položajev, kar prinaša večjo knjižnojezikovno pestrost in raznolikost.

³¹ Mathesius se je zavedal, da pretirana stabilnost privede do osiromašenja izraznih možnosti jezika (Nebeska 1996, v Tivadar 2015: 112).

³² Suhadolnik v konceptu za slovar slovenskega knjižnega jezika iz leta 1968 piše, da bo v slovarju upoštevana jezikovna raba, s tem pa preseženo razumevanje, »da je knjižni jezik umetna tvorba, stoječa nad vsakdanjostjo in realizirajoča se samo v leposlovnem jeziku« (Suhadolnik 1968: 221). Čeprav se Suhadolnik zaveda pomena jezika v leposlovnih delih, se v konceptu pokaže zavedanje pestrosti in raznolikosti knjižnega jezika, ki ni vezano le na leposlovje in presega pojmovanje knjižnega jezika – še posebej prisotno v tridesetih letih 20. stoletja –, da je »knjižni jezik monolitna pojavnost z normo slovníčarsko popravljenege ‚dobrege avtorja‘« (Vidovič Muha 2013a: 125), ampak ima knjižni jezik »veje in odseke, ki so objektivno pogojeni in torej živijo prav tako svoje življenje kot nepogrešljiv sestavni del knjižnega jezika v širšem smislu« (Suhadolnik 1968: 221).

Lenček ugotavlja, da je »nabor sporazumevalnih vlog bistveno odvisen od stopnje kulturnega razvoja neke jezikovne skupnosti [...], [s]porazumevalne funkcije se s časom spreminjajo in širijo« (Lenček 1996: 28–29).³³ Jezik teži k ozemeljskemu in funkcijskemu spreminjanju, kar se uresničuje kot različice jezika (Unuk 2016: 21), večje statičnosti norme kot idealne rabe v knjižnem jeziku pa ob dejstvu, da se je razširilo tako število kot družbeno zaledje nosilcev knjižnega jezika, ni mogoče pričakovati (Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015: 16). Pirih Svetina, opirajoč se na izkušnje, pridobljene ob delu z učitelji slovenščine v različnih okoliščinah in okoljih, opozarja, da »slovenski knjižni jezik, kot je tradicionalno opisan, normiran in kodificiran [...] ne more zadostiti potrebam uporabnikov slovenščine z njenih obrobij« (Pirih Svetina 2013: 316), in se pridružuje³⁴ spodbudam za relativizacijo pojma knjižni jezik. V primeru, ki ga predstavi Pirih Svetina, ne moremo govoriti o »procesu demokratizacije v razvoju knjižnih jezikov, ko je jezikovna raba pripeljala do zniževanja standarda v jeziku polizobraženih govorcev« (Lenček 1996: 36, v Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015: 16), ki se je pojavljalo zlasti ob vertikalnih družbenih spremembah (npr. po drugi svetovni vojni), saj gre v tem procesu za izobražene uporabnike slovenskega knjižnega jezika, ki se zavedajo pomena in vlog knjižnega jezika ter drugih zvrsti jezika, a kljub temu v položajih, za katere vedo, da zahtevajo rabo knjižnega jezika, uporabljajo jezikovna sredstva, ki bi jih lahko zaradi neizpolnjevanja narodnopovezovalne vloge označili za neknjižna (Pirih Svetina 2013: 315).

³³ Lenček po Garvinu povzame štiri sociolingvistične vloge, ki ustrezajo sporazumevalnim vlogam: združevalno, ločevalno in prestižno in referenčno (Garvin 1959, v Lenček 1996: 29). Sociolingvistični vidik je, upoštevajoč ugotovitve Lenčka, pri obravnavi zgodovinskega razvoja knjižnih jezikov treba upoštevati, saj ta med drugim kaže, da je jezikovna raba že v preteklosti vplivala na proces demokratizacije v razvoju knjižnega jezika (Lenček 1996: 36–37).

³⁴ Ožbot je svojem prispevku opozorila na razkorak med jezikovno rabo v zamejstvu in standardno jezikovno rabo, pri čemer pa razhajanj te vrste samo zaradi nekompatibilnosti s knjižnim jezikom ne moremo označiti za nesprejemljive (Ožbot 2012: 114). Kar pa je, izhajajoč iz stanja na večjezičnih območjih, tudi eden od razlogov, da je »zavest o relativnosti ekskluzivnega jezikovnega standarda [...] vendarle na mestu« (Ožbot 2012: 115).

Ob zavedanju naraščajoče knjižnojezikovne pestrosti in raznolikosti se vzpostavlja vprašanje, kaj danes obsega izraz *knjižni jezik* in ob njem prisotno poimenovanje *standardni jezik*.

2.3.2 Knjižni in/ali standardni jezik

Ob ustaljenem poimenovanju *knjižni jezik* se v slovenskem prostoru izkazujejo različna pojmovanja knjižnega in standardnega jezika, pri čemer »niti knjižni jezik niti standardni jezik v slovenskem prostoru nista dovolj jasno in natančno opredeljena [in] manjkajo aktualne kratke jezikoslovne opredelitve, ki bi ponudile jasna in dovolj natančna izhodišča za vse nadaljnje opise in korektno rabo obeh pojmov« (Žele 2019: 286). Spreminjanje poimenovalnega aparata Vidovič Muha razlaga kot selitev populistične demokratičnosti na jezikovno področje, kar po njenem razumevanju načinja temelje jezikovne kulture in moč knjižnega jezika (Vidovič Muha 2013b: 487).

Med raziskovalnimi vprašanji monografije je tako tudi dilema o vplivu soobstajanja obeh izrazov na normativne odločitve. Poglede slovenskih jezikoslovcev na rabo terminov knjižni in/ali standardni jezik lahko uvrstim v tri skupine:

- (1) **Med izrazoma knjižni in standardni jezik je treba jasno ločevati.** Standardni jezik pomeni le najbolj običajno in uveljavljeno rabo jezika, s poudarkom na sredstvu izražanja (jezikovni izraz), pri čemer knjižni jezik obsega več kot zgolj standard, saj sta v knjižnem jeziku upoštevana še kultiviranost izraza in primernost rabe (Žele 2019; Gliha Komac in Žele 2019) oz. knjižni jezik obsega tudi diastratičnost in razvoj (Snoj, osebna korespondenca 2021).
- (2) **Izraz knjižni jezik naj se nadomesti z drugimi poimenovanji** bodisi zaradi težnje po demokratizaciji in odmika od merila kultiviranosti pri presojanju jezikovne rabe, ki je značilno za knjižni jezik (Krek 2015; Gorjanc idr. 2015),³⁵ bodisi potrebe po natančnejši opredelitvi in razdelitvi (Skubic 2005).

³⁵ Podobno trdi tudi Pirih Svetina, saj »se zdi idealizirano podobo slovenskega knjižnega jezika smiselno ‚prizemljiti‘ in spregovoriti o bolj realnih in za

- (3) **Izraza knjižni in standardni jezik sta pomensko prekrivna** (Šekli 2004), pri čemer je v slovenščini za standardni jezik uveljavljeno poimenovanje knjižni jezik (Unuk 2016: 23), čeprav je »s pomenskega vidika danes historizem, a ga zaradi široke razširjenosti³⁶ in tradicije v slovenistiki uporabljamo za opis jezikovne zvrsti, ki v javnem pisanju in govoru opravlja funkcijo nadregionalne in družbene integracije« (Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015: 16).

Ob poimenovalni zadregi in odnosu med izrazoma knjižni in standardni jezik se odpira tudi vprašanje zvrstnosti, saj

je za operativno delo povsem vseeno, ali operiramo s pojmom standardnega ali s pojmom knjižnega jezika, [saj bomo] že samo na ravni standardnega ali knjižnega jezika namreč lahko opazovali zelo različne glasoslovne, oblikoslovne, besedotvorne in skladenjske uresničitve, ki jih bomo lahko pojasnjevali samo ob ustrezni vezanosti na tip besedil, v katerih jih najdemo (Ahačič v Arhar Holdt idr. 2018: 4).

Nujnost upoštevanja zvrstnosti izpostavi tudi Unuk:

Standardni [in/ali knjižni] jezik je [...] samo ena od jezikovnih različic v sporazumevalnem prostoru. Tako je treba raziskovati funkcijsko, pomensko in stilistično distribucijo jezikovnih različic ter številnost preoblikovanj (ne le opisovati njihovega jezikovnega sestava) ter pojavnost tega, kako vplivajo na variiranje standardnega jezika in njegovo dinamiko spreminjanja. (Unuk 2016: 24)

najrazličnejše uporabnike lažje dosegljivih standardnih različicah slovenščine« (Pirih Svetina 2013: 314).

³⁶ Podobno trdita tudi Žele, ki navaja, da je izraz slovenski *knjižni jezik* med Slovenci standardiziran, kar je podkrepljeno z izsledki anketne raziskave, ki je pokazala, da Slovenci pojem *knjižni jezik* ustrezno razumejo (Žele 2019: 287), in Lengar Verovnik, ki pri svojem delu s študentkami in študenti opaža, da so ti iz predhodnega šolanja vajeni izraza *knjižni jezik* in ga navadno razumejo dovolj široko, da je mogoče z njim zaobjeti dopolnjujoča se koncepta standardnega in kulturnega jezika, kot ju opredeljuje Skubic v monografiji *Obrazi jezika* in v drugih svojih delih, s katerima je skušala ob pojavu izraza standardni jezik v slovenističnem jezikoslovju zamenjati koncept knjižnega jezika (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021).

V nadaljevanju je predstavljeno razumevanje knjižnega in standardnega jezika v sodobnem slovenskem jezikoslovju³⁷ glede na tri načine razumevanja izrazov.

Knjižni jezik IN standardni jezik

Prva skupina pogledov na knjižni in standardni jezik izkazuje stališče, da je treba med obema izrazoma ločevati, ker njuni pomenski referenci nista prekrivni.

Žele trdi, da »termin standardni jezik ne more in ne sme nadomestiti slovenskega knjižnega jezika« (Žele 2019: 286), in za izhodišče opredelitve knjižnega jezika postavi opredelitev v Pravilih *Slovenskega pravopisa* 2001:

Knjižni jezik je najvišja in najbolj uzaveščena zvrst slovenskega jezika. Govorno in pisno ga gojimo kot vsenarodno sredstvo sporočanja, zato ima narodnozdrževalno in narodnopredstavno vlogo. Norma današnjega knjižnega jezika je zajeta v glasovju, pisavi, oblikah, zvezah in besedju ter predpisana za rabo v besedilih vseh knjižnih funkcijskih zvrsti (umetnostna, strokovna in druge). Knjižni jezik ima strogo (t. i. zborni) in manj strogo (knjižno pogovorno) zvrst. (SP 2001: § 1046)

Standardni jezik pa »opisuje aktualno javno rabo za množično sporazumevanje, s poudarkom na objektivnosti in transparentnosti izraza (Žele 2019: 290), kar »pomeni, da ne upošteva primernosti rabe, tj. funkcijsko zvrstnost, in tudi ne kultiviranosti izraza« (Gliha Komac, Žele 2019: 165). Gliha Komac ob tem opozarja, da je v slovenskem prostoru kot standard razumljen slovenski knjižni jezik, če izhajamo iz opisov slovenskega jezika (npr. SSKJ, SP 2001, SNB, eSSKJ) in aktualne teorije zvrstnosti (Gliha Komac 2021: 70–71).

Knjižnemu jeziku se (ob predpostavki, da standardni jezik pomeni le aktualno javno rabo jezika, s poudarkom na sredstvu izražanja)

³⁷ Da bi bila predstavitev pogledov kar se da aktualna, sem vprašanja o razmerju med knjižnim in standardnim jezikom v juniju 2021 po elektronski pošti zastavila več jezikoslovcem, ki se pri svojem delu srečujejo s knjižnim in/ali standardnim jezikom in ki so se v svojih delih že opredelil do pojmovanja knjižnosti. Tistim, ki so se odzvali, se na tem mestu najlepše zahvaljujem.

pripisuje več lastnosti, saj »zaobjame še razvojno (pomenotvorno in besedotvorno) utemeljeni nabor poimenovalnih zmožnosti, izdelana merila prevzemanja, vključuje časovnost in ekspresivnost« (Žele 2019: 290). In še: »[p]ojem knjižnega jezika zajema standardizacijo (zlasti v smislu poenotenosti aktualne rabe v pisavi in izreki, in s težnjo po čim bolj jasnih razmerjih med rabo, normo in sistemom)« (Žele 2019: 290).

Žele (2019) in Snoj (2021) zagovarjata ločevanje knjižnega od standardnega jezika tudi na osnovi pomenske prekrivnosti izrazov standard (ki je žargonska oblika termina *standardni jezik*) in norma.³⁸ Soobstoj več standardov v jeziku naj bi kazal na to, da je knjižni jezik le eden od njih: »Domala vsak jezik ima več standardov in vsaj eden od teh je knjižnojezikovni standard, ki ga kratko in tradicionalno imenujemo knjižni jezik« (Snoj, osebna korespondenca 2021). Ob tem Snoj dodaja, da je »[t]ermin knjižni jezik delni sinonim izrazu knjižnojezikovni standard,³⁹ saj je knjižni jezik vedno standardiziran, vsak standard pa ni nujno tudi knjižni jezik. Knjižni jezik obsega več kot zgolj standard: obsega tudi kulturni moment in zgodovino, torej tudi diastratičnost in deloma razvoj, standard pa prav tako ne pomeni zgolj ‚knjižnojezikovni standard‘, temveč vključuje tudi podstandarde in neknjižne standardizirane uresničitve jezika« (Snoj, osebna korespondenca 2021). Knjižnojezikovni standard je po mnenju navedenih jezikoslovcev torej preozek izraz za knjižni jezik, saj standard kot nekaj, kar je v rabi običajno, ne zaobjame tudi kulturnega in zgodovinskega vidika, ki pa sta vključena v izrazu knjižni jezik.

Žele opozori tudi na možnosti vpeljave izrazov *knjižni standard* oz. *knjižni standardni jezik* ter *knjižni nadstandard* in *knjižni podstandard* (Žele 2019: 292), vendar pri delitvi jezikovnih sredstev na knjižni

³⁸ Izraza sta v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomensko prekrivna, **standard** je opredeljen kot tisto, kar določa, kakšno sme, mora kaj biti, in **norma** kot tisto, kar določa, kakšno sme, mora biti kaj sploh, npr. estetski standardi ali norme.

³⁹ Izraz knjižnojezikovni standard je namreč uporabljen v zakonskih besedilih, npr. v **Zakonu o javni rabi slovenščine**: »Besedila iz prvega in prejšnjega odstavka morajo biti napisana vidno, čitljivo, za uporabnika razumljivo in v knjižnojezikovnem standardu.« (Uradni list RS št. 86/04, 2004)

nadstandardni in podstandardni ne izhaja iz predstavljenih teoretičnih opredelitev knjižnega in standardnega jezika, temveč iz vrsti jezika:

V knjižnem jeziku se kot osrednji leksikalni standard in hkrati *knjižni standard* označuje večina stilno in zvrstno nezaznamovanih leksemov – gre za osrednje leksikalno gradivo, njihova pisna in govorna raba nima niti zvrstne prepoznavnosti niti stilne vloge. V primerjavi s tem se zborna (ozkoknjižna) različica knjižnega jezika z možnostjo vključitve časovne in ekspresivne stilske (pisna, bralna) označuje kot *knjižni nadstandard*, knjižni ali splošno(slovenski) pogovorni jezik (s posameznimi lastnostmi zlasti osrednjega (ljubljskega) pokrajinskega in urbanega govora) je *knjižni podstandard*, ki stilno zaznamovano in omejeno glede na zvrst oz. funkcijsko področje lahko vključuje še vsaj del žargona kot govornega podstandarda. Kar ne sodi več v knjižno in je zato z vidika knjižnosti *nestandard*, je lahko žargon, pretežno pa sleng in tudi narečje. (Žele 2019: 292–293)

In še: Če izraz standardni razumemo kot »pretežno opiranje na večinsko ali prevladujočo, in zato tudi navadno, rabo v osrednjem besedilnem korpusu« (Žele 2019: 293) in »v zvezi standardni jezik trenutno prevladuje merilo običajnosti rabe« (Žele 2019: 293), potem bi moral izraz *knjižni standardni jezik* označevati iz nabora vseh knjižnih sredstev le tista, ki so najpogostejše rabljena, oz. tista sredstva, ki so v rabi najbolj običajna, hkrati pa knjižna.⁴⁰ Obstoječa *knjižnega nadstandarda* bi bil v tem smislu nemogoč, saj je že s standardnim jezikom dosežena najvišja stopnja običajnosti, prevlade; mogoč je le prehod v knjižni podstandard, ki obsega redkeje rabljena knjižna sredstva.

Na praktični ravni razrešuje dilemo koncept novega razlagalnega slovarja eSSKJ, v katerem je navedeno, da lahko jezikovna sredstva v okviru socialne zvrstnosti opišemo z

odstopanje[m] od kultivirane, v (javnih, formalnih) govornih položajih ustaljene, predvidljive in vsaj pretežno s kodifikacijo usklajene leksike slovenskega knjižnega jezika, ki je večinoma razširjena tako v govornih kot zapisanih besedilih. Leksika, ki je torej splošno sprejeta, ustaljena, ima uzaveščeno razmerje do norme in je kultivirana, primerna

⁴⁰ »Knjižni jezik namreč ne vključuje le trenutno najbolj aktualne rabe, ampak glede na svoj razvoj in zlasti z upoštevanjem funkcijskega vidika obsega tudi obdobjsko manj aktualno časovno in stilno označeno leksiko[...]« (Žele 2019: 292)

za formalne govorne položaje, je torej knjižna in z vidika socialne zvrstnosti nezaznamovana. Zaznamovanost gre v dve smeri, bodisi proti izrazito omejeni rabi v posebej izbranih govornih položajih za izrecno poudarjanje jezikovne kultiviranosti in umetelnosti v smislu izkazovanja lastne jezikovne zmožnosti (tj. v ozkoknjižno) bodisi proti manj formalni rabi, tj. najprej v pogovornost (knjižno in neknjižno), po potrebi tudi v narečnost, sleng, otroški govor. (Gliha Komac idr. 2015: 63–64)

Koncept v nadaljevanju predvideva v okviru socialnozvrstnih kvalifikatorjev tudi kvalifikator *ozkoknjižno*, s katerim

so označene leksikalne enote, pomeni in podpomeni, ki se navadno uporabljajo v javnih formalnih govornih položajih, pogosto tudi v zapisanih besedilih, in sicer za poudarjanje razgledanosti, izobraženosti, kultiviranosti, kulturnosti in svetovljanstva. Te enote lahko vključujejo sestavino privzdignjenosti, vznesenosti in slovesnosti, pogosto tudi starinskosti, npr. *alma mater*, *globočina*, *livada*, *snidenje*, *slehernik*. (Gliha Komac idr. 2015: 65)

Koncept torej izrecno izkazuje, da se poleg ozkoknjižnih enot in pomenov pojavljajo tudi knjižne prvine, ki niso rabljene formalno in ki jih ne uporabljamo za izkazovanje svojega družbenega statusa (razgledanosti, izobraženosti, kultiviranosti, kulturnosti in svetovljanstva). Nekoliko drugače je s kvalifikatorjem *knjižno pogovorno*, saj po konceptu ta označuje jezikovne enote, »značilne za javne in poljavne neformalne govorne položaje, ko gre za bolj neposredno sporazumevanje med naslovniki, npr. *punca*, *siguren*, *vozniška*. Tovrstno izrazje ima večinoma nevtralno ustreznico« (Gliha Komac idr. 2015: 65). Oba kvalifikatorja torej označujeta knjižno leksiko.

Težnja po razlikovanju izrazov knjižni jezik in standardni jezik ob očitni notranji diferenciaciji knjižnega jezika zahteva podrobno določitev, do kam sega knjižni jezik in kaj obsega standardni jezik. Za sodobne sporazumevalne potrebe se namreč uporablja jezikovna zvrst, ki je na premici ozkoknjižna leksika – knjižna leksika – knjižnopogovorna leksika ni mogoče zanesljivo opredeliti, na kar kažejo tudi primeri leksike iz koncepta eSSKJ. Če namreč razumemo pojem standardnost v pomenu 'običajnost', potem ozkoknjižnih sredstev ne moremo uvrstiti v knjižni nadstandard, knjižno pogovornih pa ne v knjižni podstandard,

saj se npr. beseda *globočina* v korpusu *Gigafida 2.0* pojavi 417-krat, beseda *punca* pa kar 28.149-krat. Prav tako ne moremo upravičiti merila poenotenja jezikovnega izraza, saj lahko za vsa jezikovna sredstva trdimo, da so na ravni izraza (oz. sredstva izraza) standardizirana. Ostane merilo kultiviranosti. Žele sicer navaja, da se »standardizacija znotraj knjižnosti [...] meri tudi s stopnjo kultiviranosti« (Žele 2019: 290), kar pomeni, da izraz standard oz. nadstandard oz. podstandard v zvezi z izrazom knjižni kaže na (ne)zaznamovanost jezikovnih sredstev glede na opis v okviru socialne zvrstnosti, kar izrazu standardni dodaja novo pomensko razsežnost. Ob tem se odpira vprašanje, kako je z določanjem standardnosti v okviru drugih zvrsti jezika, pri katerih je prav tako lahko za presojanje prisotno merilo kultiviranosti.

Standardni IN NE knjižni jezik

Druga skupina pogledov na knjižni in standardni jezik izkazuje stališča, da je izraz knjižni jezik najbolj smiselno opustiti.

Rabi izraza knjižni jezik se odpove že Skubic, saj »[v] okviru tradicionalnega pojma knjižnega jezika dejansko učinkujeta dva pojava, standardni in kulturni jezik« (Skubic 2005: 36), »zanemarjanje pod okriljem enega izraza („knjižni jezik“) privede do teoretično pomembnih nesporazumov; njune domene, nastanek in obstojnost namreč niso pod vplivom istih dejavnikov« (Skubic 2005: 49). Skubic ugotavlja, da ima izraz standardni jezik v slovenskem jezikoslovju določeno tradicijo, pri čemer opozarja na Crowleyjevo ugotovitev,⁴¹ da ima lahko izraz dva pomena: (1) jezik določene kakovosti, ki jo je treba doseči, torej standard kot merilo; lahko pa je to (2) najbolj običajna in splošno uveljavljena različica jezika, torej standard kot običajnost (Skubic 2003: 210). V slovenskem jezikoslovju se je izraz standardni jezik v preteklosti pojavljal v obeh pomenih, »[z]di se, da v zadnjem času pojem pravopisne kodifikacije pri mlajših, korpusno usmerjenih slovenskih jezikoslovcih implicira nekakšno sintezo obeh pomenov – ko naj bi jezikoslovec na podlagi dejansko najbolj razširjene rabe posplošil pravilo

⁴¹ Prim. Crowley 1989.

in ga povzdignil v kakovostno normo, torej iz standardnega jezika v drugem v standardni jezik v prvem pomenu» (Skubic 2003: 210).

Standardni jezik je Skubic kasneje oprl na pojem jezikovne standardizacije: namen standardizacije je poenotiti jezikovni izraz in se nanaša

deloma na pomen (npr. odprava pomenskih ohlapnosti v besedišču za tvorbo kompleksnejših sporočil), predvsem pa na standardizacijo jezikovnega izraza (npr. odprava moteče variacije, ki je v nasprotju z zahtevami tehnologije, npr. tiska, ali komunikacije z množico naslovnikov, ki so govorniki različnih narečij). V postopku standardizacije se predpiše izrazna podoba, optimizirajo slovnična sredstva ter fiksirajo pomeni besed. Glavni kodifikacijski priročniki so torej pravopis/pravorečje, slovnica in pravopisni slovar, ki določajo merila pravilnosti v okviru standardiziranih besedil. Produkt standardizacije je urejen jezik, očiščen nedoslednosti v pisavi/izreki, slovničnih dvoumnosti in redundanc ter motečih polisemij. /.../ Pojem standardnega jezika je povezan predvsem s tehničnimi vidiki jezikovne rabe: to je najprimernejša oziroma najbolj optimalna oblika jezika za pisavo, zlasti za tisk za množično komunikacijo, pa tudi za nekatere žanre, npr. znanstvena besedila ali administrativne obrazce, kjer mora biti jezik kar najbolj transparenten in objektivni. (Skubic 2005: 46–47)

Pri tem Skubic opozarja, da se standardni jezik ne oblikuje le s tehničnim namenom, »temveč skuša utelesiti najpopolnejšo formo kulturnega jezika« (Skubic 2005: 47). Kulturni jezik se nanaša

deloma na izraz (npr. prestižna izreka kot simbol spoštovanja do priložnosti, npr. do naslovnika ipd.), pretežno pa na vsebinske vidike kulturne komunikacije (izbira sporočil, ki jih dominantna kultura priznava kot legitimne). /.../ Njegova vsebina je pretežno zunajjezikovna in se nanaša na jezik, ki ga ima družba za primerne za družbeno prestižne priložnosti[.] /.../ Kulturni jezik ni izrecno predpisan v priročnikih (čprav sodobni pravopisi vključujejo informacijo o njem),⁴² temveč se reproducira in razvija kot vsaka druga družbena praksa in norma – s celotno socializacijo, ko se pripadnik skupnosti nauči, kako se v družbi spodobi vesti, delovati ter tudi govoriti in pisati. (Skubic 2005: 47–48)

⁴² »[J]ezikovnokulturne informacije [vključujejo] v obliki zvrstnih in ekspresivnih kvalifikatorjev; ti kvalifikatorji so merilo primernosti.« (Skubic 2005: 47)

Gorjanc, Krek in Popič problematizirajo uporabo izraza knjižni jezik »zaradi sprememb v jezikovni skupnosti kot tudi sprememb v jezikoslovni teoriji in metodologiji ter tudi sprememb, ki jih je skozi čas doživel sam koncept knjižnega jezika v slovenskem prostoru« (Gorjanc idr. 2015: 33). Spremembe v jezikovni skupnosti povezujejo z okoliščinami, ki so slovenskemu jeziku zagotovile ugoden položaj (slovenščina je postala uradni oz. državni jezik in uradni jezik Evropske unije), in razvojem sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, ki vpliva na jezikovno rabo in spodbuja ponovni premislek standardizacijskih konceptov (Gorjanc idr. 2015: 43). Poudarjajo, da je v jezikoslovju potreben premik k poststrukturalnemu jezikoslovnemu pristopu, ki izpostavlja razmerja opis – interpretacija – pojasnitev, s fokusom na pojasnitvi (Fairclough 2001; Jeffries 2010, v Gorjanc idr. 2015: 45). »Opis ni več ultimativno končno jezikoslovčevu dejanje, ampak potrebuje nadgradnjo; pravzaprav se težišče delovanja premakne na pojasnjevanje. S tem pa vstopamo v razmerje do uporabnika, torej razmišljamo, kako jezikovne podatke interpretirati in jih uporabniku čim bolj učinkovito razložiti.«⁴³ (Gorjanc idr. 2015: 45)

Problematičnost rabe izraza knjižni jezik utemeljujejo s primerjalno analizo konceptov knjižnega jezika, ki se kažejo v slovarjih slovenskega (knjižnega) jezika – *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), *Slovar novejšega besedja* (2012), druga izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2014), *Osnutek koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2015). Ugotavljajo, da se je konceptualni model knjižnega jezika iz šestdesetih let iz jasno postavljenega in koherentnega spremenil v konceptualno nejasnega (Gorjanc idr. 2015: 46), zasnova knjižnega jezika pa se je začela rušiti s *Slovarjem novejšega besedja* (Gorjanc idr. 2015: 38), saj »[j]asna konceptualna zasnova v SSKJ tu trči ob popolnoma drugačno idejo normativnosti in knjižnosti« (Gorjanc idr. 2015: 39). Ob tem, izhajajoč iz opredelitev v uvodih prve in druge izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, izpostavljajo,

⁴³ Da je temeljna vloga jezikoslovca pojasnjevanje, se strinja tudi Vidovič Muha. »Znati utemeljiti jezikovno rabo, se pravi odgovoriti na vprašanja zakaj tako in ne drugače, je temeljna vloga jezikoslovca.« (Vidovič Muha 2013b: 489)

da »[c]elota vsebine SSKJ² [...] ni več ‚slovenski knjižni jezik‘, tako kot v SSKJ, temveč je to ‚slovar slovenskega tako knjižnega kot neknjižnega jezika‘, sami pa moramo v njem razločiti ‚knjižni‘ del od ‚neknjižnega‘ (Gorjanc idr. 2015: 40), kar pomeni, da postane »koncept slovarske knjižnosti [...] praktično neuporaben« (Krek 2015: 405).

Gorjanc idr. (2018) utemeljujejo uvedbo izraza standardni jezik s spremembo metode. Predvidevanje, da se bo s korpusnojezikoslovnim teoretsko-metodološkim pristopom opis jezika tako zelo spremenil, da bo opisani jezik treba poimenovati drugače kot doslej, je izhajalo iz spremembe gradivske podstave slovarja. Izraz standardni jezik naj bi uporabljali takrat, ko gre za tiste opise slovenskega jezika, ki temeljijo »na načrtno zbranih podatkih o jezikovni rabi v korpusih slovenskega jezika«⁴⁴ (Gorjanc idr. 2015: 33). Tak pristop »omogoča izpostavitve v jeziku tipičnega in zmanjšuje možnost interpretiranja le obrobnega kot temeljnega« (Čermák 1995: 119, v Gorjanc idr. 2015: 45). Korpusni pristop omogoča strojno analizo velike količine podatkov, ob tem pa je tehnološko mogoče (a) prepoznati tiste dele jezika, ki se s standardom skladajo, kot standardne, in (b) meriti stopnjo skladanja s standardom, ob tem pa slediti binarni logiki *standardno* : *nestandardno* (Krek 2015: 407).

V opisu standardnega jezika, ki temelji na korpusnih podatkih, je izključena jezikoslovna intervencija, ki vključuje kultiviranje, saj tovrstna intervencija izključuje jezikovne prvine, »ki jih jezikovna skupnost uporablja, pa naj po takem ali drugačnem jezikoslovnem prepričanju ne bi bile primerne za sodobno pisno slovenščino« (Gorjanc idr. 2015: 33).

Takšen obseg standardizacijskega procesa omogoča »zakonsk[o] predpisovanj[e] rabe pravopisnih in pravorečnih priročnikov v delih javne sfere« (Krek 2015: 405), saj se zakonska standardizacija lahko omeji »le na razmeroma ozek segment jezika, ki obsega dele javne

⁴⁴ V slovenskem prostoru je to korpus *Gigafida* 2.0. Sestavljavci korpusa so skušali iz korpusa *Gigafida* 1.0 minimizirati nestandardno gradivo, v katerem se kažejo »odkloni od standardne slovenščine na ravni zapisa, besedišča, skladnje in sloga« (Krek idr. 2019: 12), pri čemer je bilo »izhodišče za izločanje besedil s stališča (ne)standardnosti predvidevanje, ali so njihovi avtorji imeli intenco, ali bili pod družbenim pritiskom, da ustvarijo besedilo v standardni slovenščini« (Krek idr. 2019: 12).

(pisne) rabe jezika, kjer je [...] kodifikacija zaželeno in konsenzualno sprejeta« (Krek 2015: 405–406). Standardni jezik »se [namreč] zavestno omejuje na tiste dele jezikovne stvarnosti, ki jezikovni skupnosti služijo kot skupno mesto sporazumevanja v okviru formalnih sistemov, kot so izobraževalni sistem, sistem javne oz. državne uprave, vključno z umeščenostjo v širšo skupnost EU, z izhodiščem v funkcionalni dogovornosti« (Gorjanc idr. 2015: 47), ki »vir dogovora išče v spremljanju jezikovne rabe s sprejemanjem konsenzualnih odločitev na podlagi maksime o prilagajanju standarda na delih, ki največ govorcem povzročajo največ težav, ne pa v kultiviranosti, ki strukturno omogoča in celo spodbuja arbitrarnost odločitev vnaprej določene ‚kultvirajoče institucije‘ ali ‚kultvirajočega organa‘ (Gorjanc idr. 2015: 47–48). V tem smislu »gre za težnjo po demokratizaciji in hkrati vračanje na osnovna demokratična izhodišča, ki so bila po našem mnenju znotraj slovenskega prostora že prisotna, a v zadnjem času pozabljena ali zavestno zanikana«⁴⁵ (Gorjanc idr. 2015: 42).

Vendar že sam fenomen knjižnega ali standardnega jezika zahteva tudi vrednotenje, in četudi izključimo kultiviranje kot merilo, pa to ne izključuje kakršne koli drugačne intervencije, saj gre ta jezik vendarle skozi postopek standardizacije,⁴⁶ kot opozarja že Skubic (2005: 46–47).

Nekateri jezikoslovci so želeli slediti Skubičevi opredelitvi (npr. Lengar Verovnik) in »zamenjati koncept knjižnega jezika z dopolnjujočima se konceptoma standardnega in kulturnega jezika« (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021). Koncept standardnega in kulturnega jezika se ji zdi še posebej uporaben, ko je treba »pojasniti razliko med opisi jezika, ki temeljijo na bolj ali manj trdnih pravilih,

⁴⁵ Na problematičnost »norm[e], določan[e] kabinetno, temelječ[e] na statično razumljenem jeziku, [kjer gre za] prilaščanje normativnega vidika knjižnega jezika, torej za bolj ali manj subjektivno odločanje o jezikovnonormativni kodifikaciji« opozarja tudi Vidovič Muha, pri čemer kot primer prilaščanja normativnega vidika izpostavlja pravopisni slovar iz leta 2001, ki ne sledi dejanski rabi (Vidovič Muha 2013b: 488).

⁴⁶ Ob tem avtorji izpostavljajo, da je »treba tudi konceptualno na novo premisliti obstoječe pojavne oblike (slovenskega) jezika in iz tega izhodišča oblikovati pojmovnik različnih – recimo temu nevtraln – tipov jezika, vključno s standardizacijsko lestvico, ki upošteva zatečeno knjižnojezikovno slovensko situacijo« (Gorjanc idr. 2015: 44).

izročilih, dogovorih ipd. (slovnica, pravopis, pravorečje), ter med jezikovnimi normami, ki veljajo v različnih domenah, situacijah, žanrih ... in ki niso nikjer eksplicitno zapisane, so pa prav toliko obvezujoče (nekoliko se temu približujejo ali vsaj skušajo približati slovarski opisi, ko opisujejo, kdaj in kje se kakšna beseda ali besedna zveza (ne) rabi)« (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021). A se je pri svojem pedagoškem delu vrnila k izrazu knjižni jezik, uporablja »ga predvsem kot krovni pojem za vse, kar v sodobnosti velja kot nekakšen ideal jezikovnega izražanja, h kateremu sicer stremimo, a ga nikoli čisto zares ne dosegamo« (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021). Pomembno se ji zdi, da izrazu knjižni jezik pridružimo še kultiviranost, saj je »[p]roblem knjižnega jezika oz. njegovega razumevanja namreč v tem, da ga uporabniki pogosto reducirajo na slovnico in pravopisno ustreznost, ko gre za pisna besedila, in na zborna izreko, ko gre za govorna« (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021). Pojem kultiviranosti razume večplastno, v koncept kultiviranosti je

tudi lažje vplesti koncept jezikovne stilistike oz. stila, ki je vsaj pri medijskih besedilih vseh vrst ključen. Pogosto namreč šele učinkovito stiliziranje besedilo naredi ustrezno (lahko bi celo rekli, da bolj kultivirano), hkrati pa bi težko vzpostavljali neposredno povezavo med stilom in knjižnim jezikom, še zlasti ker gre lahko pri stiliziranju tudi za vnašanje neknižnih prvin v sicer knjižno besedilo. (Lengar Verovnik, osebna korespondenca 2021)

Knjižni jezik ALI standardni jezik

Tretja skupina pogledov na knjižni in standardni jezik izkazuje stališča, da sta izraza knjižni in standardni jezik pomensko prekrivna, pri čemer se nekateri avtorji z vprašanjem pomenske vrednosti obeh izrazov ukvarjajo implicitno, pri drugih pa so stališča podana eksplicitno.

Tivadar v svojih delih, v katerih se osredotoča na govorjeni knjižni jezik, izraza knjižni in standardni jezik uporablja sopomensko oz. navaja, da za knjižni jezik v anglosaškem svetu uporabljajo izraz standardni jezik (Tivadar 2016: 111), v slovenskem prostoru pa je »[k]njiga kot medij [...] preprečila popolno prekinitev tradicije kultiviranega

standardnega jezika, ki mu v slovenskem jezikoslovju zato upravičeno pravimo ‚knjižni‘ jezik, čeprav ga tudi govorimo» (Tivadar 2019: 302), pri čemer izhaja iz opredelitve knjižnega jezika, ki so jo razvili v praški jezikoslovni šoli (npr. Tivadar 2015, 2018, 2019).

Šekli koncept knjižnega oz. standardnega jezika predstavi v navezavi na genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti, njuno neločevanje pa pripelje do izenačevanja jezika kot genetske jezikovne pojavnosti s knjižnim oz. standardnim jezikom kot družbeno jezikovno pojavnostjo (Šekli 2004: 42).

Jezik je genetska jezikovna pojavnost, knjižni oz. standardni jezik pa družbena (Šekli 2004: 45). Knjižni jezik se oblikuje, ko se

pojavi potreba po sporazumevanju na širšem področju »jezika«, kot ga pokriva konkreten idiom (komunikacija na nacionalni ravni), in po možnosti hkrati tudi na področju izven »jezika« (komunikacija na internacionalni ravni) ter so družbene okoliščine temu naklonjene. (Šekli 2004: 45–46)

Šekli opozarja na univerzalnost teorije knjižnega jezika, ki so jo izdelali jezikoslovci praške jezikoslovne šole v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. Za knjižni jezik je potrebna standardizacija, katere rezultat je »natančno izdelan jezikovn[i] sistem knjižnega jezika z jasno določeno sistemsko jezikovno normo« (Šekli 2004: 45). Standardizacija lahko poteka na dva načina: (1) osnova knjižnega jezika je lahko organska (npr. narečje, ki izstopa zaradi družbenega vpliva nosilcev), od katere se knjižni jezik v procesu standardizacije osamosvaja in pridobiva neorganskost; (2) osnova knjižnega jezika je neorganska in je rezultat standardizacijskih postopkov, ko prihaja do dogovora med stanjem v različnih organskih idiomih ali do abstrakcije stanja v organskih idiomih, ki je podprta s spoznanji teoretičnega jezikoslovja (Šekli 2004: 46).

Iz opravljanja različnih vlog standardnega in knjižnega jezika izpelje naslednje definicije obsega:

- (1) standardni označuje tiste pokrajinske knjižne jezike, ki so »izoblikovan[i], ter standardiziran[i] in kodificiran[i]«, (standardna rezijanščina),

- (2) knjižni označuje »izoblikovan[e], delno standardiziran[e], a nekodificiran[e] pokrajinsk[e] knjižn[e] jezik[e], ki jim knjižnost daje predvsem prevzemanje besedja iz slovenskega knjižnega jezika (knjižna nadiščina, knjižna porabščina),
- (3) pisni pa označuje »pisn[a] narečja oz. še ne popolnoma izoblikovane pokrajinske knjižne jezik[e]« (Šekli 2004: 57).

Tudi Dobrovoljc zagovarja izenačitev terminov, saj meni, da je »delitev knjižno – standardno na osnovi meril večja – manjša prestižnost oz. kultiviranost umetna in nepotrebna, sodeč po novejših leksikografskih prikazih knjižnega jezika ter pričakovanjih večine nosilcev knjižnega jezika pa tudi nerealna« (Dobrovoljc 2021: 29). Pri tem opozarja, da vsi sodobni leksikografski prikazi knjižnega jezika, ki jih je mogoče opazovati na portalu Fran, npr. eSSKJ (2016–) in *ePravopis* (2014–), izkazujejo konkretne razširitve pojmovanja knjižnosti, na kar vpliva predvsem korpusno gradivo, ki ga imajo slovaropisci na voljo (primerja označenost besed *babi* in *pamž* v drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2014) in eSSKJ) (Dobrovoljc 2021: 29).

V kontekstu enojezičnega splošnega razlagalnega slovarja, v katerem je opis deloma umetno reguliranega jezikovnega pojava, ki ima družbeno predstavitveno, identifikacijsko, prestižno in referenčno vlogo (prim. Garvin 1993; Lenček 1996), je mogoče v opredelitvah knjižnega in standardnega prepoznati elemente, ki so skupni vsem opredelitvam, četudi se razlikuje predstava obeh skupin razpravljalcev o referenčnih gradivskih virih. Izhodišče vsake razprave o značaju slovarja, ki opisuje jezikovno zvrst, ki ni narečje ali naravni jezik, je zavedanje o nujnosti normativnega vrednotenja jezikovnih pojavov, ki v velikem obsegu niso opredeljeno problematični, in zavedanje o raznolikosti sporazumevalnih položajev, v katerih se uresničuje knjižni jezik. Govorimo o jeziku, ki zagotavlja enoten izraz skupnosti, zato se v kodifikacijskem procesu »predpiše izrazna podoba, optimizirajo slovnična sredstva ter fiksirajo pomeni besed« (Skubic 2005: 46–47). Za sodobno normativno slovaropisje predstavlja največji izziv prevetritev pogleda na knjižni jezik, na zvrsti nasploh, na formalne in manj formalne položaje, v katerih se ta jezik uresničuje.

Prevetrena zvrstna teorija bi morala izhajati iz analize besedil, v katerih se danes sporazumevamo, nato pa v korpus združiti vsa tista, za katere je značilna prevladujoča formalna in manj formalna raba knjižnega jezika. Tako bi pridobili natančen opis in predstavitev vseh tistih jezikovnih uresničitev, ki so prisotne v javnih formalnih položajih, za katere je kodifikacija upravičena in pričakovana. Danes nastajajoči splošni razlagalni slovar knjižnega jezika (eSSKJ) nastaja iz gradivske osnove korpusa (*Gigafida*), kar udejanja Skubičeve ugotovitve, saj so v slovarju prikazani tisti jezikovni pojavi, ki izhajajo iz najbolj razširjene rabe in jih slovaropisec v procesu vrednotenja povzdigne v kakovostno normo.

III

NORMATIVNA INFORMACIJA V SLOVARJU

V poglavju je prikazano, kako je normativna informacija predstavljena v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih.

Izhodišče za prikaz normativne informacije je bil način njenega posredovanja; normativna informacija je tako lahko posredovana **eksplicitno** oz. **izraženo** ali **implicitno** oz. **prikrito**. Implicitna normativnost je, kot ugotavlja Vidovič Muha, vezana na (1) izbiro del oz. gradivo za izpisovanje in slovarsko analizo, (2) izbiro geslovnika, (3) razpored in morebitno opustitev pomenov pri večpomenskih besedah, (4) tip razlage oz. sopomenske povezave, (5) socialnozvrstne kvalifikatorje, (6) funkcijskozvrstne kvalifikatorje, (7) ekspresivne kvalifikatorje, (8) prozodične lastnosti (Vidovič Muha 1992: 10–11), temu naboru pozneje dodaja še (9) slovnična kvalifikatorska pojasnila, ki jih loči na normativna (predvsem v zvezi s pravopisom) in vsa druga (Vidovič Muha 1993: 39).⁴⁷

V razčlenitvi sem se osredotočila predvsem na eksplicitno posredovano normativno informacijo, ki jo razumem kot informacijo, ki (1) uporabnika obvešča, seznanja o vrednotenju jezikovnih pojavov v razmerjih *pravilno* : *nepravilno*, *odsvetovano* : *priporočeno*, *dovoljeno* : *nedovoljeno* ipd., ob tem pa navadno prinaša tudi usmerjevalni podatek o pričakovani, zaželeni, pravilni rabi; (2) je eksplicitno prikazana s kvalifikatorji, pojasnili, grafičnimi znamenji ipd. V ospredju analize je predstavitev prikaza normativne informacije v slovenskem prostoru (SSKJ (1970–1991), SSKJ² (2014), eSSKJ (2016–)), primerjalno pa je

⁴⁷ Podobno ugotavlja tudi Müller, ki na implicitno normativnost opozarja navezujoč na kazanje o pomembnosti in vrednosti jezikovnih vsebin z (1) gesljenjem, (2) kazalkami, (3) sopomenkami in (4) slovarskimi oznakami, (5) pojasnili in (6) obsegom geselskih člankov tekmujočih variant (Müller 1993a: 53).

predstavljena eksplicitna normativna informacija v slovarjih nekaterih drugih slovanskih jezikov.

V analizo slovenske slovaropisne prakse sem vključila tudi slovenske pravopisne slovarje, saj so ti (z izjemo SP 2001 in *ePravopisa*) v času odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja razširjali svoj namen z vključitvijo pomenskih informacij in tako deloma zapolnjevali leksikografsko vrzel.⁴⁸ Poleg tega pa se ob izidu jezikovnih priročnikov pokaže tudi razumevanje jezikovne norme,⁴⁹ značilno za obdobje pred izidom priročnika. Tako je mogoče tudi primerjalno analizirati eksplicitno normativno informacijo v dveh različnih tipih jezikovnih priročnikov, ki se sicer razlikujeta glede na namen in slovarsko obvestilnost, a oba v središče obravnave postavljata knjižni jezik.

Namen analize je ugotoviti, ali je v pregledanih slovarjih prisotna eksplicitna normativna informacija.

3.1 Normativna informacija v slovenskem slovarpisju skozi čas⁵⁰

Ob teoretični razmejitvi predpisovalnosti, opisovalnosti in normativnosti, pri čemer je v praksi težko postaviti točko, na kateri se ustvarja meja med enim in drugim pristopom, me zanima, kaj je normativna informacija, katere podatke prinaša uporabniku in kako je posredovana. Normativna informacija je v splošnem »informacija o sinhroni normi, informacija, ki opredeljuje jezikovne pojave vseh ravni v razmerju do knjižnojezikovne zvrsti oz., kakor je zapisano v

⁴⁸ V tem času je sicer izšel avtorski *Slovar slovenskega jezika* Jože Glonarja, a ga zaradi številnih kritik, ki so izhajale iz ugotovitev, »da je bila njegova izbira besedja preveč individualna, slovar pa premalo obvestilen o zapisovalnih in izgovornih posebnostih posameznih besed, pomanjkljiv glede pomenske informacije, besedje pa označeno preveč v prepovedovalnem smislu« (Dobrovoljc 2004: 65), ne uvrščam med slovarska dela, ki bi opravljala funkcijo splošnega razlagalnega slovarja.

⁴⁹ Prim. Verovnik 2004.

⁵⁰ Gre za obdobje izhajanja enojezičnih slovarskih del – od prvega pravopisa 1899 do danes.

Zakonu o javni rabi slovenščine, glede na knjižnojezikovni standard« (Dobrovoljc 2014: 45).⁵¹

Za lažje razumevanje normativnosti v splošnih razlagalnih slovarjih slovenskega jezika je smiseln kratek pregled normativne informacije v vseh dosedanjih slovarjih knjižnega jezika. Na Slovenskem so v preteklosti nekateri pravopisni slovarji v odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja deloma zapolnjevali leksikografsko vrzel s širjenjem obvestilnosti tudi na področje pomenske informacije. Pravopisni slovarji so s svojo široko prepoznavnostjo v javnosti uvedli slovaropisne metode normativnega usmerjanja, iz katerih je kasneje izšel tudi prvi pomensko razlagalni slovar knjižnega jezika.⁵²

Pravopisni slovar se po svojem namenu razlikuje od splošnega razlagalnega slovarja. Splošni razlagalni slovar je samostojen jezikovni priročnik, pravopisni priročnik pa je tradicionalno dvodelen, sestavljen iz pravil in slovarskega dela. Izhodiščni namen pravopisnega slovarja bi moral biti gradivsko razširjati in ponazarjati pravopisna pravila,⁵³ vendar so pravopisni slovarji skozi 20. stoletje postali več: tudi slovarji pogostih napak, slovarji lastnih imen oz. skrajšani razlagalni slovarji z okrajšanimi pomenskimi razlagami – identifikacijami.

⁵¹ Glatigny slovarje glede na to, kako je v njih s pomočjo normativnih oznak (fr. *commentaire normatif*) norma predstavljena, razdeli na tri skupine: (1) slovarji, ki norme ne predstavljajo eksplicitno, oznak, ki kažejo na normativne sodbe, ni, težavnejša mesta z vidika norme so samo prikazana, ne pa tudi pojasnjena; (2) slovarji, ki imajo razdelke o normi (npr. v uvodu), a eksplicitnih oznak s sodbami v slovarskih geslih ni; (3) slovarji, ki eksplicitno prikazujejo normativne sodbe, težavnejša mesta so pojasnjena, opisana (Glatigny 1989: 700). Izhajajoč iz te delitve, široko opredeli normativno oznako kot izjavo, sodbo, ki eksplicitno prikazuje podatke o obliki ali rabi slovarske iztočnice. Bolj smiselno od splošne definicije normativne oznake se mu zdi osredotočanje na značilnosti teh oznak (Glatigny 1989: 700–701).

⁵² Utemeljenost predstavitve razvoja normativnosti v slovarjih 20. stoletja izhaja tudi iz védenja, da je vse od leta 1950 normativistično slovaropisje organizirano pod okriljem iste ustanove – Inštituta za slovenski jezik – ne glede na to, v okviru katere ustanove deluje ali za katero slovarsko delo gre – pravopisni, splošni, sinonimni slovar ali terminološke slovarje.

⁵³ Prim. Verovnik 2004: 254.

Vse do danes pravopisni in splošni razlagalni slovar nista nastajala sočasno, zato so se podatki o normi v priročnikih tudi razlikovali. Danes pa sočasno nastajajoča slovarja (ali širše vsak jezikovni priročnik) prinašata opis iste zvrsti jezika (tj. knjižnega jezika), zato je pričakovana vsebinska skladnost normativnih informacij. Ob tem je pričakovano, upoštevajoč tipično slovarsko obvestilnost, da so nekateri podatki imanentni glede na vrsto slovarja, kar se zrcali v tistih podatkih, ki so posredovani le v enem slovarju, a v drugem kljub izključenosti niso zanikani.

V nadaljevanju bo prikazana normativna informacija v slovenskih pravopisnih slovarjih z namenom osvetlitve slovenske leksikografske prakse in tradicije pred prvim razlagalnim slovarjem. Ob tem je treba opozoriti, da je bil pravopisni slovar sam po sebi zasnovan kot eksplicitno normativno slovarsko delo, nenazadnje na to opozarja že samo ime. Implicitna normativnost je bila v preteklosti v pravopisnem slovarju upravičeno razumljena kot eksplicitna, saj je bila obvestilnost večinoma zreducirana na normativne zadrege.⁵⁴ Že v prvih pravopisnih slovarjih pa je bila implicitna normativnost izražena z vključenostjo podatkov o jezikovnih pojavih, npr. z vključitvijo leksikalne enote, slovničnimi podatki, zgledi. Prepričanje o eksplicitni normativnosti pravopisnih slovarjev je pogosto prisotno tudi danes, ko se je s širjenjem slovarske obvestilnosti pri pravopisih omejenost na normativne zadrege začela umikati praktični uporabnosti slovarja: povojna pravopisa, ki nadomeščata splošni razlagalni slovar, sta se že razširila na področja priročnika, obvestilnega na področju oblikoslovja, besedotvorja in tudi sloga, kar danes pripisujemo implicitni normativnosti. Pravopis iz leta 2001 je tako razširjeno obvestilnost že sprejel kot standard in Toporišič (1991: 296) ga je predstavil kot začetnika »normalne serije jezikoslovnih priročnikov moderne slovenščine«, slovarski del tega pravopisa pa kot »pravopisnopravorečen, oblikoslovno-skladenjski in stilističen, ne pa tudi pomenosloven«. Razširjena obvestilnost je značilna tudi za (ob pravopisnih pravilih) nastajajoči pravopisni slovar *ePravopis* (2014–).

⁵⁴ Tako naravo priročnika so teoretiki slovaropisja prikazovali kot primer slovarskega predpisovanja (prim. Svensén 1993).

Ker *ePravopis* nastaja tudi sočasno s splošnim enojezičnim razlagalnim slovarjem (eSSKJ), je v poglavju predstavljena tako eksplicitna kot tudi implicitna normativna informacija v *ePravopisu*. S primerjavo obvestilnosti dveh nastajajočih slovarjev (eSSKJ in *ePravopis*) je mogoče ugotoviti, kateri normativni podatki so univerzalni, kateri pa specializirani glede na vrsto oz. koncept obeh nastajajočih slovarjev.

3.1.1 Eksplicitna normativna informacija v slovenskih pravopisnih slovarjih

3.1.1.1 Pravopisni slovarji med letoma 1899 in 2001⁵⁵

3.1.1.1.1 Slovenski pravopis 1899

Slovenski pravopis 1899 je bil prvi slovenski pravopis in uradno potrjen šolski priročnik, v katerem je upoštevana norma Pleteršnikovega slovarja (1894–1895) in novejša Škrabčeva spoznanja (razmišljanja v reviji *Cvetje z vrtov svetega Frančiška*), ob dvoumnih primerih je bila upoštevana tedanja raba. Pravopis je obsegovno in obvestilno skromen, večinoma se posveča vprašanju zapisa oz. razmerju *glas* : *črka*, v slovarskem delu je predvsem nabor pisno neustaljenega in s tega vidika problematičnega besedja, poleg tega pa tudi pogoste napake, ki jih je Levec zasledil v rabi.

Levčev pravopis je normativni priročnik z didaktično funkcijo, ki izhaja iz kroga naslovnikov (namenjen je bil učiteljem in učencem), in priročniškim značajem. V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana na različne načine:

- (1) z grafičnim znamenjem – s križcem, ki označuje besede, »ki niso knjižne in se ne smejo pisati« (SP 1899: 126),
- (2) z besednimi kvalifikatorji ali opisno,
- (3) s kazalkami, ki napotijo na ustrežnejši zapis,

⁵⁵ Opisi izhajanja pravopisnih priročnikov in načina prikaza eksplicitne informacije izhajajo iz podzbirke Pravopisi, ki je del zbirke Slovenske slovnice in pravopisi na portalu *Fran* (Dobrovoljc 2015) in monografije *Pravopisje na Slovenskem* (Dobrovoljc 2004).

(4) s prirednimi oznakami, ki vrednotijo dvojnične oblike,

(5) z metajezikovnimi pojasnili.

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 1899
grafično znamenje (križec)	bravec († bralec)
	dehor († dihur)
	darovati mašo († brati mašo <u>germ.</u>)
besedni kvalifikator ali opisno	izvun (pravilneje nego izven)
	pritti 315.; <u>prišelc</u> , <u>šelca</u> , <u>bolje</u> : <u>prišlik</u>
kazalke	hrasta <u>gl.</u> krasta, hrastav <u>gl.</u> krastav
	vogel , <u>gl.</u> ogel
metajezikovna pojasnila	<p>kateri (<u>stoji vprašalno, nedoločno in oziralno samo tedaj, kadar govorimo o nekem ali nekih ne še znanih izmed dveh ali mnogih, n. pr. kateri naročnik še ni poslal naročnine? — če kateri naročnik še ni poslal naročnine, naj jo pošlje kmalu! — Tisti naročnik, kateri še ni poslal naročnine, naj jo pošlje kmalu! — Ako govorimo o znanem naročniku, bomo rekli pravilno: Tisti naročnik, ki še ni poslal naročnine, naj jo pošlje kmalu! . . . V takih primerih stoji kateri navadno samo za predlogi, sicer ga nadomešča ki. Zatorej so n. pr. napačni stavki: Ogleđoval sem podobe, katere so visele po stenah. — Pozdravim mater, katere sem že težko pričakoval. — Prinašali so blago, katero so mislili dalje poslati. — Škoda, zavoljo katere se pravdata, ne znaša polovice stroškov, katere si nakopavata... Pravilno: Ogleđoval sem podobe, ki so ... Pozdravim mater, ki sem je... Prinašali so blago, ki so ga... Škoda, zavoljo katere (še bolje: ki se pravdata zavoljo nje) ... ne znaša polovice stroškov, ki si jih...)</u></p>

Preglednica 1: Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 1899 (podčrtane so prvine, s katerimi izražamo eksplicitno normativno informacijo za označevanje jezikovnih pojavov, v vsaki vrstici je naveden po en slovarski sestavek)

3.1.1.1.2 *Slovenski pravopis 1920*

Breznikov *Slovenski pravopis 1920* nadaljuje z opisovanjem norme, ki jo je predstavil v *Slovenski slovnici 1916*. Čeprav je bil to avtorski pravopis z izrazito prepovedovalnim značajem zlasti na besedni ravni,⁵⁶ ni bil deležen nobene ostre kritike, saj slovarski del predstavlja predvsem nabor problematičnega besedja. Besedje vrednoti glede na izvor, pri tem ne upošteva konteksta ali uveljavljenosti domače sopomenke. Breznik je želel s pravopisom ustaliti oz. poenotiti pisno normo, za katero je trdil, da je nedosledna zaradi podvrženosti jezikovni rabi.

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana na različne načine:

- (1) z grafičnim znamenjem – s križcem, ki označuje »[b]esede, ki [...] se ne smejo rabiti« (SP 1920: 32),⁵⁷
- (2) z oznakami za slovensko oz. tujejezično,⁵⁸
- (3) z besednimi kvalifikatorji oz. opisno, pri čemer opis najpogosteje pokaže na boljšo izrazno možnost,
- (4) z metajezikovnimi pojasnili pri slovničnih besednih vrstah, ki opozarjajo na zapisovalne posebnosti.

⁵⁶ Prepovedovalni značaj ima predvsem puristično izhodišče: »Besede, ki so zaznamovane s križem, se ne smejo rabiti. Posebno se je ogibati besed in rečenic tujega (nemškega, francoskega in italijanskega) izvora. Pri latinskih in grških besedah so pristavljeni slovenski izrazi; kjer imamo dobre slovenske besede, se izogibajmo tudi latinskih in grških tujk.« (SP 1920: 32)

⁵⁷ S križcem je večinoma označeno tuje besedje, do katerega je Breznik nastopil prepovedovalno, a z navajanjem primernejše domače ustreznice tudi usmerjevalno.

⁵⁸ Oznake za slovensko oz. tujejezično niso nujno kazalnik eksplicitne normativne informacija, a jih prištevam med eksplicitne oznake, ker je v uvodnem pojasnilu slovarja navedeno, da se je treba izogibati tujejezičnim sredstvom v jeziku: »Posebno se je ogibati besed in rečenic tujega (nemškega, francoskega in italijanskega) izvora.« (SP 1920: 32)

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 1920
grafično znamenje (križec)	bojišče († bojno polje) <i>grábiti</i> († grabíti) † klown (<i>angl. clown, izg.: klavn</i>), <i>glumec</i>
oznake za slovensko oz. tujejezično	polje ; <i>ital.-franc. je raba v primerih, kakor na leposlovnem polju (slov.: v leposlovju, ali: v leposlovní stroki)</i> pazduha za pod pazduho se voditi, držati (ne: roko v roki hoditi, <i>franc., nem.</i>) † rekord (<i>angl.</i>); višek
besedni kvalifikator ali opisno	govoriti o čem (ne: od česa!) odsevati , od stene odseva, sreča se odseva iz oči; napačno : oči odsevajo srečo (Cankar), prav : iz oči (se) odseva sreča, ali oči sijejo od sreče sanje (tudi edn. sanja) sanjav, sanjavec; sanjske bukve; sanjati, am; pomni : sanjati o čem (kom) (napačno : sanjala sem te, <i>franc.</i>)
metajezikovna pojasnila	iz , predl.; pomenja 1. premikanje, ki je namerjeno iz kake stvari, n. pr. izbiti si kaj iz glave, izpeljati kaj iz česa; 2. izvršitev dejanja, n. pr. izbliskalo se je, izgotoviti; 3. doseg kakega namena, n. pr. izmisliti si, izgovoriti si kaj. Predlog iz pa je v mnogih primerih izgubil svoj jasni pomen in se je obrusil: zato pišemo v mnogih primerih brez razlike iz ali z (s). Polna oblika se piše pri novejših tvorbah (n. pr. iz- vestje, izraz) in pa tedaj, kadar je prvotni pomen predloga še razviden, n. pr. izdihniti dušo, izostati iz šole, izpisati kaj iz knjig itd.

Preglednica 2: *Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 1920 (podčrtane so prvine, s katerimi izražamo eksplicitno normativno informacijo za označevanje jezikovnih pojavov, v vsaki vrstici je naveden po en slovarski sestavek)*

Prvi Breznikov pravopis (1920) ni zadovoljil potreb pišočin in časa, v katerem je izšel (Dobrovoljc 2004: 55), saj z vstopom slovensko govorečih v slovansko državno tvorbo ti potrebujejo priročnik praktičnega značaja. Tudi zato je v obdobju 1920–1935, ko je izšel Breznik-Ramovšev pravopis 1935, raba slovenskega jezika na vseh področjih javnega življenja in znanosti v luči tradicionalne skrbi za jezik

spodbudila izdajanje različnih jezikovnih priročnikov v obliki brusov z najpogostejšimi jezikovnimi problemi, od katerih so nekateri aktualni še danes:

- Koštiálov *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* (1927) je prepovedovalni slovarček, ki je nastal na podlagi avtorjevih izpisov knjižnojezikovnih napak v pripovedni prozi in političnih dnevnikov.
- Kolaričevo *Jezikovno rešeto* (1931) je zbir prispevkov, ki se nanašajo največkrat na probleme besedne ravnine jezika.
- Andrejkove *Napake v slovenskem izrazoslovju* (1931) lahko razumemo kot slovar, ki skuša s pomočjo nepravilnih oz. manj priporočljivih oblik uvesti pravilno domačo obliko.
- Venomerjev *Nekoliko pravopisa* (1931) so pojasnila 17 jezikovnih vprašanj in abecedni seznam nekaterih oblik, besed in besednih zvez, ki jih je Venomer razrešil s pomočjo Breznikovega pravopisa in slovenskih brusov.
- Poleg brusov so bili v tem obdobju prisotni tudi kratki in poljudno zapisani jezikovni koticiki,⁵⁹ ki so izhajali kot redne rubrike najbolj branih periodičnih glasil: *Ljubljanskega zvona*, *Mladike*, *Življenje in sveta*, *Mentorja*, *Sodobnosti*, *Jutra* in *Slovenca*.

3.1.1.1.3 Slovenski pravopis 1935

Breznik-Ramovšev *Slovenski pravopis* 1935 je izdala pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani. Gre torej za prvi slovenski pravopis, ki ni rezultat dela enega jezikoslovca in ga je izdala in s tem prevzela odgovornost zanj znanstvena ustanova.

SP 1935 je manj purističen od svojega predhodnika; besede, ki so bile v SP 1920 prepovedane, so bile v SP 1935 samo odsvetovane. V primerjavi s SP 1920 je SP 1935 prinesel veliko novega besedja in oblik, v njihovi slovarski redakciji je bil izčrpnější – mdr. je bila vsaka iztočnica tudi naglašena.

⁵⁹ Jezikovni koticiki so v obdobju med pravopisoma 1920 in 1935 nadomeščali pravopisni priročnik in uporabnike usmerjali k pravilni rabi, saj je bil pravopis 1920 potreben prenove (Kalin Golob 1996: 52).

Avtorja sta se odrekla grafičnim normativnim oznakam, normativno govorimo o opisu dejanske norme in ne predpisovalnosti. Odločitev za opisno normiranje in zavračanje avtoritativnega poseganja v jezik je Breznik utemeljil z dopuščanjem možnosti razvoja v individualno smer in zagovarjanjem stališča, da je v pravopisu, kar je v splošni rabi že ustaljeno,⁶⁰ v dvomnih primerih pa je upoštevan sistem knjižnega jezika.

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana na različne načine:

- (1) z besednima kvalifikatorjema *ne* (večinoma pri normiranju besedotvornih posebnosti, pisnih dvojnic) in *prav* (od določanju ustreznih skladenjskih zgradb),
- (2) s kvalifikatorskim parom *napačno – prav*,
- (3) z oznakami za slovensko oz. tujejezično,
- (4) opisno,
- (5) z metajezikovnimi pojasnili.

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 1935
besedna kvalifikatorja <i>ne</i> in <i>prav</i>	<p>začuditi koga; ta okolnost me je začudila (<u>prav</u>: tej okolnosti sem se začudil; ta okolnost me je osupila)</p> <p>več prisl., več ali manj; nič več, nikoli več; več se ne sklanja: od več gospódom se je slišalo (<u>ne</u>: večih); po več krajih; z več ljudmi; v sestavi: veččlénski, -a, -o; večdélen</p>
kvalifikatorski par <i>napačno – prav</i>	<p>rabiti, -im (v rabi imeti), n. pr. ta dežnik rabim (uporabljam) že štiri leta; <u>napačno</u>: ne rabim pomagača (<u>prav</u>: ne potrebujem)</p>
oznaka za slovensko oz. tujejezično	<p>brez da: dobil sem, brez da bi prosil — <u>slov.</u> ne da bi prosil ali čeprav nisem prosil</p> <p>grozopoln (<u>po nem.</u>) = <u>sl.</u> grozen</p>

⁶⁰ Upoštevanje rabe in spremenjeno metodo dela je prineslo Ramovševo soavtorstvo, saj je prav on pravopisno pravilnost utemeljeval v zapisu, ki je skladen s strukturo jezika in uveljavljenostjo med uporabniki, v splošni rabi.

opisno	<p>prekiniti, -nem = pretrgati; pleonastično: iz besed so nastajali stavki, prekinjeni in pretrgani, ker sta si segali nasprotnici v besedo (Detela); <u>napačna je oblika: prekinjati</u></p> <p>zbor, -ora m.; <u>napačno v pomenu shod</u>, -oda m., bil sem na shodu (ne: zboru) stranke</p>
metajezikovna pojasnila	<p>češ členek; <u>za češ se vejica ne piše</u>, n. pr. menijo, češ zdaj je vse končano; vsi berači k meni hodijo, češ da imam vsega dosti; prijatelji so svétovali opreznost, češ da tujec ne misli tako, kakor se kaže</p> <p>-in, -ina, -ino (pripona) se pritika ženskim samostalnikom živih bitij, n. pr. žena: ženin, -ina, -ino; mati: materin, -ina, -ino; kraljica: kraljičin; rejénka: rejenkin. <u>Od neživih stvari ne tvorimo pridevnikov s to pripono</u>; prav: državna moč ali moč države (ne: državina moč); žep pri suknji (ne: suknjin žep); krma ladje ali pri ladji; sobno okno ali okno v sobi; breg Ljubljaniče (ne: Ljubljaničin breg); stena žoge; oklep za na prsi; ključ od hišnih vrat; vrč iz ila; <u>-in imajo le samostalniki na -ha, -ka in -na</u>, n. pr. puškino kopito; soseskino imetje; šivankino uho; lunin svit; juha: juhina konserva</p>

Preglednica 3: Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 1935 (podčrtane so prvine, s katerimi izražamo eksplicitno normativno informacijo za označevanje jezikovnih pojavov, v vsaki vrstici je naveden po en slovarski sestavek)

3.1.1.1.4 Slovenski pravopis 1937

Slovenski pravopis 1937 je popravljena različica SP 1935, poznana kot mala izdaja SP 1935. V SP 1937 je bila odpravljena večina nedoslednosti, banska uprava je z uradnim obvestilom potrdila veljavnost Breznik-Ramovševega SP 1935.

SP 1937 je normativno strožji pri vrednotenju prevzetih besed kot SP 1935. številnim besedam je dodana informacija o ustrežnejši slovenski ustreznici, ki jo uvaja oznaka *sl.* (= slovensko).

Obdobje Breznik-Ramovševih pravopisov je pomembno tudi zaradi njunega dojemanja norme, izhajajočega iz rabe pišočių. Predpis ne prevzema več vloge narekovanja jezikovne norme, temveč skuša biti čim bolj resničen posnetek knjižne norme. Mnoge neuskkljenosti je prinesla tudi odločitev za opisno normiranje.

3.1.1.1.5 *Slovenski pravopis 1950*

Slovenski pravopis 1950, prirejen po Breznik-Ramovševem *SP* 1935,⁶¹ je izdala Slovenska akademija znanosti. Glede na *SP* 1935 je povečan po obsegu in vsebini,⁶² saj je problemom pravopisja in pravorečja dodana vloga svetovalca za stil ter oblikoslovni priročnik. Je izrecno normativen, saj neustrezne besede prepoveduje ali jih obravnava kot sprejemljive v manj skrbnem jeziku.

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana:

- (1) z grafičnima znamenjema – s križcem, ki pomeni »da beseda za knjižno rabo beseda ni dovoljena« (*SP* 1950: 5) (v poglavju Navodila za uporabo (*SP* 1950: 5–7) je zapisano, da so z oznakami označene besede, vendar označevanje v slovarskem delu presega besedno ravnino), in peterokrako zvezdico, ki pomeni, da se besedi »v skrbnem jeziku ogiblјimo« (*SP* 1950: 5).

Jezikovna sredstva so bila vrednotena črno-belo in na literarnih merilih pravilnosti. Pri vrednotenju z normativnimi oznakami ni šlo za merila, ki bi bila funkcijsko- oz. socialnozvrstno, časovno, regionalno ali kako drugače določena, temveč za subjektivno presojo (Verovnik 2004: 252).

⁶¹ Kot priredba je izšel zaradi pomanjkanja aktualnega slovarskega dela ob spremenjeni družbeni in jezikovni situaciji.

⁶² V *SP* 1950 se je opazno povečalo število neleksikalnih pomenskih razlag in iztočnic z razčlenjeno pomensko strukturo, kar gre pripisati odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja.

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 1950
križec	<p>Abel -a m os. i. (+ <u>Abelna</u>); Abelov -a -o (+ <u>Abelnov -a -o</u>)</p> <p>+ <u>čin</u> -a m dejanje: + <u>junaški čini naših dedov</u> = junaška dejanja naših dedov; + <u>činiti</u> -im = delati, + <u>činjenica</u> -e ž = dejstvo, + <u>činovnik</u> -a m = uradnik, činitelj -a m faktor</p> <p>delati -am, delan -a -o: na roko n ; dela n je -a s; delati na kaj: dela na to, da bi prišel do oblasti (+ <u>na tem</u>); dela pri slovarju (+ <u>na slovarju</u>); delati na roko, na stroj (= <i>kako?</i>); delati z roko, z glavo, z nogo, s strojem (= <i>s čim?</i>); noč se dela, dan se dela, krasta se dela, k dežju se dela; dela se bolan, lep, priden ali dela se bolnega, lepega, pridnega</p>
peterokraka zvezdica	<p><u>*žegen</u> -gna m <i>blagoslov</i>; (velikonočni) žegen kom dati pokusiti; <u>*žeganje</u> -a s <i>proščenje, semenj</i></p> <p>utegniti in utegniti utegnem, utegnil -a -o in -i la -o: utegniti kom u živež; zdaj ne utegnem (iti), ne utegnem (<i>*nimam časa</i>), (to ti utegne še koristiti; utegovati -u jem : - zaslužek, utegoval -ala -o, utegovanje -a s</p>

Preglednica 4: *Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 1950 (podčrtane so prvine, s katerimi izražamo eksplicitno normativno informacijo za označevanje jezikovnih pojavov, v vsaki vrstici je naveden po en slovarski sestavek)*

V SP 1950 je le malo normativnih novosti, saj temelji na SP 1935 in SP 1937. Njegov izid je vzpostavil zahteve po spremembi pravil, doslednejšem upoštevanju pravil, izpostavitvi izjem in njihovem dojemanju kot normalnih sestavin jezikovnega sistema. SP 1950 ni presegel vedno večje oddaljenosti med jezikovnim predpisom in jezikovno rabo, saj so bila v pravopisu prisotna že zastarela pravila. Iz odmevov na SP 1950 je razvidno, da so nedoslednosti posledica dveh vzrokov: (1) metodološka nedoslednost in pasivnost tradicionalno, mladogramatično usmerjenih jezikoslovcev, ki sta se pojavili ob povečanju števila pišočih in razmahu pisanih besedil; (2) jezikovna neustaljenost in pomanjkljiv predpis knjižnega jezika, ki ni izhajal iz strukturalističnih teoretičnih temeljev in metod.

V času po izidu SP 1950 se je pojavila potreba po nadaljevanju tradicije predvojnih brusov in jezikovnih svetovalcev. Bunčev *Jezikovni svetovalec* (1951) je slovar slabe in dobre rabe, izvirajoč iz napačnih oblik

in sestavljen za potrebe »prosvetnih delavcev in dijakov«, ki si *SP* 1950 niso mogli privoščiti.

3.1.1.1.6 *Slovenski pravopis 1962*

Slovenski pravopis 1962 je nastajal na Inštitutu za slovenski jezik SAZU⁶³ in je glede na predhodnike vsebinsko precej razširjen. Novost je uvajanje sistema funkcijskozvrstnih oznak, ki naj bi skupaj s pomenskimi razlagami pomagale pri uvrščanju besed v ustrezne položaje rabe, kar naj bi izhajalo iz normativnega namena priročnika, saj avtorji pomensko obvestilnost povezujejo z normativno usmerjevalnim značajem slovarja, ki skrbi za vzgojo dobrega sloga. Ohranjeno je načelo črno-belega vrednotenja in vrednotenja besedišča z vidika literarne pravilnosti. Čeprav so avtorji pred izidom napovedovali sprostitev normativnosti, se je izkazalo, da je bilo normativno presojanje še vedno podvrženo predpisovalnosti. V *SP* 1962 je zopet opazno nadomeščanje odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja in posledično dvojnost priročnika, kar so poudarjali avtorji pred izidom: »[*SP* 1962] [n]i zamišljen samo kot pravopisni in pravorečni priročnik – za to bi zadostoval dokaj manjši obseg – marveč mora za nekaj časa še nadomeščati besednjak slovenskega knjižnega jezika« (Bajec 1961: 13). Urbančič je pravopisu očital to dvojnost in ob tem trdil, da »*SP*, ki je hotel biti slovar in pravopis (s pravorečjem), ni zdaj niti eno niti drugo« (Urbančič 1964: 105).

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana z grafičnimi znamenji – z zvezdico, ki »kaže, da je beseda ljudska izposojenka« (*SP* 1962: 8), puščico, ki »opozarja, da beseda ali zveza ni najbolj domača in najboljša in da jo je v večini primerov mogoče nadomestiti s pripisanimi ali tem podobnimi izrazi« (*SP* 1962: 8), in ničlo, ki »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (*SP* 1962: 8).

⁶³ *SP* 1950 in 1962 sta nastajala na Inštitutu za slovenski jezik, kjer se je zbiralo gradivo za razlagalni slovar knjižnega jezika. Oba pravopisna slovarja zato izkazuje izhodišča pomenskorazlagalnega slovaropisja – tako pri gradivski osnovi kot funkcijskem vrednotenju besed.

Slovarske oznake med seboj niso dovolj razlikovalne, da bi ponujale nedvoumno normativno informacijo. Verovnik podobno kot za SP 1950 ugotavlja, da so bila merila za vrednotenje z normativnimi oznakami subjektivna (Verovnik 2004: 252).

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 1962
zvezdica	<p>*coprati -am čarati, *copranje -a s čaranje, *coper -pra m čar: ~ ~ hudi čar, *coprnija -e ž čarovnija, *coprnica -e ž čarovnica, *coprničin -a -o čarovničin, *coprnik -a m čarovnik.. *coprnikov -a -o čarovnikov, *coprijan -a m, *coprniški -a -o čarovniški, *coprn -a -o: -a baba</p> <p>*jerob -a m varuh, *jerobov -a -o varuhov, *jerovski -a -o varuški: -o gospodarstvo; *jerobstvo -a s varuštvo</p> <p>*porajtati -am misliti, upoštevati, marati za kaj</p>
puščica	<p>hasniti -nem → <i>koristiti</i>, hasek -ska m = hasen -sni ž → <i>korist</i>, hasen -sna -o → <i>koristen</i></p> <p>izvežbati -am → <i>izuriti</i>, <i>izučiti</i>, izvežban -a -o → <i>izurjen</i>, <i>izučen</i>, <i>spreten</i>; izvežbanost -i ž → <i>spretnost</i>, <i>izurjenost</i></p>
ničla	<p>čez prisl.: ~ priti, sem že -, tam - je lepo, ~ jemati pri petju, vzeti delo na -, *- dati sinu posestvo <i>prepisati na sina</i>, °- <i>dajati bruhati</i></p> <p>°kastrola -e ž <i>kozica</i></p> <p>poraztresti -esem gl. tresti, poraztresen -a -o (°<i>poraztrešen</i>): ~ zrnje kokošim, po poti se zrnje rado poraztrese, poraztrositi in poraztrositi -im gl. trositi: ~ vse zrnje</p>

Preglednica 5: Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 1962 (podčrtane so prvine, s katerimi izražamo eksplicitno normativno informacijo za označevanje jezikovnih pojavov, v vsaki vrstici je naveden po en slovarski sestavek)

Po izidu SP 1962 sta Kopčavarja izdala prepovedovalni slovar oz. slovar napak v knjižnem jeziku *Kako je prav* (1965).

3.1.1.1.7 *Slovenski pravopis 2001*

Slovenski pravopis 2001 je glede na obseg najobširnejši od vseh zaključeni pravopisov tako v pravilih kot slovarskem delu in je izrecno normativen. Osnovni gradivski vir zanj je bil *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). Za obdobje pred izidom pravopisa je pomembno predrugáčeno razumevanje pojmov *norma* in *jezikovne pravilnosti*:

[N]orma [...] ni več enovita, temveč obstajajo norme jezikovnih ravnin (delne norme) in norme jezikovnih zvrsti (zvrstne norme). Jezikovna pravilnost ni več omejena na slovnično pravilnost, ampak na širšo jezikovno ustreznost glede na funkcijsko rabo jezika. Pojem norme postane simbol vsega, kar je v jeziku ustaljeno, trdno in nesporno, neustaljenosti v normi pa predmet jezikoslovnih raziskav. (Dobrovoljc 2004: 85)

SP 2001 je za označevanje manj zaželenih jezikovnih sredstev uporabil normativne oznake,⁶⁴ čeprav se je naslonil na SSKJ, v katerem se je že uveljavilo funkcijsko- in socialnozvrstno vrednotenje jezikovnih pojavov.

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana:

(1) z grafičnimi znamenji – s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23), krožcem, ki »zaznamuje nepravilno (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23), in nestično puščico, ki zaznamuje »(v knjižnem jeziku) odsvetovano« (SP 2001, § 23).

Glede normativnosti je bilo največ kritik usmerjenih v nerazjasnjeno razmerje med jezikovnimi napakami, spodrsljaji in v rabi pogosto uresničenimi sistemskimi rešitvami, ki so v priročniku označene kot normativno manj sprejemljive.

⁶⁴ Vidovič Muha izpostavlja, da je tovrstno normiranje oz. uzakonjanje z grafičnimi znamenji v slovenskem jezikoslovju oz. slovenski jezikovni kulturi odsotno že od SP 1962 (Vidovič Muha 2003: 118–119) in opozori na nekatere vprašljive uzakonitve vzorcev (gl. Vidovič Muha 2003). Toporišič normativne oznake upravičuje s sklicevanjem na izročilo: »Zakaj bi bili v SP 2001 proti grafskim oznakam, ko pa so taka znamenja običajna za vse dosedanje slovenske pravopise, začeniš z Levčevim. [...] SSKJ namesto grafov uporablja izraza nepravilno in neustaljeno.« (Toporišič 2003: 160)

Način eksplicitno prikazane normativne informacije	Primer iz slovarskega dela SP 2001
črna pika	<p>čestítati -am dvovid., nedov. -ajóč, -áje; čestítanje (î) <i>komu za kaj</i> - očetu za rojstni dan; čestítati <i>k/h čemu</i> - k diplomi; *čestítati na čemu - - uspehu za uspeh, k uspehu</p> <p>stég^o -a m (ê) <i>skavtski rod</i></p> <p>šérpa¹ -e in šérpa -a m, člov. (ê; ê) himalajski nosač šêrpov -a -o (ê), *šêrpin -a -o (ê)</p>
kročec	<p>bímbo -a, °-ta m, člov. (î) šalj. omejen, neroden človek bímbov -a -o, °-tov -a -o (î)</p> <p>gôvor² -a povdk. (ô) O tem bo še -, °-a prihodnjič se bo govorilo ; poud. Ni -a, da bi ga še čakal Ne bom ga več čakal </p> <p>naprám^o nepravi predl. z daj. (ã) razmerje - podrejenim <i>do podrejenih</i></p>
nestična puščica	<p>bóriba -e ž (ô) = boj</p> <p>nadaljeváti -újem nedov. -ujóč, -eváje; -ál -ála, -án -ána; nadaljevánje; (-àt) (á û) <i>kaj</i> - delo; nadaljevati <i>z/s čim</i> - z <u>raziskovanjem</u> ⇒ <i>nadaljevati raziskovanje</i></p> <p>potrébno povdk. (é) O tem se je - <u>dogovarjati</u> → <i>se je treba dogovarjati</i></p>

Preglednica 6: Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v Slovenskem pravopisu 2001 (način izražanja eksplicitne normativne informacije za označevanje jezikovnih pojavov so v preglednici podčrtani)

Pomanjkljivost SP 2001 je njegova gradivna zasnova oz. prevelika naslonitev na SSKJ (Verovnik 2004: 254), saj je »temeljno gradivo SSP [Slovar Slovenskega pravopisa] povzeto iz SSKJ, se pravi ne samo zastarelo (1. knj. 1970, zadnja 1991), ampak slovarsko vsestransko, tudi normativno, že izrabljeno« (Vidovič Muha 2003: 118).

3.1.1.1.8 Eksplicitna normativna informacija v slovenskih pravopisih med letoma 1899 in 2001 – sežetek

V slovarskih delih slovenskih pravopisov kot predhodnikov enojezičnega razlagalnega slovarja je bila eksplicitna normativna informacija prikazana na različne načine. Vsebinsko so uporabljali eksplicitne oznake za negativno vrednotenje jezikovnih pojavov, saj

so z eksplicitno normativno informacijo označeni/opremljeni tisti jezikovni pojavi, ki so zaradi različnih meril za rabo v knjižnem jeziku neprimerni, zato odsvetovani, prepovedani ali nepravilni.

Negativno vrednotenje jezikovnih pojavov je najpogosteje prikazano z različnimi grafičnimi znamenji (najpogosteje uporabljeno grafično znamenje je križec). Eksplicitna normativna informacija je lahko prikazana z besednimi kvalifikatorji (npr. *ne*, *narobe*, *napačno*), pa tudi z oznakami za tujejezični izvor, metajezikovnimi pojasnili, opisno ali s kazalkami.

Slovarski del pravopisa	SP 1899	SP 1920	SP 1935	1950	1962	2001
Način eksplicitno prikazane normativne informacije	(1) grafično znamenje (križec) (2) besedni kvalifikator ali opisno (3) kazalke (4) metajezikovna pojasnila	(1) grafično znamenje (križec) (2) oznaka za slovensko oz. tujejezično (3) besedni kvalifikator ali opisno (4) metajezikovna pojasnila	(1) besedna kvalifikatorja <i>ne</i> in <i>prav</i> (2) kvalifikatorski par <i>napačno</i> – <i>prav</i> (3) oznaka za slovensko oz. tujejezično (4) opisno (5) metajezikovna pojasnila	(1) grafično znamenje (križec, peterokraka zvezdica)	(1) grafično znamenje (zvezdica, puščica, ničla)	(1) grafično znamenje (črna pika, krožec, nestična puščica)

Preglednica 7: Načini eksplicitno prikazane normativne informacije v slovarskih delih slovenskih pravopisov 1899–2001

3.1.1.2 *ePravopis*: nastajajoči pravopisni slovar

ePravopis je pravopisni slovar, ki nastaja vzporedno s prenovno pravopisnih pravil. Koncept *ePravopisa* se je začel oblikovati med letoma 2008 in 2011, ko je bilo v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta z naslovom »Slovenski pravopisni priručnik v knjižni, elektronski in spletni različici« ugotovljeno, da po izidu SSKJ pravopisnim slovarjem

ni treba več opravljati vloge konceptualno hibridnega slovarja, ki normativno vrednoti vse besedje slovenskega knjižnega jezika, temveč je treba zasnovati specializiran priročnik za pereča pravopisna oz. normativna vprašanja in prenoviti pravopisna pravila. V letu 2013 je SAZU ustanovila Pravopisno komisijo pri SAZU, ki se od leta 2016 imenuje Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, njena naloga pa je priprava novih pravopisnih pravil (*Pravopis 8.0*). Osnovna naloga slovarja, tj. *ePravopisa*, naj bi bila odslej gradivsko razširjati pravopisna pravila, s čimer se približuje konceptom predvojnih pravopisov. V primerjavi s povojnimi pravopisnimi slovarji je *ePravopis* razbremenjen drugih nalog, »kar konkretno pomeni uslovarjati predvsem tisto besedišče, ki ga normativno opredeljujejo pravopisna pravila« (*ePravopis: Uvod*); »vsi nadaljnji podatki – o skladenjskih posebnostih oziroma o posebnem vedenju besede v različnih besedilnih okoljih – so odvisni od koncepta slovarja« (Dobrovoljc 2022: 21) in normativnih zadreg, ki se vzpostavljajo na različnih jezikovnih ravneh. Prav normativne zadrege, ki jih prepoznavajo bodisi jezikovni uporabniki sami bodisi avtorji kodifikacijskih priročnikov, motivirajo posodabljanje kodifikacije.

Obvestilnost *ePravopisa* se osredotoča na probleme izrazne, oblikoslovne in deloma tudi skladenjske ravnine jezika. Zaradi »novih podatkov ob problemskih sklopih, ki jih prinašajo nova pravopisna pravila, nastajajoča ob slovarju oz. vzporedno z njim« (*ePravopis: Zgradba*), pa se širita tako mikro- kot makrostruktura slovarja. Ob uslovarjanju besed, ki kot »ponazoritve iz pravopisnih pravil tvorijo osnovni ali ožji geslovník« (Dobrovoljc 2022: 19), je oblikovan »tudi razširjeni ali širši geslovník, [z] večjim naborom raznovrstnih slovarskih gesel [se] natančneje prever[i] vsebinsko ustreznost pravopisnih pravil« (Dobrovoljc 2022: 19). Makrostrukturno širjenje slovarja se izraža tudi z uslovarjanjem besedja in oblik, ki se pojavljajo v manj formalnih sporazumevalnih položajih, kar je utemeljeno s konceptom razširjene knjižnosti.⁶⁵ Slednja izhaja iz spoznanja, da je knjižni jezik uporabljen tudi v manj formalnih, sproščenih okoliščinah, zanj pa je značilno približevanje nekaterim značilnostim pogovornega jezika. Konkretno je za

⁶⁵ Prim. Dobrovoljc 2022: 34.

manjšo stopnjo formalnosti »značilno bolj gospodarno izražanje, poenobesedena (*enoprostorec*, *parkinson*, šengen) in skrajšana leksika (*demo*, *kripto*, *narko*) ter izbira oblik (in tvorb), s katerimi se približujemo značilnostim spontano tvorjenega besedila« (Dobrovoljc 2023: 8–9).

V primerjavi s starejšimi pravopisnimi slovarji je spremenjen tudi način prikaza slovarskih podatkov, saj je *ePravopis* zasnovan za elektronsko oz. spletno okolje, v katerem ni »treba skrbeti za krajšanje slovarskih metapodatkov in shematiziranje ponavljajočih se slovarskih elementov, kar je z vidika informativnosti pogosto omejevalno« (*ePravopis*: Zgradba).

3.1.1.2.1 Eksplicitna normativnost v *ePravopisu*

V slovarju je eksplicitna normativna informacija prikazana s slovarskimi sredstvi:

- (1) z normativnim napotilom (kazalka *ustrezneje*),
- (2) s pojasnilom *ustrezneje*,
- (3) s pojasnilom *manj formalno*,

slovar pa od leta 2023 prinaša tudi razdelek, poimenovan

- (4) *Normativno pojasnilo*, v katerem so opisno podane normativne informacije.

Pri ločevanju med **kazalko** *ustrezneje* in **pojasnilom** *ustrezneje* upoštevam dve merili. Prvo merilo je vrednotenjsko, drugo merilo pa je pojavljanje slovarskega sredstva v mikrostrukturi slovarskega sestavka.

Upoštevajoč prvo merilo, imata v *ePravopisu* tako pojasnilo kot kazalka *ustrezneje* vrednotenjsko vlogo, saj prikazujeta ustrežnejše jezikovne izbire. Ugotavljanje ustreznosti pa je odvisno tudi od znotraj- in zunajjezikovnih dejavnikov.

Vpliv zunajjezikovnih dejavnikov na vrednotenje se npr. kaže, ko je v rabi že ustaljeno ime, ki pa je v skupnosti, od koder izvira, prepoznano kot nekorektno ali žaljivo. V tem primeru slovar usmerja k izrazu, nevtralnemu v izhodiščni skupnosti (npr. *Eskim*, ustrežneje *Inuit*). Med zunajjezikovne dejavnike vključujemo tudi dogovore v posameznih

strokah (terminološki dogovor), saj slovar ob morebitnem pojavljanja več poimenovanj za isti denotat v splošni rabi usmerja k izrazu, ki je dogovorno sprejet v stroki (npr. *generalica*, ustrežnejše *generalka*).

Vpliv znotrajjezikovnih dejavnikov pa se kaže, ko slovar usmerja k jezikovnosistemsko ustrežnejši različici, pri čemer je kot ustrežnejša prepoznana tista, ki je za knjižni jezik sprejemljivejša ob gradivskih analizah oz. upoštevanju meril rabe, tradicije, jezikovnega sistema.

Drugo merilo, ki ga upoštevam pri ločevanju med kazalko in pojasnilom, je tehnično, saj izhajam iz zgradbe slovarskega sestavka in upoštevam, kje v slovarski mikrostrukturi se pojavlja normativno napotilo in kakšno razmerje ustvarja glede na druge slovarske sestavke. Pojasnilo *ustrezneje* pojasnjuje jezikovni pojav znotraj geselskega sestavka in ne vzpostavlja povezave z drugim slovarskim sestavkom oz. iztočnico neposredno, kazalka pa to povezavo vzpostavlja neposredno.⁶⁶

Tako pojasnilo kot kazalka *ustrezneje* imata vrednotenjsko vlogo oz. je normativna razveza obeh slovarskih elementov enaka, razlikujeta pa se glede na mesto pojavljanja v slovarski mikrostrukturi in neposrednem oz. posrednem vzpostavljanju povezav z drugimi slovarskimi iztočnicami. V *ePravopisu* povezavo z drugimi iztočnicami vzpostavlja še vodilka *primerjaj*, ki ima povezovalno vlogo.

Normativno napotilo (kazalka *ustrezneje*)

Normativno napotilo, ki ga v *ePravopisu* uvaja kazalka *ustrezneje*, uporabnika usmerja bodisi k ustrežnejši sopomenki bodisi k ustrežnejšemu zapisu. Kazalčna gesla praviloma nimajo vseh enot slovarskega sestavka, ampak le tiste, ki so pomembne za osnovno identifikacijo slovarske iztočnice, saj tudi z okrnjenostjo uporabnika posredno usmerjajo k iztočnici, ki je za rabo priporočljivejša, kar izhaja iz tradicije v dosedanjih normativnih slovarjih, npr. *beretka* gl. *baretka* (SP 2001).

⁶⁶ Kot ugotavlja Merše, je bila sestavina kazalk v slovenskem slovaropisju najpogostejše okrajšave tipa gl. (= glej), pogl. (= poglej), s. (= siehe), v. (= vide) ali grafična znamenja, kazalke pa so »večinoma opravljale urejevalno in povezovalno vlogo, neredko pa tudi vrednotenjsko« (Merše 2011: 334).

Primeri preusmerjanja med iztočnicami:

- (1) S kazalko *ustrezneje* je usmerjeno od neustreznega zapisa, ki je rezultat branja po črki, k ustreznemu, ki se nanaša na izreko v izvirnem jeziku, npr. *brajljica*, *ustrezneje brajica*. Oba zapisa sta samostojni iztočnici, celovita slovarska informacija je prikazana v iztočnici *brajica*.

brajljica -e [brájljica, rod. brájljice] ž |pisava za slepe|; *ustrezneje brajica*
brajica -e [brájica, rod. brájice] ž |pisava za slepe|: učenje brajice; Za tisk v brajici porabimo kar tri tone posebnega brajevega papirja na leto; prim. **Braille**, **Braillov**

- (2) Usmerjanje s kazalko *ustrezneje* je uporabljeno tudi, kadar je usmerjeno od pisno nepodomačenega poimenovanja k podomačenemu, kadar se je drugo že uveljavilo v rabi, nepodomačena oblika pa se še vedno pojavlja dovolj pogosto, npr. *carpaccio*, *ustrezneje karpačo*. Oba zapisa sta samostojni iztočnici, celovita slovarska informacija je prikazana v iztočnici *karpačo*.

carpaccio -a [karpáčo, rod. karpáča] m |jed|; prim. **Carpaccio**; *ustrezneje karpačo*
karpačo -a [karpáčo, rod. karpáča] m |jed|: goveji, brancinov, škampov karpačo; prim. **Carpaccio**

- (3) S kazalko *ustrezneje* je usmerjeno od neustrezno podomačenega eksonima (slovenskega imena za tujo zemljepisno danost) k ustrezno podomačenemu, npr. eksonim *Rt dobre nade*, ki je hrvatizem: *Rt dobre nade*, *ustrezneje Rt dobre nade*. Oba eksonima sta samostojni iztočnici, celovita slovarska informacija je prikazana v iztočnici *Rt dobrega upanja*.

Rt dobre nade -a - - [ə̀rt dôbre náde, rod. ə̀rta dôbre náde] m;
zemljepisno ime [rt v Afriki]; © angl. *Cape of Good Hope*; ustrežneje **Rt
dobrega upanja**

Rt dobrega upanja -a - - [ə̀rt dôbrega úpanja, rod. ə̀rta dôbrega
úpanja] m; zemljepisno ime [rt v Afriki]; Portugalski pomorščak Vasco da
Gama je obplul Rt dobrega upanja; observatorij na Rtu dobrega upanja;
© angl. *Cape of Good Hope*

Pojasnilo *ustrezneje*

Pojasnilo *ustrezneje* v ponazarjalnem delu slovarskega sestavka (sicer normativno neproblematične iztočnice) opozarja na prednostne oblike (npr. sopomenke), predložno rabo ali skladienske položaje, ki so v rabi pogosti, a normativno odsvetovani.

Primeri usmerjanja k ustrežnejši rabi znotraj slovarskega sestavka:

- (1) S pojasnilom *ustrezneje* je opozorjeno na prednostno (nevtrarno, v rabi bolj razširjeno) sopomenko, npr. v geslu *luteran* je opozorjeno na sopomenki *protestant* in *evangeličan*.

luteran -a [luterán, rod. luterána] m; starinsko [pripadnik luteranstva]: prekmurski luterani; Na svetu je okoli 800 milijonov protestantov, od tega okoli 60 milijonov luteranov ustrežneje *protestanti*, ustrežneje *evangeličani*; sopomenka *luteranec* (< **Luther**)

- (2) S pojasnilom *ustrezneje* je opozorjeno na predložno rabo ob zemljepisnem imenu *Gorenjska*, ki ima starejšo imensko vzporednico srednjega spola (*Gorenjsko*). V tožilniku in mestniku je s pojasnilom *ustrezneje* prikazana prednostna srednjespolska oblika (tož. *v Gorenjsko*, ustrežneje *na Gorenjsko*, mest. *v Gorenjski*, ustrežneje *na Gorenjskem*), v rodilniku pa sta za knjižno rabo primerni obe predložni zvezi ženskega spola.

Gorenjska -e [gorén'ska, rod. gorén'ske] ž; zemljepisno ime [pokrajina v severozahodni Sloveniji]: Krožna kolesarska pot iz/z Gorenjske na Primorsko in nazaj je dolga 232 kilometrov; Bohinj je bil v prejšnjih stoletjih tesneje povezan s Primorsko kot z Gorenjsko; prim.

Gorenjsko

Kje? v Gorenjski ustrežneje *na Gorenjskem*

Od kod? iz Gorenjske in z Gorenjske

Kam? v Gorenjsko ustrežneje *na Gorenjsko*

- (3) S pojasnilom *ustrežneje* je v *ePravopisu* opozorjeno na standardizirano obliko imena, ki je za rabo prednostna, ob njej pa se v rabi pogosto pojavlja oblika imena, ki je bila pred standardizacijo imena v SP 2001 sprejeta in priporočena oblika.

Prisojnik -a {Prisojnika} [prisójnik, rod. prisójnika] m; zemljepisno ime [drugo ime za Prisank]: ajdovska deklica v skali Prisojnika ustrežneje *Prisanka*; Na Prisojnik so se odpravili po zahtevni Hanzovi poti ustrežneje *Prisank*

Pojasnilo *manj formalno*

Pojasnilo *manj formalno* v *ePravopisu* označuje oblike in besedje, ki bi v formalnih (uradnih) okoliščinah delovali zaznamovano ali neprimerno sporazumevalnemu položaju ter kažejo na približevanje značilnostim pogovornega jezika (*ePravopis*: Uvod).

Primeri označevanja s pojasnilom »manj formalno«

- (1) S pojasnilom *manj formalno* je označen poenobesedeni samostalnik *burbonka*, ki je nastal iz besedne zveze *burbonska vrtnica*, ki je bolj razvidna in zato v besedilu bolj nedvoumno razumljena kot tvorjenka, ki bi potencialno lahko označevala tudi kaj drugega, kar se nanaša na Burbone.

burbonka -e [burbónka, rod. burbónke] ž; manj formalno |burbonska vrtnica|; Starodavne burbonke so ime dobile po Burbonskem otoku, danes Reunionu; kot prilastek nasadi vrtnic burbonk; prim. **Burbonka**

- (2) S pojasnilom *manj formalno* je označena skrajšana oblika zemljepisnega imena *Rio de Janeiro*.

Rio de Janeiro -a - -a tudi Rio de Janeiro - - -a [rjú de žanêjro, rod. ríja de žanêjra tudi ríjo de žanêjra] m; zemljepisno ime; |zvezna država v Braziliji|; favele v Riu de Janeiro; kot prilastek, v imenovalniku guverner države Rio de Janeiro; **skrajšano, manj formalno** pustni karneval v Riu; |glavno mesto zvezne države Rio de Janeiro|: kip Kristusa Odrše-nika nad Riom/Riem de Janeiro; kot prilastek, v imenovalniku Stadion Maracana je poimenovan po predelu mesta Rio de Janeiro; skrajšano, manj formalno pustni karneval v Riu

Razdelek *Normativno pojasnilo*

Razdelek *Normativno pojasnilo* je besedilni del slovarskega sestavka, ki uporabnika opisno obvešča o morebitnih izjemah ali pojasnjuje drugačno rabo. Izjeme in drugačna raba so ovrednotene glede na knjižni jezik. V njem so opisana »opisana odstopanja od sistemskih možnosti bodisi v knjižnem jeziku bodisi v neformalnih ali regionalnih besedilnih oblikah« (*ePravopis: Zgradba*). Vsebina pojasnil je raznolika in prinaša razširjeno normativno informacijo, povezano s konkretno iztočnico.

Primeri iz *ePravopisa*

- (1) Pojasnilo prinaša podatek o izgovoru imena *Martin*, ki ga glede na osrednjeslovenski govor in tradicionalno podstavo govorni normi knjižnega jezika naglašujemo kot [martín]. Sodobna pravorečna praksa pa dopušča tudi naglaševanje [mártin], če je takšna želja nosilca imena, ki sledi bodisi regionalni bodisi rodbinski navadi.

Martin² -a [martín, rod. martína in mártin, rod. mártina] m; ime bitja, osebno ime

|slovensko moško ime|: pridige škofa Antona Martina Slomška; kot prilastek, v imenovalniku Po imenu Martin je dobilo ime tudi Šmartno Slovenska osebna imena naglašujemo po regionalni ali rodbinski navadi, ki jo ohranjamo tudi v knjižnem jeziku, zato je ob izgovoru [martín] kodificirana tudi možnost [mártin].

- (2) Pojasnilo prinaša obrazložitev glede nepreglašene oblike v zemljepisnem lastnem imenu *Carpacciov trg*, pri čemer sta za rabo v knjižnem jeziku mogoči dve obliki svojilnega pridevnika – pisno preglašena in nepreglašena (*Carpacciov* in *Carpacciev*).

Carpacciov trg -ega -a [karpáčeʋ tər̩k, rod. karpáčevega tər̩ga] m; zemljepisno ime

|trg v Kopru|: vodnjak na Carpacciovem trgu; prim. **Carpacciov** Svojljni pridevnik iz imen na končni -io je v knjižni slovenščini tvorjen s pisno preglašnim in nepreglašnim priponskim obrazilom -ev/-ov (*Carpacciev/* *Carpacciov*), v uradnem imenu ulice pa je uveljavljena le nepreglašena oblika (**Carpacciov trg**).

- (3) Pojasnilo prinaša podatek o neevidentiranem eksonimu (*Mala Donava*) in njegovih slovničnih lastnostih.

Malý Dunaj -ega -a [máli dúnaj, rod. málega dúnaja] m; zemljepisno ime |reka na Slovaškem|: izliv Malega Dunaja v Váh; kot prilastek, v imenovalniku most čez reko Malý Dunaj

Uporablja se tudi povsem poslovenjena oblika imena, tj. **Mala Donava**, ki je ženskega spola in ni evidentiran eksonim.

- (4) Pojasnilo prinaša podatek o nepreglašnih oblikah, ki se pojavljajo pri sklanjanju imena *Srečo* in so v knjižnem jeziku sprejemljive v manj formalnih sporazumevalnih položajih.

Srečo -a [sréčo, rod. sréča] m; ime bitja, osebno ime
 |moško ime|: filmske vloge Sreča Špika; pogovorni večer s Srečem
 Pod vplivom pogovornega pregibanja se pri sklanjanju v manj formalnih knjiž-
 nojezikovnih položajih opušča preglas, npr. s *Srečom*.

3.1.1.2.2 Implicitna normativnost v *ePravopisu*

Implicitna normativnost v *ePravopisu* izhaja iz zasnove specializiranega pravopisnega slovarja, ki upošteva uporabnikove dejanske potrebe in pričakovanja.⁶⁷ V primerjavi s predhodniki *ePravopis* razširja makro- in mikrostrukturo slovarja, ki izhajata iz normativno problematične rabe⁶⁸ in razširjata pravopisna pravila.

SP 2001	<i>ePravopis</i>
<p>Bermúdski trikótnik -ega -a m, zem. i. (ú ô) publ. področje med Bermudi, Portorikom in Florido </p>	<p>Bermudski trikotnik Bermudskega trikotnika IZGOVOR: [bermútski trikótnik], rodlinik [bermútskega trikótnika] BESEDNA VRSTA: samostalniška zveza moškega spola PRAVOPISNA OZNAKA: zemljepisno ime</p> <p>PONAZORILA Ibmočje v Atlantskem oceanu med Bermudi, Portorikom in Florido : V Bermudskem trikotniku skrivnostno izginjajo ladje in letala; legenda o Bermudskem trikotniku; v prenesenem pomenu, navadno z malo začetnico bermudski trikotnik / Bermudski trikotnik kraj, kjer skrivnostno izginjajo predmeti, ljudje : izginotje planincev v bohinjskem bermudskem/Bermudskem trikotniku; v prenesenem pomenu, navadno z malo začetnico bermudski trikotnik / Bermudski trikotnik skrivnostno izginjanje sploh : Prenova informativnega programa je končala v bermudskem/Bermudskem trikotniku</p> <p>Kje? v Bermudskem trikotniku Od kod? iz Bermudskega trikotnika Kam? v Bermudski trikotnik</p> <p>POVEZANO © angleško Bermuda Triangle PRIMERJAJ: bermudski IZHODIŠČE: Bermudi</p> <p>OBLIKE {O} EDNINA: im. Bermudski trikotnik, rod. Bermudskega trikotnika, daj. Bermudskemu trikotniku, tož. Bermudski trikotnik, mest. pri Bermudskem trikotniku, or. z Bermudskim trikotnikom</p>

Slika 1: *Primerjava slovarske obvestilnosti v SP 2001 in ePravopisu*

⁶⁷ Prim. Dobrovoljc in Bizjak Končar 2011.

⁶⁸ »Pravopisne težave uporabnikov slovenskega jezika se tradicionalno kategorizirajo kot: raba velikih in malih črk, prevzemanje besed in besednih zvez, pisanje skupaj oziroma narazen, pisanje ločil, zapisovanje posebnih glasovnih zvez in neobstoječih samoglasnikov, posebnosti pri sklanjanju samostalniških in pridevniških besed, kratic, spregatvi glagolov in težji besedotvorni procesi.« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 154)

Implicitna normativnost se izkazuje makrostrukturno že z izbiro geslovnika, ki nastaja »problemsko, tj. po problemskih sklopih, in se zato lahko odvija vzporedno s prenovo pravopisnih pravil.« (*ePravopis*: Uvod). Izbira geslovnika je zasnovana tako, da ponazarja pravopisna pravila in jih ob konkretnih uslovarjenih zgledih razširja z mikrostrukturnimi elementi slovarja.

Mikrostrukturni elementi v *ePravopisu*, ki so nosilci implicitne normativne informacije, prinašajo:

- zapis iztočnice, tj. besede ali besedne zveze, in njene morebitne dvojnice (variantni zapis iztočnice), ki so uvedene s kvalifikatorjema *in* ter *tudi*,
- izgovor iztočnice in stranskih oblik,
- pregibalni vzorec iztočnice,
- besednovrstno določitev iztočnice,
- podatek o pravopisni kategoriji iztočnice,
- pomensko identifikacijo iztočnice,
- ponazorila z morebitnimi slovničnimi pojasnili in pojasnili o okoliščinah rabe,
- podatek o tvorjenkah iz iztočnice,
- umestitev iztočnice v problemsko skupino pravopisnih pravil,
- napotila na povezane iztočnice (vodilka *primerjaj* uvaja z iztočnico povezane druge iztočnice, pri tvorjenih besedah so napotila k izhodiščni (netvorjeni) besedi).

Ponazorila in pojasnila v *ePravopisu*

Ponazorila prikazujejo slovnične in zapisovalne posebnosti, ki jih ni mogoče zajeti v zapisu iztočnične oblike, saj se posebnosti uresničujejo na višjih jezikovnih ravneh, tj. skladenjski ali besedilni. S pojasnili je v slovarju opozorjeno na:

- zapisovalna pravila (npr. *stično*, *z vejico*, *z malo začetnico*, *kot zgodovinsko ime tudi podomačeno*);
- izrazne možnosti, sprejemljive za knjižni jezik, ki glede na starejšo kodifikacijo kažejo na ugotovljene premike v jezikovni rabi (*variantno*);

- posebne zapisovalne položaje, v katerih se pojavlja iztočnica (npr. *pred imenom, v kemijski formuli, pri navajanju datuma, v spletnih naslovih*);
- slovnične in skladenske posebnosti (*kot prilastek, za izražanje svojine, živistno, v pridevniški rabi, števno, navadno nesklonljivo*);
- značilna besedilna okolja, v katerih se pojavlja iztočnica (npr. *v teoloških in bogoslužnih besedilih, v pravu, na zdravniških izvidih, kot nagovor*);
- pogostnost dvojnice (*redko*);
- tujejezični ustreznik (npr. *angleško, nemško, špansko*);
- preneseno rabo iztočnice (*v prenesenem pomenu*);
- zvrstno pripadnost iztočnice (npr. *pogovorno, žargonsko*);
- okolje, v katerem je prisoten denotat (npr. *v ruskem okolju, v angleškem okolju, v starem Rimu*);
- časovno zaznamovanost iztočnice (npr. *nekdaj, starinsko, zastarelo*);
- ekspresivno zaznamovanost iztočnice (npr. *manjšalno, ljubkovalno, slabšalno*).

3.1.2 Normativna informacija v splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih v slovenskem in širšem slovanskem prostoru

»[Iz slovarja] se da izluščiti sončna in senčna podoba našega duhovnega in fizičnega obstajanja; zato lahko slovar beremo tudi kot knjigo o Slovencih.«
(JAKOPIN 1991: 20)

V poglavju je predstavljena analiza normativnosti v izbranih slovanskih enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih, kakor jo ti napovedujejo v spremnih besedilih slovarjev (uvodi, koncepti ipd.). Namen analize je ugotoviti ne le obstoj eksplicitnih normativnih napotkov (ob tem bo prikazana tudi implicitna normativnost), temveč tudi načine prikazovanja normativnosti.

Slovarji so bili izbrani glede na:

- obravnavani jezik slovarjev (pet slovanskih jezikov: slovenski, češki, slovaški, poljski in hrvaški slovar);

- čas nastanka (mlajši slovarji, ki omogočajo aktualnost raziskave, saj je v njih mogoče spremljati sodobne pristope v leksikografiji) in
- namen slovarja (enojezični splošni razlagalni slovarji).

Odločitev za slovanske jezike je povezana z ugotovitvijo Garvina v povezavi z zanje značilnim akademskim pristopom h kodificiranju:

Akademsko vodeni pristop pomeni, da v govorni skupnosti obstaja en sam nesporen vir avtoritete, ki je splošno priznan in ga vsi spoštujejo. Klasični primer tega sloga kodifikacije je delo akademij v socialističnih državah: te akademije oblikujejo pravila in objavljajo dokumente, ki določajo jezikovno normo s pomočjo posebnih ustanov, ustvarjenih v ta namen, kot so inštituti za jezikoslovje ali nacionalni jezik. (Garvin 1993: 42)

Za češki, slovaški in poljski jezik je bil izbran po en slovar, za hrvaški jezik sta bila izbrana dva, za slovenski jezik pa so bili v obravnavo vključeni trije.

V poglavju so predstavljeni tudi izsledki krajše ankete o interpretaciji normativnih kvalifikatorjev, tj. tistih, ki so v spremnih slovarskih besedilih označeni kot normativni, med uporabniki slovenskih slovarjev. Namen ankete je bil ugotoviti morebitna neskladja med razumevanjem kvalifikatorjev med uporabniki in predstavitev v spremljajočih besedilih slovarja (npr. v uvodu, konceptu).

3.1.2.1 Slovenski slovarji

3.1.2.1.1 *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ) – enojezični razlagalni slovar sodobnega knjižnega jezika srednjega obsega –, ki je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša izhajal med letoma 1970 (prva) in 1991 (zadnja, peta knjiga), ima informativno-normativni značaj⁶⁹ razlagalnega slovarja, kar »pomeni, da je v njem knjižni jezik na

⁶⁹ SSKJ je za Gradišnika načelno zgrešen, očital mu je preveliko informativnost, ki jo povezuje zgolj z ugotavljanjem večinske rabe, ne pa v odnosu rabe do norme. Neustrezno se mu zdi tudi označevanje s kvalifikatorji, ki k ničemur ne zavezujejo, temveč samo informirajo (Gradišnik 1981: 20–21, Gradišnik

široko in objektivno predstavljen z vso množico variant in posebnosti, vendar tako, da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in vrednost obravnavanih jezikovnih prvin« (Uvod v SSKJ, § 7). »Vse besedišče je normirano s stališča knjižnega jezika.« (Hajnšek-Holz 1993: 21) Slovar z dvojnim značajem uporabnika torej informira o razmerju uslovarjenih jezikovnih prvin glede na knjižnojezikovno normo. Pridevnik normativen razumemo kot usmerjevalen glede norme, pridevnik informativen pa kot signal za široko zajemanje in označevanje raznolikega in variantnega gradiva (Dobrovoljc 2014: 48).

3.1.2.1.1.1 Eksplicitna normativnost v SSKJ

Eksplicitna normativnost je v SSKJ izražena z dvema posebnima normativnima kvalifikatorjema v obliki besednega ukaza, in sicer:

- (a) **neustaljeno**, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ, § 157), in
 (b) **nepravilno**, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (Uvod v SSKJ, § 156).

neupravičen -a -o prid. (ě-î) *ki ni upravičen, ni utemeljen*: neupravičen očitek, sum; njegov strah je neupravičen; neupravičena zahteva / neupravičeno bogatenje / neupravičen lov *nedovoljen*

- neprav. zaradi neupravičenih ur je bil dijak kaznovan *neopravičenih ur*

doživljénjski -a -o prid. (ě) *neustalj. dosmrten*: doživljénjska kazen / izvolili so ga za doživljénjskega predsednika

SSKJ se je z uvedbo besednih kvalifikatorjev sicer odrekel kritiziranim grafičnim znamenjem,⁷⁰ ki so v starejših slovenskih jezikovnih (predvsem pravopisnih priročnikih) eksplicitno kazala na normativne odklone v raz-

1982). Ob tem je zanimivo, da se tujim kritikom, kot ugotavlja Müller, informativno-normativno načelo slovarja ne zdi vprašljivo (Müller 1993a: 52).

⁷⁰ Prim. Dobrovoljc 2014: 50.

merju do knjižnega jezika. Vloga besednih kvalifikatorjev se v razmerju do grafičnih znamenj ni spremenila, saj oba besedna kvalifikatorja eksplicitno označujeta jezikovne odklone v razmerju do knjižnojezikovne norme. Ob tem je strokovna javnost kritizirala izbiro kvalifikatorja *neustaljeno*, saj ta ne označuje v rabi neustaljenih jezikovnih sredstev – kar pokaže tudi razlaga kvalifikatorja v Uvodu –, vendar jezikovna sredstva, ki so za knjižno rabo neustrezna ali vsaj odsvetovana.⁷¹

3.1.2.1.1.2 Implicitna normativnost v SSKJ

V zvezi z implicitno normativnostjo v SSKJ izhajam iz ugotovitev Vidovič Muha (1992: 10–11) in Müllerja (1993a: 53), ki se navezujejo na SSKJ, a jih je mogoče prenesti tudi v razumevanje implicitne normativnosti v SSKJ².

O implicitni normativnosti v SSKJ je mogoče povzeti naslednje ugotovitve:

- (1) **Izbira del za izpisovanje in slovarsko analizo** kaže na način oblikovanja knjižnega jezika po načelu dobrega avtorja. V primeru SSKJ je to avtor leposlovnih besedil, saj so bila za slovarsko analizo v največji meri izbrana leposlovna dela, kar potrjujeta navedba⁷² v Uvodu SSKJ (1970) in Seznam ekscerpiranih del (1965).⁷³ Implicitno je torej za knjižni jezik najbolj reprezentativen jezik leposlovja oz. je ta izhodišče za presojanje jezikovnih prvin.
- (2) **Izbira geslovnika** je povezana z omejitvami, ki izhajajo iz predvidenega obsega slovarja (slovar srednjega obsega).⁷⁴ Temeljno merilo za vključenost v geslovník je bila uveljavljenost oz. pogostnost v rabi,

⁷¹ »[O]znaka ‚neustaljeno‘ /.../ navaja na misel: ‚če še ni ustaljeno, bomo torej ustalili‘. V resnici pa jezikoslovni strokovnjak vidi, da tisto sredstvo ni dobro, ne pa, da bi bilo neustaljeno.« (Toporišič 1991: 207)

⁷² »Najbolj izčrpno je predstavljen leposlovni jezik izvirne in prevodne literature, ker se v njem najbolj kaže kontinuiranost slovenskega jezika in ker tudi najbolj vpliva na druge zvrsti knjižnega jezika.« (Uvod 1970: § 2)

⁷³ Interno gradivo Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik.

⁷⁴ V slovar ne vključeno besedje je zbrano v *Besedišču slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (1998).

kar je razvidno iz zapisov v Uvodu, ob tem pa načelna odločitev, da v slovarju ni lastnih imen, če ta niso uporabljena v prenesenem pomenu ali stalnih besednih zvezah. Prav tako ni kratic in simbolov oz. se ti pojavljajo le izjemoma.⁷⁵ Zavedanje teh načel in merila pogostnosti v rabi je pomembno za presojanje v slovar nevklučenega besedja, saj nevklučenost v slovar ne daje informacije o (ne) knjižnosti jezikovnega pojava. V slovar zaradi obsega niso vključeni »glagolnik[i], manjšalnic[e], svojilni pridevnik[i], abstraktni samostalnik[i], imen[a] za delujoče (ženske) osebe ipd., če se le redko rabijo. Narediti pa jih je mogoče po splošnih jezikovnih zakonih« (Uvod v SSKJ: § 4). Uporabnik mora za presojanje nevklučenega besedja torej poznati in obvladovati sistemske možnosti jezika. Nevklučeno besedje, ki ni obravnavano kot samostojna iztočnica ali podiztočnica, je lahko del razlage ali zgleda, kjer so »besede take ali podobne vrste [...] lahko uporabljene« (Uvod v SSKJ: § 4). Implicitna normativnost se kaže tako v vključenosti besedja v geslovnik kot tudi v vključenosti besedja v slovar oz. slovarski sestavek na splošno, saj že pojavitev besedja na neiztočnični ravni (npr. v razlagi) kaže na knjižnojezikovno ustreznost. Za v Uvodu definirano besedje, ki ni vključeno v slovar, je presojanje vezano na obvladovanje sistemskih možnosti jezika.

- (3) **Opustitev pomenov** pri večpomenskih besedah je povezana z uveljavljenostjo v rabi – »[v]ečpomenske besede nimajo izkazanih zelo redkih in potencialnih pomenov« (Uvod v SSKJ: § 4). **Osnovno merilo za razvrščanje pomenov** je prav tako povezano z uveljavljenostjo v rabi – najpogosteje »[n]a prvem mestu stoji osnovni pomen, to je tisti, ki je v sodobnem knjižnem jeziku najbolj nevtralen oziroma najmočnejši« (Uvod v SSKJ: § 72). Merilo pogostnosti je lahko podrejeno merilu izhodiščnega pomena, »če je to potrebno zaradi razvrstitve nadaljnjih pomenov« (Uvod v SSKJ: § 73). Razvrstitev pomenov torej najpogosteje kaže na pojavljanje pomenov v smeri od bolj do manj pogostega, kar kaže na normativni vidik, saj z manj pogostim pojavljanjem pada tudi nevtralnost pomenov.

⁷⁵ Prim. Uvod 1970: § 2–5.

- (4) **Tipi razlag** v slovarju so trije: polne pomenske oz. funkcijske razlage, nepolne razlage in posredne razlage (Uvod v SSKJ: § 46), poleg teh pa še stranske razlage. Glede na tip razlage je uporabnik seznanjen s pogostnostjo besede v rabi, s pogostnostjo narašča nevtralnost v jeziku. **Polne pomenske razlage** kažejo na osnovne besede, normativni značaj se kaže, ko je ob polni pomenski razlagi za podpičjem naveden po rabi močnejši oz. nadrejeni sinonim. Pomožni sinonimi, ki so pripisani razlagi za vejico, nimajo normativnega značaja in le dopolnjujejo razlago. Normativni vidik je prisoten tudi pri (1) **nepolnih pomenskih razlagah**, sestavljenih iz dveh ali več sinonimov, saj tovrstna razlaga kaže na manj rabljeno besedo ali pomen, in (2) **posrednih razlagah**, ki prav tako kažejo na ozke in manj pogoste besede.
- (5) **Sopomenske povezave** so v SSKJ izražene tudi z eno od treh skupin t. i. slovničnih kvalifikatorjev, katerih izbira kaže na normativno vrednotenje dvojníc, npr.
- *ali*, ki povezuje pomensko enake in zamenljive besede ali opozarja, da je pisno razlikovanje pomensko-stilno utemeljeno (Uvod v SSKJ: § 116),
 - *in*, ki povezuje enakovredni dvojnici (Uvod v SSKJ: § 117),
 - *stil.*, ki stoji pred dvojnico, ki je v knjižnem jeziku stilno zaznamovana (Uvod v SSKJ: § 119),
 - *tudi*, ki stoji pred manj navadno dvojnico v smislu pogostnosti (Uvod v SSKJ: § 120).
- (6) SSKJ prinaša kvalifikatorje, ki opredeljujejo jezikovne prvine (besede, pomene ali zveze) glede na normo knjižnega jezika ali opozarjajo na razmerje do nje (Uvod v SSKJ: § 93).⁷⁶ Za socialno in funkcijsko opredeljevanje jezikovnih sredstev so v SSKJ uporabljeni t. i. **stilnoplantni kvalifikatorji**, ki so razdeljeni na dve skupini, in **terminološki kvalifikatorji**. Meja med socialnozvrstnimi in funkcijskozvrstnimi kvalifikatorji v SSKJ ni jasno opredeljena, kar kaže na

⁷⁶ Natančnejši nabor kvalifikatorjev je prikazan v nadaljevanju, primerjalno z naborom kvalifikatorjev v SSKJ² in eSSKJ.

prepletanje socialnih in funkcijskih zvrsti ter težavnejšo teoretično nedvoumno razvrstitev kvalifikatorjev v le eno skupino.⁷⁷ Kvalifikatorji, s katerimi je opredeljen vrednotenjski oz. čustveni odnos do poimenovanega, so v SSKJ **ekspresivni kvalifikatorji**, ki so lahko splošni ali ekspresivnost natančneje določajo. Časovno zaznamovanost poimenovanega označujejo **časovno-frekvenčni kvalifikatorji**, ki kažejo na pogostnost rabe v času.

- (7) **Prozodične informacije** v SSKJ obsegajo podatke o dinamičnem in tonemskem naglasu, kar izhaja iz njune enakovrednost v knjižnem jeziku (Uvod v SSKJ: § 178). Ob tem je v Uvodu zapisano, da je pri določanju izgovora upoštevano celotno slovensko ozemlje, predvsem pa osrednji del z Ljubljano, pri čemer je upoštevana tudi tradicija. Intonacija se nanaša na govorce s področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti iz Ljubljane (Uvod v SSKJ: § 9). V slovarju niso prikazane vse pravorečne informacije. Uporabnik mora ob uporabi slovarja upoštevati še »pravila o izgovoru *v*, zvočnikov in izglasnih zvenceh soglasnikov ter o asimilacijah soglasnikov po zvencnosti [...], upoštevati, da se izgovarja *e* kot polglasnik v tistih primerih, kadar v drugi osnovni obliki izpada [...], ter da se *-l* izgovarja kot *u* v ednini moškega spola deležnika na *-l*« (Uvod v SSKJ: 175).

Implicitna normativnost, ki je prisotna v slovarju in poudarjena v Uvodu, je vezana še na

- **pravopisne podatke**, ki so vezani le na posamezna gesla, splošnih pravopisnih pravil pa slovar ne daje (Uvod v SSKJ: § 169);
- **pisavo besed**, pri kateri slovar sicer izhaja iz tradicije, ob tem pa »je novejša, z gradivom in anketami ugotovljena raba narekovala nekatere spremembe« (Uvod v SSKJ: § 8);
- **dvojnice**, ki so lahko pisne, izgovorne, pisno-izgovorne, oblikoslovne (Uvod v SSKJ: 32), ob tem pa so v istem geslu obravnavane samo »oblike, pri katerih ima uporabnik na prvi pogled občutek, da gre za dvojnico« (Uvod v SSKJ: § 170);

⁷⁷ Kvalificiranje v SSKJ je bilo v preteklosti deležno strokovne kritike, tako npr. Moder trdi, da so kvalifikatorji v SSKJ premalo pregledno izbrani, zavajajoče uporabljeni (Moder 1986: 6) in premalo sistematični (Moder 1970: 13).

- **zapis tujk**, pri katerem daje slovar prednost pisavi, ki je prevladovala v času redakcije (Uvod v SSKJ: § 171);
- **pisavo obrazil *-alec* in *-ilec***, pri kateri se slovar ravna večinoma po *Slovenskem pravopisu* 1950 in upošteva okrožnico SAZU z dne 15. 11. 1963 in z okrožnico sekretariata za šolstvo SRS z dne 13. 12. 1963 (Uvod v SSKJ: § 172);
- **pisavo skupaj in narazen**, ki pri sestavljenkah in zloženkah v slovarju ni izpeljana dosledno, kar izhaja iz močno neenotne rabe, sprejetih je tudi precej izjem (Uvod v SSKJ: § 173). V Uvodu je izrecno opozorjeno, da razpored gradiva za pisavo skupaj in narazen nima normativne vrednosti, saj je na prvem mestu zaradi lažjega slovarskega prikaza skupaj pisana beseda (Uvod v SSKJ: § 173);
- **kazalke**, ki kažejo na manj rabljeno ali knjižno nepravilno dvojnico, opozarjajo le na navadno pisno obliko, kazalčnost je prikazana s kazalko *glej* (Uvod v SSKJ: § 23);
- **vodilke**, ki kažejo na povezanost gesel, ko je beseda navidezno razbita na več samostojnih gesel (Uvod v SSKJ: § 24).

3.1.2.1.2 *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja* (SSKJ²)

Druga izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ²) je dopolnjena in deloma prenovljena izdaja SSKJ, ki je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša nastala leta 2014. Pri tem je bilo »[p]rvi izdaji dodano novejše slovensko besedje in novi pomeni, ki so nastali ali se uveljavili v zadnjih desetletjih, posodobljeni pa so bili tudi nekateri zgledi, razlage in posamezne oznake«, slovar je nastal »zaradi potrebe po premostitvi prehodnega obdobja do izida novega slovarja slovenskega jezika« (Uvod v SSKJ², § 24).

Tako kot SSKJ je tudi SSKJ² slovar sodobnega knjižnega jezika srednjega obsega. Sestavljavci njegov značaj predstavijo kot informativno-normativen. Razumevanje informativnosti in normativnosti v SSKJ² je skoraj v celoti prevzeto iz SSKJ:

Slovar je informativno-normativen. Slovenski jezik je v njem na široko in objektivno predstavljen z vso množico variant in posebnosti, vendar tako,

da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in vrednost obravnavanih jezikovnih prvin. (Uvod v SSKJ², § 8)

Iz ubeseditve je glede na prvo izdajo umaknjen izraz *knjižnost*, kar z normativnega vidika uporabniku sporoča, da je v slovarju predstavljen slovenski jezik v celoti oz. le tisti jezik, ki ga je mogoče predstaviti glede na izbrano gradivsko zasnovo, in ne z vidika knjižnosti, kot je to eksplicitno zapisano v Uvodu SSKJ (prim. Gorjanc idr. 2015). Vendar pa knjižnost ni umaknjena iz naslova slovarja, kar kaže, da gre za slovar knjižnojezikovne zvrsti, torej že izbira naslova slovarskega priročnika kaže, da so pojavi v njem ovrednoteni glede na knjižni jezik. Tudi v SSKJ² je splošna normativna informacija prikazana na različnih mestih in na različne načine.

3.1.2.1.2.1 Eksplicitna normativnost v SSKJ²

Eksplicitna normativnost je v SSKJ² izražena s posebnim normativnim kvalifikatorjem v obliki besednega ukaza, in sicer *nepravilno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (Uvod 2014: § 154).

nèupravičen -a -o prid. (ě-î) *ki ni upravičen, ni utemeljen*: neupravičen očitek, sum; njegov strah je neupravičen; neupravičena zahteva / neupravičeno bogatenje / neupravičen lov *nedovoljen* / neprav. zaradi neupravičenih ur je bil dijak kaznovan *neopravičenih ur*

SSKJ² sledi prvi izdaji SSKJ in s tem kvalifikatorjem eksplicitno označuje jezikovne odklone v razmerju do knjižnojezikovne norme. SSKJ² se v primerjavi s SSKJ odreče kritiziranemu normativnemu kvalifikatorju *neustaljeno*, ki je v SSKJ označeval jezikovna sredstva, ki so v knjižnem jeziku kljub prepovedi pogosto rabljena. Izključitev kvalifikatorja *neustaljeno* oz. leksikografske rešitve predstavitve jezikovnih pojavov, ki so bili v SSKJ označeni s tem kvalifikatorjem, v strokovni javnosti niso bile pozitivno sprejete in so bile pospremljene z očitki, npr: »sistemsk[a] opustitev oznake *neustalj.* nevtralizira tvorbe, ki jih je SSKJ z normativnega vidika želel označiti bolj normativno kot z oznako publicistično,

ki se je v SSKJ² ohranila. [...] Predpostavljamo, da sprejemanje tovrstnih odločitev ni bilo sprejeto v soglasju z normativnimi oz. standardizacijskimi telesi« (Krek 2014: 150).

V četrtem poglavju bodo v želji po prikazu aktualnih normativnih smernic primerjalno obravnavani vsi normativno eksplicitno označeni jezikovni pojavi (tj. normativizmi) v SSKJ in SSKJ² ter v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* 2001. Vključitev pravopisnega slovarja utemeljujem z dejstvom, da se je ta slovar gradivsko naslonil na isto gradivo kot SSKJ, zanimala pa nas je primerjava normativne obravnave istih jezikovnih pojavov. Različno vrednotenje istih jezikovnih pojavov namreč kaže tudi na spremembe v razumevanju, kaj obsega knjižni jezik oz. kaj je v knjižnem jeziku sprejemljivo. Spremembe se lahko odvijajo v dveh smereh, in sicer v smer zaostrovanja ali sproščanja sprejemljivosti.

3.1.2.1.2.2 Implicitna normativnost v SSKJ²

O implicitni normativnosti v SSKJ² je mogoče povzeti naslednje ugotovitve:

- (1) **Izbira del za izpisovanje in slovarsko analizo** kaže na način oblikovanja knjižnega jezika po načelu dobrega avtorja. V SSKJ² je to prav tako kot v SSKJ avtor leposlovnih besedil, saj je »[n]ajbolj izčrpno [...] predstavljen umetnostni jezik izvirne in prevodne literature druge polovice 19. in prve polovice 20.« (Uvod v SSKJ²: § 2) Implicitno je torej za knjižni jezik še vedno najbolj reprezentativen jezik leposlovja oz. je ta izhodišče za presojanje jezikovnih prvin. Deloma se kaže premik pri presojanju pomenotvornih in besedotvornih novosti, saj so posodobitve in novosti nastale s pomočjo besedilnih korpusov in izbranih analitičnih orodij zanje (Uvod v SSKJ²: § 27), »zlasti s podatki, ki jih prinaša *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (Ljubljana 2012) /.../, ki gradivno temelji predvsem na besedilnem korpusu *Nova beseda*, ob vključitvi novih besed, besednih zvez in pomenov v drugo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* pa je bilo gradivo dodatno preverjeno z analizo besedilnega korpusa *Gigafida*« (Snoj 2014: 7) in korpusa *Kres* (Uvod v SSKJ²: § 13). Korpusa *Nova beseda* in *Gigafida* prinašata največ gradiva s področja

publicistike, kar kaže premik od leposlovnega izhodišča k publicističnemu, besedilnovrstno je korpus *Kres* bolj uravnotežen.

- (2) **Izbira geslovnika** je povezana z omejitvami, ki izhajajo iz predvidenega obsega slovarja (slovar srednjega obsega).⁷⁸ Temeljno merilo za dodajanje novih iztočnic, pomenov in ilustrativnega gradiva je bila uveljavljenost oz. pogostnost v rabi, in sicer v že omenjenih korpusih *Nova beseda*, *Gigafida* in *Kres*. SSKJ² ima glede vključenosti lastnih imen, kratic in simbolov in redko izkazanih besedotvorno mogočih besed enaka konceptualna izhodišča, kot jih ima SSKJ. Z normativnega vidika torej glede na SSKJ še vedno velja, da ne vključenost besede v slovar ne daje informacije o (ne)knjižnosti jezikovnega pojava in da je presoja vezana na obvladovanje sistemskih možnosti jezika.
- (3) **Opustitev pomenov** pri večpomenskih besedah kaže na enaka konceptualna izhodišča, kot jih ima SSKJ, in izhajajo iz načela ugotavljanja uveljavljenosti v rabi. Načelo pogostnosti je še vedno lahko podrejeno merilu izhodiščnega pomena. Implicitna normativnost, izkazana z opustitvijo pomenov, je torej enaka kot v SSKJ: z manj pogostim pojavljanjem pomena navadno pada tudi nevtralnost pomenov.
- (4) **Tipi razlag** v slovarju so trije in sledijo konceptualnih izhodiščem SSKJ, prav tako tudi izražena implicitna normativnost: glede na tip razlage je uporabnik seznanjen s pogostnostjo besede v rabi, z večjo pogostnostjo narašča tudi večja nevtralnost v jeziku.
- (5) **Sopomenske povezave** so v SSKJ² izražene tudi s t. i. slovnimi kvalifikatorji, ki sledijo konceptualnim izhodiščem SSKJ.
- (6) SSKJ² prinaša **kvalifikatorje**, ki opredeljujejo jezikovne prvine (besede, pomene ali zveze) in »kažejo **na normo knjižnega jezika** ali opozarjajo na razmerje do nje« (Uvod v SSKJ²: § 96). Kvalifikatorski sistem sledi konceptualnim izhodiščem SSKJ, nadaljuje kvalifikatorsko tradicijo SSKJ in ohranja pod vplivom v praški lingvistični šoli

⁷⁸ V slovar ne vključeno besedje je zbrano v *Besedišču slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (1998).

vzpostavljenega sistema zvrstne ustreznosti sprejete kvalifikatorje iz SSKJ. Za socialno in funkcijsko opredeljevanje jezikovnih sredstev so tako v SSKJ uporabljeni t. i. **stilnozvrstni kvalifikatorji**, glede na SSKJ se razlikuje njihovo poimenovanje, saj je termin plastni zamenjan s terminom *zvrstni*. V primerjavi s SSKJ so obravnavani kot enotna skupina, meja med socialnozvrstnimi in funkcijskozvrstnimi kvalifikatorji ostaja zabrisana, prisotni so tudi **terminološki kvalifikatorji**. V SSKJ² so prav tako kot v SSKJ prisotni (1) **ekspresivni kvalifikatorji**, s katerimi je opredeljen vrednotenjski oz. čustveni odnos do poimenovanega, in (2) časovno-frekvenčni kvalifikatorji, ki izražajo časovno zaznamovanost.

(7) **Prozodične informacije** v SSKJ² sledijo konceptualnim izhodiščem SSKJ.

Implicitna normativnost, ki je prisotna v slovarju in poudarjena v Uvodu, in sledi konceptualnih izhodiščem SSKJ, je vezana še na:

- **pravopisne podatke;**
- **pisavo besed;**
- **dvojnice**, ki so lahko pisne, izgovorne, pisno-izgovorne, oblikoslovne (Uvod v SSKJ²: § 33), ob tem pa so v istem geslu obravnavane samo »oblike, ki se v rabi izrazno-pomensko potrjujejo kot dvojnice« (Uvod v SSKJ²: § 167);
- **zapis tujk in izposojenk;**
- **pisavo obrazil -vec in -lec**, pri čemer SSKJ² upošteva *Slovenski pravopis 2001* in rabo, samostalniki s priponskim obrazilom -vec, ki imajo na koncu korena *l* ali *lj*, in posamezni samostalniki, tvorjeni iz pridevnika, imajo enakovredne dvojnice na -lec (Uvod v SSKJ²: § 169);
- **pisavo skupaj in narazen**, pri čemer SSKJ² v primerjavi s SSKJ izjemoma prednost druge oblike pri prislovih in členkih izkazuje s kvalifikatorskim pojasnilom *piše se narazen* (Uvod v SSKJ²: § 121);
- **kazalke;**
- **vodilke.**

3.1.2.1.3 eSSKJ: tretja izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ)

eSSKJ je tretja izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki nadaljuje tradicijo nastajanja splošnega razlagalnega slovarja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V skladu s *Konceptom novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Gliha Komac idr. 2015) kot rastoči slovar⁷⁹ nastaja od leta 2016, pri čemer avtorji koncepta poudarjajo, da »predpostavljene rešitve [v konceptu, op. a.] niso nujno povsem dokončne, saj se utegne ob obširnejši analizi gradiva izkazati, da bo treba katero od sprejetih slovarskih konvencij nekoliko dopolniti« (Gliha Komac idr. 2015).

Tipaska opredelitev eSSKJ ostaja enaka kot pri predhodnikih: eSSKJ je »temeljni enojezični informativno-normativni razlagalni slovar, ki opisuje jezikovno stanje in pojmovni svet sodobnega slovenskega jezika, kot ju izkazuje jezikovna raba, potrjena v pisnih besedilih [...] srednjega obsega« (Gliha Komac idr. 2015: 1, 3). Avtorji v konceptu izrecno poudarijo, da uslovarjanje poteka normativno, saj so »vse jezikovne prvine opisane in ovrednotene v razmerju do aktualne knjižnojezikovne norme« (Gliha Komac idr. 2015: 1). Izrecno pa napišejo tudi, kako razumejo normativnost: gre za »družbeno sprejete lastnosti jezika, tj. izrecno predpisane (s pravopisom, pravorečjem, slovnico ali slovarjem)«.

V konceptu Gliha Komac idr. (2015: 1) je razumevanje norme povzeto po Dobrovoljc:

S tega vidika je torej norma kolektivna navada oz. kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov. (Dobrovoljc 2014: 45)

V slovarju je normativnost prikazana bodisi implicitno bodisi eksplicitno in zajema vse ravnine slovenskega knjižnega jezika:

[N]ormativni podatki o leksiki temeljijo na utemeljevalni kodifikaciji, ki izhaja iz prepoznane sočasne norme, ovrednotene s preverbo aktualne jezikovne rabe (gre za t. i. procesno razumevanje jezika) in z

⁷⁹ Rastoči slovar je slovar, ki nastaja postopno, z vsakoletnim dodajanjem novih slovarskih sestavkov na portal Fran.

upoštevanjem načela sistemskosti, jezikovnega izročila in gospodarnosti. Normativni podatki zaobjemajo vse ravnine slovenskega knjižnega jezika, tj. fonetično-fonološko, oblikoslovno, besedotvorno, skladenjsko, leksikalno in delno tudi besedilno ravnino (z vključevanjem stilno-zvrstnih in besedilnotipskih podatkov). Normativni podatki so v NSSKJ vključeni bodisi implicitno (npr. s hierarhizacijo podatkov v okviru slovarskega sestavka) ali eksplicitno (z normativnimi pojasnili, dvojničnostjo, opozorili v razdelku NORMATIVNOST itd.). (Gliha Komac idr. 2015: 1)

Zavedanje, da je normativno vrednotenje treba prikazati kot kolektivno soglasje, je spodbudilo oblikovanje t. i. normativnega protokola, ki na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU povezuje skupine, ki se ukvarjajo z aktualnim knjižnim jezikom, ter omogoča izogibanje »kodifikacijski dvotirnosti [oz.] soobstajanju dveh priročnikov knjižnega jezika, ki ne prinašata prekrivnih, temveč celo diametralno nasprotno kodifikacijske napotke« (Dobrovoljc 2022: 22). V normativni dogovor je vključena tudi Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU.

3.1.2.1.3.1 Eksplicitna normativnost v eSSKJ

Slovar nadaljuje slovaropisno tradicijo prikazovanja eksplicitne normativnosti z normativnimi kvalifikatorji, ob tem pa dodaja nov način prikaza eksplicitne normativne informacije, in sicer s prikazom normativne informacije oz. dodatnega pojasnila v posebnem **razdelku »Normativnost«**. Nabor normativnih kvalifikatorjev je glede na SSKJ in SSKJ² preoblikovan. V SSKJ sta posebna normativna kvalifikatorja dva, in sicer *nepravilno* in *neustaljeno*, SSKJ² ohranja le *nepravilno*, eSSKJ teh kvalifikatorjev ne predvideva. V eSSKJ so **normativni kvalifikatorji** trije, in sicer (1) *in*, (2) *tudi*, ki sta v SSKJ in SSKJ² uvrščena med slovnične kvalifikatorje, ter (3) *glej*, ki je v SSKJ in SSKJ² opredeljen kot kazalka.

carving glej **kárving**

kárving kárvinga; tudi **carving** *samostalnik moškega spola* [kárvink kárvinga]

émbrij émbrija; in **émbrio** *samostalnik moškega spola* [émbri]

Mórsejev Mórsejeva Mórsejevo *pridevnik* [mórsejeu mórsejeva mórsejevo] ki je v zvezi z **Morsejevo abecedo**

NORMATIVNOST: V predlogu novih pravopisnih pravil, ki jih pripravlja Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, so izlastnoimenski pridevniki na *-ovl-ev* ali *-in* kot sestavina stalnih besednih zvez, ki poimenujejo duhovno last, tj. izume, iznajdbe, tehnične in znanstvene zakone ipd., pisani le z veliko začetnico (*Brailleva pisava, Krebsov cikel, Morsejeva abeceda*), zato so v slovarju pri tovrstnih pridevnikih navedene le z veliko začetnico zapisane iztočnice (*Morsejev, Braillev*). Slovenski pravopis 2001 (§115, §158, §159) za te tipe pridevnikov dopušča zapis tako z malo kot z veliko začetnico. V jezikovni rabi so izkazani zapisi obeh tipov.

Normativni kvalifikatorji v eSSKJ označujejo **razmerje med dvojnicami**. Avtorji torej dvojničnost razumejo kot eksplicitno normativnost, čeprav npr. Vidovič Muha (1992) in Müller (1993a) tovrstne informacije povezujeja s prikrito normativnostjo; tudi SSKJ in SSKJ² sta kvalifikatorje o razmerju med dvojnicami uvrščala med t. i. slovnične kvalifikatorje (kvalifikatorja *in, tudi*) ali kazalke (*glej*). Iz koncepta eSSKJ je razvidno, da je vrednotenje razmerja med sprejetimi dvojnicami vezano predvsem na merilo pogostnosti pojavljanja v rabi. Vrednotenje dvojnic sledi načelu, da je v rabi pogostejša dvojnica tudi nevtralnejša in zato normativno bolj ustrezna, saj je »[d]vojnica, za katero se ob analizi gradiva izkaže, da se v knjižni slovenščini pojavlja pogosteje, [...] praviloma prepoznana kot normativno ustrežnejša dvojnica – če to seveda ni v očitnem nasprotju s katerim od preostalih treh načel normiranja«⁸⁰ (Gliha Komac idr. 2015: 32). Tudi vsebinska primerjava kvalifikatorjev *in* ter *tudi* v SSKJ, SSKJ² in eSSKJ kaže, da prinašajo enako vsebino, pri čemer je v eSSKJ poudarjeno, da pogostnost določa normativno večjo ustreznost, če je ob tem zadoščeno drugim načelom normiranja.

⁸⁰ Načela normiranja so jezikovna raba, jezikovni sistem, izročilo in gospodarnost.

Primerjava normativnih kvalifikatorjev v SSKJ, SSKJ², eSSKJ

Kvalifikator	SSKJ	SSKJ ²	eSSKJ
neustaljeno	posebni normativni kvalifikator	/	/
	Beseda, pomen ali zveza, ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja. (Uvod v SSKJ, § 157)		
nepravilno	posebni normativni kvalifikator	posebni normativni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika. (Uvod v SSKJ, § 156)	Beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika. (Uvod v SSKJ ² , § 154)	
in	slovnični kvalifikator	slovnični kvalifikator	normativni kvalifikator
	Kvalifikator stoji pred enakovredno dvojnico. (Uvod v SSKJ, § 117)	Kvalifikator stoji pred enakovredno dvojnico. (Uvod v SSKJ ² , § 120)	Kvalifikator stoji pred normativno enako ustrezno dvojnico. (Gliha Komac idr. 2015: 67)
tudi	slovnični kvalifikator	slovnični kvalifikator	normativni kvalifikator
	Kvalifikator stoji pred manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja. (Uvod v SSKJ, § 120)	Kvalifikator stoji pred manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja. (Uvod v SSKJ ² , § 123)	Kvalifikator stoji pred normativno manj ustrezno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku v rabi ali umika ali uveljavlja. (Gliha Komac idr. 2015: 67)

gl.	kazalka	kazalka	normativni kvalifikator
	Manj rabljena ali knjižno nepravilna dvojnica kakega gesla v slovarju ni obdelana kot pravo geslo; opozarja le na navadno pisno obliko. Imenuje se kazalka (gl.). (Uvod v SSKJ, § 23)	Manj rabljena ali normativno manj ustrezna dvojnica kake iztočnice v slovarju ni obdelana kot prava iztočnica; opozarja le na navadno pisno obliko. Imenuje se kazalčna iztočnica (gl.). (Uvod v SSKJ ² , § 24)	Kvalifikator stoji pred normativno ustreznejšo in v rabi bolj razširjeno dvojnico, ki izkazuje identične slovnično-pomenske značilnosti kot njena pisna dvojnica. (Gliha Komac idr. 2015: 67)

Preglednica 8: *Primerjava normativnih kvalifikatorjev v SSKJ, SSKJ², eSSKJ*

V primerjavi s predhodnikoma v eSSKJ normativni kvalifikator *glej* nima spremenjene vloge, saj ga eSSKJ postavi »pred normativno ustreznejšo in v rabi bolj razširjeno dvojnico, ki izkazuje identične slovnično-pomenske značilnosti kot njena pisna dvojnica« (Gliha Komac idr. 2015: 67), v prvih dveh izdajah pa je ta oznaka opredeljena glede na kazalčno iztočnico, ki jo opredelijo kot »[m]anj rabljen[o] ali knjižno nepraviln[o] dvojnic[o] kakega gesla« (Uvod v SSKJ: § 23; Uvod v SSKJ²: § 24).

Ali kvalifikator *glej* v SSKJ in SSKJ² označuje le manj rabljeno ali knjižno nepravilno dvojnico oz. normativno manj ustrezno dvojnico, je razvidno iz kvalificiranja kazalčnih iztočnic *acrylan* in *ahromat* v dvojnični iztočnici (Preglednica 9):

- SSKJ² z iztočnice *acrylan* s kazalko *glej* preusmerja na iztočnico *akri-lan*, v kateri je dvojnica *acrylan* uvedena s kvalifikatorjem *tudi*, kar torej označuje manj rabljeno dvojnico;
- z iztočnice *ahromat* s kazalko *glej* preusmerja na iztočnico *akromat*, v kateri dvojnica ni uvedena, kar kaže na normativno manj ustrezno dvojnico.

	Manj rabljena dvojnica	Manj ustrezna/nepravilna dvojnica
	Kazalka <i>glej</i> označuje manj rabljeno dvojnico	Kazalka <i>glej</i> označuje knjižno nepravilno dvojnico (SSKJ) oz. normativno manj ustrezno dvojnico (SSKJ ²)
SSKJ ²	acrylan gl. akrilan akrilán tudi acrylan -a [akrilán] m (â) tekst. <i>poliakrilno vlakno</i>	ahromat ipd. gl. akromat ipd. àkromát -a m (â-â) fiz. <i>lečje, ki da sliko predmeta brez barvnih robov</i>
SSKJ	acrylan gl. akrilan akrilán tudi acrylán -a [-kri-] m (â) tekst. <i>poliakrilno vlakno ameriške proizvodnje</i>	ahromat ipd. gl. akromat ipd. àkromát -a m (â-â) fiz. <i>lečje, ki da sliko predmeta brez barvnih robov</i>

 Preglednica 9: Funkcija kazalke *glej* v SSKJ in SSKJ^F

3.1.2.1.3.1 Implicitna normativnost v eSSKJ⁸¹

O implicitni normativnosti v eSSKJ je mogoče povzeti naslednje ugotovitve:

- (1) V eSSKJ so za **izpisovanje in slovarsko analizo** upoštevani »korpusni viri, predvsem *Gigafida*, *Kres*, *Nova beseda* in deloma *Gos*, kot pomožni pa se lahko uporabljajo tudi drugi elektronski viri« (Gliha Komac idr. 2015: 4). Glede na izbrane korpusne je opazen premik od leposlovja kot najbolj reprezentativnega za knjižni jezik k publicističnemu jeziku, saj npr. korpus *Gigafida*, ki je temeljni vir pri pripravi eSSKJ, sestavljajo predvsem časopisna besedila (več kot 50 %), sledijo revije (21 %), stvarna besedila predstavljajo 4-odstotni delež, leposlovje pa 2-odstotni delež (Logar Berginc idr. 2020: 31).
- (2) Izbira **geslovnika** eSSKJ je enako kot pri predhodnikih povezana z omejitvami, ki izhajajo iz predvidenega obsega slovarja (slovar srednjega obsega s približno 100.000 slovarskimi sestavki). Temeljno

⁸¹ Ugotovitve o implicitni normativnosti izhajajo iz *Koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Gliha Komac idr. 2015). Kjer so predvidene spremembe in dopolnitve koncepta glede na tipologijo slovarskih oznak (gl. Gliha Komac in Divjak Race 2022), je nanje opozorjeno v opombi, saj spremenjena tipologija ni nujno končna.

merilo za vključitev leksikalne enote v geslovník je še vedno frekvenčnost v rabi, saj »geslovník temelji na ustrezno prečiščenem frekvenčnem seznamu, pripravljenem iz besedilnih korpusov« (Gliha Komac idr. 150: 3), izjemoma pa tudi »različn[i] poimenovalni ali sistemski razlog[i] (npr. frazeologija, pojmovne zapolnitve določenih zaprtih nizov, denimo poimenoVANj za dneve, mesece) ali uporabnišk[e] potreb[e]« (Gliha Komac idr. 2015: 3). Novost glede na predhodnika je vključevanje leksikalnih enot, ki zaradi nizke frekvenčnosti niso vključene v izhodiščni geslovník, v slovarju pa so lahko prikazane v mikrostrukturnih elementih (Gliha Komac idr. 2015: 3). Tako so npr. z iztočnico besedotvorno povezane manj pogoste leksikalne enote v slovarju prikazane, in sicer v posebnem razdelku »Besedotvorje«; v pregibnostno-naglasnih vzorcih pa so predstavljeni v rabi manj pogosti deležniki, deležja in glagolniki (Gliha Komac idr. 2015: 8). V slovar enako kot v predhodnikih niso vključena lastna imena oz. so vključena le izjemoma (Gliha Komac idr. 2015: 8). Novost je tudi vključenost leksikaliziranih krajšav in okrajšav (Gliha Komac idr. 2015: 8). Ker je slovar za razliko od predhodnikov primarno zasnovan za spletno obliko, omogoča dopolnjevanje in posodabljanje slovarskih informacij, ob tem pa upoštevanje tudi novih in dopoljenih gradivskih virov, kar podaljšuje aktualnost slovarja. Implicitna normativnost se kaže tako v vključenosti besedja v geslovník kot tudi v vključenosti besedja v slovar oz. slovarski sestavek na splošno, saj že pojavitev besedja na neiztočnični ravni (npr. v razlagi) kaže na knjižnojezikovno ustreznost, ob tem pa ne vključenost besedja v slovar ne kaže knjižnojezikovno neustreznost. V primeru dvojnic, ki frekvenčnega praga ne dosežajo ali so normativno neustrezne, pa bo uporabnik z iskanjem po spletni izdaji eSSKJ preusmerjen na slovarske sestavke, kjer so obravnavane prednostne dvojnice (Gliha Komac idr. 2015: 31).

- (3) Za **razvrščanje pomenov** eSSKJ uporablja različna načela in sle di slovaropisni praksi SSKJ in SSKJ², pri čemer je najpomembnejše merilo izhodiščnega, osnovnega pomena, sekundarni načeli sta frekvenčno in etimološko načelo, upoštevano je tudi načelo, da so

kvalificirani pomeni uvrščeni za nekvalificiranega (Gliha Komac idr. 2015: 35). Razvrstitev pomenov torej najpogosteje kaže na pojavljanje pomenov v smeri od osnovnejšega k manj osnovnemu oz. od nezaznamovanega/nevtralnega k bolj zaznamovanemu, kar ima tudi normativno funkcijo.

- (4) **Tipov razlag**, ki so večinoma uporabljeni v slovarju, je pet: pomenskosestavinska razlaga (primerljiva s polno pomensko razlago v SSKJ in SSKJ²), razvezovalna razlaga, funkcijska razlaga, sinonimna razlaga (primerljiva z nepolno pomensko razlago v SSKJ in SSKJ²) in stavčna razlaga cobuildovskega tipa. Pomenskosestavinska razlaga, ki obsega opredelitev leksikalne enote z nadpomenko oz. uvrščevalno pomensko sestavino in razločevalnimi pomenskimi sestavinami, je uporabljena zlasti za razlago samostalnikov, glagolov in nekaterih tipov pridevnikov in prislovov. Razvezovalna razlaga kot podtip pomenskosestavinske razlage je uporabljena za razlago leksikalnih enot, ki so nastale z zlaganjem ali sestavo, v razlagi so navedene prvine, iz katerih je leksikalna enota nastala. Slovničnofunkcijska razlaga opisuje slovnično funkcijo leksikalne enote v besedilnem okolju. Pragmatičnofunkcijska razlaga je uporabljena pri modifikacijskih besednih vrstah. Sinonimna razlaga je v slovarju uporabljena le redko, in sicer pri tistih stilno-zvrstno zaznamovanih leksikalnih enotah, ki imajo v knjižnem jeziku nezaznamovan sinonim, ki je pomensko kar najbolj prekriven z razlagano leksikalno enoto. Stavčna razlaga cobuildovskega tipa je uporabljena predvsem za glagole, pri katerih bi lahko bile druge razlage za uporabnika manj razumljive (Gliha Komac idr. 2015: 36–37).
- (5) **Sopomenske povezave** imajo v eSSKJ glede na predhodnika več vlog, in sicer tezavrsko, razlagalno in normativno. Tezavrska vloga je vezana na slovarsko obvestilnost, saj so v slovarju navedeni sinonimi obravnavane leksikalne enote. Kot sinonimi so lahko navedene tudi leksikalne enote, ki zaradi frekvenčnega merila niso uvrščene v slovar kot iztočnice. Sinonimi so uporabljeni tudi v razlagalni vlogi, a je tovrstna njihova raba zelo omejena in omejena na stilno-zvrstno zaznamovane leksikalne enote. Sinonimi so lahko navedeni tudi ne-

posredno za razlago, kar opozarja na obstoj nevtralnih sinonimov. Sinonimi so navedeni po abecedi, razmerje med njimi ni opredeljeno (Gliha Komac idr. 2015: 48–49). Normativno vrednotenje med sinonimi izhaja iz pogostosti rabe, pri čemer je bolj pogosto bolj nevtralno.

(6) eSSKJ prinaša tudi različne **slovarske oznake in pojasnila**, in sicer so ta štirih vrst:

- slovnične oznake,
- slovnična pojasnila,
- kvalifikatorji,
- kvalifikatorska pojasnila (Gliha Komac idr. 2015: 61–62).

(7) **Slovnične oznake in pojasnila** »prinašajo slovnično opredelitev eno- ali večbesednih leksikalnih enot glede na njihove slovnične lastnosti« (Gliha Komac idr. 2015: 62), kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila pa »pomensko in pragmatično opredelitev eno- ali večbesednih leksikalnih enot glede na stilno vrednost, krajevno in časovno razširjenost ter druge pomenske oz. pragmatične dejavnike in dopolnjujejo siceršnji pomenski opis« (Gliha Komac idr. 2015: 62). V eSSKJ sta tako ohranjena kvalifikatorska tradicija splošnih razlagalnih slovarjev v slovenskem prostoru in pod vplivom v praški lingvistični šoli vzpostavljeni sistem zvrstne ustreznosti. Okvalificiranost v slovarju sledi SSKJ in SSKJ² in jezikovne prvine vrednoti glede na knjižno normo. Za socialno opredeljevanje jezikovnih sredstev so uporabljeni **socialnozvrstni kvalifikatorji**,⁸² ki v SSKJ in

⁸² Spremenjena tipologija slovarskih oznak »[n]amesto socialnozvrstnih kvalifikatorjev uvaja **družbenostne kvalifikatorje**, s katerimi so označene leksikalne enote, ki so tipične za manj formalne in neformalne sporazumevalne položaje« (Gliha Komac in Divjak Race 2022: 614). Med družbenostne kvalifikatorje spadata kvalifikatorja *manj formalno* in *neformalno*, ki »opisuje[ta] odstopanje od knjižnojehovne norme (tj. sporazumevalne norme v govornih položajih, v katerih je predpostavljena, pričakovana raba knjižnega jezika oz. ima govorec namero govoriti knjižno), predvidene za formalne, navadno javne sporazumevalne položaje [...] S kvalifikatorjem *manj formalno* so označene leksikalne enote, ki so primerne za rabo v sporazumevalnih položajih z nižjo stopnjo formalnosti in medsebojne distance ter večjo stopnjo spontanosti. [...]

SSKJ² niso prisotni, a so nekateri iz nabora primerljivi s stilno-plastnimi oz. stilno-zvrstnimi kvalifikatorji. »Okvalificiranost v okviru socialne zvrstnosti določa odstopanje od kultivirane, v (javnih, formalnih) govornih položajih ustaljene, predvidljive in vsaj pretežno s kodifikacijo usklajene leksike slovenskega knjižnega jezika, ki je večinoma razširjena tako v govorjenih kot zapisanih besedilih.« (Gliha Komac idr. 2015: 63) V eSSKJ je enako kot pri predhodnikoma prisotno označevanje **funkcijskozvrstne pripadnosti**, za katero so uporabljeni terminološki kvalifikatorji, kvalifikatorju je dodano tudi strokovno področje (Gliha Komac idr. 2015: 66). Glede na SSKJ in SSKJ², ki s terminološkimi kvalifikatorji označujeta (1) živost termina, ki ga terminologija zavrača, (2) splošno rabo termina, ki ni v skladu s terminologijo, (3) usklajeno terminološko in splošno, se je v eSSKJ spremenila vloga terminoloških kvalifikatorjev, saj ti »opredeljujejo strokovno področje, s katerega izhaja leksikalna enota, ki se je delno determinologizirala« (Gliha Komac idr. 66). Funkcijskozvrstna pripadnost je prikazana tudi s kvalifikatorskimi pojasnili pri tistih leksikalnih enotah, »ki se pojavljajo npr. zlasti v publicističnih, poslovno-uradovanih ali umetnostnih besedilih« (Gliha Komac idr. 2015: 66). Vloga kvalifikatorskih pojasnil je primerljiva z nekaterimi stilno-plastnimi oz. stilno-zvrstnimi kvalifikatorji v SSKJ oz. SSKJ². V eSSKJ so prav tako kot v predhodnikih prisotni (1) **ekspresivni kvalifikatorji**, s katerimi je opredeljen vrednotenjski oz. čustveni odnos do poimenovanega, in (2) časovni kvalifikatorji, ki izražajo časovno zaznamovanost, glede na predhodnika je predrugačen nabor kvalifikatorjev, kar je prikazano v nadaljevanju.⁸³

S kvalifikatorjem *neformalno* so označene leksikalne enote, značilne za rabo v neformalnih, navadno nejavnih sporazumevalnih položajih, kjer so ključne spontanost, neposrednost ter neobveznost upoštevanja knjižnojezikovne norme in kodifikacije« (Gliha Komac in Divjak Race 2022: 617–618).

⁸³ V spremenjeni tipologiji so dodani **prostorski kvalifikatorji**, ki označujejo »leksikalne enote, ki se primarno uporabljajo pri sporazumevanju na določenem območju oz. med uporabniki, ki izhajajo iz istega območja« (Gliha Komac in Divjak Race 2022: 617–618).

(8) Glede na predhodnika so v eSSKJ novost tudi **kvalifikatorska pojasnila**, »ki:

- opisujejo **funkcijsko zvrst**, v kateri se označena leksikalna enota ali pomen oz. podpomen pojavlja;
- določajo **besedilni tip**, v katerem se označena leksikalna enota ali pomen oz. podpomen pojavlja;
- določajo **konverzacijske obrazce**, v katerih se označena leksikalna enota ali pomen oz. podpomen pojavlja;
- poudarjajo vezanost leksikalne enote oz. izraženega pomena, podpomena na posamezni **prenosnik**;
- označujejo stopnjo **prevzetosti**;
- opozarjajo na redko naglasno, glasovno ali oblikovno **dvojnico** ali pa
- prinašajo razširjeno informacijo o okolju oz. času, v katerem pojem živi, ali način, po katerem je treba razumeti razlago« (Gliha Komac idr. 2015: 68).⁸⁴

Vloga kvalifikatorskih pojasnil je podobna vlogi kvalifikatorjev, ob tem pojasnila omogočajo daljše in zato jasnejše opredelitve jezikovnih pojavov.

(9) **Prozodične informacije** v eSSKJ sledijo konceptualnim izhodiščem SSKJ, pri čemer pa se razlikuje določanje izgovora, saj to ne upošteva predvsem osrednjega dela Slovenije z Ljubljano, ampak »kultivirani[e] govorc[e] različnih starostnih skupin, različnega lokalnega porekla in različnih strok ter poklicev. Med anketiranci bodo tudi javni govorci, ki so dnevno v stiku z govorenim knjižnim jezikom« (Gliha Komac idr. 2015: 13). Za določanje naglasa bo poleg upoštevanja rabe upoštevano tudi jezikovnosistemsko načelo in načelo jezikovnega izročila. Naglasne dvojnice izkazujejo tri razmer-

⁸⁴ V spremenjeni tipologiji je nabor kvalifikatorskih pojasnil manjši, npr. »podatki o konverzacijskih obrazcih in ustreznem načinu razumevanja razlage [se] selijo v razlago« (Gliha Komac in Divjak Race 2022: 614). Kvalifikatorska pojasnila v spremenjeni tipologiji prinašajo podatek o: (1) besedilni vrsti, (2) o pogostnosti izgovorne, oblikovne dvojnice, (3) o časovni umestitvi pomena, (4) o prostoru, kulturnem okolju pomena (Gliha Komac in Divjak Race 2022: 615).

ja, ki so v slovarju označena s kvalifikatorjema *in* ter *tudi* ali kvalifikatorskim pojasnilom *redko*⁸⁵ (Gliha Komac idr. 2015: 13).

3.1.2.1.4 Primerjava kvalifikatorjev v SSKJ, SSKJ², eSSKJ

V preglednici je primerjalno predstavljen nabor kvalifikatorjev (slovnični, terminološki, stilno-plastni oz. stilno-zvrstni, socialnozvrstni, ekspresivni, časovno-frekvenčni, časovni) v treh izdajah SSKJ, skupaj z njihovo razlago. Obravnava v preglednici omogoča pregled, kateri kvalifikatorji so v posamezni izdaji slovarji prisotni, kako se razlikuje njihova vsebina in njihova tipologija. V prvem stolpcu je zapisan kvalifikator, v drugem, tretjem in četrtem stolpcu so prikazane izdaje slovarja, ki si sledijo glede na sosledje izhajanja. Vsak kvalifikator je umeščen v tipologijo, kot je razdelana v posameznem slovarju in vsebinsko razložen.

Kvalifikator	SSKJ	SSKJ ²	eSSKJ
ali	slovnični kvalifikator	slovnični kvalifikator	/
	Kvalifikator povezuje na zunaj različne, a pomensko enake in prosto zamenljive besede ali opozarja na to, da je pisno razlikovanje včasih pomensko-stilno utemeljeno (Uvod v SSKJ: § 116)	Kvalifikator povezuje na zunaj različne, a pomensko enake in prosto zamenljive besede ali opozarja na to, da je pisno razlikovanje včasih pomensko-stilno utemeljeno (Uvod v SSKJ ² : § 119)	
in	slovnični kvalifikator	slovnični kvalifikator	normativni kvalifikator

⁸⁵ »Kvalifikatorsko pojasnilo *redko* se uporablja pri opredeljevanju razmerij med naglasnimi, glasovnimi in oblikovnimi dvojnicami. Uvaja dvojnico, ki je v razmerju do iztočnice redka in navadno ni nevtralna. [...] Kvalifikatorsko pojasnilo *redko* dejansko nadomešča enega ali več natančnejših kvalifikatorjev (npr. *narečno*, *starinsko*), ki pa jih je težko opredeliti povsem enoznačno.« (Gliha Komac idr. 2015: 69)

	Kvalifikator stoji pred enakovredno dvojnico (Uvod v SSKJ: § 117)	Kvalifikator stoji pred enakovredno dvojnico (Uvod v SSKJ ² : § 120)	Kvalifikator stoji pred normativno enako ustrezno dvojnico. (Gliha Komac idr. 2015: 67)
stilno	slovnični kvalifikator Kvalifikator stoji v glavi ali zaglavju slovarskega sestavka pred dvojnico, ki je v sodobnem knjižnem jeziku stilno obarvana; nadomešča torej enega od stilno-zvrstnih kvalifikatorjev (Uvod v SSKJ: § 119)	slovnični kvalifikator Kvalifikator stoji v glavi ali zaglavju slovarskega sestavka pred dvojnico, ki je v knjižnem jeziku stilno obarvana; nadomešča torej enega od stilno-zvrstnih kvalifikatorjev (Uvod v SSKJ ² : § 122)	/
tudi	slovnični kvalifikator	slovnični kvalifikator	normativni kvalifikator
	Kvalifikator stoji pred manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja (Uvod v SSKJ: § 120)	Kvalifikator stoji pred manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja (Uvod v SSKJ ² : § 123)	Kvalifikator stoji pred normativno manj ustrezno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku v rabi ali umika ali uveljavlja (Gliha Komac idr. 2015: 67)
nestrokovno	terminološki kvalifikator	/	/
	Termin je še živ, a ga novejša terminologija zavrača (Uvod v SSKJ: § 128)		
poljudno	terminološki kvalifikator	/	/
	Beseda (v naznačenem pomenu) je v širši rabi, pa ni v skladu s terminologijo (Uvod v SSKJ: § 129)		

strokovno	terminološki kvalifikator	/	/
	Kadar po drugih slovarskih načelih ni mogoče pokazati odnosa med širšo poljudno in tej nasprotujočo strokovno rabo, sledi razlagi posamezne besede kvalifikator strok. in strokovni termin (Uvod v SSKJ: § 130)		
biblijsko	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Iz biblije prevzeta prispodoba ali izrek (Uvod v SSKJ: § 131)	Iz biblije prevzeta prispodoba ali izrek (Uvod v SSKJ ² : § 132)	
knjižno	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza, ki se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku. V pogovornem jeziku zveni nenavadno (Uvod v SSKJ: § 132)	Beseda, pomen ali zveza, ki se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku (Uvod v SSKJ ² : § 133)	

ozkoknjižno			socialnozvrstni kvalifikator
			Leksikalne enote, pomeni in podpomeni, ki se navadno uporabljajo v javnih formalnih govornih položajih, pogosto tudi v zapisanih besedilih, in sicer za poudarjanje razgledanosti, izobraženosti, kultiviranosti, kulturnosti in svetovljanstva (Gliha Komac idr. 2015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>ozkoknjižno</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).
pesniško	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza, značilna za pesništvo in pesniško prozo, zlasti za tisto, ki je časovno malo odmaknjena (Uvod v SSKJ: § 133)	Beseda, pomen ali zveza, značilna za pesništvo in pesniško prozo, zlasti za tisto, ki je časovno malo odmaknjena (Uvod v SSKJ ² : § 134)	
pisarniško	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza, značilna za pisarniško, poslovno, včasih togo izražanje (Uvod v SSKJ: § 134)	Beseda, pomen ali zveza, značilna za pisarniško, poslovno, včasih togo izražanje (Uvod v SSKJ ² : § 135)	
publicistično	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/

	Beseda, pomen ali zveza, značilna za dnevni in revijalni tisk ter za druge oblike javnega sporočanja (Uvod v SSKJ: § 135)	Beseda, pomen ali zveza, značilna za dnevni in revijalni tisk ter za druge oblike javnega sporočanja (Uvod v SSKJ ² : § 136)	
vzneseno	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, značilna za slovesen slog (Uvod v SSKJ: § 136)	Beseda, pomen ali zveza, značilna za slovesen slog (Uvod v SSKJ ² : § 137)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža posebno spoštljiv, slovesen odnos do poimenovanega (Gliha Komac idr. 2015: 66) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>vzneseno</i> izločen, dodan pa »kvalifikator <i>privzdignjeno</i> , ki predstavlja protipol kvalifikatorju <i>vulgarno</i> « (Gliha Komac in Race 2022: 614).
narečno	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	socialnozvrstni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, vzeta iz narečja (Uvod v SSKJ: § 137)	Beseda, pomen ali zveza, vzeta iz narečja (Uvod v SSKJ ² : § 138)	Leksikalna enota, njen pomen ali podpomen je značilen za določeno območje slovenskega jezikovnega ozemlja (Gliha Komac idr. 2015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>narečno</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).

otroško	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	socialnozvrstni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, ki jo rabijo otroci ali starejši v pogovoru z njimi (Uvod v SSKJ: § 138)	Beseda, pomen ali zveza, ki jo rabijo otroci ali starejši v pogovoru z njimi (Uvod v SSKJ ² : § 139)	Leksikalne enote in pomeni oz. podpomeni, ki se pojavljajo predvsem v sporazumevanju med odraslimi in otroki (Gliha Komac idr. 2015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>otroško</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).
slengovsko	/	/	socialnozvrstni kvalifikator
			Leksikalne enote, njihovi pomeni in podpomeni, ki v širšo rabo prihajajo prek mladostniškega govora – a so že relativno ustaljene (Gliha Komac idr. 2015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>slengovsko</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).
nižje pogovorno	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza iz nižje plasti pogovornega jezika (Uvod v SSKJ: § 140)	Beseda, pomen ali zveza iz nižje plasti pogovornega jezika, prevzeti zlasti iz nemščine (Uvod v SSKJ ² : § 141)	

knjižno pogovorno	/	/	socialnozvrstni kvalifikator
			<p>Leksikalne enote, njihovi pomeni in podpomeni, ki so značilne za javne in poljavne neformalne govorne položaje, ko gre za bolj neposredno sporazumevanje med naslovniki (Gliha Komac idr. 015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>knjižno pogovorno</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).</p>
neknjižno pogovorno	/	/	socialnozvrstni kvalifikator
			<p>Leksikalne enote, njihovi pomeni in podpomeni, ki so značilni za zasebne in poljavne, zlasti neformalne govorne položaje, ko gre za neposredno sporazumevanje med naslovniki; v formalnih javnih govornih položajih se jih praviloma ne uporablja (Gliha Komac idr. 2015: 65) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je kvalifikator <i>neknjižno pogovorno</i> izločen (Gliha Komac in Race 2022: 615).</p>

žargonsko	stilno-plastni kvalifikator	stilno-zvrstni kvalifikator	/
	Beseda, pomen ali zveza iz govora posameznih stanov. Če je raba omejena na ozko področje, je dodan ustrezní terminološki kvalifikator (Uvod v SSKJ: § 141)	Kvalifikator žarg. vedno nastopa v kombinaciji z ustreznim terminološkim kvalifikatorjem in tako označuje strokovno pogovorno leksiko, ki ni znana širšemu krogu, temveč predvsem poznavalcem področja (Uvod v SSKJ ² : § 142)	
ekspresivno	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Močno čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ: § 143)	Poudarjeno prenesena raba ali čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ ² : § 144)	Leksikalne enote, pomeni in podpomeni, pri katerih vrednotenjski odnos govorca do poimenovanega ni natančno določljiv (Gliha Komac idr. 2015: 66)
evfemistično	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, s katero se izognemo neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu (Uvod v SSKJ: § 144)	Beseda, pomen ali zveza, s katero se izognemo neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu (Uvod v SSKJ ² : § 145)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi se želi govorec izogniti neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu (Gliha Komac idr. 2015: 66)
ironično	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, ki izraža prikrit posmeh in ima pogosto nasproten pomen od izhodiščnega (Uvod v SSKJ: § 145)	Beseda, pomen ali zveza, ki izraža prikrit posmeh in ima pogosto nasproten pomen od izhodiščnega (Uvod v SSKJ ² : § 146)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža prikrit posmeh in ima pogosto nasproten pomen od izhodiščnega (Gliha Komac idr. 2015: 67)

nizko	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	/
	Pomen besede ali zveze, ki grobo izraža občutek odpora, zoprnosti (Uvod v SSKJ: § 147)	Pomen besede ali zveze, ki grobo izraža občutek odpora, zoprnosti (Uvod v SSKJ ² : § 148)	
ljubkovalno	/	/	ekspresivni kvalifikator
			Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža nežnost, ljubkovalnost in se uporablja v zasebnem, intimnem govoru (Gliha Komac idr. 2015: 67)
slabšalno	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Zaničljiva, prezirljiva beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ: § 148)	Zaničljiva, prezirljiva beseda, pomen ali zveza, ki izraža izrazito odklonilen odnos do poimenovanega grobo izraža občutek odpora, zoprnosti (Uvod v SSKJ ² : § 149)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža negativen odnos, zaničevanje (Gliha Komac idr. 2015: 67) V spremenjeni tipologiji slovarskih oznak je dodan kvalifikator <i>navadno slabšalno</i> (Gliha Komac in Race 2022: 615).
šaljivo	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Šaljiva, šegava beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ: § 149)	Šaljiva, šegava beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ ² : § 150)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža neresen, hudomušen, šaljiv odnos (Gliha Komac idr. 2015: 67)

vulgarno	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator	ekspresivni kvalifikator
	Nespodobna, prostaška beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ: § 150)	Nespodobna, prostaška, za vsakdanjo rabo širše družbeno nesprejemljiva beseda, pomen ali zveza (Uvod v SSKJ ² : § 151)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, s katerimi govorec izraža nespodoben, prostaški odnos, navadno do tabuizirane pojavnosti (Gliha Komac idr. 2015: 67)
raba narašča	časovno-frekvenčni kvalifikator	/	/
	Beseda, pomen ali zveza, katere raba se očitno širi (Uvod v SSKJ: § 151)		
raba peša	časovno-frekvenčni kvalifikator	/	/
	Beseda, pomen ali zveza, ki se umika iz (splošne) rabe (Uvod v SSKJ: § 152)		
redko	časovno-frekvenčni kvalifikator	/	kvalifikatorsko pojasnilo
	Beseda, pomen ali zveza, ki je sicer v splošni rabi, pa je v razmerju do sinonima precej redka (Uvod v SSKJ: § 153)		Opredelevanje razmerij med naglasnimi, glasovnimi in oblikovnimi dvojnicami. Uvaja dvojnico, ki je v razmerju do iztočnice redka in navadno ni nevtralna. Kvalifikatorsko pojasnilo redko dejansko nadomešča enega ali več natančnejših kvalifikatorjev (npr. narečno, starinsko), ki pa jih je težko opredeliti povsem enoznačno (Gliha Komac idr. 2015: 69)

starinsko	časovno-frekvenčni kvalifikator	časovno-frekvenčni kvalifikator	časovni kvalifikator
	Beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč (v kaki funkciji) splošno rabljena; danes ima arhaično patino (Uvod v SSKJ: § 154)	Beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč (v kaki funkciji) splošno rabljena; danes ima arhaično patino (Uvod v SSKJ: § 152)	Leksikalna enota, pomen ali podpomen, ki so bili nekoč splošno rabljeni, danes pa učinkujejo arhaično (Gliha Komac idr. 2015: 67)
zastarelo	časovno-frekvenčni kvalifikator	časovno-frekvenčni kvalifikator	/
	Nekoč rabljena beseda, pomen ali zveza; danes je v knjižnem jeziku mrtva (Uvod v SSKJ: § 155)	Nekoč rabljena beseda, pomen ali zveza; danes je v knjižnem jeziku mrtva (Uvod v SSKJ: § 154)	

 Preglednica 10: Primerjava kvalifikatorjev v SSKJ, SSKJ^p, eSSKJ

3.1.2.1.5 Razumevanje (normativnih) kvalifikatorjev med uporabniki slovarja

Leksikografska opredelitev normativnih kvalifikatorjev, ki je predstavljena v spremljajočih besedilih slovarja (npr. v uvodu, konceptu), ni nujno skladna z interpretacijo normativnih kvalifikatorjev med uporabniki slovarja. Kot kažejo odločitve glede kvalifikatorjev, so leksikografi večinoma samostojni pri opredelitvi vrednosti kvalifikatorjev, izhajajo iz tradicije v jezikovni skupnosti, ne iščejo strokovnega konsenza zunaj leksikografske stroke, kar se lahko izkaže za problem, če gre za slovarje knjižnega jezika. Z zbirom kritik glede kvalifikatorja *publicistično* v SSKJ na problem različnih interpretacij pokaže Müller:

Kritiki je oznaka *publ.* sploh nejasna oziroma vrednostno tako ali drugače vprašljiva. MODER (1983b) se sprašuje, ali se s *publ.* izreka pohvala ali graja. DULAR (1983) pravi, da se Slovar s *publ.* izmika normi. Na dvojnost razumevanja opozarja še JAKOPIN (1986): za gojitelje jezika odpira vrata neskrbnemu (in napačnemu) izražanju, za časnike pa zavira dotok novih jezikovnih prvin. Vendar TOPORIŠIČ (1989) v zvezi z *navduševati se za kaj* misli, da je *publ.* treba razumeti odklonilno, ne pa priporočilno ali celo normativno, kot trdi GRADIŠNIK (1981/82).

VIDOVIČ MUHA (1992) pa trdi, da je pri *publ.* (in *pisar.*) vidna negativna konotacija, s čimer hoče verjetno povedati, da *publ.* neustrezno prekriva nekatere za knjižni jezik neprimerne, nesprejemljive jezikovne pojave. (Müller 1993b: 332)

3.1.2.1.5.1 Anketa o razumevanju normativnih kvalifikatorjev

Da bi ugotovila, kako normativne kvalifikatorje dojemajo sodobni uporabniki, sem izvedla krajšo anketo oz. pilotno raziskavo. Osredotočila sem se na razumevanje kvalifikatorjev, ki so v treh izdajah SSKJ označeni kot normativni in so tako povezani z eksplicitno normativno informacijo. Anketni vprašalnik sem razposlala po elektronski pošti (2021). Pilotno raziskavo bi bilo smiselno v prihodnosti razširiti in povečati vzorec, ga natančneje opredeliti (poklicna specializacija, starost ipd.). Izsledki kažejo na razkorak med zaželenim razumevanjem vsebine normativne informacije, ki je izraženo v uvodih slovarjev, in realnim razumevanjem uporabnikov.

Anketa je obsegala štiri vprašanja, anketirance sem razvrstila v dve skupini slovarskih uporabnikov:

- med strokovne uporabnike uvrščam tiste, ki se odločajo za jezikovno smer študija (slovenistika) in se z jezikom ukvarjajo poklicno;
- med splošne uporabnike uvrščam vse druge.

Anketni vprašalnik za strokovne uporabnike je bil zasnovan nekoliko drugače kot za splošne uporabnike, saj sem predvidevala večjo seznanjenost z vrednostjo kvalifikatorjev. V ospredju raziskave sta bila normativna kvalifikatorja *nepravilno* in *neustaljeno*, ob tem pa sem v anketo vključila tudi kvalifikatorja *in* ter *tudi*, ki sta v eSSKJ označena kot normativna.

Rezultati ankete med strokovnimi uporabniki jezika

Vzorec je obsegal 23 anketirancev.

Prvo vprašanje je bilo *Kateremu normativnemu kvalifikatorju (nepravilno ali neustaljeno) pripisujete večjo normativno veljavo?* 100 % uporab-

nikov pripisuje kvalifikatorju *nepravilno* večjo normativno veljavo kot kvalifikatorju *neustaljeno*.

Drugo vprašanje je bilo *Kako pogosto bi v besedilu popravili, kar je v slovarju označeno s kvalifikatorjem nepravilno?*

- 100 % uporabnikov je odgovorilo, da bi vedno popravili, kar je označeno s kvalifikatorjem *nepravilno*.
- 65 % uporabnikov bi vedno popravilo, kar je označeno s kvalifikatorjem *neustaljeno*,
- 35 % uporabnikov pa bi vrednotilo jezikovni pojav, označen s kvalifikatorjem *neustaljeno*, in se na podlagi vrednotenja odločalo za popravek.

Podvprašanje drugega vprašanja je bilo, ali so seznanjeni s pomenom normativnih kvalifikatorjev. 100 % uporabnikov je odgovorilo, da vedo, kaj pomenita normativna kvalifikatorja.

Tretje vprašanje je obsegalo oceno dveh jezikovnih pojavov, in sicer jezikovnega pojava, ki je v SSKJ označen s kvalifikatorjem *nepravilno* (*medsebojno sodelovanje*), in jezikovnega pojava, ki je v SSKJ označen s kvalifikatorjem *neustaljeno* (*upravljati s sklodom*), pri čemer uporabniki niso dobili informacije, kako sta jezikovna pojava označena v SSKJ.

- Prvi jezikovni pojav (*medsebojno sodelovanje*) je 73 % uporabnikov ocenilo kot nevtralnega, 27 % pa je izpostavilo, da je zveza slogovno nerodna, a ob tem zveze nihče ne bi označil kot nepravilne.
- Drugi jezikovni pojav je 78 % uporabnikov ocenilo kot nevtralnega, 22 % uporabnikom se je zdela zveza slogovno nerodna, ob tem je 12 % uporabnikov izpostavilo, da zvezo ocenjujejo kot slogovno nerodno zaradi poznavanja normativnih napotil, nihče pa zveze ne ocenjuje kot nepravilne.

Četrto vprašanje je bilo *Ali imata kvalifikatorja in ter tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika normativno veljavo?*

- 100 % uporabnikov pripisuje kvalifikatorjema normativno veljavo.
- 70 % uporabnikov meni, da kvalifikator *in* vpeljuje normativno enakovredne dvojnice,

- 30 % jih meni, da je dvojnica, zapisana za kvalifikatorjem, normativno manj ustrezna.
- 100 % uporabnikov meni, da kvalifikator *tudi* vpeljuje normativno manj ustrezno dvojnico.

Rezultati ankete med splošnimi uporabniki jezika

Vzorec je obsegal 34 uporabnikov.

Prvo vprašanje je bilo *Kako bi ravnali z besedo, besedno zvezo ipd., ki je v slovarju označena z nepravilno?* 100 % uporabnikov je odgovorilo, da bi to razumeli kot signal, da je v knjižnem jeziku beseda, besedna zveza nepravilna, zato je ne bi uporabljali.

Drugo vprašanje je bilo *Katere besede, besedne zveze so v slovarju označene s kvalifikatorjem neustaljeno?*

- 65 % uporabnikov je odgovorilo, da so to besede, besedne zveze, ki so v jeziku zelo redke, a pravilne;
- 35 % uporabnikov pa ne ve, kaj označuje kvalifikator *neustaljeno*.

Tretje vprašanje je obsegalo oceno dveh jezikovnih pojavov, in sicer jezikovnega pojava, ki je v SSKJ označen s kvalifikatorjem *nepravilno (medsebojno sodelovanje)*, in jezikovnega pojava, ki je v SSKJ označen s kvalifikatorjem *neustaljeno (upravljati s skladom)*, pri čemer uporabniki niso dobili informacije, kako sta jezikovna pojava označena v SSKJ.

- Prvi jezikovni pojav (*medsebojno sodelovanje*) je 91 % uporabnikov ocenilo kot nevtralnega, 9 % jih je izpostavilo, da je zveza slogovno nerodna, a ob tem zveze nihče ni označil kot nepravilne.
- Drugi jezikovni pojav je 100 % uporabnikov ocenilo kot nevtralnega.

Četrto vprašanje je bilo *Ali veste, kaj sporočata veznika in ter tudi v slovarju med dvema besedama (npr. punk in pank; aborigin tudi aboridžin)?*

- 88 % uporabnikov ne pozna razlike med kvalifikatorjema *in* ter *tudi*, dvojnice se jim zdijo enako ustrezne ne glede na uporabljeni kvalifikator.
- Preostalih 12 % je odgovorilo, da sta dvojnici, označeni z *in* enakovredni;

- 8 % jih meni, da je za kvalifikatorjem *tudi* manj ustrezna dvojnica,
 - 4 % se zdi ta dvojnica, povezani s kvalifikatorjem *tudi*, enakovredni.
- Ob tem so dodali, da so tako sklepali glede na zglede.

Ugotovitve

Poznavanje normativnih kvalifikatorjev se pričakovano razlikuje glede na strokovno podkovanost uporabnika (strokovni uporabnik : splošni uporabnik). Strokovni uporabniki poznajo normativna kvalifikatorja *nepravilno* in *neustaljeno*, poznajo tudi njun pomen. Ob načelnem vprašanju, kako bi obravnavali jezikovni pojav, označen z enim od obeh kvalifikatorjev, so izpostavili, da bi vedno popravili, kar je v slovarju označeno s kvalifikatorjem *nepravilno*, več premisleka pa bi namenili popravljanju jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno*, kar je skladno s pripisovanjem večje normativne veljave kvalifikatorju *nepravilno*. Ob tem je zanimivo, da večina ne bi popravila v anketi vključenih jezikovnih pojavov, ki sta v SSKJ označena kot nepravilna oz. neustaljena. Strokovni uporabniki pa normativno vrednost pripisujejo tudi kvalifikatorjema, ki v SSKJ nimata eksplicitne normativne vrednosti (*in*, *tudi*), kar kaže na drugačno dojetje kvalifikatorjev uporabnikov od pomena, ki ga predvidevajo avtorji SSKJ.

Splošni uporabniki bi kvalifikator *nepravilno* načelno dojeli kot signal za nepravilnost jezikovnega pojava, zato jezikovnega pojava ne bi uporabljali. Tako kot pri strokovnih uporabnikih tudi splošni uporabniki v anketi vključenih jezikovnih pojavov, ki sta v SSKJ označeni kot nepravilna oz. neustaljena, ne dojemajo kot nepravilnih. Splošni uporabniki dojemajo pomen določenih kvalifikatorjev drugače, kot ga predvidevajo avtorji SSKJ, kar je še posebej očitno ob kvalifikatorju *neustaljeno*, saj večina meni, da so s tem kvalifikatorjem označeni jezikovni pojavi, ki se v jeziku le redko pojavljajo, a so ob tem pravilni. Večina ne pozna pomenske razlike med kvalifikatorjema *in* ter *tudi*.

Iz zapisanega lahko sklenem, da uporabniki načelno pripisujejo normativno vrednost kvalifikatorjem, ki prikazujejo vrednotenje jezikovnih pojavov v razmerju *nepravilno* : *pravilno*. Uporabljeni kvalifikatorji morajo jasno izražati izbrano razmerje, če želijo, da zeleni vpliv

doseže tudi uporabnika in da ne prihaja do morebitnega napačnega razumevanja, ki izhaja iz siceršnjega intuitivnega védenja uporabnika (npr. uporabnik iz védenja, kaj pomeni beseda *neustaljeno*, napačno sklepa o pomenu kvalifikatorja).

Na podlagi kratke ankete lahko sklenem, da so nujne raziskave uporabniških potreb in razumevanja posameznih kvalifikatorjev (in tudi drugih podatkov) v slovarjih, saj so lahko rezultati vodilo pri koncipiranju novejših priročnikov ali pa predstavljajo izhodišče za opolnomočenje uporabnikov za učinkovito rabo slovarskih priročnikov (izobraževanje uporabnikov), izhodišče pa izhaja iz neusklajenih slovaropiščevih predstav o slovarskih podatkih in uporabnikovega razumevanja in interpretiranja teh podatkov.

3.1.2.2 Normativnost v izbranih tujih razlagalnih slovarjih

3.1.2.2.1 *Slovník súčasného slovenského jazyka* (Slovar sodobnega slovaškega jezika)

Slovar *Slovník súčasného slovenského jazyka* (Slovar sodobnega slovaškega jezika) je na Znanstvenojezikovnem inštitutu Ľudevíta Štúra Slovaške akademije znanosti (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied) začel izhajati leta 2006 (izšel je prvi zvezek z gesli od A do G), drugi zvezek z gesli od H do L je izšel leta 2011, tretji zvezek z gesli od M do N pa je izšel leta 2015. Slovar naj bi obsegal osem zvezkov s približno 200.000 gesli.

Avtorji slovarja so se pri svojem delu oprli na prejšnja slovarska dela. Pri normativnih vprašanjih, ki so se nanašala na izgovorjavo, morfologijo, tvorbo besed in slogovno veljavnost besed, je svoje vrednotenje podala komisija za kodifikacijo, ki deluje na Znanstvenojezikovnem inštitutu Ľudevíta Štúra. Sklepi komisije so bili uveljavljeni v slovarskih rešitvah (Buzássyová idr. 2006: 12). Posebej je omenjeno sodelovanje s kodifikacijsko komisijo pri reševanju oblikoslovnih vprašanj, pri katerih so avtorji slovarja izhajali iz obstoječega stanja v normativnih in kodifikacijskih priročnikih za češčino ter sklepov kodifikacijske komisije, ki je pretresala morfološka vprašanja (Buzássyová idr. 2006: 20).

Cilj *Slovarja sodobnega slovaškega jezika* je v splošnem razlagalnem slovarju predstaviti bogastvo sodobnega slovaškega jezika v širokem in reprezentativnem obsegu z natančno razlago pomena leksikalnih enot in ustreznimi slovničnimi podatki ter z zajemom funkcijske in slogovne pestrosti. Namenjen je širokemu krogu uporabnikov, in sicer uporabnikom z visoko izobrazbo, profesionalnim uporabnikom knjižne slovaščine (slš. *spisovna slovenščina*), znanstvenikom s področja humanistike in drugih ved, strokovni jezikoslovni javnosti in vsem tistim, ki jih zanima slovaščina kot materni ali drugi ali tuji jezik. Slovar zajema časovno obdobje približno 50 let, kar je v skladu z razumevanjem izraza sodobni knjižni slovaški jezik (češ. *súčasný spisovný slovenský jazyk*) v periodizaciji zgodovine knjižnega jezika. Zajetje časovnega obdobja je povezano tudi z letnicama 1953, ko je bila na Slovaškem izvedena pravopisna reforma, in 1955, saj so v slovaški korpus (*Slovenský národný korpus*) vključena besedila od leta 1955 dalje. V slovarju je upoštevano dejstvo, da se je funkcijska pestrost slovaščine od 40. let prejšnjega stoletja močno razširila. Zajeto obdobje omogoča poleg v principu sinhronega opisa tudi časovno globino, saj slovar odraža diahrono dinamiko slovaščine. Avtorji si v slovarju prizadevajo, da bi slovar izpolnjeval znanstveno, informativno, normativno, narodnoreprezentativno in kulturno funkcijo (Buzássyová idr. 2006: 13).

Izrazne dvojnice so večinoma prikazane v istem geslu. Če sta izgovorni, oblikovni ali pravopisni dvojnici funkcijsko (slš. *funkčný*) ali stilistično enakovredni, sta v slovarju ločeni z vejico (Buzássyová idr. 2006: 16). Če sta dvojnici neenakovredni (glede na časovno dimenzijo, pogostost ali funkcijo), je dvojnica na drugem mestu označena s kvalifikatorjem (Buzássyová idr. 2006: 17).

V slovarju so za označevanje leksikalnih enot glede na značilno (tipično, prevladujoče) pojavljanje v komunikacijski situaciji uporabljeni funkcijski kvalifikatorji (slš. *funkčné kvalifikátory*). Funkcijski kvalifikatorji so v slovarji uporabljeni za prikaz rezultata interakcije treh vrst standardov – jezika kot sistema, komunikacije in sloga. Funkcijski kvalifikator ima dve pomenski vrednosti oz. prinaša informacije dveh tipov:

(1) glede na različne vidike in merila (normativno, izvedbeno, komuni-
kacijsko, slogovno) prinaša informacijo o tem, na katerem področju
je leksikalna enota rabljena,

(2) prinaša informacije o pragmatičnih značilnostih leksikalne enote.

Funkcijski kvalifikatorji označujejo: (1) slogovno zaznamovanost, (2)
pragmatične značilnosti leksikalne enote, (3) časovno zaznamovanost,
(4) etnografsko ali prostorsko zaznamovanost, (5) neknjižne leksikalne
enote, (6) razširjenost leksikalne enote (označenost glede na frekven-
tnost), (7) neuradna poimenovanja (Buzássyová idr. 2006: 35–36).

V slovarju je **slogovna zaznamovanost**⁸⁶ in pripadnost stilnim zvrstem
označena s stilnimi kvalifikatorji (slš. štylistické kvalifikátory).

(1) S kvalifikatorjem *hovor.* (*hovorový výraz / pogovorni izraz*) so ozna-
čene leksikalne enote, za katere so značilni pojavljanje v govorenem
jeziku, spontanost in neformalnost.

(2) S kvalifikatorjem *knjiž.* (*knjižné slovo; výraz vyššieho štýlu / knjižna
beseda, izraz višjega sloga*) so označene leksikalne enote, za katere so
značilni pojavljanje v zapisanih besedilih, določena izjemnost, po-
membnost.

(3) S kvalifikatorjem *odb.* (*odborný výraz, všeobecnovedný termín / teh-
nični izraz, termin*) so označene leksikalne enote, ki se uporabljajo v
različnih strokah (termini).

(4) S kvalifikatorjem *profes.* (*profesionálny výraz, profesionalizmus / pro-
fesionalni izraz, profesionalizem*) so označene leksikalne enote, ki
služijo kot sredstvo sporazumevanja v okviru poklicnih skupin in v
primerjavi s termini pogosto sprva niso standardizirani.

(5) S kvalifikatorjem *publ.* (*výraz z oblasti publicistiky, publicizmus /
izraz s področja publicistike, publicizem*) so označene leksikalne eno-
te, ki so pogoste na področju družbeno-političnega življenja in so
prisotne zlasti v medijih.

⁸⁶ Buzássyová idr. 2006: 36–37.

- (6) S kvalifikatorjem *admin.* (*termín, výraz z oblasti administratívy / termin, izraz s področja administracije*) so označene leksikalne enote, ki so značilne za pravno-administrativno sporazumevanje.
- (7) S kvalifikatorjem *poet.* (*poetizmus / poetizem*) so označene leksikalne enote, ki imajo izrazni značaj, predvsem lirična poezija.
- (8) S kvalifikatorjem *bibl.* (*biblický výraz, biblizmus / biblični izraz, biblicizem*) so označene leksikalne enote, ki izhajajo iz besedil Svetega pisma, s kvalifikatorjem *nab.* (*náboženský termín, výraz / verski termin, izraz*) so označene leksikalne enote, ki se pojavljajo v teoloških in bogoslužnih besedilih, s kvalifikatorjem *cirk.* (*cirkevný termín, výraz / cerkveni termin, izraz*) so označene leksikalne enote v povezavi z organizacijo Cerkve.

Za označevanje **odnosa do sporočane vsebine**⁸⁷ so v slovarju uporabljeni čustvenovrednotenjski kvalifikatorji (slš. *citovohodnotiace kvalifikátory*).

- (1) S kvalifikatorjem *expr.* (*expresívny výraz / expresívni izraz*) so označene leksikalne enote, ki izražajo čustven odnos in so značilne predvsem za govorjeni jezik.
- (2) S kvalifikatorjem *hypok.* (*hypokoristikum (domácky, dôverný výraz) / hipokoristik (domači, zasebni izraz)*) so označene leksikalne enote, ki izražajo ljubkovalen odnos.
- (3) S kvalifikatorjem *dom.* (*domácka podoba mena / domača oblika imena*) so označene leksikalne enote, ki izražajo neuradne oblike imen; s kvalifikatorjem *zdrob.* (*zdrobnené podstatné meno, zdrobnenina, deminutívum / pomanjševalno ime, pomanjševalnica*) pa leksikalne enote, ki izražajo pomanjševalni pomen.
- (4) S kvalifikatorjem *zjemn.* (*zjemnený výraz, eufemizmus / prefinjen izraz, evfemizem*) so označene leksikalne enote, ki omejujejo občutenje neprijetnosti zaradi izraza.

⁸⁷ Buzássyová idr. 2006: 37–38.

- (5) S kvalifikatorjem *det.* (*výraz z detskej reči / izraz iz otroškega govora*) so označene leksikalne enote, ki so značilne v sporazumevanju z otroki.
- (6) S kvalifikatorjem *žart.* (*žartovný výraz / šaljiv izraz*) so označene leksikalne enote, ki izražajo šaljiv odnos.
- (7) S kvalifikatorjem *pejor.* (*pejoratívny, zhoršujúci výraz / pejorativni, slabšalni izraz*) so označene leksikalne enote, ki izražajo negativen odnos.
- (8) S kvalifikatorjem *iron.* (*ironické použitie (výrazu) / ironična raba (izraz)*) so označene leksikalne enote, ki izražajo ironičen odnos.
- (9) S kvalifikatorjem *vulg.* (*vulgárne slovo, vulgarizmu / vulgarna beseda, vulgarizem*) so označene leksikalne enote, ki poimenujejo spolne organe, intimne dela telesa, spolno aktivnost, področje izločanja telesnih tekočin.
- (10) S kvalifikatorjem *hrub.* (*hrubý výraz / grobi izraz*) so označene leksikalne enote, ki poimenujejo družbeno neprimerna, nespodobna poimenovanja, kletvice in psovke.

Za označevanje časovne **zaznamovanosti**⁸⁸ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *hist.* (*termín, výraz z histórie, z historiografie; historizmus / termin, izraz iz zgodovine, zgodovinopisja; historizem*), ki označuje leksikalne enote, ki poimenujejo predmete in pojave, ki so obstajali v preteklosti in se danes uporabljajo predvsem v zgodovinopisju;
- (2) *arch.* (*archaizmus / arhaizem*), ki označuje leksikalne enote, ki v rabi niso pogoste in se uporabljajo za karakterizacijo časovne dobe;
- (3) *zastar.* (*zastaraný výraz / zastarevajoč izraz*), ki označuje leksikalne enote, ki so značilne v jeziku starejše generacije in jih danes nadomeščajo druge leksikalne enote;
- (4) *zastarav.* (*zastarávajúci výraz / zastaran izraz*), ki označuje leksikalne enote, ki se postopoma umikajo iz jezika;

⁸⁸ Buzássyová idr. 2006: 38.

(5) *star.* (*staršie; starši / starejši*), ki označujejo stare termine.

Za označevanje **prostorske in etnografske zaznamovanosti**⁸⁹ sta v slovarju uporabljena kvalifikatorja:

- (1) *etnogr.* (*termín, výraz z etnografie; etnografizmus / termin, izraz iz etnografije, etnografizem*), ki označuje leksikalne enote, ki poimenujejo predmete, pojave in dejavnosti s področja materialne kulture, ki izhajajo iz narečja, a nimajo ustreznika v knjižnem jeziku
- (2) *region.* (*regionálny výraz, regionalizmus / regionalni izraz, regionalizem*), ki označujejo dialektizme, ki se uporabljajo na širšem območju.

Normativno vrednotenje⁹⁰ je v slovarju prikazano z eksplicitnimi kvalifikatorji:

- (1) *subšt.* (*substandardný výraz (nepatriaci do spisovného jazyka) / podstandardni izraz (ni del knjižnega jezika)*), ki označuje podstandardne oz. neknjižne leksikalne enote, ki se uporabljajo za namerne odklone od knjižne norme, so značilne v jeziku v različnih sporazumevalnih položajih in so tujega izvora;
- (2) *slang.* (*slangový výraz / slengovski izraz*), ki označuje slengovske besede oz. leksikalne enote, ki so značilne le za določene družbene in starostne skupnosti, za te leksikalne enote je značilna visoka stopnja ekspresivnosti in neustrezna izrazna podoba;
- (3) *vhodnejšie (primernejše)*, ki označuje leksikalne enote, ki imajo za rabo primernejše in priporočene druge leksikalne enote;
- (4) *sprav.* (*správne / pravilno*), ki od nepravilnih leksikalnih enot preusmerja k pravilni knjižni ustreznici.

Neppravilna leksikalna enota je označena z grafičnim znamenjem *, s puščico (↗) je uporabnik preusmerjen na pravilno leksikalno enoto. Puščica je uporabljena tudi pri nekaterih drugih povezavah, ki pa za raziskavo niso pomembne.

⁸⁹ Buzássyová idr. 2006: 38.

⁹⁰ Buzássyová idr. 2006: 38–39.

Slovar za označevanje z vidika normativnosti uporablja tudi različne tipe pisav in barv. Besede, ki imajo podstandardni ali slengovski značaj, so napisane polkrepko in črno (barvno so zapisane nevtralne besede). Tako so zapisane tudi dvojnično neenakovredne prevzete besede, ki ohranjajo izvorni zapis.

Frekvenčni vidik⁹¹ je v slovarju prikazan s kvalifikatorjem:

(1) *zried.* (*zriedkavý výraz / redek izraz*), ki označuje leksikalne enote z nižjo frekvenco pojavljanja v rabi.

Neuradna poimenovanja⁹² so v slovarju prikazana s kvalifikatorjem:

(1) *neofic.* (*neoficiálne označenie / neuradno poimenovanje*).

3.1.2.2.2 Hrvaška slovarja

***Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Veliki slovar hrvaškega jezika)**⁹³

Slovar *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Veliki slovar hrvaškega jezika) Vladimirja Anića je izšel leta 2003 in je dopolnjena izdaja slovarja *Rječnik hrvatskoga jezika*, ki je izšel v treh izdaja (1991, 1994, 1998). Slovar je splošno razlagalni slovar in obsega približno 70.000 gesel. Slovar so po Anićevi smrti leta 2003 za izdajo pripravili sodelavci, ki so z Anićem sodelovali pri prejšnjih izdajah, pri čemer so upoštevali Anićeve koncept in nove, specializirane slovarje in priročnike, ki so izšli v tem času. Kot priloga je slovarju dodan tudi *Pravopisni priručnik* (Pravopisni priročnik) (*Veliki rječnik hrvatskoga jezika* 2003: V).

Veliki slovar hrvaškega jezika je opisno-normativni slovar hrvaškega knjižnega jezika. Opisuje podobo sodobnega stanja v jeziku in v jeziku ohranjenih običajev, tradicije, načina življenja, razmišljanja, hkrati pa prikazuje hrvaški knjižni jezik tudi z vidika pravilnosti (norma ali

⁹¹ Buzássyová idr. 2006: 39.

⁹² Buzássyová idr. 2006: 39.

⁹³ Slovar je bil v analizo umeščen zaradi svoje razširjenosti in poznanosti v slovenskem prostoru, poleg tega iz njegovega gradiva izhaja *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (Bagdasarov 2019: 10).

predpis). Osnovna značilnost leksikalnih enot v slovarju je njihova sporazumevalna veljavnost, kar pomeni, da jezikovne enote uporablja in sprejema materni govorec hrvaščine. Namen slovarja je uporabniku predstaviti leksikalne enote, s katerimi se uporabnik sreča v jeziku in želi o njih pridobiti informacije, vendar na način, da ga te informacije ne obvezujejo (*Veliki rječnik hrvatskoga jezika* 2003: 1875).

V slovarju ni izrecne normativnosti. V razdelku *Normativne i druge kratice i odrednice* (Normativne in druge kratice in kvalifikatorji) je predstavljeno, da kratice in oznake strok in dejavnosti delovanja opisujejo, da se beseda uporablja v okviru ene ali več strok ali dejavnosti. V leksikografskem opisu je s kvalifikatorji podana funkcijska in stilna vrednost besede ali leksikalne enote. Ti kvalifikatorji ne izhajajo iz objektivnih danosti v jeziku, ampak prikazujejo kontekste in okoliščine, v katerih je leksikalna enota uporabljena (*Veliki rječnik hrvatskoga jezika* 2003: 1878). Kvalifikatorji niso posebej opredeljeni.

Veliki rječnik hrvatskoga standardnog⁹⁴ jezika (Veliki slovar hrvatskega knjižnega jezika) (2015)

Slovar *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* je izšel leta 2015 pri založbi Školska knjiga v Zagrebu. Obsega nekaj več kot 120.00 iztočnic in podiztočnic.

Slovar je namenjen širokemu krogu uporabnikov. Pri izbiri iztočnic so se avtorji oprli na starejša hrvaška leksikografska dela (Anić: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, *Rječnik hrvatskoga jezika*, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* in *Školski rječnik hrvatskoga jezika*), izhajali so iz korpusnega gradiva in drugih priročnikov za hrvaški jezik (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* 2015: IX).

⁹⁴ Z izrazom *standardni jezik* na Hrvaškem označujejo jezik, ki je na vseh jezikovnih ravneh standardiziran/kodificiran, kar pomeni, da je na vseh ravneh eksplicitno urejen z eksplicitno (zavestno, načrtno) normo, tj. s slovničnimi in pravopisnimi pravili in normativnim slovarjem, normo naj bi določil in preveril strokovnjak na za to pristojnih institucijah (Hrvatski standardni jezik, JEZIK.HRvatski). Termin je torej mogoče prevajati z izrazom *knjižni jezik*.

V slovarju so zajeti norma knjižnega jezika, narečja, mestne in regionalne pogovorne zvrsti ter žargoni, kar odraža zvrstno raznolikost hrvaškega jezika, v katerem so zvrsti v dinamičnem odnosu. Knjižni jezik je zaradi svoje večnamenskosti polnofunkcionalen, zato so v slovar vključene leksikalne enote iz različnih funkcijskih zvrsti (hrv. *funkcionalni stilovi*). Čeprav je v slovarju prikazan knjižni jezik in upoštevana normativna raba, namen slovarja ni uporabnika poučevati o tem, da nekatere besede, ki so sicer pogosto rabljene, v standardnem jeziku niso primerne, ampak predstaviti ves izrazni potencial hrvaške jezikovne skupnosti s sistematičnim prikazovanjem funkcijskih zvrsti, sklicevanjem na standardno obliko ali navajanjem sopomenk (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* 2015: X). Upoštewane so pravopisne rešitve, ki so se razvijale od dveh izdaj hrvaških pravopisov (*Hrvatski pravopis*: 1971, 2010), ki sta izšli pri založbi Školska knjiga. Če se v jeziku pojavijo zapisi iztočnic, ki niso skladni s pravopisom, so ti zapisi vključeni v slovarski geslovnik (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* 2015: XI).

Slovar prikazuje iztočnične dvojnice, in sicer oblikoslovne dvojnice, npr. *blagoslivljati* (= *blagosiljati*); pravopisne dvojnice, pri čemer so prikazane le glede na pravopis ustrezne dvojnice, npr. *bezgrešan* = *bezgrješan* (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* 2015: XIII). V slovarju je prisotno tudi usmerjanje na enakovredno, priporočeno ali pogostejšo iztočnico, in sicer s puščico, npr. *džež* → *jazz*, *gipkoća* → *gipkost* (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* 2015: XIV). Za označevanje leksikalnih enot znotraj knjižnega jezika so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji (hrv. *leksikografske odrednice*).

3.1.2.2.3 Akademický slovník současné češtiny (Akademski slovar sodobne češčine)

Slovar *Akademický slovník současné češtiny* (Akademski slovar sodobne češčine) nastaja od leta 2012 na Oddelku za sodobno leksikologijo in leksikografijo na Inštitutu za češki jezik (Ústav pro jazyk český). Slovar sledi tradiciji nastajanja splošnih razlagalnih slovarjev, ki se je izoblikovala s slovarji *Průruční slovník jazyka českého* (1935–1957), *Slov-*

nik spisovného jazyka českého (1960–1971) in *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (v treh izdajah: 1978, 1994, 2003) (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 9). Slovar je rastoči in prilagojen spletni objavi. Skladno z leksikografsko tradicijo bo pripravljena tudi knjižna izdaja (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 16), prikaz spletne in knjižne različice bo različen, a vsebinsko skladen (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 30).

Obsegal naj bi 120.000–150.000 leksikalnih enot. Namen slovarja, ki je opredeljen kot splošni, je zajeti splošno razširjeno besedje sodobne češčine, ki je razširjeno in uporabljeno v tako v javni uradni in poluradni komunikaciji kot tudi v običajni komunikaciji, tj. nejavni in neuradni. Slovar je namenjen predvsem maternim govorcem češčine s srednješolsko izobrazbo. Slovar temelji na aktualnem jezikovnem gradivu, zato predstavlja sodobno jezikovno normo in njeno dinamiko, zato se lahko informacije v njem razlikujejo od informacije v nekaterih drugih normativnih priročnikih. Izrazna podoba je usklajena s pravopisnimi pravili iz leta 1993, opis jezikovnih pojavov, ki od teh pravil odstopajo, je usklajen z Oddelkom za jezikovno kulturo na Inštitutu za češki jezik, izgovorni in oblikoslovni podatki ustrezajo sodobni knjižni normi (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 14). Slovar npr. prikazuje le oblikoslovne podatke, ki so skladni s knjižno jezikovno normo, pri tem avtorji slovarja izhajajo iz oblikoslovnih zakonitosti, ki so zapisane v čeških jezikovnih priročnikih. Ob pojavu oblikoslovnih oblik, ki niso zajete v teh priročnikih, a ustrezajo sodobni knjižni rabi, se avtorji posvetujejo z Oddelkom za jezikovno kulturo in Oddelkom za gramatiko (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 49).

Gradivo slovarja temelji predvsem na spletnih besedilih iz korpusnih virov Inštituta Češkega narodnega korpusa – Ústav Českého národního korpusu (*Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 16).

Razmerje med dvojnicami v slovarju izhaja iz slogovne vrednosti oz. slogovnega razmerja med dvojnicami. Dvojnice, ki slogovno niso

zaznamovane ali imajo isto slogovno vrednost, so v slovarju prikazane kot enakovredne dvojnice.

Če imajo dvojnice različno slogovno vrednost, je iztočnici dodan kvalifikator, ki opozarja na slogovno vrednost, na prvem mestu je prikazana slogovno nezaznamovana beseda, sledi ji slogovno zaznamovana beseda (*Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 34).

Označevanje slogovne zaznamovanosti je v slovarju vezano na prepoznavanje slogovnih lastnosti v ožjem smislu ter prepoznavanje ekspresivnih, prostorskih, časovnih in frekvenčnih značilnosti (*Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 69). Slogovni kvalifikatorji v slovarju označujejo značilno pojavnost dane leksikalne enote v določenih komunikacijskih položajih (*Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 70).

Za označevanje **slogovne zaznamovanosti**⁹⁵ v ožjem smislu so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *kolokv.* (*kolokviální výraz; kolokviálně / pogovorni izraz; pogovorno*), ki označuje leksikalne enote, značilne za govorjeni neformalni jezik,
- (2) *kolokv. Δ.* (*kolokviální výraz směřující k bezpříznakovému užívání / pogovorni izraz z neutrálno vrednostjo*), ki označuje pogovorne leksikalne enote, ki postajajo v jeziku nevtralne in veljajo za knjižne,
- (3) *neofic.* (*neoficiální výraz; neoficiálně / neformalni izraz; neformalno*), ki označuje neuradna imena držav, poimenovanja cerkvenih redov ipd.,
- (4) *kníž.* (*knížní výraz; knižně / knjižni izraz; knjižno*), ki označuje leksikalne enote, značilne za zapisana besedila, s katerimi je poudarjen višji oz. vzvišen slog,
- (5) *bás.* (*básnický výraz; básnický / pesniški izraz; pesniško*), ki označuje leksikalne enote, ki jih občutimo kot imenitne, vnesene in so povezane z izražanjem višjega sloga, v običajni komunikaciji so navadno redke,

⁹⁵ *Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 70–72.

- (6) *odb.* (*odborný výraz; odborně / strokovni izraz; strokovno*), ki označuje leksikalne enote, ki se pojavljajo na več kot treh področjih, ki niso znanstvena ali tehnična,
- (7) *slang.* (*slangový výraz; slangově / slengovski izraz; slengovsko*) in *profes.* (*profesní výraz, profesionalismus / strokovni izraz; strokovno*), ki označujeta leksikalne enote, tipične za posamezne interesne skupine;
- (8) *publ.* (*publicismus/publicistika*), ki označuje leksikalne enote, značilne za pisna in govornjena medijska besedila.

Za označevanje **ekspresivnosti**⁹⁶ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *expr.* (*expresivní výraz; expresivně / ekspresivni izraz; ekspresivno*), ki označuje leksikalne enote z inherentno in adherentno ekspresivnostjo,
- (2) *hanl.* (*hanlivý výraz; hanlivě / slabšalni izraz, slabšalno*), ki označuje leksikalne enote, ki izražajo negativen, omalovažujoč odnos,
- (3) *zhrub.* (*zhrubělý výraz; zhruběle / grobo izražanje, grobo*), ki označuje poimenovanja, ki so družbeno neprimerna, nespodobna, ter kletvice in psovke,
- (4) *vulg.* (*vulgární výraz; vulgárně / vulgarni izraz; vulgarno*), ki označuje grobe in tabuizirane izraze z negativno ekspresivno vrednostjo,
- (5) *zjem.* (*zjemnělý výraz; zjemněle / evfemistični izraz, evfemistično*), ki označuje leksikalne enote, ki nadomeščajo poimenovanja, ki so v določenih okoliščinah neprimerna, tvorec pa želi z njimi ublažiti negativno zaznamovano vsebino izraza,
- (6) *dět.* (*výraz z dětské mluvy / izraz iz otroškega govora*), ki označuje leksikalne enote, ki so značilne za otroke ali komunikacijo z njimi,
- (7) *mazl.* (*mazlivý výraz; mazlivě / ljubkovalni izraz; ljubkovalno*), ki označuje domača poimenovanja za nevtralne apelative,
- (8) *žert.* (*žertovný výraz; žertovně / šaljivi izraz; šaljivo*), ki označuje leksikalne enote, ki izražajo šaljiv odnos,

⁹⁶ *Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny 2016: 72–74.*

- (9) *srov.* (*srovnejlironično*), ki označuje leksikalne enote, ki izražajo ironičen odnos,
- (10) *sark.* (*sarkastický výraz; sarkasticky; sarkastični izraz, sarkastično*), ki označuje leksikalne enote, ki izražajo sarkastičen odnos.

Za označevanje **časovne zaznamovanosti**⁹⁷ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *zast.* (*zastaralý výraz; zastarale / zastareli izraz; zastarelo*), ki označuje leksikalne enote, ki se v rabi umikajo drugim izrazom z istim pomenom,
- (2) *histor.* (*historismus; termín, výraz z historie; historický termín, výraz / historizem; izraz iz zgodovine; zgodovinski termin, izraz*), ki označuje leksikalne enote, ki poimenujejo predmete in pojave, ki so obstajali v preteklosti, in v sodobnem jeziku nimajo drugega izraza.

Za označevanje časovne zaznamovanosti so v slovarju uporabljeni tudi opisni izrazi (*dříve in dnes / nekoč in danes*).

Za označevanje **prostorske zaznamovanosti**⁹⁸ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *region.* (*regionální výraz; regionalismus / regionalni izraz, regionalizem*), ki označuje narečne leksikalne enote, ki se uporabljajo v širšem prostoru,
- (2) *dialekt.* (*nářeční výraz; dialektismus / narečni izraz, dialektizem*), ki označuje narečne leksikalne enote, ki se uporabljajo v ožjem prostoru.

Frekvenčni vidik⁹⁹ je v slovarju prikazan s kvalifikatorjem:

- (1) *řidč.* (*řidčeji / redko*), ki označuje redko rabljene leksikalne enote.

Koncept slovarja predvideva tudi element *Poznamka* (Opomba), ki je namenjen zlasti prikazovanju informacij o etimologiji nekaterih gesel in informacij o podobno tvorjenih izrazih (*Kapitoly z koncepce Akade-*

⁹⁷ *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 74.

⁹⁸ *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 74–75.

⁹⁹ *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* 2016: 75.

mického slovníku současné češtiny 2016: 69), a informacije v elementu *Opomba* niso vezane le na etimologijo in besedotvorje, saj je podana tudi npr. informacija o zapisu.

3.1.2.2.4 *Wielki słownik języka polskiego* (Veliki slovar poljskega jezika)

Slovar *Wielki słownik języka polskiego* (Veliki slovar poljskega jezika) nastaja od leta 2007 na Inštitutu poljskega jezika PAN (Instytut Języka Polskiego PAN). Do leta 2018 so uslovarili približno 35.000 gesel, od takrat se slovar širi in posodablja v obsegu, ki ga dopuščajo sredstva Inštituta za poljski jezik.

Slovar je opredeljen kot dokumentacijski, zgrajen na podlagi verodostojnih virov, kot slovar sodobne poljščine s časovnim razponom od leta 1945 dalje, pri čemer je večina virov iz zadnjih desetletij 20. stoletja in začetka 21. stoletja, kot opisni slovar, saj so v slovarju zabeleženi tudi jezikovni pojavi, ki so sprejeti kot nepravilni ali so bili v preteklosti iz različnih razlogov nevredni opisa v slovarju. Slovar uporabnika obvešča o normativni vprašljivosti oz. nesprejemljivosti, pri čemer izhaja iz slovarja *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* in slogovnega kvalificiranja podstandardnih enot. Slovar je akademski, saj vključuje spoznanja poljskega jezikoslovja, ob tem so informacije podane tako, da je slovar lahko namenjen širši javnosti. Slovar je zasnovan za elektronsko obliko, ki omogoča drugačen prikaz informacij kot knjižna oblika (Žmigrodzki 2020: 6).

V slovarju so za označevanje pojavljanja leksikalnih enot v značilnih komunikacijskih položajih uporabljeni kvalifikatorji. V slovarju so uporabljene naslednje vrste kvalifikatorjev: časovni, pogostnostni, slogovni, območni, družbeni, terminološki, ekspresivni in normativni kvalifikatorji. Z normativnimi kvalifikatorji je uporabnik obveščen o neskladju jezikovnih pojavov z jezikovno normo (Žmigrodzki 2020: 33–34).

Za označevanje **časovne zaznamovanosti**¹⁰⁰ sta v slovarju uporabljena kvalifikatorja:

¹⁰⁰ Žmigrodzki 2020: 34.

- (1) *daw.* (*dawnelstarinsko*), ki označuje leksikalne enote, ki v rabi niso prisotne, a jih je mogoče uporabiti v besedilih za doseganje slogovnega učinka in opisovanje pojavov iz preteklosti,
- (2) *przest.* (*przestarzatel/zastarelo*), ki označuje leksikalne enote, ki so razumljive večini uporabnikov, a jih uporabljajo le redki, navadno starejši uporabniki.

Pogostnostni vidik¹⁰¹ je v slovarju prikazan s kvalifikatorjema:

- (1) *rzadziej* (*redkeje*), ki označuje leksikalne enote, ki so manj pogoste in se v rabi (določanje na podlagi korpusa) pojavljajo vsaj petkrat redkeje kot dvojnica,¹⁰²
- (2) *częściej* (*pogosteje*), ki označuje pogosteje rabljene dvojnice.

Za označevanje **slogovne zaznamovanosti**¹⁰³ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *pot.* (*potocznel/pogovorno*), ki označuje leksikalne enote, ki se uporabljajo v neuradnih položajih, v uradnih položajih pa jih ni mogoče uporabiti,
- (2) *książk.* (*książkowe/knjižno*), ki označuje leksikalne enote, ki se uporabljajo le v uradnih položajih, večinoma le v pisnih besedilih, z namenom poudarjanja višjega sloga,
- (3) *urzęd.* (*urzędowl/uradovalno*), ki označuje leksikalne enote, ki se uporabljajo zlasti v uradovnih položajih.

Prostorska umeščenosti leksike¹⁰⁴ je v slovarju prikazana s kvalifikatorji, ki označujejo leksikalne enote, ki so značilne za točno določeno geografsko območje (t. i. regionalizmi), ki ni vezano le na mesto, ki ga kvalifikator označuje, ampak širše regionalno (jezikovno), npr.

¹⁰¹ Žmigrodzki 2020: 34.

¹⁰² V slovarju je razmerje med dvojnicami vezano na pisne, izgovorne in oblikoslovne značilnosti (*jazz* : *dżez*, *pośpieszny* : *pospieszny*, *arkany* : *arkana*) (Žmigrodzki 2020: 21).

¹⁰³ Žmigrodzki 2020: 34–35.

¹⁰⁴ Žmigrodzki 2020: 35.

warsz. (*warszawskielvaršavsko*), *krak.* (*krakowskielkrakovsko*), *pozn.* (*poznanskielpoznansko*), *śl.* (*ślaskielšlezjsko*).

Leksika, tipična za posamezne **interesne skupine**,¹⁰⁵ je v slovarju prikazana s kvalifikatorji *młodz.* (*młodzieżowelmladinsko*), *przestęp.* (*przestępczelodklonsko*), *środ.* (*środowiskowelokoljsko*). Ti kvalifikatorji označujejo leksikalne enote, ki so značilne za točno določeno družbeno skupino.

Terminološki kvalifikatorji¹⁰⁶ so v slovarju vezani na označevanje leksikalnih enot s področij različnih strok ali širše na področja več strok (interdisciplinarni vidik). Te leksikalne enote uporabljajo predvsem strokovnjaki. Terminološki kvalifikatorji bodisi označujejo točno določeno stroko, npr. *agr.* (*agronomialagronomija*), *górn.* (*górnictwo/gornišvo*), ali širše področje, npr. *kultur.* (*wiedza o kulturze, kulturoznawstwo / veda o kulturi, kulturologija*), *techn.* (*technologia, technika / tehnologija, tehnika*). Terminološkemu kvalifikatorju dodan kvalifikator *pot.* (*potocznelpogovorno*) označuje leksikalne enote, razširjene med strokovnjaki, ki pa nimajo terminološkega pomena (žargonski izrazi).

Za označevanje **ekspresivnosti**¹⁰⁷ so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji:

- (1) *pejorat.* (*pejoratywnel slabšalno*), ki označuje leksikalne enote, s katerimi je izraženo negativno vrednotenje predmeta ali pojava, na katerega se navezuje izraz,
- (2) *pogard.* (*pogardliwe/poniževalno*), ki označuje leksikalne enote, s katerimi je izraženo poniževalno vrednotenje oseba, na katero se navezuje izraz,
- (3) *wulg.* (*wulgarnel vulgarno*), ki označuje vulgarne leksikalne enote,
- (4) *žart.* (*żartobliwe/šaljivo*), ki označuje šaljive leksikalne enote.

¹⁰⁵ Žmigrodzki 2020: 35.

¹⁰⁶ Žmigrodzki 2020: 36.

¹⁰⁷ Žmigrodzki 2020: 39–40.

Slovar predvideva rabo kvalifikatorjev tudi na ravni prikazovanja **oblikoslovnih podatkov**,¹⁰⁸ in sicer:

- (1) *przestarz.* (*przestarzał/zastareło*), ki označuje obliko, ki ima vsaj petkrat manjšo frekvenco kot neoznačena oblika,
- (2) *książk.* (*książkowe/knjżno*), ki označuje leksikalne enote, ki se uporabljajo le v uradnih položajih, večinoma le v pisnih besedil, z namenom poudarjanja višjega sloga,
- (3) *kwestion.* (*kwestionowane/vprašljivo*), ki označuje oblike, ki so v normativnih priročnikih (predvsem v priročniku *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN) označene kot napačne,
- (4) *pot.* (*potoczne/pogovorno*), ki označuje leksikalne enote, ki se uporabljajo v neuradnih položajih, v uradnih položajih pa jih ni mogoče uporabiti.

Normativna informacija o jezikovnih pojavih, ki so sporni glede pravilnosti, je v slovarju podana na dva načina, in sicer (1) v obliki komentarjev v ločenem zavihku *Informacja normatywna* (Normativna informacija) in (2) neposredno na ustreznih mestih v geslu.

V zavihku so uporabljeni kvalifikatorji oz. kvazikvalifikatorji (polj. *quasi-kwalifikator*): *nie, błędne w zn., błędnie używane w zn., niepoprawnie, niepoprawne w połączeniu*. Vrednotenje s kvalifikatorji npr. *lepiej, częściej, nadużywane* (boljše, pogosteje, prepogosto rabljeno) ni prisotno, saj kvalifikatorji po mnenju avtorjev uporabnika ne zavezujejo, ker gre za subjektivna napotila (Žmigrodzki 2020: 67).

V slovarskih sestavkih se pojavljata dve vrsti označevanja, in sicer s kvalifikatorjem *kwestion.* (*vprašljivo*) in označevanje z grafično oznako *!?*. Opombe o nepravilnosti, ki uporabnika opozarjajo na normativno vprašljivost, so lahko vezane na različne jezikovne ravnine (kot napačni so označeni bodisi pomeni bodisi pregibne oblike bodisi skladenjske strukture) (Žmigrodzki 2020: 68).

¹⁰⁸ Žmigrodzki 2020: 54–55.

Normativni vidik¹⁰⁹ je v slovarju prikazan s kvalifikatorji oz. kvazi-kvalifikatorji (polj. *quasi-kwalifikator*):

- (1) *nie/ne*,
- (2) *błędne w zn. / napačno v pomenu*,
- (3) *błędnie używane w zn. / napačno rabljeno v pomenu*,
- (4) *niepoppawnie/nepopravilno*,
- (5) *niepoppawne w połączeniu / nepravilno v zvezi*.
- (6) *kwestion./vprašljivo*

Kvalifikator *kwestion./vprašljivo* se pojavlja:¹¹⁰

- (1) pred razlago pomena, ki velja za napačnega,
- (2) pri variantah enobesednih jezikovnih enot ali frazeoloških enot,
- (3) pri sklonskih oblikah, ki veljajo za napačne.

Ob besednih kvalifikatorjih je za prikazovanje normativne informacije v slovarju uporabljeno tudi grafično znamenje, in sicer zaporedje klicaja in vprašaja (!?), ki opozarja na normativno vprašljivost jezikovnega pojava.

Poljski slovar odraža visoko stopnjo opisovalnosti. Relacije do knjižnega jezika, za katere so leksikografi presodili, da so lahko rezultat preveč subjektivnega videnja norme, so opisane in označene na različne načine. Namen slovarja je opisati dejansko rabo poljskega jezika, zato prikazuje tudi jezikovne pojave, ki so v drugih normativnih priročnikih označeni kot nepravilni. Avtorji v slovar ne vključujejo jezikovnih pojavov, pri katerih gre za očitne jezikovne napake ali odstopanja, ampak prikazujejo tiste, ki so v rabi že dolgo časa prisotni, a v slovarju *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, ki velja za priročnik kodificirane jezikovne norme v poljskem jeziku, niso bili sprejeti kot pravilni. Avtorji slovarja *Wielki słownik języka polskiego PAN* ne vrednotijo sprejemljivosti posameznih jezikovnih sredstev, ampak jih le predstavljajo v razmerju do odločitev v slovarju *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*

¹⁰⁹ Żmigrodzki 2020: 67.

¹¹⁰ Żmigrodzki 2020: 68

PWN, občasno tudi v razmerju do pravopisnega priročnika *Wielki słownik ortograficzny PWN* (2016) in resolucij Sveta za poljski jezik pri predsedstvu Poljske akademije znanosti (Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN) (Žmigrodzki 2020: 67).

Uporabniku naklonjen, zelo svež pristop se izkazuje tudi zaradi pojasnil o rabi, ki jih prinaša v razdelku *Noty o użyciu* (Obvestila o rabi). Razdelek prinaša raznovrstne dodatne informacije o leksikalni enoti, ki ne spadajo med informacije, ki jih slovar prinaša v drugih razdelkih. To so npr. pragmatične informacije, ki niso vključene v razlago ali podane s kvalifikatorji, informacije o uporabi posamostaljenih pridevnikov, dodatne informacije o pomenu leksikalnih enot, informacije o variantnem zapisu velike začetnice pri določenih leksikalnih enotah in o drugi mogoči variantni rabi, informacije o pogosti rabi leksikalne enote kot sestavine lastnih imen (Žmigrodzki 2020: 68–69).

3.1.3 Razprava

Namen analize slovaropisne prakse v slovenskem in širšem slovanskem prostoru je bil ugotoviti, ali je v analiziranih splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih še prisotna eksplicitna normativna informacija in kako je prikazana. V ospredju analize je bila predstavitev eksplicitne normativne informacije v slovenskem prostoru (SSKJ, SSKJ², eSSKJ), primerjalno pa je bila predstavljena eksplicitna normativna informacija v slovarjih nekaterih drugih slovanskih jezikov. V analizo slovenske slovaropisne prakse so bili vključeni tudi slovenski pravopisni slovarji, saj so ti (z izjemo SP 2001) v času odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja razširjali svoj namen z vključitvijo pomenskih informacij, poleg tega je bilo tako mogoče primerjalno analizirati eksplicitno normativno informacijo v dveh različnih tipih jezikovnih priročnikov, ki se sicer razlikujeta glede na namen, a oba v središče obravnave postavljata knjižni jezik.

Analiza eksplicitne normativne informacije v slovenskih pravopisih (1899–2001) je pokazala, da je bila eksplicitna normativna informacija v preteklosti prisotna, večinoma posredovana z grafičnimi znamenji in negativnim vrednotenjem jezikovnih pojavov, ki so bili v času nastajanja

priročnika za rabo v knjižnem jeziku nesprejemljivi (*prepovedano, narobe ...*). Eksplicitna normativna informacija je večinoma vezana na leksikalno ravnino, a se pojavlja tudi na drugih jezikovnih ravneh.

Analiza eksplicitne normativne informacije v širšem slovanskem okolju (analizirani so bili slovaški, hrvaški, češki in poljski slovar) je pokazala, da je v sodobnih splošnih razlagalnih slovarjih eksplicitna normativna informacija večinoma še vedno prisotna, ob tem sta prikaz in vsebina normativne informacije po slovarjih različna. Izkazalo se je, da je odločitev za vključevanje eksplicitnih normativnih informacij v splošnem razlagalnem slovarju odvisna od konceptualnih izhodišč. Najpogosteje je eksplicitna normativna informacija prisotna na leksikalni ravni (npr. označevanje leksikalnih enot na ravni iztočnice, razmerje med dvojnicami), prisotna pa je tudi na drugih jezikovnih ravninah. Tudi načini posredovanja eksplicitne normativne informacije so različni, večinoma je ta informacija vpeljana z uporabo normativnih kvalifikatorjev ali posebnih razdelkov, v katerih so jezikovni pojavi dodatno osvetljeni, pojasnjeni. Analiza je pokazala, da se slovarji osredotočajo na pojavljanje jezikovnih pojavov glede na značilne komunikajske položaje.

Zanimivo je, da vsi analizirani slovanski slovarji, razen enega od hrvaških, ki v naslovu izpostavlja knjižni jezik,¹¹¹ v naslovu slovarskega dela ne izpostavljajo v njem obravnavane zvrsti jezika, ampak bodisi poudarjajo sodobnost, sočasnost – *Slovník **súčasného** slovenského jazyka* (Slovar **sodobnega** slovaškega jezika), *Akademický slovník **současně** češtiny* (Akademijski slovar **sodobne** češčine) – bodisi izpostavljajo obravnavani jezik – *Wielki słownik języka **polskiego*** (Veliki slovar **poljskega** jezika), *Veliki rječnik **hrvatskoga** jezika* (Veliki slovar **hrvaškega** jezika). Ob tem se slovarji ne odrekujejo normativni funkciji, ki pa je bolj prikrita in povezana s predstavitvijo funkcijskozvrstne, socialnozvrstne in slogovne pestrosti, pri čemer je vsako tovrstno kvalificiranje jezikovnih pojavov mogoče razumeti tudi kot eksplicitno normativno

¹¹¹ *Veliki rječnik hrvatskoga **standardnog** jezika* (Veliki slovar hrvaškega **standardnega/knjižnega** jezika).

informacijo, saj kaže na pričakovanost in ustreznost jezikovnih sredstev glede na sporazumevalni položaj.

Slovaški slovaropisci si tako prizadevajo za prikaz bogastva sodobnega slovaškega jezika z natančno pomensko razlago, ustreznimi slovničnimi podatki ter prikazom funkcijske in slogovne vrednosti, ob tem pa si prizadevajo, da bi slovar izpolnjeval tudi normativno funkcijo.

Češki slovaropisci želijo v nastajajočem slovarju predstaviti besedje sodobne češčine, ki je razširjeno in uporabljeno tako v javni uradni in poluradni komunikaciji kot tudi v običajni komunikaciji, tj. nejavni in neuradni. Ob tem je izrazna podoba usklajena s pravopisnimi pravili, izgovorni in oblikoslovni podatki pa ustrezajo sodobni knjižni normi, npr. prikazani so le tisti oblikoslovni podatki, ki so skladni s knjižno jezikovno normo, pri morebitnih še ne kodificiranih in v rabi izkazanih oblikoslovnih oblikah se avtorji slovarja posvetujejo z Oddelkom za jezikovno kulturo in Oddelkom za gramatiko.

Poljski slovaropisci so se s konceptom dokumentacijskega slovarja odločili, da v slovar vključijo vse dovolj pogoste jezikovne pojave, četudi so ti v obstoječih kodifikacijskih delih sprejeti kot nepravilni ali so bili v preteklosti iz različnih razlogov nevredni opisa v njih. Avtorji v slovar sicer ne vključujejo jezikovnih pojavov, pri katerih gre za očitne jezikovne napake ali odstopanja, ampak prikazujejo le tiste, ki so v rabi že dolgo časa prisotni, a v slovarju *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, ki velja za priročnik kodificirane jezikovne norme v poljskem jeziku, niso bili sprejeti. Avtorji slovarja ne vrednotijo sprejemljivosti posameznih jezikovnih sredstev, ampak jih le predstavljajo v razmerju do odločitev, sprejetih v starejših kodifikacijskih priročnikih. Uporabnika slovarja torej opozorijo, da je jezikovni pojav normativno neustrezen oz. vsaj vprašljiv, a jezikovnega pojava ne vrednotijo in uporabnika ne usmerjajo.

Hrvaški slovaropisci slovarja *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* v slovarju prikazujejo standardni govorniki, publicistični in knjižni hrvaški jezik. Pri vključevanju jezikovnih pojavov v slovar sledijo sporazumevalni veljavnosti, kar pomeni jezikovne pojave, ki jih uporablja in sprejema materni govorec hrvaščine. Ob tem je slovar zavezan tudi

vidiku pravilnosti, čeprav je glavni namen predstavitev informacij, ki pa uporabnika ne zavezujejo.

V slovenskih splošnih razlagalnih slovarjih je eksplicitna normativna informacija prisotna, in sicer v prvi in drugi izdaji SSKJ z normativni kvalifikatorji (v obeh izdajah je uporabljen normativni kvalifikator *nepravilno*, v prvi izdaji še normativni kvalifikator *neustaljeno*). V konceptu nove, tretje izdaje SSKJ (eSSKJ) je eksplicitna normativna informacija prav tako predvidena. Vezana je na dvojnice (pisne, izgovorne, pisno-izgovorne in oblikoslovne), prikazana je tudi v posebnem razdelku »Normativni zavihek« z opozorili, ki zajemajo vse jezikovne ravnine (fonetično-fonološko, oblikoslovno, besedotvorno, skladijsko, leksikalno in delno tudi besedilno ravnino). Ob tem je v vseh razlagalnih slovarjih prisotno tudi implicitno normiranje glede na funkcijsko-, socialnozvrstno in slogovno pestrost. V slovenskih razlagalnih slovarjih je uporabnik obveščten o jezikovnih pojavih glede na knjižnojezikovno normo, saj so jezikovna sredstva vrednotena v odnosu do to zvrsti jezika.

IV

ANALIZA NORMATIVIZMOV

V PRVI IN DRUGI IZDAJI *SLOVARJA* *SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

4.1 O normativizmih

Normativnost, ki jo spremljamo kot bistveno lastnost slovarjev knjižnega jezika v 20. stoletju, se izkazuje kot »evolucijski pojav«. Upoštevaajoč dejstvo, da so slovenski slovarji knjižnega jezika tisti priročniki, s katerimi knjižni jezik posodabljam¹¹² (Zgusta 1989: 70–79, 2006: 186), se ob vsakem novem priročniku posodablja tudi celoten slovaropisni aparat. Na novo je opredeljena normativnost, ki sledi aktualnim družbenim pričakovanjem, od koncepta pa je odvisen tudi slovarski prikaz jezikovnih pojavov, označenih z eksplicitno normativno oznako.¹¹³

Raziskava normativnosti v razlagalnem slovarju obsega tudi pregled aktualnih slovaropisnih praks in normativizmov, ki obvezujejo uporabnike sodobnega knjižnega jezika.

V poglavju so predstavljeni normativizmi, to so jezikovni pojavi, ki so v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) označeni z eksplicitnima normativnima kvalifikatorjema:

- *nepravilno*, ki označuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki nasprotuje

¹¹² Pravopisni slovarji so vse od leta 1950 rasli iz svojih predhodnikov. V kolofonu SP 1950, ki ima sicer precej večji obseg od svojega predhodnika, je zapisano: *Novo izdajo sta priredila Institut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik Ramovš Slovenski pravopis 1935* (str. 4). Podobno velja za SSKJ², ki je nastal kot prilagoditev prve izdaje SSKJ.

¹¹³ Opisovalci slovaropisnih praks iz večine jezikovnih okolij poročajo o prepričanju, da je raba prepovedovalnih oznak (še zlasti grafično izpostavljenih s simboli) jezikoslovna slabost, saj delujejo ukazovalno in podcenjujoče do zmožnosti uporabnika slovarja (Monson 1973: 208–209, Béjoint 2000, Vidovič Muha 2003: 118–119). Zelo malo pa je raziskav, kakšna so pričakovanja jezikovnih uporabnikov: kako pojmujejo normativizme, ali jih v slovarjih pričakujejo v obliki opozoril, kvalifikatorjev ali v kakšni drugi obliki.

sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (Uvod v SSKJ, § 156), in

- *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157).

Eksplicitna normativna opozorila kažejo na normativno usmeritev slovarja; z njimi, kot ugotavlja Ripfel, slovaropisci prikazujejo normativne zahteve (Ripfel 1978: 199), hkrati pa so najbolj očitno sredstvo, ki kažejo na normativno usmeritev slovarja. V normativnem slovarju je z normativnimi in stilnimi kvalifikatorji določeno, kako je treba jezikovna sredstva uporabljati v knjižnem jeziku (Frančič, Hudeček, Mihaljević 2005: 31–32).¹¹⁴ Po Glatignyju (1989: 700) kvalifikatorja *nepravilno* in *neustaljeno* uvrščamo v skupino normativnih napotil, ki jezikovni pojav vrednotijo negativno in označujejo odstopanje od pravila, slogovno neustreznost ipd.¹¹⁵

4.2 Analiza normativizmov

Analiza normativizmov je nastala kot rezultat obravnave jezikovnih pojavov, ki so bili v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *nepravilno* ali *neustaljeno*. Namen obravnave je bil namreč ugotoviti, kako se je spreminjalo vrednotenje oz. dojetje jezikovnih pojavov, s tem pa tudi knjižno-jezikovne norme, in kako je to dojetje prikazano v slovarskih priročnikih. Rezultat analitične metode je sistematično urejen nabor vseh jezikovnih pojavov, na katere je slovaropisna skupina opozorila in jih

¹¹⁴ Hrvški jezikoslovci ob tem navajajo, da v normativnem slovarju raba ni merilo, ki bi zavezovalo slovaropisce pri normativnih odločitvah v slovarju.

¹¹⁵ Glatigny navaja, da so oznake dveh vrst: (1) jezikovni pojav je glede na knjižnojezikovno zvrst označen z oznakami, ki kažejo na negativno vrednotenje, npr. napaka (fr. *faute*), slabo (fr. *mauvais*), prepovedan (fr. *interdit*), nepravilen (fr. *incorrect*), barbarizem (fr. *barbarisme*), nesmiseln (fr. *aberrant*), neustrezen (fr. *ne convient pas*), se ne reče (fr. *ne se dit pas*), ne reči (fr. *ne pas dire*), (2) jezikovni pojav je glede na knjižnojezikovno zvrst označen z oznakami, ki kažejo na pozitivno vrednotenje, npr. zelo dobro (fr. *est très bon*), izvrstno (fr. *excellent*), je mogoče (fr. *est possible*), prav tako dobro (fr. *on dit également bien*), ne samo pravilno, ampak tudi zaželeno (fr. *non seulement licite mais souhaitable*) (Glatigny 1989: 700–701).

tudi označila z eksplicitnim normativnim kvalifikatorjem. Zbirka, ki je nastala ob analizi normativizmov, lahko predstavlja tudi izhodišče za normativno vrednotenje v prihodnosti, saj je z njenim upoštevanjem mogoče slediti vsem načelom normiranja (raba, gospodarnost, sistem, izročilo). Posameznih normativizmov nisem vrednotila, saj je za utemeljeno in veljavno normativno vrednotenje potreben konsenz večje skupine strokovnjakov.

Normativizmi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* so raznovrstni, mogoče jih je razvrstiti na več načinov. Odločila sem se za **kategorizacijo** glede na jezikovno ravnino, saj so v slovarju prikazana vse jezikovne ravnine, pri čemer so ravnine fonetično-fonološka, oblikoslovna, besedotvorna, skladijska, leksikalna in besedilna ravnina. Nekatere jezikovne pojave je sicer mogoče uvrstiti na več ravnin ali pa gre za mejne primere, ne glede na to je normativizem obravnavan le enkrat in na eni od ravnin.

Analiza normativizmov je vključevala:

- (1) **Seznanitev s problematiko**, zaradi katere je bil jezikovni pojav označen z normativnim kvalifikatorjem, **in opis jezikovnega problema**.

Primeri opisov jezikovnih problemov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*

(1) Oblikoslovna ravnina: *z večimi ljudmi*

Več je prislov ali nedoločni količinski števnik. Prislovov ne sklanjamo, nedoločne količinske števnik sklanjamo z ničto končnico, v zvezi z *večimi ljudmi* je prislovu *več* dodana končnica *-imi*, kar je glede na jezikovni sistem napaka, pravilen zapis bi bil *z več ljudmi*.

(2) Besedotvorna ravnina: *stavkujoč*

Deležje na *-č* je tvorjeno iz sedanjiške podstave glagola. Sedanjiška oblika glagola *stavkati* je *stavkam*, tvorjeno deležje pa *stavkajoč*, oblika *stavkujoč* je glede na jezikovni sistem nepravilna.

(3) Leksikalna ravnina: *neupravičene ure*

V zvezi *neupravičene ure* prihaja do napake zaradi pomenske zamenjave z blizuzvočnico in nepravilne rabe pridevnika *neupravičen*, saj ne gre za ure, ki jih ne bi mogli upravičiti oz. ne bi bile utemeljene, ampak gre za ure, ki so neopravičene, torej ure, ki jih ni mogoče opravičiti.

(4) Skladenjska ravnina: *brez da*

Brez je, upoštevajoč besednovrstno opredelitev, predlog, s katerim izražamo podredno skladijsko razmerje in stoji pred samostalniško besedo ali besedno zvezo, nikoli med dvema stavkoma. V besedni zvezi *brez da bi potrkal* stoji predlog *brez* pred veznikom, kar je torej glede na knjižnojezikovni slovnični sistem napaka, ki bi lahko nastala pod vplivom nemškega skladijskega vzorca *ohne dass + glagol na koncu*, ki se pojavlja v podredno zloženi povedi in opisuje odsotnost pričakovanega dejanja.

Primeri opisov jezikovnih problemov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno*

(1) Oblikoslovna ravnina: *nagibati (se) k*

Raba glagola *nagibati* v pomenu *imeti možnost hitrejšega, pogostejšega obolenja* brez morfema *se*, pričakovana raba je z morfemom *se*.

(2) Besedotvorna ravnina: *nadebuden, nadebudnež, nadebudnica*

Besede *nadebuden, nadobudnež, nadebudnica* so besedotvorno nastale iz zloženke (*nada + buditi*) z medponskim obrazilom *e*, ki sicer nastane za samoglasniki *e, č, ž, š, j*, za drugimi soglasniki pa je pričakovano medponsko obrazilo *o*.

(3) Leksikalna ravnina: *koristiti, koristnik*

Glagol *koristiti* in samostalnik *koristnik* sta v pomenu *uporabljati, uporabnik* prevzeta iz srbohrvaščine.

(4) Skladenjska ravnina: *čestitati na*

Zveza s predlogom *na* ob glagolu *čestitati* je prevzeta iz srbohrvaščine, v slovenščini je pričakovana raba s predlogom *za*.

(2) **Pregled obravnave normativizmov v aktualnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika**, in sicer v drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, primerjalno pa še v *Slovenskem pravopisu* 2001. V primerjavo sem vključila tudi pravopisni slovar, ker je nastajal na osnovi gradiva, ki je bilo zbrano za pripravo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ob tem sem pregledala tudi listkovno gradivo, ki je zbrano v t. i. listkovni kartoteki in je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša nastajalo od leta 1945 kot osnovni slovarski vir *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Pregledala sem listkovno gradivo za redakcijo tistih gesel, v katerih so obravnavani normativizmi, namen pregleda pa je bil ugotoviti, ali je iz listkovnega gradiva mogoče razbrati, iz katerih razlogov je bil posamezni jezikovni pojav označen z normativnima kvalifikatorjema *neppravilno* in *neustaljeno*.

Primeri pregleda obravnave normativizmov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*, v aktualnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika

(1) Oblikoslovna ravnina: z večimi ljudmi

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
več	SSKJ	neprav.	o tem sem govoril z večimi ljudmi	z več
	SP 2001	•	Z večimi delavci bi bilo lažje	z več
	SSKJ ²	neprav.	o tem sem govoril z večimi ljudmi	z več

V SSKJ (prva in druga izdaja) in SP 2001 je napaka obravnavana v iztočnici več, v prvi in drugi izdaji SSKJ je v frazeološkem gnezdu zapisan *zgled o tem sem govoril z večimi ljudmi*, v SP 2001 *zgled Z večimi delavci bi bilo lažje*. V prvi in drugi izdaji SSKJ je rabi pripisan normativni kvalifikator nepravilno, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (Uvod v SSKJ: § 156), ob tem je zapisana pravilna oblika (z več). SP 2001 napako označi s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)«.

V listkovnem gradivu SSKJ za redakcijo gesla *več*, v kateri je kot nepravilen označen *zgled o tem sem govoril z večimi ljudmi*, se avtorji sklicujejo na več avtorjev (Dolgana, Toporišiča, Gradišnika, Modra, Vurnika, Rupla) in virov (*Slovenski pravopis* 1962), poleg tega so v listkovnem gradivu še druge opombe, ki se navezujejo na sklonljivost prislova:

- Sklonljivost prislova *več* (po Toporišiču v teh primerih več nedoločni števniki) je bila za te primere prikazana in (ustrezno) kvalificirana (pog.) tudi v prvotni redakciji prof. Bajca, v predelani redakciji (redaktor J. Keber).
- Res pa je v SP 62 pri več opomba: napačno pa je več sklanjati: od več (°večih) strani [...]
- V SSKJ pri *dosti* (ki je vzporeden z *več*) (pogovorna možnost sklonljivosti ni prikazana. (prim. tudi *največ, par*).
- Možnost sklanjanja (seveda le v omenjenem pomenu) se je verjetno razširila zaradi analogije s količinskimi izrazi, ki imajo poleg prislovne še pravo – tudi iz osnovnih oblik jasno vidno pridevniško zaimensko uvrstitev.
- Tudi pri prislovu *več* gre v teh pomenih za spremembo oblikoslovne kategorije – prim. Top. – ta jih npr. uvršča med nedoločne števnike (Forg vsekakor med pridevniške besede) – ob čemer sklonljivost ni več tako nemogoča).

- Glede na to, da SSKJ pri *dosti*, *največ*, *par* nima prikazane sklonljivosti oz. ne spremembe besedne vrste, bi bilo morda primerno, če bi pri več možnost sklonljivosti naredili kar pri geslo *več* prisl., s kvalifikatorskim pojasnilom, npr. v *pridevniški rabi* (tako red. prof. Bajca) in ustreznim kvalifikatorjem.

V eni od redakcij je bilo neodločeno, kateri kvalifikator pripisati tipu *govoriti z večimi ljudmi*, v *večih primerih*, ob tem je pripisano opozorilo, da je v redakciji treba prikazati sklonljivost in to ustrezno kvalificirati. Iz opombe je razvidno omahovanje med tremi kvalifikatorji, in sicer med kvalifikatorji *pogovorno*, *nepravilno* in *neustaljeno*.

Iz gradiva je razvidno, da so avtorji okvalificiranju nepravilne rabe sklonljivosti prislova *več* posvetili veliko pozornosti. Sklonljivost prislova je bila v eni od predvidenih redakcij prikazana kot pogovorna, v eni od njih je bilo neodločeno, kateri kvalifikator pripisati tipu *govoriti z večimi ljudmi*, v *večih primerih*. Pripisano je tudi opozorilo, da je treba prikazati sklonljivost in to ustrezno kvalificirati, iz opombe je razvidno omahovanje med tremi kvalifikatorji, in sicer *pogovorno*, *nepravilno* in *neustaljeno*. Iz listkovnega gradiva je razvidno še, da so na eni od sej sprejeli, da se zveze s sklonljivim prislovom prikažejo v frazeološkem gnezdu kot nepravilne.

(2) Besedotvorna ravnina: stavkujoč

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
stavkujoč	SSKJ	neprav.	stavkujoči delavci; sam.: zahteve stavkujočih	stavkajoč
	SP 2001	•		stavkajoč
	SSKJ ²	sinonimna razlaga	stavkujoči delavci; sam.: zahteve stavkujočih	stavkajoč

V SSKJ (prva in druga izdaja) in SP 2001 je napaka obravnavana v geslu *stavkujoč*, pripisan je zgled *stavkujoči delavci* in predstavljena samostalniška raba z zgledom *zahteve stavkujočih*. SSKJ iztočnico označi s kvalifikatorjem *nepravilno*, ob tem je zapisana pravilna oblika (*stavkajoč*). Druga izdaji SSKJ iztočnice ne okvalificira kot napake, za iztočnico je pripisana oblika *stavkajoč*. SP 2001 iztočnico *stavkujoč* označi s krožcem, ki »zaznamuje nepravilno (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23), za iztočnico je zapisana oblika *stavkajoč*.

V listkovnem gradivu SSKJ za redakcijo gesla *stavkujoč*, v kateri je kot nepravilna označena iztočnica, je na več mestih opozorjeno na razmerje med *stavkujoč* in *stavkajoč*, avtorji se sklicujejo še na Bunca, ki navaja tvorjenje *stavkajoč* iz glagola *stavkajo*.

(3) Leksikalna ravnina: *neupravičene ure*

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
neupravičen	SSKJ	neprav.	zaradi neupravičenih ur je bil dijak kaznovan	neupravičenih ur
	SP 2001	•	neupravičena ura	neupravičena ura
	SSKJ ²	neprav.	zaradi neupravičenih ur je bil dijak kaznovan	neupravičenih ur

V SSKJ (prva in druga izdaja) je nepravilna raba obravnavana v geslu *neupravičen*, zapisan je zgled zaradi *neupravičenih ur je bil dijak kaznovan*, v SSKJ (prva in druga izdaja) je zgledu pripisan normativni kvalifikator *nepravilno*. SP 2001 v geslu *neupravičen* zgled *neupravičena ura* označi s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23).

V listkovnem gradivu SSKJ za redakcijo gesla *neupravičen*, v kateri je kot nepravilen označen zgled *zaradi neupravičenih ur je bil dijak kaznovan*, je na več listkih opozorjeno na razmerje *neopravičen* : *neupravičen*, pri čemer je *neopravičen* 'brez upravičenosti, brez pravice', *neopravičen* pa 'brez razloga'. Ob tem se avtorji sklicujejo na Urbančiča, ki opozarja na pomensko zamenjavo *neupravičen* z blizuzvočnico *neopravičen*.

 (4) Skladenjska ravnina: *brez da*

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
brez	SSKJ	neprav.	vstopiš, brez da bi potrkal	ne da bi potrkal
	SP 2001	•	Vstopil je, •brez da bi potrkal	ne da bi potrkal
	SSKJ ²	neprav.	vstopiš, brez da bi potrkal	ne da bi potrkal

V SSKJ (prva in druga izdaja) ter SP 2001 je napaka obravnavana v iztočnici *brez*. V priročnikih je zapisan zgled *vstopiš, brez da bi potrkal*, v SSKJ je zgledu pripisan normativni kvalifikator *nepravilno*, v SP 2001 črna pika, vsi jezikovni priročniki nadomeščajo nepravilno rabo predloga z besedno zvezo *ne da bi*.

V listkovnem gradivu SSKJ za redakcijo gesla *brez* se avtorji sklicujejo na Gradšnika in njegovo opozarjanje na neustrezno rabo zveze *brez da bi*, v kateri predlog stoji pred veznikom.

Primeri pregleda obravnave normativizmov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno*, v aktualnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika

(1) Oblikoslovna ravnina: *nagibati (se) k*

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
nagibati	SSKJ	neustaljeno	otrok nagiba k površnosti	je nekoliko površen
		neustaljeno	nagibati h krvavitvam	nagibati se
	SP	•	nagibati k/h čemu ~ k površnosti	nagibati se, biti površen
	SSKJ ²	stranska razlaga	otrok se nagiba k površnosti	je nekoliko površen
		neoznačeno	nagibati se h krvavitvam	

V SSKJ (prva in druga izdaja) je v iztočnici *nagibati* zgledoma *otrok nagiba k površnosti* in *nagibati h krvavitvam* pripisan normativni kvalifikator *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157), v drugi izdaji SSKJ so zgledi spremenjeni, saj je v zgledih ob glagolu *nagibati* pripisan morfem *se*. Zgled *otrok se nagiba k površnosti* ima stransko razlago, zgled *nagibati se h krvavitvam* je neoznačen. V SP 2001 je besedna zveza *nagibati k/h čemu* označena s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23).

V listkovnem gradivu SSKJ za redakcijo iztočnice *nagibati se* je več opomb s sklicem na več avtorjev, ki obravnavajo besedno zvezo *nagibati k/h čemu*.

Iz listkovnega gradiva je razvidno, da je bil kvalifikator *neustaljeno* zgledom brez morfema *se* pripisan zaradi vpliva SP 1962, v katerem so zgledi označeni s krožcem, kar je skladno z vrednostjo kvalifikatorja *neustaljeno* (jezikovni pojav se kljub prepovedi pogosto pojavlja v rabi).

nagibati
nagibati se; k izstržkom
 brez se smo dodali neu-
 stalj., ker imajo v S^o
 po poročilu k JČ. in
 Jančičevo — ob kor.
 stolpcu, 17. 7. 75

Slika 2: Razlog za okvalificiranje, zapisan v listkovnem gradivu za SSKJ

(2) Besedotvorna ravnina: *nadebuden, nadebudnež, nadebudnica*

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ ustrezna raba
nadebuden	SSKJ	neustaljeno	to je delo mlade- ga, nadebudnega umetnika / naš na- debudni sinko; naša nadebudna mladina	nadobuden
	SP	°	nadebuden umetnik	nadobuden
	SSKJ ²	nadrejeni sinonim	to je delo mlade- ga, nadebudnega umetnika / naš na- debudni sinko; naša nadebudna mladina	nadobuden
nadebu- dnež	SSKJ	neustaljeno	podjetni nadebu- dneži	nadobudnež
	SP			
	SSKJ ²	nadrejeni sinonim	nadebuden umetnik	nadobuden
nadebu- dnica	SSKJ	neustaljeno	za službo se je prijavila dvajsetletna nadebudnica	nadobudnica
	SP			

	SSKJ ²	nadrejeni sinonim	za službo se je prijavila dvajsetletna nadebudnica	nadobudnica
--	-------------------	-------------------	--	-------------

V prvi izdaji SSKJ je besedam *nadebuden*, *nadebudnež*, *nadebudnica* pripisan normativni kvalifikator *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157), SSKJ raba teh besed nadomešča z besedami *nadobuden*, *nadobudnež*, *nadobudnica*. V SP 2001 je pridevnik *nadebuden* označen s krožcem, ki »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1962: 8). V drugi izdaji SSKJ raba besed ni okvalificirana, pripisani so jim nadrejeni sinonimi *nadobuden*, *nadobudnež*, *nadobudnica*.

Iz listkovnega gradiva za SSKJ je mogoče razbrati, da so se avtorji pri paru *nadebuden* : *nadobuden* spraševali o tem, kateri obliki bi dali prednost. Jenčič je zapisala: »iz slovnice vem, da je pravilno *nadobuden* in pod vplivom tako tudi govorim; od slovnico »neokuženih« ljudi pa slišim le *nadebuden*«. Janežič je zapisala: »pišem *nadobuden*, ker sem pač pod dolgoletnim šolskim vplivom, govorim pa *nadebuden*«.

(3) Leksikalna ravnina: *koristiti*, *koristnik*

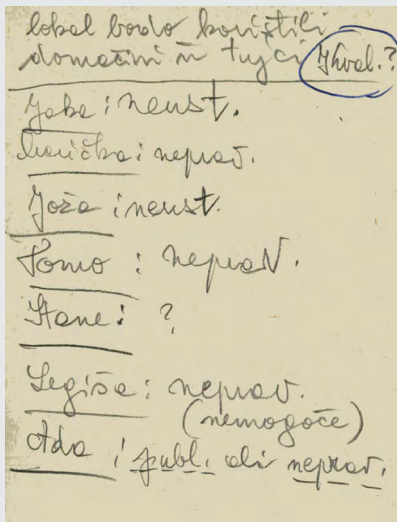
Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ustrezna raba
koristiti	SSKJ	neustaljeno		
(3. pomen)	za prevoz surovin koristijo železnico; prostori se že koristijo; koristiti se z izsledki znanosti; koristiti letni dopust / vozne olajšave lahko koristijo vsi učenci	uporabljajo, izkoriščajo / dobivajo, prejemajo		
	SP	•		
(koristiti kaj)	koristiti letni dopust	biti na letnem dopustu,		
			koristiti olajšave na železnici	dobiti, prejemati;
			Za prevoz koristijo železnico	uporabljajo

	SSKJ ²	nadrejeni sinonim	za prevoz surovin koristijo železnico; prostori se že koristijo; koristiti se z izsledki znanosti; koristiti letni dopust / vozne olajšave lahko koristijo vsi učenci	uporabljajo, izkoriščajo / dobivajo, prejemajo
koristnik	SSKJ	neustaljeno	Koristnike cest so o tem pravočasno obvestili; koristniki družbenega premoženja; je koristnik stanovanja, stavbe / koristnikom bodo izplačali določeno vsoto	uporabnik
		neustaljeno	blago so razdelili med koristnike; potrebe koristnikov se večajo	potrošnik, porabnik
	SP	•		uporabnik; porabnik
	SSKJ ²	nadrejeni sinonim	Koristnike cest so o tem pravočasno obvestili; koristniki družbenega premoženja; je koristnik stanovanja, stavbe / koristnikom bodo izplačali določeno vsoto	uporabnik
		nadrejeni sinonim	blago so razdelili med koristnike; potrebe koristnikov se večajo	potrošnik, porabnik

V prvi izdaji SSKJ je rabi besed *koristiti* v pomenu *uporabljati*, *izkoriščati* in *koristnik* pripisan normativni kvalifikator *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b] esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157), SSKJ rabo tega glagola nadomešča z besedami *uporabljati*, *izkoriščati*, *dobivati*, *prejemati*, *uporabnik*, *potrošnik*. V SP 2001 je raba besed *koristiti* in *koristnik* označena s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23), in jih nadomešča z drugimi. V drugi izdaji SSKJ raba besed *koristiti* in *koristnik* ni okvalificirana, pripisani pa so jima nadrejeni sinonimi.

V listkovnem gradivu za redakcijo gesla *koristiti* je prisotnih več opomb s sklicevanjem na avtorje, ki opozarjajo na neustrezno rabo glagola, opombe so večinoma časovno umeščene v čas po izdaji druge knjige SSKJ, v kateri je iztočnica *koristiti*.

Iz listkovnega gradiva je mogoče razbrati, da avtorji pri kvalificiranju glagola niso bili enotni. Avtorji slovarja so predlagali različne kvalifikatorje.

Slika 3: Odločanje o pripisu kvalifikatorja glagolu »koristiti«, razvidno iz listkovnega gradiva SSKJ

Prav tako je v listkovnem gradivu prisotnih več opomb z opozorili o neustrezni rabi za redakcijo gesla *koristnik*. Opombe so večinoma časovno umeščene v čas po izdaji druge knjige SSKJ, v kateri je iztočnica *koristnik*.

(4) Skladenjska ravnina: *čestitati na*

Iztočnica	Priročnik	Kvalifikator	Zgled	Pravilna/ustrezna raba
čestitati	SSKJ	neustaljeno	čestitati na ozdravljenju	za ozdravljenje
	SP	•	čestitati na čemu čestitati na uspehu	za uspeh, k uspehu
	SSKJ ²	stranska razlaga	čestitati na ozdravljenju	za ozdravljenje

V SSKJ je v iztočnici *čestitati* raba s predlogom na označena z normativnim kvalifikatorjem *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157). V drugi izdaji je raba neoznačena, pripisana je stranska razlaga. V SP 2001 je raba *čestitati + predlog* na označena s črno piko, ki »zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku)« (SP 2001, § 23).

V listkovnem gradivu SSKJ je na listku z zgleodom *Čestital jim je na junaški borbi, ki so jo opravili pred dvema dnevoma* opomba, ali je ta raba nastala zaradi vpliva srbohrvaščine.

- (3) **Opis v preteklosti**, s katerim je predstavljeno, kako so bili normativizmi obravnavani v preteklosti, katerim jezikovnim pojavom je bila v preteklosti v slovarjih knjižnega jezika dodana eksplicitna normativna informacija in kako so bile te informacije posredovane uporabniku slovarskega priročnika. Tako je predstavljeno, kako se je spreminjalo vrednotenje istih jezikovnih pojavov v času, s tem pa tudi knjižnojezikovne norme skozi čas, in kako je to dožemanje prikazano v slovarskih priročnikih. Na Slovenskem so v odsotnosti splošnega razlagalnega slovarja nekateri pravopisni slovarji deloma zapolnjevali leksikografsko vrzel s širjenjem obvestilnosti tudi na področje pomenske informacije, zato so vključeni v primerjalno analizo, čeprav se namen pravopisnega slovarja razlikuje od namena splošnega razlagalnega slovarja. Splošni razlagalni slovar je samostojen jezikovni priročnik, pravopisni priročnik pa je tradicionalno dvodelen, sestavljen iz pravil in slovarskega dela. Osnovni namen pravopisnega slovarja je ponazarjati pravopisna pravila, osnovni namen splošnih razlagalnih slovarjev pa je prikazovanje pomenske razlage in pomenske razvejanosti leksikalnih enot. Opis stanja v preteklosti je še posebej smiseln ob obravnavi normativizmov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno*, ki zaznamuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157). Z opisom stanja iz preteklosti je namreč mogoče ugotoviti, ali se te prepovedi pojavljajo v starejših (pravopisnih) slovarskih priročnikih oz. ali iz

njih morda izhajajo. Za razumevanje normativizmov je pomembna analiza pravopisa iz leta 1962, ki je bil veljaven v času izhajanja SSKJ, ob tem pa tudi pravopisa iz leta 1950, saj je iz opomb v listkovnem gradivu za SSKJ razvidno, da so avtorji slovarja upoštevali tudi ta pravopisni priročnik. Kvalifikator *neustaljeno* s svojo vsebino kaže na to, da pretekla kodifikacija (v obliki prepovedi) ni imela vedno vpliva na jezikovno rabo, saj so se jezikovni pojavi v rabi ustalili kljub prepovedim. Posledično lahko sklepam, da je težko dokazati povezavo med kodifikacijo v jezikovnih priročnikih in spremembami v jezikovni rabi uporabnikov.

Opis v preteklosti obsega tudi obravnavo normativizmov v jezikovnih brusih, tj. jezikovnih priročnikih, v katerih so obravnavani večinoma tisti jezikovni pojavi, ki zaradi različnih razlogov niso primereni za rabo v knjižnem jeziku. Merili za izbor jezikovnih brusov sta bili dve: (1) časovno merilo: izbrani so bili jezikovni brusi, ki so izšli pred izidom prve knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970) in zato imeli morebiten vpliv na normativno vrednotenje, izkazano v slovarju; (2) strukturno merilo: izbrani so bili jezikovni brusi, v katerih so bili jezikovni pojavi obravnavani v obliki slovarčka ali seznama s krajšo obravnavo jezikovnih pojavov, ki v knjižnem jeziku v času nastanka jezikovnih brusov niso bili sprejemljivi. Izbrani so bili: *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* (1927) Ivana Koštičila, *Napake v slovenskem izrazoslovju*¹¹⁶ Rudolfa Andrejke (1931), *Jezikovni svetovalec* (1951) Stanka Bunca, *Kako je prav* (1965) Ileana in Ceneta Kopčavarja.

¹¹⁶ Andrejka je v svojem delu *Napake v slovenskem izrazoslovju* zbral tiste jezikovne izbire, ki so v slovenščini nastale pod vplivom nemščine in jih zato označil kot napake, »ker je predvsem nemška misel ali nemški pojem, ki povzroča napačno slovensko izvedbo ali celo hud germanizem«. Vsem napakam, ki so zbrane in urejene po abecednem redu »po vzoru nemško-slovenskih slovarjev«, je pripisan »pravilen ali vsaj boljši, narodnemu življenju bližji izraz« (Andrejka 1931: 4).

Primeri opisov jezikovnih problemov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*, v preteklosti

(1) Oblikoslovna ravnina: *z večimi ljudmi*

Opozorjanje na nepravilnost sklanjanja prislova *več* se v starejših pravopisnih priročnikih prvič pojavi v SP 1920 in se pojavlja v vseh naslednjih pravopisnih priročnikih v geslu *več*.

SP 1920 in 1935 opozarjata, da se prislov ne sklanja in da je raba v zgledih *od večih gospodov, o večih gospodih* (SP 1920), *od večih gospodov se je slišalo* (SP 1935) nepravilna.

SP 1950 in SP 1962 zapišeta, da je napačno *več* sklanjati. SP 1950 oblike *večih, večim, večih* označi s križcem, ki »pomeni, da [beseda] za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1950: 5). SP 1962 oblike *večih, večim, večmi* označi s krožcem, ki »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1962: 8).

Na nepravilno rabo opozarjajo tudi jezikovni brusilci.

Koštiál zapiše, da se *več* ne sklanja in nepravilno rabo ponazarja z zgledi *na večih krajih, v teku večih let* (Koštiál 1927: 68).

Bunc opozarja, da se *več* kot nedoločni števniki ne sklanja, zapiše več zgledov nepravilne rabe (*od večih strani slišati, od večih ljudi zvedeti, v večih krajih živeti, v večih tovarnah delati, pri večih ljudeh videti, pred večimi leti*) (Bunc 1951: 85).

Kopčavarja zapišeta, da je napačno prislov *več* sklanjati, kar ponazorita z zgledi *od večih strani, večim hišam, po večih krajih, z večimi ljudmi* (Kopčavar in Kopčavar 1965: 161–162).

(2) Besedotvorna ravnina: *stavkujoč*

SP 1950 na nepravilno obliko deležja opozarja v geslu *stavka*, in sicer je obliki *stavkujoč* pripisan križec, ki »pomeni, da [beseda] za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1950: 5). Prav tako tudi SP 1962, le da obliko *stavkujoč* označi s krožcem, ki »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1962: 8).

Bunc v *Jezikovnem svetovalcu* zapiše nepravilno obliko (*stavkujoč*), ob njej pa pravilno (*stavkajoč*) (Bunc 1951: 76). Kopčavarja zapišeta nepravilen zgled *stavkujoči so se zbrali*, pripišeta pravilno obliko (*stavkajoči so se zbrali*) (Kopčavar in Kopčavar 1965: 147).

(3) Leksikalna ravnina: *neupravičene ure*

Starejši pravopisni priročniki predvsem opozarjajo na pomensko razliko med glagoloma *opravičiti* in *upravičiti* ter izpeljank iz njih.

SP 1920 na pomensko razliko opozarja v geslu *upravičiti*, SP 1935 v geslih *opravičiti* in *upravičiti*, SP 1950 v geslih *neupravičen, opravičiti* in *upravičiti*, SP 1962 v geslih *opravičiti, upravičiti*.

Opozorjanje na nepravilno rabo v knjižnem jeziku je prisotno tudi v jezikovnih brusih.

Bunc opozarja na pomensko razmerje med pridevnikoma *upravičen* in *opravičen* (Bunc 1951: 50) v priročniku *Jezikovni svetovalec*.

Kopčavarja v priročniku *Kako je prav* na napako opozarjata z zgledom *biti opravičen do doklad*, v katerem je pravilna raba *upravičen do doklad*, saj ima v tem primeru nekdo pravico do doklad (Kopčavar in Kopčavar 1965: 158).

(4) Skladenjska ravnina: *brez da*

Opozarjanje na nepravilno rabo v knjižnem jeziku je prisotno v starejših slovarskih priročnikih.

SP 1935 besedno zvezo v iztočnici *brez da* zamenjuje s slovensko *ne da bi* ali *čepprav nisem*.

SP 1950 besedno zvezo v iztočnici *brez da* označi s križcem, »kar pomeni, da za knjižno rabo beseda ni dovoljena« (SP 1950: 5), in jo nadomešča z *ne da bi* ali *čepprav nisem* (SP 1950: 106).

SP 1962 besedno zvezo v iztočnici *brez da* označi s krožcem, ki »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (SP 1962: 8), in jo nadomešča z *ne da bi* (SP 1962: 145), poleg tega tudi pojasnjuje, da je »brez /.../ v zvezi s samostalnikom to, kar je v zvezi s povedkom nikalnica ne, zato se ne veže z odvisnikom« (SP 1962: 145), ob tem navaja dve knjižni možnosti ubeseditvi istega pomena z različnimi jezikovnimi sredstvi, in sicer s samostalnikom – *šel je brez ugovora* (SP 1962: 145) – in z glagolom – *šel je, ne da bi ugovarjal* (SP 1962: 145).

Opozarjanje na nepravilno rabo v knjižnem jeziku je prisotno tudi v jezikovnih brusih.

Bunc v priročniku *Jezikovni svetovalec* besedno zvezo *brez da bi* označi kot slabo in jo nadomešča z besedno zvezo *ne da bi* (Bunc 1951: 8).

Kopčavarja v priročniku *Kako je prav* rabo označita kot napačno, nadomeščata jo z besedno zvezo *ne da bi*, ob tem zapišeta tudi pojasnilo, da »predl[og] z rod[ilnikom] pomeni, da tega, kar zaznamuje samostalnik za njim, v tisti zvezi ni: *hiša brez vrta; brez je v zvezi s samostalnikom to, kar je v zvezi s povedkom nikalnica ne, zato se ne veže z odvisnikom: prišel je, ne da bi pisal; zato se tudi ne veže z nikalnico: brez kakršne koli škode, čisto prazen je šel na pot*« (Kopčavar in Kopčavar 1965: 45).

- (4) **Pregled aktualne rabe**, s katerim je bila ugotovljena pogostnost rabe jezikovnega pojava danes. Ugotavljanje pogostnosti je vezano na tri korpusa, in sicer korpusa *Gigafida 2.0*, *SIWac* in *Janes*. Ti trije korpusi se med seboj razlikujejo, saj so v njih zajeta različna besedila. V korpus *Gigafida 2.0* so zajeta besedila v knjižnem jeziku oz. besedila, ki so nastala z namenom pisati v knjižnem jeziku, v korpus *SIWac* so zajeta spletna besedila, v katerih se prepletajo različne prvine jezika (knjižne in pogovorne), v korpus *Janes* pa besedila z družbenih omrežij, v katerih lahko opazujemo predvsem besedila s prvinami pogovornega jezika. Izbira korpusov tako na podlagi številčne zastopanosti jezikovnega pojava v korpusih omogoča ugotavljanje, ali je jezikovni pojav značilen za posamezno zvrst ali ne.

Primeri pregleda aktualne rabe jezikovnih problemov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*

(1) Oblikoslovna ravnina: *z večimi ljudmi*

Iskalna poizvedba v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida 2.0*, *SIWac* in *Janes*) je bila:

[word = „večih|večim|večimi“]

Z besedami: Najdi vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo besedo *večih* ali *večim* ali *večimi*.

Iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida 2.0* vrne 1902 zadetka, v korpusu *SIWac* 7889, v korpusu *Janes* 1384.

(2) Besedotvorna ravnina: *stavkujoč*

Iskalni poizvedbi v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida 2.0*, *SIWac* in *Janes*) sta bili:

(1) [lemma = „stavkujoč“]

(2) [lemma = „stavkajoč“]

Z besedami: Najdi vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo lemo *stavkujoč* oz. *stavkajoč*.

Prva iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida 2.0* vrne 9 zadetkov, v korpusu *SIWac* 7, v korpusu *Janes* 1. Druga iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida 2.0* vrne 3977 zadetkov, v korpusu *SIWac* 1586, v korpusu *Janes* 280.

Leksikalna ravnina: *neupravičene ure*

Iskalni poizvedbi v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida 2.0*, *SIWac* in *Janes*) sta bili:

(1) [lemma= „neupravičen“][lemma = „ura“]

(2) [lemma= „neopravičen“][lemma = „ura“]

Z besedami: (1) Poišči vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo lemo *neupravičen*, ki ji sledi lema *ura*. (2) Poišči vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo lemo *neopravičen*, ki ji sledi lema *ura*.

Prva iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 21 zadetkov, v korpusu *SIWac* 21, v korpusu *Janes* 3.

Druga iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 197 zadetkov, v korpusu *SIWac* 152, v korpusu *Janes* 14.

(3) Skladenjska ravnina: *brez da*

Iskalni poizvedbi v konkordančniku *NoSketch Engine* (korpusi *Gigafida* 2.0, *SIWac* in *Janes*) sta bili:

(1) [lemma = „brez“][lemma = „da“][word = „bi“] in

(2) [lemma = „ne“][lemma = „da“][word = „bi“].

Z besedami: (1) Poišči vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo lemo *brez*, ki ji sledita lema *da* in beseda *bi*. (2) Poišči vse korpusne pojavitve, ki vsebujejo lemo *ne*, ki ji sledita lema *da* in beseda *bi*.

Prva iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 789 zadetkov, v korpusu *SIWac* 5607, v korpusu *Janes* 2112.

Druga iskalna poizvedba v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 67.198 zadetkov, v korpusu *SIWac* 35.956, v korpusu *Janes* 5788.

Korpusna poizvedba je pokazala, da je nepravilna raba predloga *brez* v nesamostalniški besedni zvezi *brez da bi* v splošni rabi prisotna, a je razmerje v prid pravilni rabi (1 : 85 v korpusu *Gigafida* 2.0, 1 : 6 v korpusu *SIWac* ter 1 : 3 v korpusu *Janes*).

Primeri pregleda aktualne rabe jezikovnih problemov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno*

(1) Oblikoslovna ravnina: *nagibati* (*se*) *k*

Iskalna poizvedba v konkordančniku *NoSketch Engine* (korpusi *Gigafida* 2.0, *SIWac* in *Janes*) je bila:

(1) [lemma = „nagibati“][word = „k|h“]

Z besedami: Poišči vse pojavitve leme *nagibati*, za katero stoji predlog *k* ali *b*. Z negativnim filtrom so bile v nadaljevanju izločene vse pojavitve, v katerih se pet polj pred iskalno poizvedbo pojavlja pojavnica *se*.

Iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 717 zadetkov, v korpusu *SIWac* 408, v korpusu *Janes* 73.

(2) Besedotvorna ravnina: *nadebuden, nadebudnež, nadebudnica*

Iskalne poizvedbe v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida* 2.0, *SIWac* in *Janes*) so bile:

(1) [lemma = „nadebuden“]

(2) [lemma = „nadebudnež“]

(3) [lemma = „nadebudnica“]

Z besedami: Poišči vse pojavitve lem *nadebuden, nadebudnež* in *nadebudnica*.

Prva iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 vrne 1169 zadetkov, v korpusu *SIWac* 2289 zadetkov, v korpusu *Janes* 332. (Primerjalno iskanje z obliko *nadobuden* vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 3151 zadetkov, v korpusu *SIWac* 2322 zadetkov, v korpusu *Janes* 295.)

Druga iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 855 zadetkov, v korpusu *SIWac* 1045 zadetkov, v korpusu *Janes* 104. (Primerjalno iskanje z obliko *nadobudnež* vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 1482 zadetkov, v korpusu *SIWac* 1063 zadetkov, v korpusu *Janes* 128.)

Tretja iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 17 zadetkov, v korpusu *SIWac* 22 zadetkov, v korpusu *Janes* 10. (Primerjalno iskanje z obliko *nadobudnica* vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 36 zadetkov, v korpusu *SIWac* 22 zadetkov, v korpusu *Janes* 2.)

(3) Leksikalna ravnina: *koristiti, koristnik*

Iskalni poizvedbi v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida* 2.0, *SIWac* in *Janes*) sta bili:

(1) [lemma = „koristiti“]

(2) [lemma = „koristnik“]

Z besedami: Poišči vse pojavitve lem *koristiti* in *koristnik*.

Prva iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 30.125 zadetkov, v korpusu *SIWac* 31.325 zadetkov, v korpusu *Janes* 6660, pri čemer je pregled naključno izbranih 200 zadetkov pokazal, da je v korpusu *Gigafida* 2.0 glagol *koristiti* v pomenu *uporabljati, izkoriščati* rabljen 51-krat, v korpusu *SIWac* 64-krat, v korpusu *Janes* 12-krat.

Druga iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 399 zadetkov, v korpusu *SIWac* 597 zadetkov, v korpusu *Janes* 433.

(4) Skladenjska ravnina: *čestitati na*

Iskalna poizvedba v konkordančniku NoSketch Engine (korpusi *Gigafida* 2.0, *SIWac* in *Janes*) je bila:

(1) [lemma = „čestitati“][lemma = „na“][tag = „S.*“]

Z besedami: Poišči vse pojavitve leme čestitati, ki ji sledita lema *na* in samostalnik.

Iskalna poizvedba vrne v korpusu *Gigafida* 2.0 40 zadetkov, v korpusu *SlWac* 50, v korpusu *Janes* 56. Pregled zadetkov je pokazal, da je v korpusu *Gigafida* med njimi istovrstnih kot s kvalifikatorjem *neustaljeno* označenih zgledov v SSKJ 18 zadetkov, v korpusu *SlWac* 39, v korpusu *Janes* 50.

4.3 Sežetek

V poglavju so najprej predstavljeni številčni podatki o normativizmih. Osredotočam se na označenost jezikovnih pojavov v različnih slovarskih delih. Rezultate predstavljam primerjalno, v primerjavo so zajeti pravopisni slovarji (SP 1950, SP 1962, SP 2001) ter prva in druga izdaja SSKJ. V nadaljevanju so številčni podatki ovrednoteni.

4.3.1 Kvalifikator *neustaljeno* preštevno

S kvalifikatorjem *neustaljeno* v SSKJ² ni označen noben jezikovni pojav, saj je bil kvalifikator v drugi izdaji umaknjen, ne pa tudi jezikovni pojavi, ki so bili v prvi izdaji označeni z njim. V SSKJ se kvalifikator *neustaljeno* pojavi v 92 geslih, z njim je označenih 99 jezikovnih pojavov, ki se v rabi pojavljajo kljub prepovedi.

Spremembe v SSKJ²

Največ jezikovnih pojavov, ki so bili v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno*, ima v SSKJ² bodisi nadrejeni sinonim (37) bodisi stransko razlago (27), kar predstavlja 65 % vseh vseh jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno* v SSKJ, 7 jezikovnih pojavov je neoznačenih, 7 označenih s kvalifikatorjem *starinsko*, 3 s kvalifikatorjem *publicistično*, 3 s kvalifikatorjem *pogovorno*, 4 pojavi imajo tako kvalifikator kot stransko razlago ali nadrejeni sinonim (publicistično + stranska razlaga, publicistično + nadrejeni sinonim, starinsko + stranska razlaga, starinsko + nadrejeni sinonim), pri enem jezikovnem po-

javu je pripisana stranska razlaga, vendar gre za napako v slovarju (v geslu *sestati je* v drugi izdaji SSKJ zgledu voda sestoji iz kisika in vodika v stranski razlagi zapisan glagol s prostim morfemom *se* (*sestoji se*)).

Stranska razlaga ima, sklicujoč se na Uvod v SSKJ², funkcijo dodatnega pojasnila,¹¹⁷ torej nima normativne funkcije. Podobno je tudi s funkcijo nadrejenega sinonima oz. razlage s sinonimom. Nadrejeni sinonim ima funkcijo razlage pri manj rabljenih večpomenskih sinonimnih besedah in prikazuje po rabi pogostejšo sinonimno besedo ali besedno zvezo (Uvod v SSKJ², § 49). Druga izdaja SSKJ z nadrejenimi sinonimi in stransko razlago ne daje eksplicitnih napotkov, da bi moral uporabnik nekaj popravljati oz. da je jezikovni pojav nepravilen. Slovar normativno ne usmerja, a uporabnik lahko kljub temu te podatke v slovarju bere kot normativne, zapisane nadrejene sinonime in stransko razlago pa lahko razume kot nevtralneješe, morda celo pravilnejše jezikovno sredstvo.

4.3.1.1 Analiza po ravninah

Največ jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno*, je v SSKJ na **leksikalni ravnini** (36, kar predstavlja 36 % vseh jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno*). Večina teh jezikovnih pojavov ima v drugi izdaji SSKJ nadrejeni sinonim (23). 33 jezikovnih pojavov kot neustrezne za knjižni jezik označi SP 2001 (20 prepovedanih, 10 nepravilnih, 3 odsvetovani). V starejših pravopisnih slovarjih je večina teh jezikovnih pojavov obravnavanih, in sicer kot neustreznih. V SP 1950 je 19 jezikovnih pojavov označenih s križcem, ki označuje za knjižni jezik nedovoljeno zvezo, pri čemer 3 od njih niso obravnavani v slovarju, a lahko o njih sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. glagol *buniti* v SP 1950 ni prisoten, a je s križcem označen glagol *pobuniti*). V SP 1962 je 26 jezikovnih pojavov označenih z ničlo

¹¹⁷ »Poleg glavnih pomenskih oziroma funkcijskih razlag so v slovarskem sestavku lahko še stranske razlage. Z njimi se pojasnjujejo frazeološke enote, stalne besedne zveze in pomenski odtenki, ki so potrebni razlage. Zmeraj so zapisane za zgledom.« (Uvod v SSKJ², § 60)

oz. krožcem, ki označuje nedovoljeno obliko za knjižni jezik, pri čemer 3 od njih niso obravnavani v slovarju, a lahko o njih sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. zveza *rokovati s komičnimi elementi*, v kateri glagol izraža pomen 'uporabljati, izkoriščati' v SP 1950 ni obravnavana, a je s krožcem označena zveza *rokovati s čim*, v kateri glagol *rokovati* izraža pomen 'ravnati').

Na **oblikoslovni ravnini** je v SSKJ s kvalifikatorjem *neustaljeno* označenih 14 jezikovnih pojavov. Večina teh jezikovnih pojavov ima v drugi izdaji SSKJ stransko razlago (8). 12 jezikovnih pojavov kot neustrezne za knjižni jezik označi SP 2001 (10 prepovedanih, 2 nepravilna). V starejših pravopisnih slovarjih je večina teh jezikovnih pojavov obravnavanih, in sicer kot neustreznih. V SP 1950 je 11 jezikovnih pojavov označenih s križcem, ki označuje za knjižni jezik nedovoljeno zvezo, pri čemer 4 od njih niso obravnavani v slovarju, a lahko o njih sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. prehodnost glagola čuditi me ni obravnavana, obravnavana pa je prehodnost *začuditi me*, ki je označena s križcem). V SP 1962 je 12 jezikovnih pojavov označenih kot neustreznih z ničlo oz. krožcem, ki označuje nedovoljeno obliko za knjižni jezik, pri čemer dva nista obravnavana v slovarju, a lahko o njuni označenosti sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. raba *predstave pričenjajo ob osmih* ni obravnavana, obravnavana pa je raba *predstava konča ob desetih*, ki je označena s krožcem).

Na **besedotvorni ravnini** je v SSKJ s kvalifikatorjem *neustaljeno* označenih 18 jezikovnih pojavov. Večina teh jezikovnih pojavov ima v SSKJ² nadrejeni sinonim (10). 17 jezikovnih pojavov kot neustrezne za knjižni jezik označi SP 2001 (7 prepovedanih, 4 nepravilni, 6 odsvetovanih; pri čemer 3 jezikovni pojavi niso obravnavani, a lahko o njihovi označenosti sklepam na podlagi drugih, sorodnih jezikovnih pojavov). V starejših pravopisnih slovarjih je večina teh jezikovnih pojavov obravnavanih, in sicer kot neustreznih. V SP 1950 je 15 jezikovnih pojavov označenih s križcem, ki označuje za knjižni jezik nedovoljeno zvezo, pri čemer trije od njih niso obravnavani v slovarju, a lahko o njih sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. samostalnik *nadebudnež* ni obravnavan, obravnavan pa je pridevnik

nadebuden, ki je označen s križcem). V SP 1962 je 13 jezikovnih pojavov označenih kot neustreznih, in sicer 12 z ničlo oz. krožcem, ki označuje nedovoljeno obliko za knjižni jezik, en jezikovni pojav pa je označen s puščico, ki označuje ne najbolj domače in najboljše jezikovne izbire.

Na **skladenjski ravnini** je v SSKJ s kvalifikatorjem *neustaljeno* označenih 31 jezikovnih pojavov. Večina teh jezikovnih pojavov ima v drugi izdaji SSKJ stransko razlago (16). 19 jezikovnih pojavov kot neustrezne za knjižni jezik označi SP 2001 (11 prepovedanih, 5 nepravilnih, 3 odsvetovani). V starejših pravopisnih slovarjih je večina teh jezikovnih pojavov obravnavanih, in sicer kot neustreznih. V SP 1950 je 17 jezikovnih pojavov označenih s križcem, ki označuje za knjižni jezik nedovoljeno zvezo, pri čemer dva od njih nista obravnavana v slovarju, a lahko o njuni označenosti sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (npr. zveza *reven na* ni obravnavana, obravnavana pa je zveza *bogat na*, ki je označena s križcem). V SP 1962 je 18 jezikovnih pojavov označenih kot neustreznih, 17 jezikovnih pojavov je označenih z ničlo oz. krožcem, ki označuje nedovoljeno obliko za knjižni jezik, pri čemer 3 od njih niso obravnavani v slovarju, a lahko o njih sklepam, upoštevajoč obravnavo drugih, sorodnih jezikovnih pojavov (zveza *nezainteresiran na + samostalnik* ni obravnavana, obravnavana pa je zveza *zainteresiran na + samostalnik*, ki je označena s krožcem). En jezikovni pojav je v SP 1962 označen s puščico, ki označuje ne najbolj domače in najboljše jezikovne izbire.

Pregled jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *neustaljeno*, kaže, da so nekateri jezikovni pojavi danes nevtralni ali pa niso sprejeti kot nepravilni. Njihova zaznamovanost v knjižnem jeziku je uporabniku posredovana s kvalifikatorji, ki prinašajo npr. podatek o časovni, zvrstni zaznamovanosti. Na določeno zaznamovanost v knjižnem jeziku kažejo tudi sinonimne in stranske razlage.

Jezikovna ravnina	SP 1950		SP 1962		Kvalifikator v SSKJ		Kvalifikator v SP		Oznaka v drugi izdaji SSKJ	
	križec	°	°	°	neustaljeno	14 (100 %)	prepovedano	10 (72 %)	stranska razlaga	8 (58 %)
Oblikoslovnina	/	2 (14 %)	/	2 (14 %)			nepravilno	2 (14 %)	neoznačeno	2 (14 %)
	drugo	1 (7 %)		/			/	2 (14 %)	pogovorno	1 (7 %)
									nadrejeni sinonim	1 (7 %)
Besedotvorna	križec	15 (83 %)		12 (66 %)	neustaljeno	18 (100 %)	prepovedano	7 (39 %)	nadrejeni sinonim	10 (55 %)
	/	2 (11 %)	/	4 (22 %)			nepravilno	4 (22 %)	neoznačeno	2 (11 %)
	drugo	1 (6 %)	drugo	1 (6 %)			→		stranska	3 (17 %)
			→	1 (6 %)			ležeči tisk	1 (6 %)	drugo	3 (17 %)

Leksikalna	križec	19 (52 %)	26 (72 %)	36 (100 %)	prepevcdano	20 (55 %)	nadrejeni	23 (64 %)
	/	8 (22 %)	7 (19 %)		neppravilno	10 (28 %)	starinsko	5 (13 %)
	neoznačeno	5 (14 %)	2 (6 %)		puščica	3 (8 %)	stranska razlaga	1 (3 %)
	pojasnilo, opozorilo	2 (1 + 1) (6 %)	1 (3 %)		ni	2 (6 %)	publicistično	3 (8 %)
					publicistično, →	1 (3 %)	neoznačeno	1 (3 %)
	zvezdica	2 (6 %)					pogovorno	2 (6 %)
							star., nadrejeni sinonim	1 (3 %)
Skladnjska	križec	17 (55 %)	17 (55 %)	31 (100 %)	prepevcdano	11 (36 %)	stranska razlaga	16 (52 %)
	/	12 (39 %)	11 (36 %)		/	10 (32 %)	ekspresivno	5 (16 %)
	neoznačeno	1 (3 %)	1 (3 %)		neppravilno	5 (16 %)	neoznačeno	2 (6 %)
	pojasnilo	1 (3 %)	1 (3 %)		→	3 (10 %)	nadrejeni sinonim	3 (10 %)
					knjižno pogovorno	1 (3 %)	starinsko	2 (7 %)
					poudarjalno	1 (3 %)	star., stranska razlaga	1 (3 %)
							publ., nadrejeni sinonim	1 (3 %)
						publ., stranska razlaga	1 (3 %)	

SKUPAJ	kritičec	62 (63 %)	°	67 (%)	neustaljeno	99 (100 %)	prepevedano	48 (49 %)	nadrejeni sinonim	37 (38 %)
/	/	24 (24 %)	/	24 (68 %)		neppravilno	21 (21 %)	stranska razlaga	27 (27 %)	
neoznačeno	6 (6 %)	neoznačeno	3 (3 %)			/	14 (14%)	neoznačeno	7 (7 %)	
drugo	2 (2 %)	→	2 (2 %)			→	12 (12 %)	starinsko	7 (7 %)	
pojasnilo, opozorilo	3 (3 %)	drugo	2 (2 %)			poudarjalno	1 (1 %)	ekspresivno	5 (5 %)	
zvezdica	2 (2 %)	pojasnilo	1 (1 %)			knjižno pogovorno publicistično, →	1 (1 %)	drugo	5 (5 %)	
						ležeči tisk	1 (1 %)	publicistično	3 (3 %)	
								pogovorno	3 (3 %)	
								publicistično, stranska razlaga	1 (1 %)	
								publicistično, nadrejeni sinonim	1 (1 %)	
								starinsko, stranska razlaga	1 (1 %)	
								stranska razlaga*	1 (1 %)	
								starinsko, nadrejeni sinonim	1 (1 %)	

Preglednica 11: Primerjava obravnave normativizmov, označenih s kvadrifikatorjem neustaljeno, v prvi in drugi izdaji SSKJ in v SP 1950, 1962 in 2001

4.3.2 Kvalifikator *nepravilno* preštevno

Jezikovna ravnina	Kvalifikator v SSKJ	Oznaka v drugi izdaji SSKJ	Kvalifikator v SP 2001
Oblikoslovna	nepravilno (6)	nepravilno (6)	prepovedano (3)
			nepravilno (1)
Besedotvorna	nepravilno (2)	sinonimna razlaga (2)	nepravilno (1)
Leksikalna	nepravilno (6)	nepravilno (1)	prepovedano (4)
		sinonimna razlaga (1)	
		stranska razlaga (2)	
		zastarelo (2)	
Skladenjska	nepravilno (19)	nepravilno (5)	nepravilno (1)
		stranska razlaga (9)	prepovedano (5)
		starinsko (2)	odsvetovano (2)
		zastarelo (2)	
		publicistično (1)	

Preglednica 12: Primerjava obravnave normativizmov, označenih s kvalifikatorjem *nepravilno*, v prvi in drugi izdaji SSKJ in v SP 2001

V SSKJ se kvalifikator *nepravilno* pojavi v 29 geslih, z njim je označenih 33 jezikovnih pojavov, ki odstopajo od pravila oz. nasprotujejo knjižnojehovnemu sistemu. S kvalifikatorjem *nepravilno* v drugi izdaji SSKJ ni bil glede na SSKJ na novo označen noben jezikovni pojav. Kvalifikator *nepravilno* je v drugi izdaji SSKJ ohranilo 12 jezikovnih pojavov, 4 so označeni s kvalifikatorjem *zastarelo*, 2 *starinsko* (enemu od njih je dodan nadrejeni sinonim) in 1 *publicistično*. 13 jezikovnim pojavom ni pripisan noben kvalifikator, 3 od njih imajo sinonimno razlago, 11 stransko razlago. Stranska razlaga nima normativne funkcije. Podobno je tudi s funkcijo nadrejenega sinonima oz. razlage s sinonimom. Nadrejeni sinonim ima funkcijo razlage pri manj rabljenih večpomenskih sinonimnih besedah in prikazuje po rabi pogostejšo sinonimno besedo ali besedno zvezo (Uvod v SSKJ², § 49).

SSKJ² z nadrejenimi sinonimi in stransko razlago ne daje eksplisitnih napotkov, da bi moral uporabnik nekaj popravljati oz. da je jezikovni pojav nepravilen. Slovar normativno ne usmerja, a uporabnik lahko kljub temu te podatke v slovarju bere kot normativne, zapisane

nadrejeni sinonime in stransko razlago pa lahko razume kot nevtralnejše jezikovno sredstvo, ki je v knjižnem jeziku bolj zaželeno.

4.3.2.1 Analiza po ravninah

Največ jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *nepravilno*, je v SSKJ na **skladenski ravnini** (19, kar predstavlja 58 % vseh jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *nepravilno*). V SSKJ² je kvalifikator *nepravilno* ohranjen pri 5 jezikovnih pojavih, in sicer pri tistih, pri katerih gre za napako glede na knjižnojezikovni sistem (raba veznika in dveh predlogov, ki se vežeta z različnima sklonoma,¹¹⁸ raba predloga pred veznikom, raba trpnika). Te jezikovne pojave (z izjemo rabe trpnika, ki je ne obravnava) kot prepovedane obravnava tudi SP 2001. Pri drugih jezikovnih pojavih v drugi izdaji SSKJ je zaznamovanost z vidika knjižnega jezika izražena bodisi s stransko razlago bodisi kvalifikatorji *starinsko*, *zastarelo* in *publicistično*.

Na **leksikalni ravnini** je v SSKJ s kvalifikatorjem *nepravilno* označenih 6 jezikovnih pojavov, SSKJ² je kvalifikator *nepravilno* ohranil le pri enem jezikovnem pojavu, in sicer v besedni zvezi *nepravilne ure*, v kateri zaradi pomenske zamenjave z blizuzvočnico prihaja do nepravilne rabe. Ta jezikovni pojav kot prepovedan obravnava tudi SP 2001. Pri drugih jezikovnih pojavih je v drugi izdaji SSKJ zaznamovanost z vidika knjižnega jezika izražena bodisi s stransko ali sinonimno razlago bodisi kvalifikatorjem *zastarelo* bodisi povezovanjem kvalifikatorja *zastarelo* in stransko razlago.

Na **besedotvorni ravnini** sta v SSKJ s kvalifikatorjem *nepravilno* označena 2 jezikovna pojava. SSKJ² teh kvalifikatorjev ni ohranil, nadomestil ju je z sinonimno razlago. Enega od obeh jezikovnih pojavov obravnava tudi SP 2001 in ga označi kot nepravilnega.

Na **oblikoslovni ravnini** je v SSKJ s kvalifikatorjem *nepravilno* označenih 6 jezikovnih pojavov, druga izdaja SSKJ pri vseh jezikovnih pojavih ohranja kvalifikator *nepravilno*. 4 jezikovne pojave

¹¹⁸ Povezovanje veznika in dveh predlogov je obravnavano v treh iztočničnih geslih, pri vseh je zgled nepravilne rabe enak, opisna razlaga za neustreznost skladenske strukture je le v geslu *in*.

obravnava tudi SP 2001, pri čemer tri označi kot prepovedane, enega kot nepravilnega.

Pregled jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *nepravilno*, kaže, da so nekateri jezikovni pojavi, v preteklosti označeni kot nepravilni, danes nevtralni ali pa niso sprejeti kot nepravilni, s kvalifikatorji jim je pridani podatek o npr. časovni, zvrstni zaznamovanosti. Na določeno zaznamovanost v knjižnem jeziku kažejo tudi sinonimne in stranske razlage.

4.3.3 O označevanju in vrednotenju jezikovnih pojavov v SSKJ in SSKJ²

Pregled označevanja jezikovnih pojavov, ki so v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno* in *nepravilno*, je pokazal, da se je vrednotenje jezikovnih pojavov v preteklosti spreminjalo, kar je mogoče ugotoviti z različnim slovarskim označevanjem in opisovanjem jezikovnih pojavov. S kvalifikatorjema *nepravilno* in *neustaljeno* so v SSKJ vrednoteni med seboj različni jezikovni pojavi na različnih jezikovnih ravneh. V SSKJ kvalifikator *nepravilno* označuje »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (Uvod v SSKJ, § 156), kvalifikator *neustaljeno* pa »[b]esed[o], pomen ali zvez[o], ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja« (Uvod v SSKJ: § 157). Izhajajoč iz pojma »ustaljenost«, kakor so ga razumeli teoretiki praške šole, npr. Nebeská, spada ustaljenost med lastnosti knjižnojezikovne norme (Dobrovoljc 2004: 15), neustaljenost pa sugerira, da prva morda ni primerna za rabo v knjižnem jeziku.

Pregled vseh normativizmov je pokazal, da kvalifikator *nepravilno* pogosteje označuje jezikovne pojave, ki nasprotujejo sistemskim možnostim knjižnega jezika, a ne brezizjemno. Pri jezikovnih pojavih, ki so v prvi in drugi izdaji označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*, je nasprotovanje sistemu najbolj razvidno. Pri jezikovnih pojavih, pri katerih je nasprotovanje sistemu manj prepoznano ali pa sploh ne, se kaže opuščanje normativnega kvalifikatorja *nepravilno* in nadomeščanje bodisi z drugimi kvalifikatorji bodisi z odsotnostjo kvalifikatorjev.

Jezikovni pojavi, ki nasprotujejo sistemskim možnostim jezika

Neupoštevanje sistemskih možnosti jezika je mogoče prepoznati na oblikoslovnih ravnini, kar kaže tudi primerjava jezikovnih pojavov, označenih s kvalifikatorjem *nepravilno* v obeh izdajah SSKJ. Vrednotenje in s tem okvalificiranje jezikovnih pojavov se ni spremenilo pri nobenem oblikoslovnem vprašanju – npr. pri rabi rodilnika ob zanikanju glagola ali pa rabi zaimka v skladenjskem položaju, ki je pogojena s samostalniško odnosnico v nadrednem stavku (*nepravilno mesto, za katerega*, pravilno *mesto, za katero*), je v obeh izdajah upravičeno negativno normativno vrednotenje teh jezikovnih pojavov, ki se kaže s kvalifikatorjem *nepravilno*.

Jezikovni pojavi, pri katerih je nasprotovanje sistemu manj prepoznano

Pri nekaterih jezikovnih pojavih je nasprotovanje sistemu že manj prepoznano, kar se odraža tudi s sproščanjem normativnih vajeti z vidika pravilnosti v drugi izdaji SSKJ na besedotvorni, leksikalni in skladenjski ravnini jezika.

(1) Besedotvorna ravnina

Manj stroge normativne vajeti se kažejo že na besedotvorni ravnini: V prvi izdaji SSKJ je oblika *stavkujoč* označena s kvalifikatorjem *nepravilno*, ob tem je zapisana pravilna oblika (*stavkajoč*). Druga izdaja SSKJ pa iztočnice ne okvalificira kot napake, za iztočnico je kot sinonimna razlaga oz. nadrejeni sinonim pripisana oblika *stavkajoč*.

Tudi na leksikalni ravnini se kaže normativno manj strogo vrednotenje in večja sprejemljivost jezikovnih pojavov za knjižni jezik.

(2) Leksikalna ravnina

Zveza medsebojno sodelovanje je redundantna in v SSKJ označena kot nepravilna, saj je že v pomenu samostalnika sodelovanje vsebovan pomen pridevnika medsebojen. V drugi izdaji SSKJ je zvezi pripisana lestranska razlaga – samostalnik *sodelovanje*, kar kaže na določeno zazna-

movanost jezikovnega pojava. V nekaterih položajih pa je besedna zveza v jeziku povsem nevtralna, kar je implicitno vsebovano tudi z zgledom v drugi izdaji SSKJ, saj je zveza del zгледа: *cilj v trilateralo povezanih držav je poglobljanje varnosti in vsestransko medsebojno sodelovanje*.

(3) Skladenjska ravnina

Zveza *vstopiti na zadnja vrata* je v SSKJ označena kot nepravilna, v SSKJ² pa je označena kot zastarela. Če predpostavljam, da razlog za normativno vrednotenje zveze v SSKJ kot nepravilne izhaja predvsem iz purističnih teženj, ki so danes že presežene, je upravičeno trditi, da opozarjanje na zaznamovanost besedne zveze s kvalifikatorjem *nepravilno* ni (več) utemeljeno. Odločitev za kvalifikator *zastarelo*, ki v slovarju označuje danes v knjižnem jeziku mrtvo besedo, pomen ali zvezo, je sicer nekoliko nenavadna, saj korpusna poizvedba ni pokazala, da bi bila zveza *vstopiti na zadnja vrata* zveza v knjižnem jeziku mrtva, primerjava rabe predlogov *na* in *pri* celo izkazuje pogostejšo rabo predloga *na*. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je raba predloga *na* za izražanje kraja, kjer se dogaja dejanje (kar sicer glede na prvo in drugo izdajo SSKJ izraža predlog *pri*), v rabi le sporadična ali pogosto prisotna in del knjižne norme.

S kvalifikatorjem *nepravilno* je v SSKJ označena tudi zveza *izgubiti/ izgubljati na + samostalnik v dajalniku*, ki je prevzeta po tujem skladenjskem vzorcu. Glagolski pomen je, sklicujoč se na starejše jezikovne priročnike, v teh zvezah ustrežneje vezati s samostalnikom v tožilniku (*izgubiti/izgubljati kaj*). V SSKJ² je zveza označena s kvalifikatorjem *publicistično*, kar kaže, da je glede na SSKJ normativno manj zaznamovana, da nepravilnost, ki izhaja iz purističnih vzgibov, ni upravičena. O zaznamovanosti zveze oz. njeni nenevtralnosti pa je mogoče sklepati tudi na podlagi rabe. Primerjava pogostnosti zvez *glagol + na + samostalnik v dajalniku* : *glagol + samostalnik v tožilniku* (npr. *izgubiti na teži* : *izgubljati težo*) v korpusu namreč pokaže, da pišočji glede na pogostnost kot bolj nevtralno sprejemajo prav zvezo *glagol + samostalnik v tožilniku*. Nekoliko nenavadno je, da je v drugi izdaji SSKJ pri istovrstni problematiki prisotno različno vrednotenje jezikovnih pojavov.

V SSKJ so bili *zglede igra je izgubila na privlačnosti, denar izgublja na vrednosti* in *živina izgublja na teži* vsi označeni s kvalifikatorjem *nepravilno*, v drugi izdaji pa je *zgledoma igra je izgubila na privlačnosti, denar izgublja na vrednosti* pripisana stranska razlaga, zgledu *živina izgublja na teži* pa kvalifikator *publicistično*.

Sproščanje normativnih vajeti je v času razvidno tudi pri jezikovnih pojavih, ki so bili v SSKJ označeni s kvalifikatorjem *neustaljeno*. V SSKJ² je bil kvalifikator odstranjen, jezikovni pojavi pa vrednoteni in okvalificirani bodisi z drugimi kvalifikatorji ali možnostmi prikaza, ki kažejo na določeno zaznamovanost ali funkcijsko pripadnost, bodisi vrednoteni kot nevtralni.

S kvalifikatorjem *neustaljeno* so v SSKJ označeni tudi jezikovni pojavi, ki so nepravilni glede na knjižnojezikovni sistem, zato so nekatere odločitve, povezane z opustitvijo normativnega kvalifikatorja v drugi izdaji SSKJ, vprašljive. Kvalifikator *neustaljeno*, upoštevajoč njegov pomen, kaže le na pogosto rabo jezikovnih pojavov kljub prepovedi, vzpostavlja razmerje do takrat veljavnega pravopisa (tj. SP 1962) in *Slovenske slovnice* (Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar, 1956). S kvalifikatorjem označena sredstva niso normativno vrednotena oz. uporabnik ne izve, ali je ta prepoved še prisotna ali ne oz. kakšno je vrednotenje jezikovnega pojava glede na pretekle prepovedi – ali so te prepovedi še veljavne ali ne. Pri tistih jezikovnih napakah, pri katerih gre za napako in ne slogovno slabšo izbiro, je opuščanje normativnega kvalifikatorja in nadomeščanje z normativno manj strogim, ki ne kaže na nepravilnost, neustrezno. Še posebej, če so istovrstni jezikovni pojavi v slovarju označeni z različnimi kvalifikatorji, kar uporabniku otežuje razumevanje slovarskih informacij (npr. nepravilna raba dvojninskih oblik samostalnikov srednjega spola v zgledu *pred dvemi leti* je v drugi izdaji SSKJ označena s kvalifikatorjem *pogovorno*, sistemsko primerljiv jezikovni pojav v zgledu *z obemi koleni* pa s kvalifikatorjem *nepravilno*).

Pregled normativizmov je pokazal, da so v jeziku prisotni pojavi, ki so glede na merilo knjižnojezikovnega sistema nepravilni, zato je upravičeno njihovo negativno vrednotenje. Ob tem se odpira vprašanje, katere nepravilne jezikovne pojave vključiti v slovar oz. ali jih sploh vključiti.

Upoštevaajoč leksikografsko prakso, udejanjeno v prvi in drugi izdaji SSKJ, so v slovar vključeni tisti jezikovni pojavi, ki so v rabi pogosti, a nepravilni. Poleg nepravilnih jezikovnih pojavov pa je treba upoštevati tudi tiste jezikovne pojave, ki kažejo določeno zaznamovanost ali pa so vezani na tipična besedilna okolja. Pri teh pojavih, kot je pokazalo normativno vrednotenje v času, ni utemeljeno presojanje v razmerju *pravilno* : *nepravilno*, temveč *ustrezno* : *neustrezno*, pri čemer ustreznost izhaja iz npr. funkcijske in slogovne vloge jezikovnega sredstva. V preteklosti je bilo pod vplivom nekaterih zunajjezikovnih dejavnikov, ki so ustvarili prepovedi in so se kazali npr. v purizmu, razumljivo vrednotenje v razmerju *pravilno* : *nepravilno*. Danes so ti dejavniki preseženi oz. nimajo več vloge odločujočega ali vsaj visoko hierarhiziranega merila pri vrednotenju jezikovnih sredstev, kar morajo izkazovati tudi sodobni jezikovni priročniki.

V

POTREBE SLOVARSKIH UPORABNIKOV KOT ENO OD IZHODIŠČ SLOVAROPISNE DEJAVNOSTI

Vsak slovaropisni projekt se že v začetni fazi spopade z ugibanjem, kdo je končni uporabnik slovarja in pri kateri dejavnosti (aktivni, pasivni) bo ta slovar uporabljal. Vse do elektronske dobe se je v povezavi z razlagalnimi slovarji omenjalo abstraktno podobo splošnega jezikovnega uporabnika, pogosto izobrazbeno omejenega na dokončano srednjo šolo ali gimnazijskega abiturienta, npr. »Vse enote so nekako iz obzorja absolventa srednjih šol in nekoliko čez« (SP 2001: člen 1141). Sodobna spoznanja kažejo, da je množica uporabnikov precej bolj raznolika (npr. Arhar Holdt 2017; Lew 2015) in da »poskušamo opazovati jezikovno skupnost [nosilcev knjižnega jezika] tudi z [...] izobrazbenega, interesnega, poklicnega, generacijskega ipd. [vidika]« (Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2021: 44).

Vendar kljub najsodobnejšim možnostim raziskav uporabniških potreb ostaja uporabnik v večini primerov še vedno Wiegandov »znani neznanec«, ki ga srečujemo v stereotipnih uvodih in predgovorih k slovarjem, ki naj bi bili zanj nepogrešljivi vodniki v vseh življenjskih situacijah (Püschel 1989: 128), ali pa odrasli rojeni govorec slovenščine, ki bo predvidoma uporabljal zlasti elektronsko izdajo slovarja (tudi v povezavi z drugimi jezikovnimi priročniki, viri in zbirkami), obenem pa ne bo prikrajšan za klasično (Gliha Komac idr. 2015: 4). Pri iskanju bolj konkretne opredelitve uporabnika, ob katerem slovaropisec ne bodo zanimale le njegove zmožnosti uporabe slovarja, temveč tudi potrebe, je smiselno razmišljati o sprotnem preverjanju, ali konkretna slovarska obvestilnost in njen prikaz izpolni potrebe uporabnikov različnih ciljnih skupin, ki bi lahko bile vključene kot testne skupine v slovaropisni proces, kar predlaga že Arhar Holdt (2015: 147–148).

Ker uporabnik uporablja slovar knjižnega jezika kot usmerjevalo po knjižnem jeziku, bi morala biti posebne študije deležna tudi slovarska

normativnost oz. pričakovanja uporabnikov glede usmerjevalne vloge slovarja. Sodobni teoretiki opozarjajo, da povsem opisovalni slovar kot opis jezika, ki ga vzdržujemo kot jezikovni standard, ne more obstajati (Nikula 1992), ampak imajo ti razlagalni slovarji navadno hibridni značaj – so opisovalni in normativni, saj je normativna vsaka leksikografska odločitev, ki ne izhaja iz golega gradiva. Leksikograf z njo uveljavlja svoje videnje norme. Praktični prikaz takega razumevanja opisovalnosti in normativnosti predstavlja danski leksikograf Trap-Jensen, ki ugotavlja, da sodobni »naročniki« danskih slovarskih del želijo demokratično usmerjen slovar, tj. slovar, ki bi moral biti »opisem v splošnem cilju, vendar usmerjevalen (tj. normativen) glede informacij o pravopisu, pregibanju, besedotvorju, kolokacijah in konstrukcijah« (navedek iz uradnega pooblastila ob začetku priprave novega danskega slovarja, nav. po Trap-Jensen 2002: 503). Pri navedenem danskem slovarju, ki je izbran zaradi primerljive zakonske določitve normativnih pristojnosti ustanov s slovensko situacijo,¹¹⁹ so zahtevam naročnika zadostili s kompromisi: (a) v slovar so vključili tudi **nabor vseh variant**, ki jih je mogoče zaslediti v korpusu, a so ob tem vse nepriporočene variante ustrezno označene; (b) pri navajanju **paradigem** so se odločili za prikazovanje v rabi razširjenih oblik in ne za vse potencialne paradigmatske oblike; (c) pri **pomenskih razlagah**, pojasnjuje Trap-Jensen (2002), je »večina ljudi pripravljena priznati obstoj pomena, ki se ga doslej niso zavedali«, vendar pa so prav tiste pomske razlage, ki so problematične, navadno predmet diskusij in javnih razprav; če bi jih izključili, bi kršili zahtevano načelo opisovalnosti norme, zato so uporabili demokratično kvalifikatorsko pojasnilo v smislu »nekateri/mnogi menijo, da je ta uporaba napačna«. Vendar se tudi tovrstni komentarji v obliki pojasnil pojmujejo kot dejavnosti t. i. normativne faze, zato so enako kot slovarski kvalifikatorji, ki leksem ali njegov pomen opredelijo kot zaničljiv, privzdignjen, vulgaren, značilen za pogovorni jezik ali formalno sporazumevanje, znamenja uveljavljanja norme in značilnosti normativnega slovarja, saj so, pravi Trap-Jensen (2002: 503), same

¹¹⁹ Prim. dokument *Primerjava organiziranosti opisnega in predpisovalnega slovaropisja za jezike po Evropi* (Marušič in Žaucer 2014).

po sebi odvisne od leksikografske analize in njegovega vrednotenja na podlagi osebne intuicije.

Upoštevajoč navedeno, sledi, da je večina informacij, ki jih najdemo tudi v slovenskih slovarjih knjižnega jezika, normativnih. To velja tudi za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki so ga avtorji sami označili kot **informativno-normativni slovar** in z razlago tega termina še posebej opozorili, da je bila pomembna komponenta pri pripravi tega slovarja leksikografsko vrednotenje, npr. »to pomeni, da je v njem knjižni jezik na široko in objektivno predstavljen z vso množico variant in posebnosti, vendar tako, da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in vrednost obravnavanih jezikovnih prvin« (Uvod v SSKJ, § 7).

Slovaropisci zaradi bojazni, da bi omenjanje normativnosti, ki pogosto nastopa kot evfemizem za predpisovanje, vzbujalo neprijeten občutek elitizma, svoje slovarske projekte vztrajno razglašajo za opisovalne. V preteklosti se je s predpisovalnimi slovarji res idealiziralo in uzakonjalo jezikovne navade izbranih ali privilegiranih skupin (Trap-Jensen 2002: 503), kar pa še ne pomeni, da uporabnike slovarska usmerjevalnost tudi danes odvrča. Uporabniki se zatečejo v jezikovne priročnike, ko potrebujejo odgovor na svoje jezikovno vprašanje, pri tem pa želijo, da je odgovor jasen in usmerjen v eno rešitev, saj se mnogi ne čutijo dovolj kompetentne in »svobodo odločanja občutijo kot breme« (Förster 2000: 192). Uporabniki so do slovarske usmerjevalnosti odklonilni navadno takrat, ko so predstavljena napotila v slovarju povsem v neskladju z njihovo predstavo knjižnojezikovne norme – bodisi zaradi zastarelosti priročnikov bodisi zaradi neupoštevanja knjižnojezikovne raznolikosti. Uporabniki iščejo normativne napotke pogosto tudi z zavedanjem, da imajo na voljo več izbir, a želijo potrditev jezikoslovca, ki ga sprejemajo kot avtoriteto, zadolženo za sprejemanje tovrstnih odločitev.

V razmisleku o slovarski normativnosti se je treba približati uporabniškim potrebam, ki lahko predstavljajo eno od izhodišč zasnove slovarskih priročnikov. Potrebe je mogoče ugotavljati na dva načina: (1) eksplicitno z raziskavami, ki vključujejo aktivno sodelovanje uporabnikov, npr. z anketami o pričakovanjih slovarskih uporabnikov, (2)

implicitno s prepoznavanjem normativnih zadreg jezikovnih uporabnikov, npr. z njihovo analizo.

5.1 Prepoznavanje normativnih zadreg jezikovnih uporabnikov

Prepoznavanje normativnih zadreg je mogoče s spremljanjem jezikovnosvetovalne dejavnosti. Slovaropisci pri svojem delu prepoznavajo normativne zadrege in jih skušajo vključiti v slovar npr. na ravni iztočnice in njenih osnovnih podatkov, če se uporabnik sprašuje o obstoju besede, slovničnih kategorijah, izgovoru; na ravni zgleда, če ga zanima ustreznost skladenjske strukture; na ravni pomena, če ga zanima pomenska plat besede.

Ob tem se pojavlja vprašanje, v kolikšni meri lahko odgovore na normativne zadrege prinaša jezikovni priročnik, kot je splošni razlagalni slovar. Jezikovnosvetovalna dejavnost pa je pomembna tudi zaradi vpliva, ki ga ima na jezikovno rabo,¹²⁰ in ugotavljanja aktualne rabe, saj zadrege izhajajo iz konkretnega sporazumevalnega položaja. Če slovaropisci in drugi jezikoslovci z ugotavljanjem in opisi dohitevajo aktualno normo, jo zadrege pogosto izkazujejo same po sebi.

V poglavju bo predstavljena jezikovnosvetovalna dejavnost in analizirane jezikovne zadrege uporabnikov. Nabor normativnih zadreg je bil oblikovan s pregledom različnih virov, ki uporabnikove zadrege rešujejo bodisi eksplicitno (viri, ki odgovarjajo na zastavljena vprašanja uporabnikov) ali implicitno (viri, ki ne odgovarjajo na zastavljena vprašanja, a se posvečajo jezikovnim vprašanjem). Normativne zadrege

¹²⁰ Britanska jezikoslovka Nikola McLelland npr. predstavlja koncept razmerja med avtoriteto in dosegom jezikovnih priročnikov ter njihovim vplivom na rabo. Predpostavlja, da sta ti dve spremenljivki v obratnem sorazmerju: višja, kot je avtoriteta jezikovnega priročnika, manjši je njegov doseg in s tem vpliv na jezikovno rabo. Jezikovnosvetovalno dejavnost, ki poteka v dialogu z uporabniki, predstavi kot dejavnost s srednjo avtoriteto, srednjim dosegom in tako srednjim vplivom na rabo, večji vpliv na rabo imajo norme v skupnosti, manjši vpliv slovarji, svetovalni priročniki, najmanjši vpliv pa slovnični priročniki (McLelland 2021: 282–293).

so kategorizirane glede na jezikovne ravnine, namen je ugotoviti, ali je na zadrege jezikovnih uporabnikov mogoče odgovoriti z informacijo v enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju.

5.1.1 Normativne zadrege in jezikovno svetovanje

Uporabniku slovenskega knjižnega jezika se lahko pri tvorjenju besedil zastavljajo vprašanja, ki so povezana z jezikovnimi izbirami, gre za t. i. normativne zadrege. Razumevanje izraza normativne zadrege povzemam po Dobrovoljc in Kreku, ki navajata, da so normativne zadrege »vsa tista mesta v jezikovnem sistemu, ob katerih je uporabnik jezika oz. govorec negotov. Občutek negotovosti in nekompetentnosti, ki ga pogosto pripisujemo ‚škrbinam‘ v posameznikovem jezikovnem znanju, je lahko tudi posledica jezikovne neustaljenosti, ki jo v procesu jezikovnega opisa, standardizacije oziroma normiranja zaznajo tudi jezikoslovci« (Dobrovoljc in Krek 2011: 90).

Jezikovni uporabnik si pri razreševanju normativnih zadreg lahko pomaga z informacijami v obstoječih normativnih in drugih jezikovnih priročnikih. Če na ta način ne more razrešiti zadrege, če predlagana rešitev ni v skladu z njegovimi izkušnjami in pričakovanji, če se v različnih priročnikih rešitev razlikuje, lahko rešitev za svojo zadrego poišče pri jezikoslovcih. Jezikovne svetovalnice so namenjene svetovanju in pojasnjevanju jezikovnih zadreg uporabnikom ter tako nadgrajujejo jezikovni opis, ki »ni več ultimativno končno jezikoslovčevo dejanje, ampak potrebuje nadgradnjo; pravzaprav se težišče delovanja premakne na pojasnjevanje. S tem pa vstopamo v razmerje do uporabnika, torej razmišljamo, kako jezikovne podatke interpretirati in jih uporabniku čim bolj učinkovito razložiti« (Gorjanc idr. 2015: 44). Tudi Marušič in Žaucer menita, da bi morala dobra in demokratična jezikovnosvetovalna dejavnost poleg odgovora na zastavljeno vprašanje ponuditi tudi razlago jezikovnega pojava (ponuditi argumente za jezikovno prvino in proti njej ali dogovor, enakovredno predstaviti vse možnosti, ob navedbi ustrežnejše pojasniti svojo izbiro ter odločitev o rabi ene od možnosti prepustiti uporabniku). Glavna naloga jezikovnega svetovanja

je izobraževanje uporabnikov in spodbujanje njihove jezikovne zavesti¹²¹ (Marušič, Žaucer 2009: 450).

Ena od pomembnih jezikovnokulturnih dejavnosti je oskrbovanje uporabnikov z različnimi vrstami priročnikov, saj obstoj temeljnih normativnih priročnikov v slovenskem prostoru ni dovolj za celovitost jezikovnokulturnih prizadevanj (Bizjak Končar idr. 2011: 30). Lengar Verovnik ugotavlja, da se oblika svetovalnic sicer spreminja, a potreba po jezikovnem svetovanju kot sestavnem delu jezikovnokulturnih dejavnosti ostaja, saj jezikovno svetovanje v različnih oblikah (jezikovni koticčki, svetovalnice, forumi) zapolnjuje vrzeli, ki se vzpostavljajo zaradi nezadostnih temeljnih jezikovnih priročnikov in zaradi (ne)razumevanja obstoječe kodifikacije (Lengar Verovnik 2016: 177–178). Jezikovne svetovalnice prinašajo vpogled v jezikovne zadrege in so tako izhodišče za nastajanje jezikovnih priročnikov – med njimi tudi enojezičnega splošnega razlagalnega slovarja, če ta želi ob opisu značilne jezikovne rabe odgovoriti tudi na jezikovna vprašanja, na katera uporabniki iščejo odgovore.

5.1.2 Spletne jezikovne svetovalnice

Danes se dobršen del jezikovnosvetovalne dejavnosti odvija v spletnem okolju.¹²² Spletno jezikovno svetovanje nadaljuje tradicijo klasičnih jezikovnih koticčkov. Kot ugotavlja Kalin Golob, so jezikovni koticčki »popularizacija jezikoslovnih ugotovitev, velikokrat pa so stik med uporabniki in avtorjem koticčka pri reševanju jezikovnih vprašanj« (Kalin Golob 1996: 144).

¹²¹ Uporabnik si lahko ob nedemokratičnem jezikovnem servisiranju ustvari sliko, da je jezik za splošnega uporabnika tako neobvladljiv, da potrebuje posredovanje nekoga, ki mu v jezikovnih zadevah pove, kaj je prav in kaj ne, s čimer uporabnik postaja nesamozavesten in odvisen od jezikovnega svetovanja (Marušič, Žaucer 2009: 450).

¹²² Jezikovno svetovanje ima v slovenskem prostoru dolgo tradicijo – sprva (v prvi polovici 20. stoletja) v obliki časopisnih jezikovnih koticčkov, od 90. let prejšnjega stoletja pa z razmahom interneta v obliki spletnih jezikovnih koticčkov (Marušič, Žaucer 2009: 449).

Izhodišče, iz katerega izhajajo (spletne) svetovalnice, lahko predstavljajo izražene zadrege uporabnikov (npr. v obliki vprašanj), ki jih odgovarjalci nato pojasnjujejo, ali iz prepoznane zadrege uporabnikov – uporabniki svojih zadreg eksplicitno ne izrazijo, avtorji svetovalnic pri prepoznavanju izhajajo iz svojih izkušenj in na podlagi jezikovne rabe prepoznavajo zadrege, ki jih predstavljajo v svetovalnici. Glede na zasnovo svetovalnic se kažeta dva tipa zadreg oz. izhodišč za teme jezikovnih svetovalnic, in sicer **avtentične** in **prepoznane jezikovne zadrege** uporabnikov.

Kalin Golob na podlagi analize jezikovnih koticikov ugotavlja, da so bile v prejšnjem stoletju (od začetka pa do prve polovice devetdesetih let) v jezikovnih koticikih najpogosteje obravnavane teme¹²³ s področja prevzetosti besed, sledijo pravopisno-zapisovalne teme, slovnične teme, besedotvorne teme, manj pa je vprašanj, povezanih s stilističnimi in pravorečnimi temami (Kalin Golob 1996: 149). Aktualnejše raziskave, ki se usmerjajo tudi v analizo konkretnih jezikovnih zadreg, kažejo nekoliko spremenjeno razmerje obravnavanih tem.

V okviru projekta »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« (2008–2013) je bila opravljena raziskava spletnih virov, ki odgovarjajo na zadrege uporabnikov, in sicer je bila opravljena analiza spletišča s forumskim značajem odgovarjanja na vprašanja *Al' prav se piše ...?* in spletne svetovalnice ŠUSS – *Odgovori na jezikovna vprašanja*, ki je imela neforumski značaj odgovarjanja na vprašanja. V raziskavi se je pokazalo, da uporabniki najpogosteje zastavljajo vprašanja, povezana z besediščem (ustreznost, pravilnost, ustaljenost, pomen besed, izbira med sopomenkami) in pravopisnimi pravili (ločila, pisanje skupaj in narazen, mala in velika začetnica, krajšanje), sledijo vprašanja s področja oblikoslovja (pregibanje, oblika pridevnikov), skladnje (vezljivost), besedila, besedotvorja; velik delež vprašanj pa je povezan tudi s teoretičnimi vprašanji, vlogo lektoriranja, priročniki, zakonodajo itd. (Bizjak Končar idr. 2011: 13–15).

Lengar Verovnik v analizi uporabniških vprašanj, ki so bila zastavljena v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

¹²³ Avtorica ne pojasnjuje, kako avtorji določajo teme svojih jezikovnih koticikov, torej ne moremo vedeti, ali gre za avtentične ali prepoznane jezikovne zadrege.

ZRC SAZU, ugotavlja, da je večina vprašanj (ne glede na temo) vezana na razmerje *prav – narobe* (32 %), pri čemer je v zastavljenih vprašanjih sicer prepoznano tudi zavedanje uporabnikov, da je dvojničnost v jeziku mogoča, ali pa sta prav oz. pravilno uporabljena kot sopomenki izrazom ustrezno, pravilno ipd. Večinoma se dvojničnost kaže kot moteča, saj si uporabniki želijo jasnih usmeritev (bodisi izpostavitve le ene možnosti ali izpostavitve zvrstne in slogovne vrednosti dvojnic). Uporabniki bi lahko marsikatero jezikovno zadrego rešili s pomočjo obstoječih jezikovnih priročnikov in virov, a je iz vprašanj mogoče prepoznati tudi pomanjkljivosti obstoječe kodifikacije. Kot problematično se mdr. kaže pomanjkanje slogovnega priročnika, ki ga ne morejo nadomestiti niti prenovljene ali nove izdaje primarnih jezikovnih virov (Lengar Verovnik 2016: 184–191).

Arhar Holdt, Čibej in Zwitter Viter so za potrebe sodobnega slovaropisja analizirali več spletnih virov (svetovalnica ŠUSS, radijska oddaja Jezikovni svetovalni servis, specializirane skupine na Facebooku, novičarski forumi) in ugotovili, da uporabniki najpogosteje zastavljajo vprašanja glede ustreznosti jezikovnih različic in razlikovanja med njimi, glede dovoljenosti jezikovnega sredstva v rabi in iskanja pravilnejšega izraza. Temu sledijo vprašanja o pregibanju besed, pomenu besed, o ločilih, zapisu besed (črkovanje ter velika in mala začetnica), skladnji, izgovoru, etimologiji (Arhar Holdt idr. 2015: 201–205). V prispevku avtorji, izhajajoč iz uporabniških vprašanj, predstavijo, kako lahko sodobno slovaropisje, ki ni vezano le na tiskano različico slovarja, ampak lahko izkoristi prednosti digitalne oblike, pomaga uporabnikom pri razreševanju zadreg (Arhar Holdt idr. 2015: 209–212.):

- (1) Uporabnike zanima ustreznost jezikovnih različic na različnih jezikovnih ravneh in primerjava med posameznimi jezikovnimi različicami, kar pomeni, da mora slovar tovrstne primerjave v čim večji meri omogočati, kar je ob sinonimiji in zgledih rabe v tiskanih slovarjih mogoče s povezovanjem med slovarskimi enotami in možnostmi za njihovo primerjavo v digitalnih slovarjih.
- (2) Uporabniki želijo jasno opredelitev razlike med jezikovnimi različicami, najpogosteje želijo izvedeti, katera je nevtralnejša. Te infor-

macije v tradicionalnem slovarskem opisu prinašajo kvalifikatorji, v digitalnem slovarju pa je te informacije mogoče preoblikovati in nadgraditi z vključitvijo podatkov iz jezikovne rabe, npr. o frekveni, žanrski umestitvi ipd.

- (3) Uporabniki želijo vedeti, kaj je v jeziku pravilno/ustrezno, ob tem pa jih zanima tudi, kaj ni, kar je mogoče z vključitvijo in opisom tipičnih jezikovnih napak.
- (4) Uporabniška vprašanja niso vezana na točno določeno jezikovno informacijo, ampak na informacijo, ki je v slovarjih običajno predstavljena v različnih razdelkih. Slovarska podoba lahko to ugotovitev upošteva s prikazom preglednega izhodiščnega nabora informacij, ki uporabnika vodijo do podrobnosti, in izogibanjem delitvi informacij v različne razdelke.
- (5) Uporabniška vprašanja kažejo tudi, kateri podatki so relevantni za uporabnika. Na drugi strani pa odsotnost vprašanj o določeni temi kaže, kaj za uporabnika ni relevantno. V raziskavi se je to izkazalo npr. za podatke o tonemskem naglasu, o katerih uporabniki ne poizvedujejo.
- (6) Uporabnike zanimajo informacije, ki niso tipično slovarske, na te pa je mogoče v digitalnem slovarju preusmeriti s povezavo (npr. do besedilnih korpusov, svetovalnic, pravil).

5.1.3 Analiza jezikovnih zadreg v spletnih jezikovnih svetovalnicah

V nadaljevanju je prikazana analiza jezikovnih zadreg v dveh svetovalnicah, in sicer v *Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski Jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* (v nadaljevanju Jezikovna svetovalnica) in *Jezikovnem spletovalcu* na MMC RTV SLO. Odločitev za analizo jezikovnih zadreg, predvsem avtentičnih, je povezana z upoštevanjem uporabnika in njegovih potreb pri nastajanju splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih oz. drugih jezikovnih priročnikov, saj »[v]pogled v avtentične jezikovne zadrege nakazuje točke, v katerih je mogoče novi slovarski

priročnik zasnovno, vsebinsko in oblikovno najbolje približati uporabniku in njegovim jezikovnim potrebam» (Arhar Holdt idr. 2015: 214).

Pri izbiri svetovalnic so bili upoštevani kriteriji, da je glede na opredelitev Kalin Golob svetovalnica splošna,¹²⁴ da je značaj svetovalnice neforumski oz. nepogovorni (odgovora ali nasveta ne oblikuje vsakdo, ampak v njej sodelujejo strokovnjaki) ter da je svetovalnica spletno dostopna.

Glede na tipološko kategorizacijo jezikovnih koticikov lahko obe svetovalnici umestimo v tip splošnih jezikovnih koticikov, ki so dostopni na spletu. Svetovalnici se razlikujeta glede na predvidljivost vsebine:

- (1) Jezikovna svetovalnica je oblika jezikovnosvetovalne dejavnosti, ki odgovarja na zastavljena jezikovna vprašanja uporabnikov. Vsebine Jezikovne svetovalnice niso vnaprej predvidene, saj odgovori nastajajo sproti kot odziv skupine raziskovalcev z Inštituta za slovenski jezik na jezikovna vprašanja uporabnikov. Jezikovno vprašanje, ki ga zastavi uporabnik, predstavlja avtentično jezikovno zadrego. Upoštevajoč, da Jezikovna svetovalnica deluje pod okriljem Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, imajo odgovori visoko stopnjo avtoritete in deloma referenčni značaj.
- (2) *Jezikovni spletovalec* ne odgovarja na jezikovna vprašanja uporabnikov, ampak v obliki spletnih člankov poljudno predstavlja jezikovne tematike (predvsem razlago slovničnih pravil in slogovnih možnosti jezika) in uporabniku pomaga z jezikovnimi nasveti. Vsebina člankov je prepuščena sestavljavcem rubrike. Predstavljene so tematike, za katere sestavljavci predvidevajo, da bodo zanimive za jezikovne uporabnike; ne moremo torej govoriti o avtentičnih jezikovnih zadregah, ampak o prepoznanih zadregah jezikovnih uporabnikov.

Jezikovne zadrege bodo v analizi razporejene v devet skupin, in sicer glede na jezikovne ravnine, tem šestim skupinam so dodane še tri, in sicer etimologija, pravopis in drugo. Na podlagi analize bo predstavljeno, kolikšen delež uporabniških zadreg lahko razreši splošni enojezični

¹²⁴ Kalin Golob razlikuje tri tipe: (1) splošni jezikovni koticiki, (2) terminološki jezikovni koticiki, (3) tendenčni jezikovni koticiki (Kalin Golob 1996: 148–150).

razlagalni slovar (in seveda, katere), pri čemer bom izhajala iz slovenske slovaropisne prakse, povezane s tem tipom slovarja.

5.1.3.1 Analiza jezikovnih zadreg v Jezikovni svetovalnici

Jezikovna svetovalnica deluje od leta 2012. Jezikovno svetovalnico je moč uporabljati kot »priročnik, po katerem lahko iščemo s pomočjo iskalnika«, ali pa brskamo po njej s pomočjo tristopenjskega sistema ključnih besed, ki ustvarjajo spletni jezikovni priročnik (Jezikovna svetovalnica). Uporabnik, ki išče po Jezikovni svetovalnici, lahko vidi izhodiščno vprašanje – zadrego jezikovnega uporabnika¹²⁵ – in odgovor raziskovalcev. Jezikovna svetovalnica s svetovalno dejavnostjo posredno deluje na jezikovno uravnavanje, tj. enega treh gradnikov knjižnojezikovne norme, zaradi svojega uradnega oz. institucionaliziranega položaja in jezikovno usposobljenih svetovalcev. Kot navaja Dobrovoljc, je naloga svetovalnice pojasnjevanje in komentiranje jezikovnih zadreg, ne pa narekovanje rešitev, ki bi bile v nasprotju s prevladujočo prakso, ob tem je na morebitno odstopanje od kodifikacije opozorjeno: »[Č]e sodobno gradivo priča o spremembah jezikovnih praks [...], je najpogosteje opozorjeno, da je ‚veljaven‘ *Slovenski pravopis* 2001,« raziskovalci pa ob tem svetujejo, »kako se zadregi zaradi razkoraka med kodifikacijo in rabo izogniti« (Dobrovoljc 2018).

V analizo so zajeta vprašanja iz leta 2018.

5.1.3.1.1 Analiza vprašanj v Jezikovni svetovalnici preštevno

V preglednici so številčno prikazane jezikovne zadrege po skupinah. V prvem stolpcu je ime skupine, v drugem število jezikovnih zadreg in delež, izražen z odstotki, v tretjem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih lahko obravnavamo v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege ($n = 273$). V četrtem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih lahko obravnavamo v drugih jezikovnih priročnikih, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege. Ob tem

¹²⁵ Pri tem je treba upoštevati, da vsa vprašanja v Jezikovni svetovalnici niso odraz normativne zadrege, npr. vprašanja o etimologiji priimkov.

je pripisana informacija o jezikovnem priročniku, v katerem bi lahko obravnavali največ jezikovnih zadreg. V zadnjem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih ni mogoče obravnavati v jezikovnem priročniku, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege.

Skupina	Število jezikovnih zadreg (delež)	Obravnava v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju (delež)	Obravnava v drugih jezikovnih priročnikih (delež) Jezikovni priročnik, v katerem je mogoče obravnavati zadrege	Neuvrščeno (delež)
Glasonslovna ravnina	9 (3,3 %)	5 (1,8 %)	4 (1,5 %) 4 v pravopisnem slovarju	0
Oblikoslovna ravnina	18 (6,6 %)	11 (4 %)	5 (1,8 %) 4 v slovnici	2 (0,7 %)
Besedotvorna ravnina	33 (12,1 %)	22 (8,1 %)	11 (4 %) 10 v pravopisnem slovarju	0
Leksikalna ravnina	53 (19,4 %)	48 (17,6 %)	3 (1,1 %) 2 v dvojezičnem slovarju	2 (0,7 %)
Skladenjska ravnina	31 (11,4 %)	14 (5,1 %)	17 (6,2 %) 13 v slovnici	0
Besedilna ravnina	5 (1,8 %)	0	5 (1,8 %) 5 v stilističnem priročniku	0
Etimologija	19 (7 %)	10 (3,7 %)	4 (1,5 %) 4 v etimološkem slovarju	5 (1,8 %)
Pravopis	24 (8,8 %)	3 (1,1 %)	20 (7,3 %) 14 v pravopisnih pravilih	1 (0,4 %)
Drugo	81 (29,7 %)	5 (1,8 %)	53 (19,4 %) 26 v slovnici	23 (8,4 %)
Skupaj	273 (100 %)	118 (43,2 %)	122 (44,7 %)	33 (12,1 %)

Preglednica 13: Zastopanost vprašanj v Jezikovni svetovalnici po ravninah

Največ jezikovnih zadreg je uvrščenih v skupino *Drugo* (29,7 %), pri čemer lahko največji delež teh obravnavamo v drugih jezikovnih priročnikih (19,4 %). Tej skupini sledijo jezikovne zadrege, uvrščene na leksikalno

ravnino (19,4 %), med njimi jih lahko obravnavamo v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju 17,6 %. Malo manj kot polovico vseh v svetovalnici izraženih zadreg (43,2 %) je mogoče obravnavati v enojezičnem razlagalnem slovarju. Potencialno to kaže, da bi lahko tolikšen delež uporabniških zadreg zmanjšali, če bi bili iskani podatki vključeni v slovar. Ob tem je treba opozoriti, da gre za potencialnost, saj so določena vprašanja povezana z zelo konkretnimi rabami, ubeseditvami, slovar pa seveda ne more popisati vseh potencialnih rab.

5.1.3.1.2 Ugotovitve ob analizi zadreg v Jezikovni svetovalnici

Glasoslovna ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na devet vprašanj, ki jih uvrščam na glasoslovno ravnino. Od tega lahko vse zadrege uporabniku pojasnijo slovarski priročniki, pet zadreg (55 %) lahko prikaže splošni razlagalni enojezični slovar (npr. izgovor velelnika glagola *voziti* lahko prikaže z onaglašeno obliko za velelnik ob glagolu *voziti*), štiri pa pravopisni slovar (npr. izgovor imena *Louis Adamič* se lahko prikaže z onaglašeno iztočnico v pravopisnem slovarju). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavljajo na glasoslovni ravnini, je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, približno polovico lahko pojasni splošni enojezični razlagalni slovar.

Oblikoslovna ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 18 vprašanj, ki jih uvrščam na oblikoslovno ravnino, od tega lahko 11 zadreg (61 %) uporabniku pojasni splošni razlagalni enojezični slovar (npr. sklanjanje besede *zel* v besedni zvezi *zli duhovi* lahko prikaže z oblikami v iztočnici *zel*). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavljajo na oblikoslovni ravnini, je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, nekaj več kot polovico jih lahko pojasni splošni enojezični razlagalni slovar, nekatere zadrege na oblikoslovni ravnini pa presegajo obravnavo v razlagalnem slovarju, večinoma so to oblikoslovna vprašanja, povezana z lastnimi imeni (npr. vprašanje o rabi določne in nedoločne oblike pridevnika v

imenu prireditve ali pa vprašanje o sklonu desnega prilastka v večbese-dnem imenu mestne četrti).

Besedotvorna ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 33 vprašanj, ki jih uvrščam na besedotvorno ravnino. Od tega lahko vse zadrege uporabniku pojasni slovarski priročniki, 22 zadreg (67 %) lahko upo-rabniku pojasni splošni razlagalni enojezični slovar (npr. žensko poi-menovanje za besedo *general*), 11 zadreg, ki se večinoma nanašajo na lastna imena (npr. ime prebivalca Krškega), pa pravopisni slovar. Za-drege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavljajo na besedotvorni ravnini, je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, dobri dve tretjini lahko pojasni splošni enojezični razlagalni slovar.

Leksikalna ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 53 vprašanj, ki jih uvrščam na leksikalno ravnino, 48 (91 %) zadreg lahko uporabniku pojasni splošni razlagalni slovar (npr. ustreznost besed *figa* in *smokva* lahko slovar prikaže z uvrstitvijo obeh besed v geslovník in ustrezno vzpostavljenim razmerjem med njima), ki pa ne more ponuditi odgovora na vprašanje o slovenskem poimenovanju za *abuser* (lahko sicer vključi slovensko poimenovanje, a ga uporabnik ne bo našel, če bo iskal besedo *abuser*, ob tem pa je treba upoštevati tudi možnost, da se v jeziku ustali citatno poimenovanje). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavljajo na leksikalni ravnini, je torej mogoče obravnavati v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju.

Skladenjska ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 31 vprašanj, ki jih uvrščam na skladenjsko ravnino. 14 (45 %) zadreg uporabniku lahko pojasni splošni razlagalni slovar (npr. ustrezno rabo predloga ob besedi šola lahko splošni razlagalni enojezični slovar prikaže z zgledom v iztočnici šola). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavl-jajo na skladenjski ravnini, je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, nekaj manj kot polovico jih lahko pojasni splošni enoje-

zični razlagalni slovar, nekatere zadrege na skladenjski ravnini pa presegajo obravnavo v splošnem razlagalnem slovarju (npr. raba predloga pred krajevnim imenom) oz. jih je sicer mogoče vključiti v slovar kot zgled (npr. ujemanje osebka s povedkom, če je v osebku beseda *dekle*, je mogoče pojasniti z zgledom). A slovar ne more prinašati vseh potencialno mogočih rab, ki se izkazujejo kot vprašanja v svetovalnici, saj se vprašanja navezujejo na zelo konkretne rabe, slovar pa prinaša le nekaj tipične rabe, ki ponazarja pomen obravnavane besede.

Besedilna ravnina

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na pet vprašanj, ki jih uvrščam na besedilno ravnino. Nobene od teh zadreg uporabniku ne more pojasniti splošni razlagalni enojezični slovar, zadrege bi bile lahko pojasnjene v slogovnem priročniku (npr. naštevanje v besedilu po črkah slovenske abecede, ustreznost pozdrava pri telefonskem komuniciranju, ločila pri pozdravih).

Etimologija

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 19 vprašanj, ki jih uvrščam na področje etimologije. Če je v razlagalnem slovarju predvidena etimološka informacija, ki jo sicer pogosteje prinašajo specializirani slovarji, lahko splošni slovar razreši 10 zadreg (53 %) uporabnikov (npr. izvor besede žlikrof). Zadrege uporabnikov s področja etimologije je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, nekaj več kot polovico jih lahko pojasni splošni enojezični razlagalni slovar, nekatere zadrege s področja etimologije pa presegajo slovarsko obravnavo (npr. izvor frazema *delati kot svinja z mehom* ali izvor priimkov).

Pravopis

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 24 vprašanj, ki jih uvrščam na področje pravopisa. 3 zadrege (13 %) uporabniku lahko pojasni splošni razlagalni enojezični slovar (npr. pravilen zapis besede *vekanje*) že z zapisom iztočnice, največ zadreg pa bi lahko bilo pojasnenih v pravopisnih pravilih (npr. stičnost znaka in glavnega števnik, deljenje besede). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpost-

vljajo na področju pravopisa, je sicer mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, a je delež zadreg, ki jih lahko obravnava splošni enojezični razlagalni slovar, majhen.

Drugo

V letu 2018 je bilo v Jezikovni svetovalnici odgovorjeno na 81 vprašanj, ki jih uvrščam v skupino *Drugo*. Večinoma so to vprašanja, povezana s stilistiko (npr. pisanje naslova na ovojnico), terminologijo (npr. poimenovanje za napačno stavčno intonacijo), teoretična vprašanja (npr. pojasnjevanje različnih sklanjatvenih vzorcev samostalnikov), vprašanja o slovaropisnem delu (npr. pojasnilo o razlagi v SSKJ, merila za uvrstitev besede v slovar) ipd. Od 81 lahko splošni razlagalni slovar razreši 5 (6 %) zadreg (npr. ustreznost zveze *odpiralni čas* lahko prikaže z zgledom ali kolokacijo iztočnic *čas* in *odpiralni*, rabo predloga *če* s slovarsko obravnavo). Največ zadreg te skupine bi lahko bilo pojasnenih v slovnici (npr. raba obrazila *-ec* in *-nik* za človeka in napravo, stavčnočlenska opredelitev besede, določitev jedra in prilastka v besedni zvezi). Zadrege uporabnikov, ki sem jih uvrstila v skupino *Drugo*, je sicer mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, a je delež zadreg, ki jih lahko obravnava splošni enojezični razlagalni slovar, majhen.

5.1.3.2 Analiza jezikovnih zadreg v Jezikovnem spletovalcu

Rubrika *Jezikovni spletovalec* je začela izhajati leta 2017 na spletišču MMC RTV SLO. Namen prispevkov je izobraževanje bralcev in predstavitev pravil na čim preprostejši in zanimivejši način. Avtorji izbirajo teme na podlagi odzivov uporabnikov na različne jezikovne objave, prejeta sporočila in iz rabe prepoznane težave, na katere naletijo pri svojem delu. V prispevkih se sklicujejo na obstoječe jezikovne priročnike, ob tem pa predstavljajo tudi aktualno rabo (Salobir 2017).

V analizo so zajeti prispevki od leta 2019 do maja 2021.

5.1.3.2.1 Analiza vprašanj v Jezikovnem spletovalcu preštevno

V preglednici so številčno prikazane jezikovne zadrege po skupinah. V prvem stolpcu je ime skupine, v drugem število jezikovnih zadreg

in delež, izražen z odstotki, v tretjem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih lahko obravnavamo v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege ($n = 40$). V četrtem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih lahko obravnavamo v drugih jezikovnih priročnikih, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege. Ob tem je pripisana informacija o jezikovnem priročniku, v katerem bi lahko obravnavali največ jezikovnih zadreg. V zadnjem stolpcu je število jezikovnih zadreg, ki jih ni mogoče obravnavati v jezikovnem priročniku, in delež teh glede na vse jezikovne zadrege.

Skupina	Število jezikovnih zadreg (delež)	Obravnava v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju (delež)	Obravnava v drugih jezikovnih priročnikih (delež)	Neuvrščeno (delež)
			Jezikovni priročnik z največ obravnavami	
Glasoslovna ravnina	0	0	0	0
Oblikoslovna ravnina	6 (13 %)	4 (10 %)	2 (5 %)	0
			2 v slovnici	
Besedotvorna ravnina	0	0	0	0
Leksikalna ravnina	4 (10 %)	3 (7,5 %)	0	1 (2,5 %)
Skladenjska ravnina	5 (13 %)	0	5 (13 %)	0
			5 v slovnici	
Besedilna ravnina	14 (35 %)	0	14 (35 %)	0
			14 v slogovnem priročniku	
Etimologija	0	0	0	0
Pravopis	11 (27 %)	2 (5 %)	9 (22 %)	0
			9 v pravopisnih pravilih	
Skupaj	40 (100 %)	8 (22,5 %)	31 (75 %)	1 (2,5 %)

Preglednica 14: Zastopanost vprašanj v Jezikovnem spletovalcu po ravninah

Največ jezikovnih zadreg je uvrščenih na besedilno ravnino (35 %). Teh tematik ne more predstavljati splošni razlagalni slovar, kar ne preseneča, saj je v *Jezikovnem spletovalcu* v tej rubriki predstavljeno, kako pisati besedilne vrste, kar pa sega na področje stilistike oz. stilističnih priročnikov. Pogosto so v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljene tudi pravopisne teme (27 %), ki jih v največjem obsegu v razlagalni slovar ni mogoče vključiti. Največ tematik, predstavljenih v *Jezikovnem spletovalcu*, ki omogočajo obravnavo v razlagalnem slovarju, je oblikoslovnih (13 % vseh predstavljenih tematik, v slovarju jih je mogoče predstaviti 10 %). Delež tematik, predstavljenih v *Jezikovnem spletovalcu*, ki jih je mogoče obravnavati v razlagalnem slovarju, je za polovico manjši (22,5 %) kot pri zadregah, izkazanih v Jezikovni svetovalnici. Rezultat ni presenetljiv, mogoče ga je pojasniti z dvema dejavnikoma:

- (1) s tipom zadreg, obravnavanih v obeh svetovalnicah (V Jezikovni svetovalnici so to **avtentične** in zato zelo konkretne zadrege o posameznem jezikovnem pojavu, v *Jezikovnem spletovalcu* pa gre za **prepoznane** zadrege, ki so bolj splošne, manj konkretne, posredovana vsebina prinaša posplošeno vedenje o večji skupini, v katero so uvrščeni posamezni jezikovni pojavi. Za slovaropisno dejavnost to pomeni, da je bolj smiselno izhajati iz avtentičnih jezikovnih zadreg uporabnika.);
- (2) z uporabnikovo izbiro svetovalnega servisa (Večina uporabnikov svoja vprašanja, ki se nanašajo na informacije v slovarjih, naslovi na svetovalce Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ker so ti najbolj kompetentni, da odgovarjajo na vprašanja o neskladju v priročnikih, ki jih pripravljajo, ali na vrzeli v njih.).

5.1.3.2.2 Ugotovitve ob analizi zadreg v *Jezikovnem spletovalcu*

Glasonslovna ravnina

V *Jezikovnem spletovalcu* vprašanja glasonslovne ravnine niso bila obravnavana.

Oblikoslovna ravnina

V letih 2019–2021 je bilo v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljenih šest tematik, ki jih lahko uvrstim na oblikoslovno ravnino. Štiri tematike (67 %) uporabniku lahko predstavi razlagalni slovar (npr. stopnjevanje pridevnikov z obrazilom ali prislovom lahko prikaže slovar med oblikami pridevnika, sklanjanje besede *otrok*). Tematike, ki jih predstavljajo jezikovni kotički, kot je *Jezikovni spletovalec*, in so povezane z oblikoslovno ravnino, je torej mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, polovico jih lahko pojasni razlagalni slovar. Nekatere zadrege na oblikoslovni ravnini presegajo obravnavo v razlagalnem slovarju, večinoma so to širše slovnične teme ali teme povezane s sklanjanjem tujih lastnih imen (sklanjanje besednih zvez, sklanjanje besed na nemi *e*, *s* končnim *y*).

Besedotvorna ravnina

V *Jezikovnem spletovalcu* niso bila obravnavana vprašanja besedotvorne ravnine.

Leksikalna ravnina

V letih 2019–2021 so bile v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljene štiri tematike, ki jih lahko uvrstim na leksikalno ravnino. Tri tematike (75 %) uporabniku lahko predstavi sodobni splošni razlagalni slovar (npr. pomenska razlika med pridevnikoma *upravičen* in *opravičen*, pomenska razlika blizuizraznic). Tretja predstavljena tematika je bila povezana z redko rabljenimi besedami, ki v sodobnem splošnem razlagalnem slovarju zaradi nizke frekvence ne bi bile predstavljene, a jih je kljub temu mogoče predstaviti v razlagalnem slovarju. Vse tematike je torej mogoče obravnavati v razlagalnih slovarjih.

Skladenjska ravnina

V letih 2019–2021 je bilo v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljenih pet tematik, ki jih lahko uvrstim na skladenjsko ravnino, vse tematike pa presegajo obravnavo v razlagalnem slovarju, saj predstavljajo vedenje o skladenjskih pojavih (npr. raba povratnega svojilnega zaimka, pravilna raba predlogov).

Besedilna ravnina

V letih 2019–2021 je bilo v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljenih štirinajst tematik, ki jih lahko uvrstim na skladenjsko ravnino. Vse tematike presegajo obravnavo v razlagalnem slovarju, saj opisujejo, kako pisati izbrane besedilne vrste (npr. pisanje priporočila, zapisnika, življenjepisa).

Etimologija

V *Jezikovnem spletovalcu* tematike, povezana z etimologijo, niso bile obravnavane.

Pravopis

V letih 2019–2021 je bilo v *Jezikovnem spletovalcu* predstavljenih enajst tematik, ki so povezane s pravopisom. Dve tematiki (18 %) uporabniku lahko pojasni razlagalni slovar (pravilna raba predloga *s/z* z zapisom predloga med oblikami, npr. pri samostalniku, ali z zgledom; zapis kratec, okrajšav), največ tematik pa bi lahko bilo pojasnjenih v pravopisnih pravilih (npr. pisanje ločil, zapis velike in male začetnice). Zadrege uporabnikov, ki se pri uporabnikih vzpostavljajo na področju pravopisa, je sicer mogoče obravnavati v slovarskih priročnikih, a je delež zadrege, ki jih lahko obravnava splošni enojezični razlagalni slovar, majhen.

5.2 Anketa o potrebah in pričakovanjih slovarskih uporabnikov

Slovaropisci lahko pri svojem delu izhajajo tudi iz pričakovanj slovarskih uporabnikov, npr. slovaropisec (1) ugotovi, da uporabnik pričakuje podatek o jezikovnih možnostih, ki so pogoste v besedilih, v katerih pričakujemo upoštevanje knjižnojezikovne norme in v katerih je imel avtor namen pisati v knjižnem jeziku, a mu je zaradi pomanjkanja vedenja ali kompetenc spodletelo, saj je uporabil sredstva, ki so za knjižni jezik nepriporočljiva, saj so slovnično neustrezna, celo nepravilna, ali pa slogovno okorna; (2) upošteva pričakovanja in (3) te podatke vključi v slovar.

V poglavju so predstavljeni rezultati ankete o pričakovanjih slovarskih uporabnikov v razlagalnem slovarju knjižnega jezika.

5.2.1 Potrebe in pričakovanja slovarskih uporabnikov v slovarju knjižnega jezika

5.2.1.1 Podatki o anketi in uporabnikih

Vsebinski del anketnega vprašalnika je mogoče razdeliti v dve skupini: (1) vprašanja, ki se osredinjajo na **potrebe** jezikovnih uporabnikov in ugotavljajo namen rabe slovarskega priročnika, tj. katere informacije uporabnik išče v slovarju knjižnega jezika, in (2) vprašanja, ki se osredinjajo na **pričakovanja** jezikovnih uporabnikov o slovarskih podatkih.

V anketi obravnavane problematike so izbrane glede na normativne podatke, po katerih uporabniki pogosto sprašujejo v *Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in jih uporabniku potencialno lahko prinaša sodobni razlagalni slovar. Gre za podatke o zapisu, izgovoru, slovnici, slovarskem pomenu, stalnih besednih zvezah, zvrstni pripadnosti leksike, slogovno-skladenjskih možnostih. Posamezni zgledi, dodani problematikam v vprašalniku, problematiko konkretizirajo in ponazarjajo ter uporabniku omogočajo lažjo predstavitljivost. Ob tem ne predpostavljam, da je obravnavano problematiko mogoče celostno predstaviti le z enim zgledom.

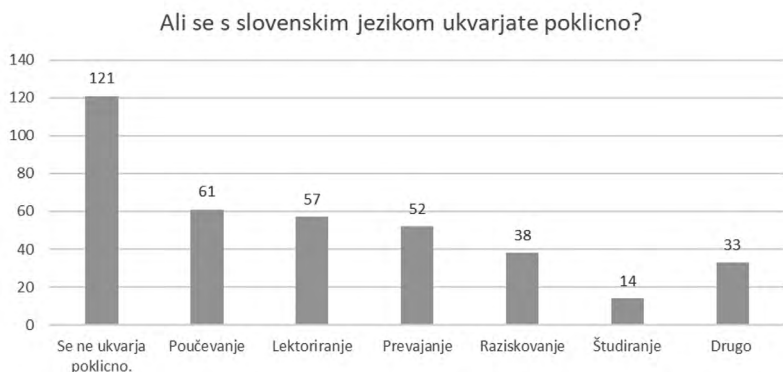
Anketa je bila izvedena v spletni aplikaciji 1ka in odprta med 15. in 28. septembrom 2022. Anketni vprašalnik je izpolnil **301 uporabnik**.

V povprečju je največ anketiranih starih **od 21 do 40 let** (48 %), sledijo stari od 41 do 60 let (37 %), 61 let ali več (14 %), najmanj je bilo mlajših od 20 let (1 %).

Največ anketiranih ima **univerzitetno izobrazbo ali končano drugo bolonjsko stopnjo** (53 %). Sledijo anketirani z bodisi magistrirjem bodisi doktoratom znanosti (24 %); visokošolsko, višješolsko ali prvo bolonjsko stopnjo (13 %); srednješolsko izobrazbo (10 %).

V anketi se osredinjam na uporabnike glede na njihovo poklicno specializacijo, pri čemer razlikujem med uporabniki, ki se s slovenskim jezikom ukvarjajo poklicno in za katere predvidevam, da slovar večinoma uporabljajo za poklicne namene (strokovni uporabniki: učitelji, lektorji, prevajalci, študenti, raziskovalci), in uporabniki, ki se s slovarjem ne ukvarjajo poklicno (laični uporabniki).

121 anketiranih je laičnih uporabnikov oz. se z jezikom ne ukvarjajo poklicno, kar predstavlja 40 % vseh anketiranih, 60 % uporabnikov je strokovnih uporabnikov. Strokovni uporabniki so svojo specializacijo tudi opredelili, pri čemer so lahko označili več možnosti (npr. lektoriranje in prevajanje). Največ strokovnih uporabnikov poučuje (61), lektorira (57), sledijo prevajalci (52), raziskovalci (38), najmanj je študentov (14), 33 uporabnikov je navedlo drugo poklicno specializacijo, npr. novinar, urednik, pisatelj).

Grafikon 1: Poklicna specializacija anketiranih ($n = 301$)

5.2.1.2 Potrebe slovarskih uporabnikov

V prvem delu ankete so bili uporabniki povprašani, kako pogosto iščejo posamezne podatke v slovarju, kar omogoča sklepanje o potrebah slovarskih uporabnikov. Uporabniki so pri sedmih ponujenih problematikah označili, kako pogosto uporabljajo slovar za iskanje podatkov, povezanih s problematiko, in sicer za iskanje:

- (1) podatka o **zapisu** (*brajlica* ali *brajica*),
- (2) podatka o **izgovoru** (*gornik* [górník] ali [gorník]),
- (3) **slovničnega podatka**, npr. spol, število, pregibanje, vezljivost (*vodja*, m/ž),

- (4) podatka o **pomenu** besede (*opravičiti – upravičiti*),
- (5) podatka o rabi v **stalni besedni zvezi** (*gasilni aparat – gasilska veselica*),
- (6) podatek o **zvrstni pripadnosti** leksike (*voznik avtobusa*, pogovorno šofer avtobusa; *obiskati staro mater*, narečno *obiskati nono*);
- (7) podatek o **slogovno-skladenjskih možnostih** (*pridobivati samozavest*, pogovorno *pridobivati na samozavesti*).

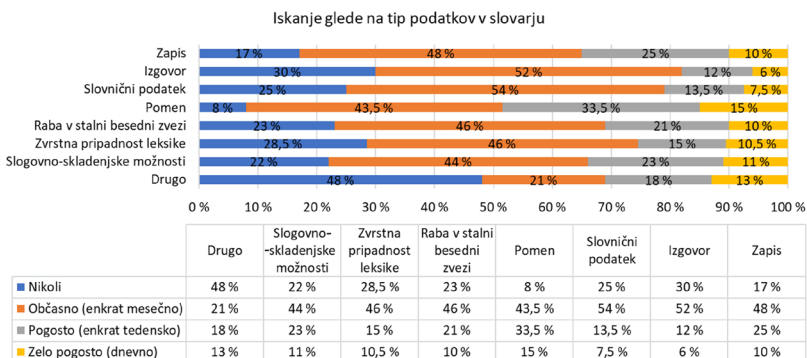
Uporabniki so lahko dodali tudi podatke, ki v anketnem vprašanju niso bili posebej izpostavljeni.

Anketno vprašanje je bilo: *V katerih primerih uporabljate razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika (npr. SSKJ)?* Ponujeni odgovori so se navezovali na pogostnost rabe slovarja glede na namen:

<i>V razlagalnem slovarju slovenskega knjižnega jezika iščem:</i>				
	Nikoli	Občasno (enkrat mesečno)	Pogosto (enkrat tedensko)	Zelo pogosto (dnevno)
podatek o zapisu (<i>brajlica</i> ali <i>brajica</i>).				
podatek o izgovoru (<i>gornik</i> [<i>górnik</i>] ali [<i>gornik</i>]).				
slovnični podatek, npr. spol, število, pregibanje, vezljivost (<i>vodja</i> , m/ž).				
podatek o pomenu besede (<i>opravičiti – upravičiti</i>).				
podatek o rabi v stalni besedni zvezi (<i>gasilni aparat – gasilska veselica</i>)				
podatek o zvrstni pripadnosti leksike (<i>voznik avtobusa</i> , pogovorno šofer avtobusa ; <i>obiskati staro mater</i> , narečno <i>obiskati nono</i>)				
podatek o slogovno-skladenjskih možnostih (<i>pridobivati samozavest</i> , pogovorno pridobivati na samozavesti)				
Drugo:				

5.2.1.2.1 Rezultati o potrebah slovarskih uporabnikov

Anketa je pokazala, da večina uporabnikov slovar uporablja za vse tipe obravnavanih podatkov.

Grafikon 2: Pogostnost iskanja podatka v slovarju glede na tip podatka

Uporabniki slovar uporabljajo večinoma za iskanje podatka o **pomenu besed**, saj le 8 % anketiranih podatka o pomenu v slovarju nikoli ne išče. Glede na obravnavani tip slovarja rezultat ni presenetljiv, saj je osnovni namen razlagalnega slovarja prav prikazovanje pomenske razlage in pomenske razvejanosti leksikalnih enot. Najmanj pogosto uporabniki iščejo **podatek o izgovoru** (30 % uporabnikov slovarja nikoli ne uporabi za iskanje podatka o izgovoru).

Nekoliko večji je tudi delež uporabnikov, ki v slovarju ne iščejo podatka o **zvrstni pripadnosti leksike** (28,5 %), a podrobnejša analiza pokaže, da k tako visokemu deležu prispevajo predvsem odgovori laičnih uporabnikov, saj kar 43,5 % laičnih uporabnikov tega podatka v slovarju nikoli ne išče. Pri strokovnih uporabnikih je ta delež precej manjši (16 %). Prav nasprotno pa dve skupini strokovnih uporabnikov ta podatek iščeta dnevno v slovarju (33 % lektorjev in 28 % prevajalcev).

Na splošno se je izkazalo, da k višjemu deležu nerabe slovarja za posamezne tipe podatkov prispevajo predvsem odgovori laičnih uporabnikov, ki slovar uporabljajo predvsem za iskanje podatka o **pomenu besed** (82 % jih slovar uporablja s tem namenom), sledi iskanje podatka o **zapisu besede**, ki pa glede na pomen besede izkazuje precej manj

pogosto rabo slovarja za iskanje tega podatka, saj 27 % laičnih uporabnikov nikoli ne uporablja slovarja za iskanje podatka o zapisu. Delež nerabe slovarja pri drugih tipih podatkov še narašča.

Strokovni uporabniki pogosteje kot laični uporabniki v slovarju iščejo različne tipe podatkov. Glede na posamezne tipe podatkov lahko izpostavim skupine, ki določeni podatek iščejo pogosteje ali pa ga pogosteje sploh ne iščejo.

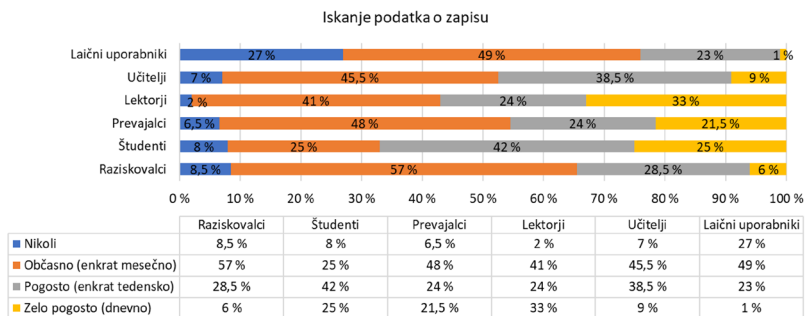
- (1) Iskanje podatka o **zapisu**: vsakodnevno ta podatek išče 33 % lektorjev, delež nerabe slovarja za ta podatek je med lektorji tudi najmanjši med strokovnimi uporabniki (2 %).
- (2) Iskanje podatka o **izgovoru**: 17,5 % lektorjev in 19,5 % prevajalcev tega podatka v slovarju ne išče.

Uporabniki so navedli, da v slovarju poleg navedenih iščejo še podatke o sopomenkah, vezljivosti, morfemskih variantah, frazeološke podatke; nekatere pod drugo umeščene podatke pa je mogoče uvrstiti med tipe podatkov, ki so bili v anketnem vprašanju že predstavljeni (npr. naglasno mesto je mogoče obravnavati kot podatek o izgovoru, črkovanje besede je mogoče obravnavati kot podatek o zapisu, med podatke o pomenu pa lahko štejemo primerjavo pomenske razlage več besed in ugotavljanje pomenskih odnosov).

5.2.1.2.2 **Grafična ponazoritev rezultatov o potrebah slovarskih uporabnikov**

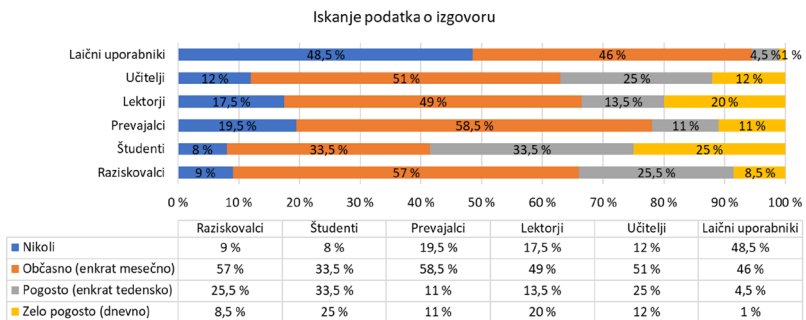
V nadaljevanju so rezultati ankete natančneje grafično predstavljeni. Rezultati so prikazani glede na tip podatka in poklicno specializacijo, in sicer v odstotkih prikazujejo, kako pogosto uporabniki v slovarju iščejo posamezne podatke.

Pogostnost iskanja podatka o zapisu

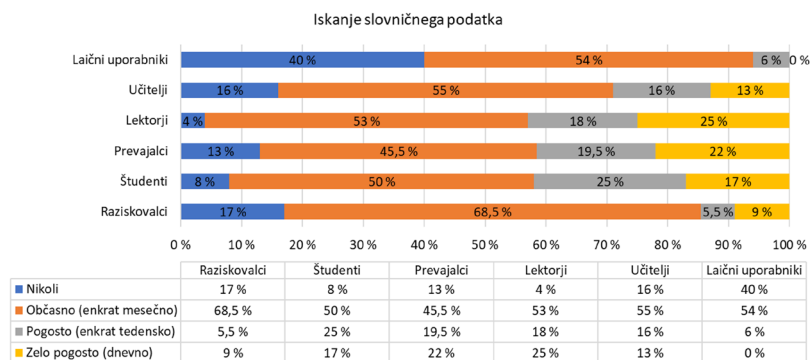
Grafikon 3: Pogostnost iskanja podatka o zapisu

Pogostnost iskanja podatka o izgovoru

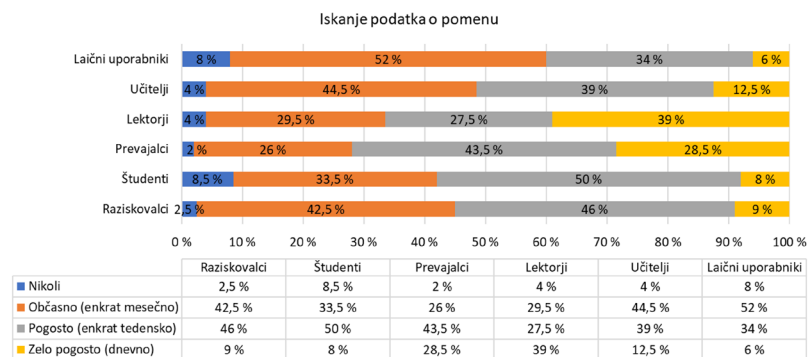
Grafikon 4: Pogostnost iskanja podatka o izgovoru

Pogostnost iskanja slovničnega podatka

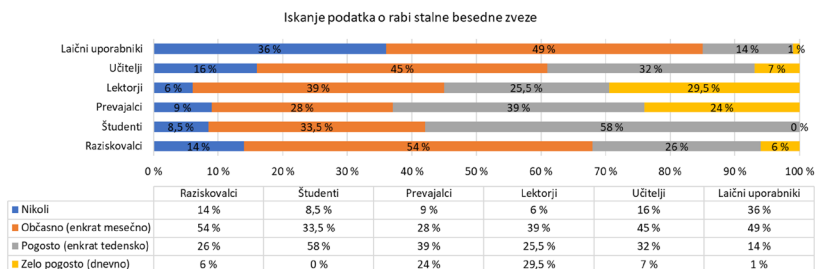
Grafikon 5: Pogostnost iskanja slovničnega podatka

Pogostnost iskanja podatka o pomenu

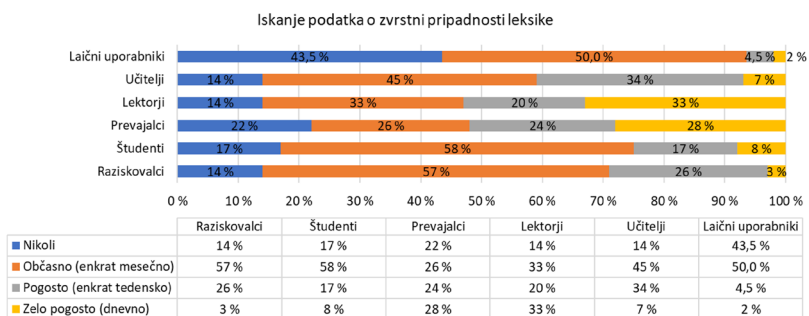
Grafikon 6: Pogostnost iskanja podatka o pomenu

Pogostnost iskanja podatka o rabi v stalni besedni zvezi

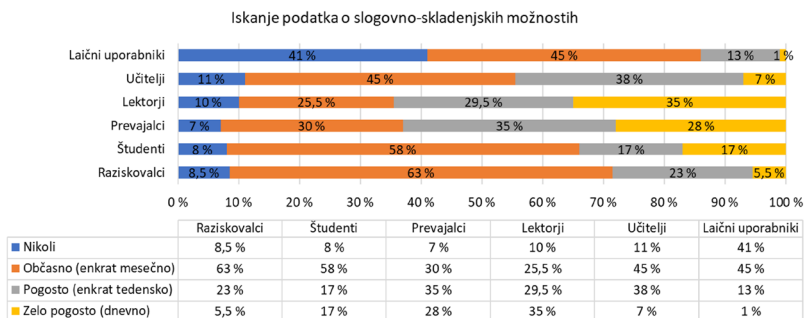
Grafikon 7: Pogostnost iskanja podatka o rabi v stalni besedni zvezi

Pogostnost iskanja podatka o zvrstni pripadnosti leksike

Grafikon 8: Pogostnost iskanja podatka o zvrstni pripadnosti leksike

Pogostnost iskanja podatka o slogovno-skladenjskih možnostih

Grafikon 9: Pogostnost iskanja podatka o slogovno-skladenjskih možnostih

5.2.1.3 Pričakovanja slovarskih uporabnikov

V drugem delu ankete so bili uporabniki povprašani, ali v slovarju pričakujejo tudi podatke o jezikovnih možnostih, ki so v pogoste v besedilih, v katerih pričakujemo upoštevanje knjižnojezikovne norme in v katerih je imel avtor namen pisati v knjižnem jeziku, a mu je zaradi pomanjkanja vedenja ali kompetenc spodletelo, saj je uporabil sredstva, ki so za knjižni jezik nepriporočljiva, saj so slovnično neustrezna, celo nepravilna ali pa slogovno okorna.

5.2.1.3.1 Rezultati o pričakovanjih slovarskih uporabnikov

V anketi se je izkazalo, da uporabniki pričakujejo slovarsko usmerjanje predvsem pri zvrstno zaznamovani leksiki in skladenjskih strukturah. V povprečju 10 % uporabnikov pričakuje v slovarju le podatek o zvrstni pripadnosti leksike, 88 % pa ob tem podatku pričakuje še napotilo k nevtralni sopomenki v knjižnem jeziku. Med uporabniki, ki pričakujejo le podatek o zvrstni pripadnosti leksike, izstopa skupina študentov, saj se s tem podatkom zadovolji skoraj petina študentov (18 %). Pri slogovno-skladenjskih možnostih uporabniki v nekoliko manjšem deležu pričakujejo slovarsko usmerjanje od zaznamovanih skladenjskih zgradb k nevtralnim. V povprečju 16 % uporabnikov v slovarju ne pričakuje podatka o slogovni zaznamovanosti skladenjskih zgradb, saj te informacije uporabniki pričakujejo v specializiranem slogovnem priročniku. Delež uporabnikov, ki pa v slovarju pričakujejo navedbo zaznamovanih skladenjskih zgradb, je vseeno nezanemarljiv, saj je v povprečju 80-odstoten. Uporabniki so opozorili tudi na (ne)prisotnost različnih jezikovnih priročnikov, kar vpliva na njihova pričakovanja:¹²⁶

- *Seveda bi marsikatere podatke pričakovala v specializiranih slovarjih (kolo-kacijski, stilistični ipd. Slovar), ampak ker jih nimamo želim te informacije v splošnem slovarju s kratko in laiku jasno razlago.*
- *možnost [podatke o slogovno-skladenjskih možnostih pričakujem v specializiranem slogovnem priročniku]: če bo to namesto v sskj obdelano v pravopisu (kjer imam še druge informacije – ne želim novega, izključno*

¹²⁶ Odgovori so navedeni, kot so jih zapisali anketirani.

slogovnega priročnika, to bi preveč razdrobilo vse informacije, potrebne za odločanje), potem izberem 1. sicer raje 2. možnost [navedbo skladenjskih zgradb, ki so v jeziku pogoste, a je njihova raba v knjižnem jeziku za-znamovana].

V komentarjih je bila predlagana tudi rešitev prikaza slogovno-skladenjskih možnosti:

- *Pogosto rabljene, a slogovno manj ustrezne zgradbe bi morale imeti napotek k bolj nevtralni varianti ali vsaj oznako ..., še bolje bi bilo, če bil tem namenjen kake vrste zavihek.*

Pričakovanja uporabnikov o podatkih, povezanih z rabo stalnih besednih zvez, slovničnimi napakami in napakami v zapisu, kažejo, da uporabniki v večjem deležu pričakujejo le navedbo pravih oblik, kar je še zlasti razvidno pri slovničnih podatkih in podatkih o nepravilnem zapisu. V povprečju 36 % uporabnikov v slovarju pričakuje le podatke o pravih slovničnih oblikah v knjižnem jeziku in 23 % uporabnikov le podatke o pravilnem zapisu (ob tem nekoliko izstopa delež pri lektorjih, saj v večjem deležu pričakujejo tudi vključitev nepravilnih zapisov, kar verjetno izhaja iz narave dela, ko pri svojem delu naletijo na zapise, o katerih niso prepričani, preveriti pa jih želijo v slovarju in si želijo usmeritev od nepravilnih k pravih).

Uporabniki so predlagali tudi način prikaza informacij, povezanih z nepravilnimi zapisi in oblikami, npr.:

- *Nepravilen zapis mogoče kot opomba pri pravilnem zapisu, ne pa kot nov vnos*
- *Pričakujem obe obliki, a jasneje zapisano, da gre za nepravilno obliko, ne samo gl.*
- *Pričakujem podatek o pravih rabi z opombo in navedbo pogoste nepravilne rabe*
- *Obe možnosti + iskanje v korpusu neposredno s klikom (tako se vidi, v katerih okoliščinah prihaja do odstopanja)*

Pričakovanja o vključenosti leksike v slovar so pri uporabnikih bolj raznolika. Večina (v povprečju 59 %) v slovarju pričakuje tiste besede, ki so primerne za knjižni jezik in hkrati tudi žive v rabi, 28 % jih pričakuje v slovarju vse besede, ki so primerne za rabo v knjižnem jeziku, 13 % uporabnikov pa v slovarju ne pričakuje vseh besed, primernih za knjižni jezik.

Uporabniki so navedli še nekatera druga pričakovanja:

- povezanost slovarja in korpusnih podatkov (npr. *Možnost, da se s klikom na leksem preveri pojavnost v korpusu; Pri vseh primerih rabe bi moral biti link na korpus (da vidimo, od kod je primer vzet, kdaj je bil napisan; Možnost vzporednega pregleda kolokacij in primerov rabe + korpusnih podatkov);*
- prisotnost pojasnil o rabi in utemeljitev nepravilnih/neustreznih jezikovnih pojavov, npr.: (npr. *Prav je, da slovarji ponudijo razlago besed, fraz, ki so v uporabi, in jih tudi pojasni oziroma pove, kaj je bolj prav; Pričakujem razlago, s katero lahko razložim, da je nekaj narobe; Pričakujem usmeritev in kratko razlago; Bolj kot predpisov (eni so pa gotovo nujni), si želim predstavitev možnosti);*
- povezanost med slovarskimi podatki, predvsem na ravni iztočnice (npr. *V slovarju bi si želela povezave med leksemi: pri razlagi računovodja = kdor se ukvarja z računovodstvom, moram imeti možnost, da s klikom na računovodstvo takoj preidem na ta geselski članek; Glede na to, da slovarjev ne uporabljamo več pretežno v knjižni obliki, bi bilo koristno imeti vse na enem mestu (kar deloma fran.si naredi s prikazom vseh rezultatov);*
- razširjena slovarska obvestilnost, ki se kaže v vsebovanosti raznovrstnih informacij v slovarju (npr. *Zaradi vsesplošnega vedno slabšega znanja slovenščine si želim več informacij v sskj, saj ga redno uporabljam preko spleta. Zelo mi pomaga. Bolj kot je fleksibilen (tj. Dopusča napačne oblike), lažje pridem do pravih oblik; Vedno bi pričakovala žensko obliko samostalnikov, ki imajo moški in ženski, denimo poklice).*

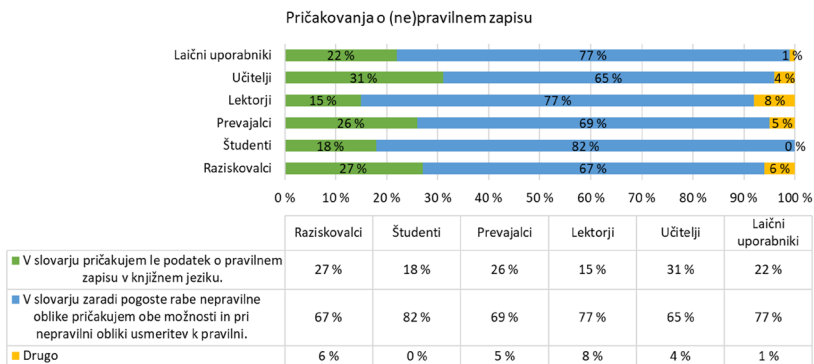
5.2.1.3.2 Grafična ponazoritev rezultatov o pričakovanjih slovarskih uporabnikov

V nadaljevanju so rezultati grafično predstavljeni. Rezultati so prikazani glede na poklicno specializacijo, rezultati v odstotkih prikazujejo, kakšna so pričakovanja slovarskih uporabnikov glede podatkov v slovarju. Zapisana so tudi anketna vprašanja.

Vprašanje o (ne)pravilnosti zapisa

V besedilu zasledite dva zapisa – *brajlica* in *brajlica*.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju pričakujem le podatek o pravilnem zapisu v knjižnem jeziku (torej le zapis *brajlica*, ne pa tudi *brajlica*), (2) V slovarju zaradi pogoste rabe nepravilne oblike (*brajlica*) pričakujem obe možnosti (*brajica*, *brajlica*) in pri nepravilni obliki usmeritev k pravilni (*brajlica* gl. *brajica*), (3) Drugo.

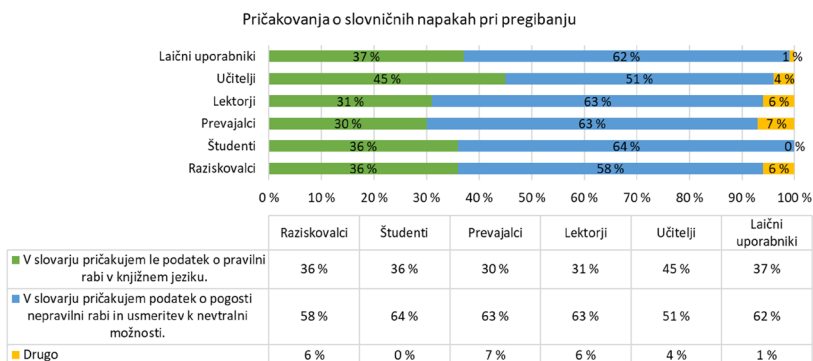

Grafikon 10: Pričakovanja uporabnikov o (ne)pravilnem zapisu v slovarju

Vprašanje o slovničnih napakah pri pregibanju

V jeziku je pogosta zveza *pred dvema leti*.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju pričakujem le podatek o pravilni rabi (*pred dvema letoma*) v knjižnem jeziku, zato zveze *pred dvema leti* v slovarju ne pričakujem, (2) V slovarju pričakujem podatek o pogosti nepravilni rabi (*pred dvema leti*) in usmeritev k nevtralni možnosti (*pred dvema letoma*), (3) Drugo.

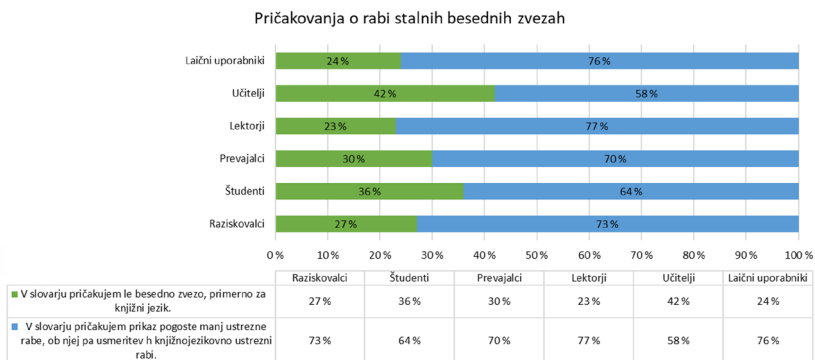

Grafikon 11: Pričakovanja uporabnikov o slovničnih napakah pri pregibanju

Vprašanje o slovničnih napakah pri izbiri ustreznega pridevnika

V jeziku sta razširjeni zvezi *gasilni dom* in *ledena dvorana* namesto ustrežnejših *gasilski dom* in *ledna dvorana*.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju pričakujem le besedno zvezo, primerno za knjižni jezik (*gasilski dom*, *ledna dvorana*), (2) V slovarju pričakujem prikaz pogoste manj ustrezne rabe (*gasilni dom*, *ledena dvorana*), ob njej pa usmeritev h knjižnojezikovno ustrezni rabi (*gasilski dom*, *ledna dvorana*), (3) Drugo.

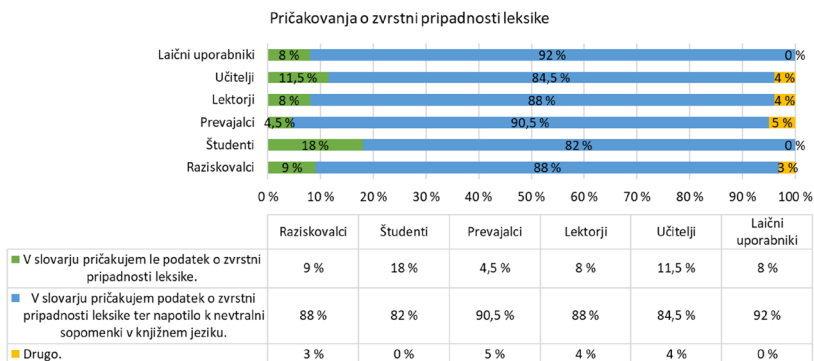

Grafikon 12: Pričakovanja uporabnikov o slovničnih napakah pri izbiri ustreznega pridevnika

Vprašanje glede zvrstne zaznamovanosti leksike in usmerjanja k nevtralni možnosti

Ob pisanju v slovarju preverite primernost rabe samostalnika *šofer* v knjižnem jeziku. V slovarju je *šofer* označen s kvalifikatorjem *pogovorno*.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju pričakujem le podatek o zvrstni pripadnosti leksike, (2) V slovarju pričakujem podatek o zvrstni pripadnosti leksike ter napotilo k nevtralni sopomenki v knjižnem jeziku (*voznik*), (3) Drugo.

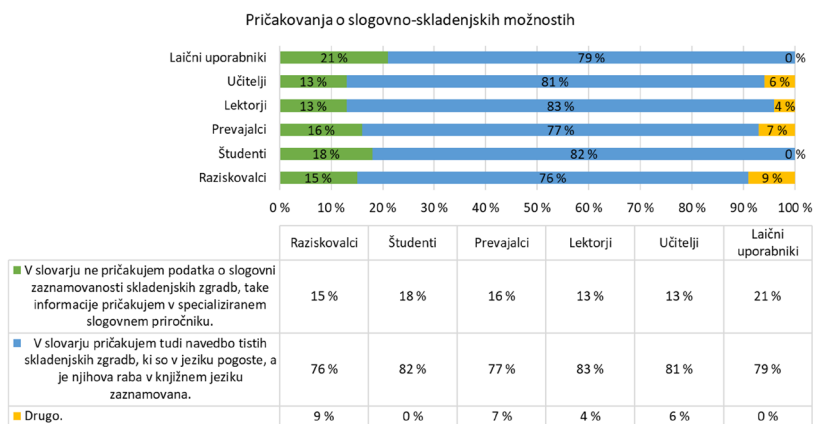

Grafikon 13: Pričakovanja uporabnikov glede zvrstne zaznamovanosti leksike

Vprašanje glede slogovno zaznamovanih skladenjskih struktur in usmerjanja k nevtralnih

V jeziku je slogovno nezaznamovana zveza *pridobiti samozavest*. Pri pisanju besedila ste napisali zvezo *pridobiti na samozavesti*, ki jo je lektor odsvetoval.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju ne pričakujem podatka o slogovni zaznamovanosti skladenjskih zgradb, take informacije pričakujem v specializiranem slogovnem priručniku, (2) V slovarju pričakujem tudi navedbo tistih skladenjskih zgradb, ki so v jeziku pogoste, a je njihova raba v knjižnem jeziku zaznamovana, (3) Drugo.

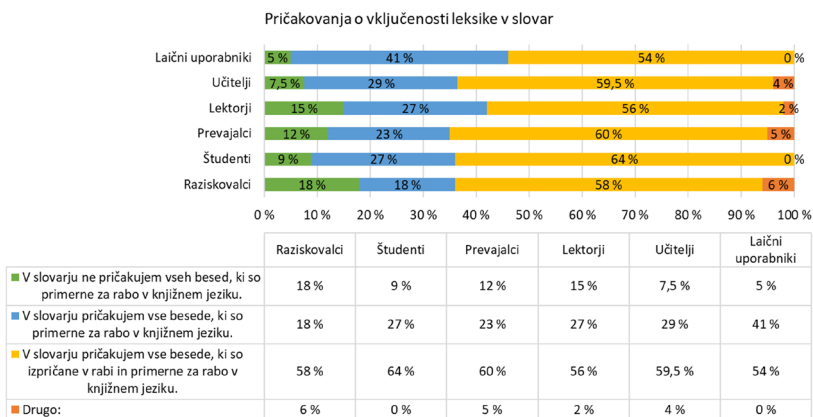
Grafikon 14: Pričakovanja uporabnikov o slogovno zaznamovanih skladenjskih strukturah

Zadnje vprašanje se je navezovalo na vključenost leksike v slovar, in sicer me je zanimalo, ali uporabniki v slovarju pričakujejo vse besede, ki so primerne in sistemsko ustrezne za rabo v knjižnem jeziku, ali pričakujejo le tiste, ki so izpričane v rabi in ob tem primerne za rabo v knjižnem jeziku.

Vprašanje o vključenosti leksike v slovar

Besed *mašna* (samostalnik ženskega spola), *stvarstven* (pridevnik), *prositlejca* (samostalnik ženskega spola) ne najdete v slovarju knjižnega jezika.

Ponujeni odgovori: (1) V slovarju ne pričakujem vseh besed, ki so primerne za rabo v knjižnem jeziku, (2) V slovarju pričakujem vse besede, ki so primerne za rabo v knjižnem jeziku, (3) V slovarju pričakujem vse besede, ki so izpričane v rabi in primerne za rabo v knjižnem jeziku.

Grafikon 15: Pričakovanja o vključenosti leksike v slovar

5.3 Sežetek

V poglavju so s pomočjo avtorefleksivnih virov (jezikovno svetovanje) in anketne poizvedbe predstavljene uporabniške potrebe glede rabe splošnih razlagalnih slovarjev. Izkazalo se je, da uporabniki pogosto pridobijo vedenje o zadregah, ki bi jih lahko prinašal enojezični razlagalni slovar, v jezikovni svetovalnici. Kar 43,2 odstotka vseh zadreg bi bilo mogoče obravnavati v enojezičnem razlagalnem slovarju in s tem prispevati k njihovi razrešitvi. Izvedena anketa potrjuje, da si uporabniki želijo razrešitev normativnih zadreg tudi v splošnem razlagalnem slovarju, saj pričakujejo, da ta prinaša v knjižnem jeziku zaznamovana jezikovna sredstva (manjši delež uporabnikov pričakuje tudi prisotnost nepravilnih jezikovnih sredstev). Jezikovni uporabniki tudi v splošnem razlagalnem slovarju pričakujejo usmerjanje glede jezikovnih pojavov oz. normativnih zadreg v razmerju *pravilno : nepravilno* oz. *nezaznamovano : zaznamovano*.

VI SKLEP

Normativnost oz. normativno vrednotenje je presojanje jezikovnih sredstev v odnosu do tistega, kar je v določeni jezikovni zvrsti normalno, pričakovano. Jezik je zvrstno razplaten in pester, normativno vrednotenje pa je še posebej uzaveščeno in prisotno v procesu kodificiranja knjižnega jezika, ki ga označujemo kot jezikovno zvrst, ki ni nikogaršnji materni jezik, ki zagotavlja dogovorjen in enoten izraz skupnosti in omogoča sporazumevanje med posamezniki ne glede na njihovo regionalno, družbeno, poklicno, generacijsko pripadnost in ne glede na sporazumevalni namen, prevladujoč v danem trenutku.

Knjižni jezik v nasprotju z naravnim jezikom določa jezikovna skupnost sama, navadno prek izbrane normodajalne jezikoslovne ustanove (ki si prizadeva v svoje normativne napotke »uloviti« konsenz jezikovne skupnosti) po smernicah, ki jih narekuje teorija knjižnega jezika (v srednjeevropskem jezikovnem prostoru se najpogosteje sklicujemo na merila knjižnojezikovne teorije praške šole).

Na sodobno razumevanje normativnosti – tako v jezikoslovju kot v laični javnosti – ima še vedno najopaznejši vpliv laično prepričanje, ki so ga v preteklosti spodbujali tudi jezikoslovci, da je normativno vrednotenje jezikovnih sredstev binarno oz. »črno-belo«, najpogosteje v razmerju *prav* : *narobe*. V nestrokovni javnosti se želja po tovrstni poenostavljeni obravnavi jezikovne stvarnosti pojavlja še danes, k čemur prispeva tudi dvojna narava procesa normiranja: pri tistih, ki jih knjižnega jezika učimo, želimo uzavestiti knjižni jezik kot ustaljen pojav, pri tistih, ki ga opisujemo, pa je prav ustaljenost na preizkušnji, saj raziskovalno o njej stalno dvomimo.

V splošni družbeni zavesti glede knjižnega jezika še vedno prevladuje tradicionalno prepričanje, ki izvira navadno iz obdobja usvajanja knjižnega jezika v času formalnega izobraževanja. Čeprav je jezikovni

pojavi, ki je bil še v bližnji preteklosti prepovedan in/ali nepravilen, danes sprejet kot norma knjižnega jezika in ga spremlja spoznanje, da je prepovedovanje nesmiselno in da nepravilnosti ni, se govorec le težka otrese svojih preteklih zaznamovanj in posledično uravnava jezikovno ravnanje in mišljenje še danes. Ko nekomu poveš, da se ukvarjaš z jezikoslovjem, se hitro nehote preleviš v psihoterapevta, ki posluša o »grozotah« v jeziku. Spomnim se sogovorca, ki mi je povedal, da je imel v osnovni šoli strogo učiteljico, ki je svoje učence ogromno naučila, med drugim tudi tega, da glagol *nahajati se* v pomenu 'biti' v slovenskem jeziku ni dobrodošel, saj je glagol grd srbohrvatizem, tega pa se moj sogovornik drži še danes. Ne gre le za njegovo predstavo o tem, kaj knjižni jezik je, temveč tudi za oblikovanje jezikovnega čuta, ki razmišlja binarno in ni podprt z objektivno vednostjo o jezikovnem pojavu. Ob takšnem, na čustvih temelječem jezikovnem čutu ni nič čudnega, če jezikovni pojav zmotno umestimo v napačno skupino (*nahajati se* je npr. germanizem, tvorjen iz nemške zveze *sich befinden*), ga označimo kot neprimerne, vzporednosti in iz nje izhajajoče »problematičnosti« drugega jezikovnega pojava, ki ga bi lahko uvrstili med srbohrvatizme (pridevnik *dobrodošel*), pa sploh ne zaznamo. Ob tem je, kot pravita Klopčič in Suhadolnik, pomembno zavedanje o kolektivnem sprejemanju jezikovnih pojavov:

Če se ta ali oni bralec ne bo mogel strinjati s kakšno trditvijo ali oceno v slovarju, naj se zaveda, da on sam in tudi njegova generacija nista edina predstavnika in oblikovalca našega jezika in da je torej tudi tako, za posameznika morda nesprejemljivo jezikovno dejstvo, objektivnost in norma knjižnega jezika. (Klopčič, Suhadolnik 1970: 137)

Jezikoslovec mora zasledovati knjižno normo kot »kolektivn[o] navad[o] oz. kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov« (Dobrovoljc 2014: 45). V teh navadah seveda nista zaobseženi le dve plati spoznanja – kaj je v knjižnem jeziku prav in kaj narobe –, temveč tudi, v katerih okoliščinah je neka jezikovna prvina povsem sprejemljiva/ustrezna in v katerih okoliščinah neprimerna. Opisovanje in

raziskovanje norme knjižnega jezika je torej večkomponentno in tako jezikovno normo mora jezikoslovec ob zavedanju o ciklični naravi kodifikacijskega procesa v izbranem trenutku ujeti v kodifikacijski priročnik oz. jezikovni priročnik o knjižnem jeziku. Pomembno je, da tisti, ki iz teh priročnikov črpajo svoje vedenje o knjižnem jeziku in ga poučujejo ali preučujejo, uskladijo svoje interpretiranje podatkov s pogledom tistih, ki priročnik izdajajo. Tudi zato ni dovolj, da normativne priročnike posodabljam, pomembno je tudi, da ob tem predstavimo vse dejavnike, ki so na posodobljeni ali novi opis vplivali: gradivsko ozadje, razumevanje zvrstnosti, prikaz sistemskih odstopanj glede na predhodne priročnike ipd. Predvsem odnos do jezikovnih novosti predstavlja izziv za vsako jezikovno skupnost in vedno znova ugotavljamo aktualnost ugotovitev slovaškega jezikoslovca Dolníka (2011: 21), ki je na osnovi preučevanja normativističnih praks vzpostavil štiristopenjsko kategorizacijo normativističnega vedenja. To je lahko (a) univerzalistično, če je normativistično jezikoslovje naklonjeno jezikovni rabi in jo liberalno sprejema (npr. sprejema prvine, ki so za knjižnojezikovno rabo funkcijsko pomembne, četudi so bile nekdaj označene kot neprimerne); (b) prestižno, če sprejema iz rabe le tiste prvine, ki jih uporabniki občutijo kot prestižne (npr. zgolj prvine iz znanosti); (c) integracijsko, če se usmerja na ozko knjižno rabo (v slovenščini je to izenačevanje knjižnega jezika z jezikom ozkega kroga intelektualcev); (č) konservativno, če želi ohraniti dani sistem in ne sprejema novosti. V monografiji je bilo prikazano, da se delovanje jezikoslovcev lahko tudi spreminja in jezikovni opis od jezikovne ravnine do ravnine razlikuje.

Slovar je praktični preizkus teorije. Tudi razlagalni slovar knjižnega jezika, ki je zaradi naslova samega tudi kodifikacijski priročnik, je preverba zastavljenega koncepta normativnosti.

Zgusta v svoji tipologiji (1989: 70–79; 2006: 186) predlaga razlikovanje med štirimi tipi kodifikacijskih priročnikov:

- (1) priročniki, katerih cilj je standardizacija jezika oz. **vzpostavitev knjižnega jezika**, so navadno prvi kodifikacijski priročniki v jeziku; pogosto so dvojezični ali pa je metabesedilo zapisano v prevladujočem jeziku znanosti (npr. priročniki slovenskih protestantskih

piscev in latinščina kot metajezik, kot mejnik med obdobji knjižno-jezikovne neustaljenosti in ustaljenosti tudi Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* 1894/95);

- (2) priročniki, s katerimi knjižni jezik **posodabljam**o in ga s tem vzdržujemo na ravni, potrebni za učinkovito sporazumevanje (če npr. slovar knjižnega jezika posodobimo z vključitvijo nove leksike, kar se je zgodilo pri drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*);
- (3) priročniki, ki **omejujejo spremembe** v knjižnem jeziku, celo več – knjižni jezik želijo vrniti v eno od prejšnjih razvojnih faz (takih priročnikov na Slovenskem nimamo);
- (4) priročniki, ki poskušajo **opisati** funkcijsko polno uresničen knjižni jezik in **usmerjati** uporabnika pri izbiri jezikovnih sredstev (opisni razlagalni slovar), pri tem pa se srečujejo z različnimi dilemami, npr. po katerih merilih izbrati leksiko za vključitev v slovar ali katera jezikovna odstopanja označiti kot sprejemljiva (tj. kot spremembe v knjižni normi) in katera kot nesprejemljiva (kot napake) ipd.

Kodifikacijski priročnik je po Zgusti nadpomenka in glede na razmerje priročnika do dejanskih jezikovnih praks razlikuje med *normativnimi* in *predpisovalnimi* priročniki: normativni so tisti, ki posodablajo opis že obstoječega knjižnega jezika, pogosto z evidentiranimi novimi, še nekodificiranimi jezikovnimi enotami; predpisovalni pa dejanske jezikovne norme v vseh raznolikostih ne upoštevajo (Zgusta 2006: 195) in se od normativnih razlikujejo po tem, da kodificirajo tudi jezikovne prvine, ki jih v normi ni, oz. da ne kodificirajo tistih, ki v normi so. Norma je v tem kontekstu seveda razumljena kot kolektivna navada oz. družbeni konsenz. Najbolj razširjeni priročniki v jezikih z vzpostavljeno standardizacijsko prakso so po Zgustovem mnenju priročniki četrte skupine, katerih značaj je najpogosteje hibriden.

Izhajajoč iz teh spoznanj, je večina informacij, ki jih najdemo tudi v slovenskih slovarjih knjižnega jezika, normativnih. To velja tudi za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki so ga avtorji sami označili kot informativno-normativni slovar in z razlago tega termina še posebej opozorili, da je bila pomembna komponenta pri pripravi tega slovarja

leksikografsko vrednotenje prav knjižnojezičnih prvin, npr. »to pomeni, da je v njem knjižni jezik na široko in objektivno predstavljen z vso množico variant in posebnosti, vendar tako, da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in vrednost obravnavanih jezičnih prvin« (Uvod v SSKJ, § 7).

Normativna informacija v slovarju knjižnega jezika je torej informacija o jezičnih sredstvih, ki obsega vse jezikovne ravnine in je rezultat normativnega vrednotenja (tj. presojanje jezičnih sredstev v odnosu do tistega, kar je v knjižnojezični zvrsti normalno, pričakovano) z upoštevanjem načel izročila, rabe, sistemskosti in gospodarnosti.

Za slovar knjižnega jezika je smiselno, da glede na jezikovne ravnine prinaša več gradnikov oz. podatkov normativne informacije, ki so podani **implicitno** in so za uporabnika zavezujoči, če se želi izogniti nesporazumom pri sporazumevanju.

- (a) Na **glasoslovni** ravnini prinaša podatek o izgovoru besede. Ta je lahko v slovarju zapisana v posebnem razdelku, v spletni objavi slovarja pa lahko zapis izgovora spremljajo tudi posnetki izgovora, ki laičnemu uporabniku olajšajo pridobitev podatka o izgovoru, saj mu ni treba poznati vseh sredstev za zapis izgovora.
- (b) Na **oblikoslovni** ravnini prinaša podatek o besedni vrsti in oblikoslovnem vedênju besede, ki ga narekujejo slovnične lastnosti, kot je spol, število, števnost ... Oblikoslovno vedênje je lahko v slovarju prikazano v posebnem razdelku, v spletni objavi so lahko izpisane vse oblike, izražene pri posamezni besedi, upoštevajoč slovnične kategorije besedne vrste.
- (c) Na **leksikalni** ravnini prinaša slovar z uvrstitvijo iztočnice v slovar podatek o zapisu besede (ta zapis vključuje tudi prvine pravopisne obvestilnosti – rabo začetnice, pisanje skupaj ali narazen, zapis ločevalnih znamenj na pisno nepodomačenih iztočnicah ipd.). Z leksikalno ravnino je povezan temeljni gradnik normativne informacije splošnega enojezičnega slovarja: tj. prikazovanje pomenske razlage in pomenske razvejanosti iztočnične besede.

- (č) Podatki **besedotvorne** ravnine so povezani z drugimi ravninami, predvsem leksikalno. Besedotvorni podatki lahko v posebnem razdelku obsegajo podatek o tvorjenkah glede na iztočnico in prinašajo vse besedotvorno povezane besede, ki so v slovarju bodisi obravnavane kot samostojne iztočnice bodisi niso, če se glede na pogostnost ne uvrstijo v slovarski geslovník.
- (d) **Skladenjska** ravnina je v slovarju vsebovana zaradi ponazoritve pomena in rabe iztočnične besede na ravni besedne zveze, stavka ali povedi in prinaša najbolj tipična skladenjska razmerja, v katerih nastopa iztočnična beseda: kolokabilnost, sodelovanje besede v pomensko neprosojnih zvezah in frazemih ipd.

Pomemben implicitni gradnik normativne informacije, ki ga ni mogoče zajeti z jezikovnimi ravninami, je **gradivo**, na podlagi katerega nastaja slovar. Slovarji danes nastajajo na osnovi korpusov, za normativnost slovarja je najpomembnejši korpusni izbor gradiva in zanesljiva lematizacija. Nastali slovarski opis knjižnega jezika prinaša povsem drugačno podobo knjižnega jezika, če je težišče korpusa na leposlovju, kot če bi bilo njegovo težišče na stvarnih besedilih, in še drugačen, če je težišče korpusa na (danes najlažje dostopnih) publicističnih besedilih. In obratno. Če gradivo ni reprezentativno in ne zajame knjižnega jezika – tj. vseh položajev na nadnarečni in nadregionalni ravni ne glede na izbiro funkcijske zvrsti – v celoti, to ni slovar knjižnega jezika, ampak le slovarski prikaz izbranega gradiva.

V reprezentativnem gradivu, ki je izbrano glede na opisane položaje, se pojavijo tudi jezikovne prvine, ki jih je npr. glede na socialnozvrstno teorijo mogoče ovrednotiti kot prvine neknjižnih jezikovnih zvrsti, uporabljene v knjižnem jeziku s posebnimi poudarki in v posebnih okoliščinah. Če se pojavljajo tako pogosto, da bi jih bilo glede na pogostnostna merila mogoče uvrstiti v slovar makrostrukturno (v geslovník) ali mikrostrukturno (opis značilnih praks), se ob njih zastavi več vprašanj:

1. ali zaradi pogostnosti take prvine vključiti v slovar,
2. kako jih vključiti v slovar,
3. ali uporabnik želi, da jih vključimo v slovar,

4. kam jih vključiti v slovar.

Na vprašanje, ali jih izločiti iz geslovnika in slovarske obravnave (jih ovrednotiti kot neknjižne in implicitno z nevključenostjo pokazati njihovo vrednotenje) ali jih slovarsko obravnavati in ovrednotiti, mora odgovoriti vsak slovaropisni koncept. Če razumevanje slovarja knjižnega jezika in besedja v njem naslonim na ugotovitev Vidovič Muha, da v slovarju »ne gre [...] za zajetje besednega zaklada samo (sodobnega) knjižnega jezika, ampak za vrednotenje – normiranje – z različnih vidikov aktualnega in zato v Slovar sprejetega besedišča s stališča zakonitosti (definijskih lastnosti) knjižnega jezika« (Vidovič Muha 1992: 10), potem je smiselno to besedje v slovarju zajeti in ga ob implicitnem normiranju ustrezno označiti z gradniki normativne informacije, ki so uporabniku posredovani eksplicitno.

Eksplicitno so gradniki normativne informacije uporabniku posredovani z označenostjo jezikovnih pojavov glede na različna razmerja in prikazani na vsaki od jezikovnih ravnin. V preteklosti se je eksplicitne normativne informacije povezovalo le s tistimi podatki, ki so jezikovne pojave vrednotili v razmerju *pravilno* : *nepravilno*, *prepovedano* : *dovoljeno* ipd. Kot eksplicitni normativni podatek pa je mogoče razumeti vsako slovarsko označenost/kvalificiranje jezikovnega pojava, ki ne glede na tip zaznamovanosti prinaša podatek o nenevtralnosti oz. zaznamovanosti jezikovnega pojava.

(a) Razmerje *pravilno* : *nepravilno*

V slovar so lahko vključene pogoste napake v besedilih, ki so nastala z namenom tvorjenja v knjižnem jeziku, napake so označene kot nepravilne (npr. z besednim kvalifikatorjem *nepravilno*, *narobe*), npr. na glasoslovni ravnini (termín, *nepravilno* tērmin, v pomenu 'čas, datum, določen ali dogovorjen za kaj'), na oblikoslovni ravnini (mati, tožilnik mater, *nepravilno* mati; mogoče je obravnavati tudi zveze, npr. vse leto, *nepravilno* vso leto), na leksikalni ravnini (življenjski, *nepravilno* življenjski), na besedotvorni ravnini (delovnoterapevtski, *nepravilno* delovno terapevtski), na skladenjski ravnini (pridem čez pet minut, *nepravilno* pridem za pet minut). Napake so lahko obravnavane tudi v posebnem

razdelku, v katerem je poleg napake tudi pojasnilo, zakaj je jezikovni pojav označen kot napaka, pojasnilo je v funkciji izobraževanja in opolnomočenja jezikovnih uporabnikov, da bodo jezikovni pojav po načelu indukcije umestili v sistem ter nato pridobljeno znanje po načelu dedukcije aplicirali pri podobnih jezikovnih pojavih in tako samostojno rešili jezikovno zadrego.

(b) Razmerja, ki kažejo na različne zaznamovanosti jezikovnih pojavov

Jezikovne prvine je mogoče vrednotiti tudi glede na pojavljanje v določenih besedilnih tipih oz. glede na ustreznost prvin v določenih sporazumevalnih okoliščinah (zvrstna ustreznost) in glede na druge tipe zaznamovanosti jezikovnih prvin (npr. časovno, čustveno, pogostnostno). Gradniki normativne informacije, ki so podani eksplicitno, so enaki gradnikom, ki so podani implicitno. Upoštevaajoč uporabniške potrebe in pričakovanja, je smiselno slovarsko usmerjanje in prikazovanje nezaznamovanih jezikovnih prvin ob zaznamovanih, saj izražene jezikovne zadrege uporabnikov kažejo, da ti pogosto ne ločijo med jezikovno pravilnim in jezikovno ustreznim, ustreznost pa bi si celo želeli skriticati in omejiti s sodbo *pravilno* ali *nepravilno*, kar pa je bilo preseženo že s prvo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Da pa preseženost vrednotenja *pravilno* : *nepravilno* ne pomeni odsotnosti vrednotenja, sta Klopčič in Suhadolnik pospremila z besedami:

Slovar informira o današnjem stanju jezika kar se da objektivno, naj si bo v izboru gesel, v pravopisu in pravorečju, navajanju besednih zvez ali v razlaganju pojmov, v opozarjanju na jezikovne plasti, stile in frekvenco. Seveda tudi normira, toda ne z bipolarnimi oznakami. Priznava večobraznost norme: v istem času sta v knjižnem jeziku mogoči tudi dve npr. enakovredni obliki in še, recimo, ena stilna; toda celo ta je v določenem stilu lahko nevtralna. Ker priznava torej večobraznost norme, postavlja vrednotenje besed na nove temelje. O vsakem jezikovnem pojavu pove, ali je navaden ali poseben, nevtralen ali nenevtralen, kakšno mesto ima v eni ali drugi zvrsti knjižnega jezika in podobno. Ta način prikazovanja oz. normiranja jezikovnih dejstev ne bo dobrodošel tistim, ki iščejo lakoničnih odgovorov na vprašanja, kaj je prav in kaj narobe, kaj lepo in kaj ne, saj terja tak način več angažiranja, premi-

šljevanja in samostojnosti pri odločanju. Zato pa bo zavzetemu bralcu zvest in zanesljiv jezikovni svetovalec. Omogočil mu bo izpopolnitev jezikovne kulture in razširil znanje, ker bo našel v slovarju o zaželeni besedi veliko najrazličnejših podatkov. (Klopčič, Suhadolnik 1970: 137)

Uporabnik lahko dobi o jezikovnih pojavih celovit opis, ki obsega tudi pojasnila, razlage, umestitev jezikovnih pojavov v slovnčni sistem, pravopisna pravila ipd. Navedeno sicer presega namen splošnega razlagalnega slovarja, kot je tradicionalno razumljen v slovaropisju in jezikoslovju, ga razširja z obvestilnostjo drugih kodifikacijskih priročnikov, s tem pa pomaga krepiti jezikovno samozavest uporabnikov in postane jezikovni svetovalec, na katerega se uporabnik lahko zanese. Podobne prakse so v evropskih leksikografskih okoljih preizkusili predvsem skandinavski jezikoslovci že pred desetletji (Trap-Jensen 2002). V preteklosti to ni bilo mogoče, saj knjižni medij ne omogoča takšne povezljivosti, kot jo omogoča spletni medij. Jezikovni priročniki so se osredotočali le na »specializirano« obvestilnost, primerjava priročnikov pokaže, da se informacije ponavljajo, prepletajo in dopolnjujejo. Opisovanje in določanje obvestilnosti priročnikov, s katerim bi zarezali meje in določili obseg posameznega priročnika, je nemogoče. Spletni medij prostorsko ni omejen in omogoča povezovanje, zato bi lahko v prihodnosti v želji po učinkovitosti ter nepotrebem podvajanju informacij in časa, vloženega v ugotavljanje in prikazovanje podvojenih informacij, nastal jezikovni priročnik, ki v sebi združuje obvestilnost različnih jezikovnih priročnikov in združuje priročnike, ki ponazarjajo in opisujejo jezikovni sistem (npr. pravopisna pravila, slovnica) ter prikazujejo uresničevanje jezikovnega sistema v rabi (npr. splošni razlagalni slovar, pravopisni slovar). Povezovanje normativnih informacij v eni normativni točki pa je utemeljeno tudi z uporabniškimi potrebami. Da bi lažje presegali razdalje in dosegali take skupne točke, se mi za konec zdi pomembno opozoriti tudi na »mit«, ki ga srečujemo v raziskovalnem okolju, če se ukvarjamo z normativnostjo. Priljubljenemu liberalno usmerjenemu prepričanju ustreza stališče, da knjižni jezik ne potrebuje več uravnavanja od zgoraj navzdol ter da sodobni slovaropisci kolektivne navade nosilcev knjižnega jezika le evidentirajo in opisujejo. Slovaropisci pogosto zatrjujejo, da »slovar, ki so ga sestavili,

samo opisuje jezik, saj svojim uporabnikom ne daje nasvetov o tem, kaj je pravilno ali zaželeno, in ne razlikuje med dobrim in slabim« (Vrbinc idr. 2020: 564–565). V slovaropisni resničnosti pa je slovarski projekt, ki se fokusira na knjižni jezik, v celoti, vključno z izbiro naslova, vključitvijo besede v slovar in opisom njenega slovničnega in semantičnega vedenja, normativen. Četudi gre v prvi slovaropisni fazi za opis brez vrednostnih sodb (ki ga v sodobnosti pogosto nadomešča strojna statistika jezikovnih razmerij), je končni izdelek odraz slovaropiščevega videnja norme, tj. knjižnojezikovnega vedenja v razmerju do neknjižnojezikovnega.

POVZETEK

Monografija z naslovom »Normativnost v slovarjih slovenskega knjižnega jezika« se osredinja na normativno vlogo splošnih razlagalnih slovarjev, katerih osnovni namen je prikazovanje pomenske razvejanosti leksikalnih oz. slovarskih enot, slovarska obvestilnost pa je glede na zastavljeni koncept slovarja lahko tudi razširjena. Normativno vrednotenje slovarskih enot in jezikovnih pojavov je v slovenskem prostoru neločljivo povezano z zvrstjo jezika, ki je tradicionalno poimenovana knjižni jezik in predstavlja uravnjavano tvorbo jezika, namenjeno uspešnemu sporazumevanju vseh udeležencev na nadnarečni in nadregionalni ravni, ne glede na izbiro funkcijske zvrsti. Knjižni jezik s svojo razplatenostjo in prisotnostjo v različnih sporazumevalnih položajih ni monolitna tvorba, ampak nabor jezikovnih sredstev, ki so lahko univerzalna ali specifična, upoštevajoč značaj in posebnosti sporazumevalnega položaja.

Presojanje jezikovnih sredstev pomeni ugotavljanje, kaj je v knjižnem jeziku normalno oz. norma, in ugotavljanje, v kakšnem razmerju do norme so jezikovna sredstva, ki so predmet vrednotenja. Enojezični splošni razlagalni slovarji, ki prinašajo opis knjižnega jezika oz. pri katerih je izhodišče presojanja/vrednotenja jezikovnih sredstev knjižni jezik, so slovarji z normativno veljavo.

Temeljni izhodišči monografije sta povezani z vsebino in prikazom normativne informacije v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih: kaj obsega normativna informacija (vsebina) in kako je normativna informacija posredovana uporabniku (prikaz).

V poglavju »Teoretična izhodišča – opredelitev temeljnih pojmov« so natančneje predstavljeni pojmi (*knjižnojezikovna*) norma, *knjižni jezik*, *normativistika*, *normiranje*, *predpisovalnost*, *opisovalnost* in *normativnost*, ki so pomembni za razumevanje izhodišč funkcionalistične teorije Praškega

lingvističnega krožka in ki so pri upravljanju in usmerjanju normativnosti v jezikoslovnih delih splošno veljavni še danes. V obdobju, ko se je razumevanje normativnosti v slovenskem prostoru začelo spreminjati v smeri funkcionalizma in upoštevanja jezikovne prakse, je nastal tudi prvi splošni razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika; avtorji njegove zasnove so se opazno oprli na metode in ugotovitve naslednikov praške šole. Tudi zato je v poglavju vzporedno prikazano, kako se je dojemanje knjižnega jezika v slovenskem jezikoslovju spremenilo oz. razširilo. Del slovenskih jezikoslovcev namreč zagovarja stališče, da je izraz *knjižni jezik* danes neustrezen in zavajajoč. Iz ugotovitve, (1) da se v položajih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, pogosto pojavljajo tudi jezikovne izbire, ki so bile doslej zaradi formalnih omejitev omejene na druge zvrsti, in ugotovitve, (2) da idiom, namenjen sporazumevanju udeležencev na nadnarečni in nadregionalni ravni, ne vključuje le jezikovnokulturno najvišjega ideala, izhaja prepričanje, da bi bilo treba uporabljati ustrežnejši izraz – *standardni jezik*. Eden od ključnih poudarkov teoretičnega dela je ugotovitev, da je mogoče v opredelitvah knjižnega in standardnega jezika prepoznati skupne prvine, četudi se razlikuje predstava obeh skupin razpravljavcev o referenčnih gradivskih virih. Izhodišče vsake razprave o značaju knjižnega oz. standardnega jezika je namreč zavedanje o nujnosti normativnega vrednotenja jezikovnih pojavov in zavedanje o raznolikosti sporazumevalnih položajev, v katerih se uresničuje knjižni jezik. Zato za sodobno normativistiko predstavlja največji izziv prav prevetritev pogleda na knjižni jezik, na formalne in manj formalne položaje, v katerih se ta zvrst uresničuje, pa tudi na celoten sistem socialnih zvrsti.

Drugi ključni poudarek teoretičnega dela je ugotovitev, da imajo vsi jezikovni priročniki, ki izhajajo iz opisovanja in vrednotenja jezikovnih pojavov v besedilnih okoljih, v katerih je pričakovana raba knjižnega jezika, inherentno normativno vlogo. V kontekstu razlagalnih slovarjev vključevanje obeh pristopov pomeni, da je vsak slovarski sestavek rezultat najprej slovaropiščevega opisa jezikovnega pojava, ki izhaja iz izbranega jezikovnega gradiva (opisovanje), in nato vrednotenja (predpisovanje ali normiranje). Po danskem leksikografu Bergenholtzu (2003) je uveden tudi izraz proskriptivnost, ki se kaže v slovaropisnem postopku, ki z

opisovanjem ugotavlja konsenz širše jezikovne javnosti oz. rabo, v nadaljevanju pa to rabo ovrednoti. Vrednotenje je povezano z doseganjem konsenza v stroki oz. presojo ustreznosti jezikovnih sredstev, pri čemer raba za doseg konsenza v stroki predstavlja pomembno načelo, ki se mu pridružujejo še preostala tri kodifikacijska načela (sistem, gospodarnost, izročilo). Doseženi konsenz se odraža kot zapis norme v slovarskem priročniku, ki normativne informacije posreduje uporabniku.

Posredovanje normativnih informacij uporabniku je predstavljeno v poglavjih »Normativna informacija v slovarju« in »Analiza normativizmov v prvi in drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*«. Izhodišče za analizo normativne informacije je bilo vezano na način posredovanja normativne informacije, ki je lahko ekspliciten oz. izražen ali impliciten oz. prikrit, pri čemer je v ospredju naloga eksplicitna normativna informacija. Z analizo slovaropisnih praks v slovenskem in širšem slovanskem okolju je bilo preverjeno, kako je normativna informacija posredovana v splošnih razlagalnih slovarjih in katere podatke prinaša. Ključne ugotovitve, predstavljene v obeh poglavjih, je mogoče strniti v naslednja spoznanja:

Eksplicitna normativna informacija je bila v slovenskem slovarpisju prisotna od izhajanja prvih enojezičnih slovarskih del – od prvega pravopisa leta 1899. Večinoma je bila posredovana z grafičnimi znamenji in negativnim besednim vrednotenjem jezikovnih pojavov (npr. *nepravilno, prepovedano*), ki so bili v času nastajanja priročnika nesprejemljivi za rabo v knjižnem jeziku. Negativno vrednotenje je lahko vezano na jezikovne pojave, ki nasprotujejo sistemskim možnostim knjižnega jezika, ali na jezikovne pojave, pri katerih je nasprotovanje sistemu manj prepoznano ali pa sploh ne.

Spremljanje označevanja jezikovnih pojavov skozi čas izkazuje spremembe pri vrednotenju jezikovnih pojavov, in sicer predvsem v smeri sproščanja normativnih vajeti. Pri jezikovnih pojavih, ki so glede na merilo knjižnojezikovnega sistema nepravilni, je negativno vrednotenje upravičeno. Poleg nepravilnih jezikovnih pojavov pa je treba upoštevati tudi tiste jezikovne pojave, ki kažejo določeno zaznamovanost ali pa so vezani na tipična besedilna okolja. Pri teh pojavih, kot je pokazalo

normativno vrednotenje v času, ni utemeljeno presojanje v razmerju *pravilno* : *nepravilno*, temveč *ustrezno* : *neustrezno*, pri čemer ustreznost izhaja iz npr. funkcijske in slogovne vloge jezikovnega sredstva.

Vključevanje eksplicitnih normativnih informacij v slovar je odvisno od konceptualnih izhodišč konkretnega slovarskega dela.

Načini posredovanja eksplicitne normativne informacije so različni, večinoma je ta informacija vpeljana z uporabo normativnih kvalifikatorjev ali posebnih razdelkov, v katerih so dodatno pojasnjeni jezikovni pojavi, ki so za uporabnike problematični zaradi apliciranja jezikovnih dogovorov ali zaradi sprememb oz. razlik v kodifikacijskih priročnikih.

Normativna funkcija slovarja je bolj prikrita, ko je povezana s predstavitvijo funkcijskozvrstne, socialnozvrstne in slogovne pestrosti, pri čemer je vsako tovrstno kvalificiranje jezikovnih pojavov mogoče razumeti tudi kot eksplicitno normativno informacijo, saj kaže na pričakovanost in ustreznost jezikovnih sredstev glede na sporazumevalni položaj.

Normativna informacija vključuje podatke z različnih jezikovnih ravnin in je lahko posredovana bodisi implicitno bodisi eksplicitno. Na glasoslovni ravnini prinaša podatek o izgovoru leksikalne enote, na oblikoslovni pa podatek o besedni vrsti in slovničnem vedenju leksikalne enote. Na leksikalni ravnini prinaša slovar z uvrstitvijo iztočnice v slovar podatek o zapisu besede, pomensko razlago ter (potencialno) prikaz pomenske razvejanosti leksikalne enote. Skladenjska ravnina je v slovarju zastopana s ponazoritvijo pomena in rabo leksikalne enote na ravni besedne zveze, stavka ali povedi in prinaša najbolj tipična skladdenjska razmerja, v katerih nastopa leksikalna enota. Pomemben implicitni gradnik normativne informacije, ki ga ni mogoče zajeti z jezikovnimi ravninami, je gradivo, na podlagi katerega nastaja slovar.

V poglavju »Potrebe slovarskih uporabnikov kot eno od izhodišč slovaropisne dejavnosti« je predstavljen razmislek o upoštevanju uporabniških potreb kot pomembnem izhodišču zasnove slovarskih priročnikov. Na podlagi ugotovitve, da je potrebe mogoče prepoznati na dva načina (eksplicitno z raziskavami, ki vključujejo aktivno sodelovanje uporabnikov, in implicitno s prepoznavanjem normativnih zadreg jezikovnih uporabnikov), sta bili opravljeni dve raziskavi (prva je obsegala analizo jezikovnosvetovalne dejavnosti, druga pa anketo o

potrebah in pričakovanih slovarskih uporabnikov). Z raziskavama je bilo ugotovljeno, da uporabniki pogosto pridobijo védenje o zadregah z zastavljanjem vprašanj v jezikovni svetovalnici. Velik delež teh zadreg bi bilo mogoče obravnavati v enojezičnem razlagalnem slovarju in s tem prispevati k njihovi razrešitvi, tako pa zadovoljiti uporabniške potrebe in pričakovanja. Uporabniki v slovarju iščejo tudi zaznamovana jezikovna sredstva (manjši delež uporabnikov pričakuje celo prisotnost nepravilnih jezikovnih sredstev) in usmeritve glede jezikovnih pojavov oz. normativnih zadreg v razmerju *nezaznamovano* : *zaznamovano* oz. *pravilno* : *nepravilno*.

Danes je slovarsko prikazovanje normativnosti, ki se odraža v binarnem oz. »črno-belem« vrednotenju jezikovnih sredstev, najpogosteje v razmerju *prav* : *narobe*, preseženo. Odgovorna normativnost v enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju, še zlasti, če je povezana s posodabljanjem že obstoječega opisa knjižnega jezika, mora upoštevati evolucijsko naravo normativnosti in vzpostavljati razmerje do veljavne kodifikacije ter zreti naprej: najpogosteje z evidentiranimi novimi, še nekodificiranimi jezikovnimi enotami, a tudi z opisovanjem pojavov, katerih pogostnost »narašča«. Presojanje oz. normativno vrednotenje jezikovnih sredstev, ki presega razmerja *pravilno* : *nepravilno*, pomeni ugotavljanje ustreznosti jezikovnih sredstev glede na okoliščine sporočanja, ki kažejo na knjižnojezikovno pestrost. Normativnost v slovarju je namenjena opolnomočenju posameznika, da tvori jezikovno ustrezna besedila oz. se učinkovito sporazumeva z upoštevanjem variant knjižnega jezika in izbiro jezikovnih prvin, ki so glede na funkcijsko razpršenost knjižnega jezika v danih sporazumevalnih okoliščinah najustreznejše.

Ključne besede: normativnost, norma, splošni enojezični razlagalni slovar, knjižni jezik, standardni jezik, opisovanje, predpisovanje

SUMMARY

This monography, entitled “Normativity in the Dictionaries of the Slovenian Standard Language”, addresses the normative role of general descriptive dictionaries, whose main purpose is to show the semantic diversity of lexical or dictionary units. The informativeness of the dictionary can be extended in terms of the proposed concept of the dictionary. In Slovenia, the normative evaluation of dictionary units and linguistic phenomena is inextricably linked to the standard language register (traditionally called literary language); it is a regulated language code intended for successful communication between all participants on a supradialectal and supraregional level, regardless of the choice of discourse. Due to its diversity and its presence in different communication situations, standard language is not a monolithic formation, but a set of linguistic means that can be universal or specific, taking into account the character and specificities of a communication situation.

The goal of evaluating linguistic means is to determine what is normal or standard in standard language and what is the relationship between the standard and the linguistic means that are being evaluated. General descriptive dictionaries that provide a description of standard language or take it as the basis for assessing/evaluating linguistic means are dictionaries with normative status.

The basic starting points of the monography were related to the content and presentation of normative information in monolingual general descriptive dictionaries: What does the normative information comprise (content) and how is the normative information conveyed to the user (presentation).

In the chapter entitled “Theoretical foundations: Definition of terms” the following terms are explained in more detail: (*standard*) *norm*, *standard language*, *normativism*, *standardization*, *prescription*,

description, and *normativity*. These are important for understanding the foundations of functionalism based on the Prague Linguistic Circle and are still generally applicable in normativity management and guidance in contemporary linguistic works. The first general descriptive dictionary for the Slovenian standard language was introduced at the time when the understanding of normativity in Slovenia began to change towards functionalism and consideration of language practice; the authors of its concept recognizably drew on the methods and insights of the successors of the Prague School. Thus, the chapter also explains the changes or expansions in the perception of standard language in Slovenian linguistics. Some Slovenian linguists believe that the traditionally used term *literary language* is inadequate and misleading. Observations (1) that language choices, previously limited to other genres due to formal constraints, often appear in situations where the use of literary language is expected, and (2) that an idiom, intended for communication between participants at a supradialectal and supra-regional level, encompasses more than just the highest linguistic and cultural ideal, lead to the belief that a more appropriate term should be used, i.e. *standard language*. One of the main highlights of the theoretical part is the observation that the definitions of literary and standard language contain common elements, but both groups of proponents have different ideas about the reference material sources. The basis of any discussion about the character of literary or standard language is the knowledge of the necessity of normative evaluation of linguistic phenomena and of the diversity of communication situations in which standard language is realized. Thus, the greatest challenge for modern normativism seems to be the change in the perception of standard or literary language (and the notion of extended literariness), namely the division into formal and less formal situations in which this genre is realized, but also the perception of the whole system of social varieties of language.

Another important insight of the theoretical part is that all linguistic guides based on the description and evaluation of linguistic phenomena in textual environments where the use of standard language is expected, have an inherent normative role. In the context

of descriptive dictionaries, the inclusion of both approaches means that each dictionary entry is first the result of the lexicographer's description of a linguistic phenomenon arising from the selected language material (description), and then the result of evaluation (prescription or norming). According to the Danish lexicographer Bergenholtz (2003), the term proscriptivism is introduced. Proscriptivism manifests itself in the lexicographic process, which uses the method of description to determine the consensus in the broader linguistic public or usage, and later makes an evaluation of that usage. The evaluation is related to the achievement of a professional consensus or to the assessment of the adequacy of the linguistic means. Language use is an important principle in achieving a professional consensus; it is followed by three other codification principles (the systemic, the economical and the traditional principles). The achieved professional consensus manifests itself in the form of a written norm in a dictionary, which provides normative information to the user.

In the monography, the communication of normative information to the user is described in the chapters "Normative information in a dictionary" and "Analysis of normativisms in the first and second editions of the dictionary of the Slovenian standard language". The starting point for the analysis of normative information was the method of providing normative information, which can be explicit/expressed or implicit/hidden, with explicit normative information being the focus of the task. The analysis of lexicographic practices in Slovenian and wider Slavic environments was used to examine how normative information is provided in general descriptive dictionaries and what data is provided. The main observations presented in these chapters can be summarized in the following findings:

Explicit normative information has been present in Slovenian lexicography since the initial publication of monolingual lexicographic works, i.e. since the first orthographic manual in 1899. It was mostly conveyed by graphic symbols and the negative evaluation of linguistic phenomena (with dictionary marks, e.g., *incorrect*, *forbidden*) that were not permissible to be used in the standard language at the time the guide was written. The negative evaluation could refer to linguistic

phenomena that contradict the systemic possibilities of the standard language, or to linguistic phenomena where the contradiction with the system is less or not at all apparent.

Observing how linguistic phenomena have been labelled over time reveals changes in their evaluation, especially in the direction of a loosening of normative ties. In the case of linguistic phenomena that are incorrect according to the criteria of the standard language system, a negative evaluation is justified. In addition to the incorrect linguistic phenomena, it is also necessary to consider the linguistic phenomena that have a certain markedness (are not neutral) or are bound to certain typical textual contexts. As normative evaluation has shown over time, for these phenomena, evaluation in terms of *correct v. incorrect* is not justified; instead, *adequate v. inadequate* should be used, with adequacy resulting, for example, from the functional and stylistic roles of linguistic means.

The inclusion of explicit normative information in a dictionary depends on the conceptual basis of a particular lexicographic work.

There are various ways to provide explicit normative information; most commonly, this information is provided by normative qualifiers or special sections that provide additional explanations of linguistic phenomena that may be problematic for the users of language, namely due to the application of linguistic conventions or due to changes or differences in codification manuals.

The normative function of the dictionary is more hidden when it is connected with the representation of the functional, social, and stylistic diversity of language, and any such qualification of linguistic phenomena can also be understood as explicit normative information, since it indicates the expectation and appropriateness of linguistic means according to the communication situation.

Normative information includes data from different linguistic levels and can be conveyed either implicitly or explicitly. At the phonological level, they provide information about the pronunciation of lexical units; at the morphological level, they provide information about the part of speech and the grammatical behavior of lexical units. At the lexical level, and by recording a lexical unit, the dictionary provides

information about the notation of the word, semantic explanation, and (potentially) an indication to its semantic ramifications. The syntactic level is represented in the dictionary by illustrating the meaning and usage of the lexical unit in a phrase, clause, or sentence; it also presents the most typical syntactic relations in which the lexical unit occurs. An important implicit building block of normative information, which cannot be captured by language levels, is the language material on the basis of which the dictionary is created.

The chapter “The needs of dictionary users as one of the starting points of lexicographic activity” presents a consideration of user needs as an important starting point for dictionary design. Based on the recognition that needs can be identified in two ways (explicitly through research with active user participation and implicitly through recognition of normative linguistic difficulties of language users), two research processes were conducted (the first consisted of an analysis of language counselling activities, and the second consisted of a survey of dictionary users’ needs and expectations). Through these research activities, it was found that users often gain insight into problems by asking questions in the Language Counselling Service. A significant proportion of these dilemmas could be addressed in a monolingual descriptive dictionary; this could contribute to their resolution and thus to the satisfaction of users’ needs and expectations. In the dictionary, users also look for marked linguistic means (few of them even expect the presence of incorrect linguistic devices) and for guidance regarding linguistic phenomena or normative dilemmas related to the relations *unmarked v. marked* and *correct v. incorrect*.

Today, the dictionary representation of normativity reflected in the binary or in the “black and white” evaluation of linguistic resources, usually in the *right v. wrong* relation, has been exceeded. Responsible normativity in a monolingual general descriptive dictionary, especially if it is related to updating the existing description of standard language, must take into account the evolutionary nature of normativity and establish a relationship with the valid codification. It must also look to the future: most often by recording newer, not yet codified language units, but also by describing phenomena of “increasing” language

use frequency. Normative evaluation of linguistic means, which goes beyond the relation of *correct v. incorrect*, means determining the appropriateness of linguistic means in relation to the circumstances of communication that indicate standard language variety. Normativity in the dictionary is intended to empower individuals to compose linguistically appropriate texts or to communicate effectively by considering the varieties of standard language and choosing the linguistic means that are most appropriate in particular communicative circumstances, given the functional dispersion of standard language.

Keywords: normativity, standard, general monolingual descriptive dictionary, literary language, standard language, description, prescription

LITERATURA

- Arhar Holdt**, Špela, Kozma **Ahačič**, Irena Krapš **Vodopivec**, Simon **Krek**, Marko **Stabej**, Rok Žaucer, Helena **Dobrovoljc**, Vojko **Gorjanc**, Polona **Gantar** (2018): Nova slovnica: kje smo in kam gremo. *Slovenščina 2.0*, letnik 6, številka 2. 1–32.
- Andrejka**, Rudolf (1931): *Napake v slovenskem izrazoslovju*. Ljubljana: Samozaložba.
- Arhar Holdt**, Špela idr. (2015): S pomočjo uporabniških jezikovnih vprašanj in mnenj do boljšega slovarja. V: Vojko Gorjanc idr. (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 196–214.
- Bagdasarsov**, Artur (2019): Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika i njegove normative i izoznačne uputnice. *Kroatologija*, letnik 10, številka 2. 9–17.
- Bajec**, Anton (1961): Pred izidom novega pravopisa. *Jezik in slovtvo*, letnik 7, številka 1. 13–16.
- Bartsch**, Renate (1987): *Norms of Language. Theoretical and Practical Aspects*. London in New York: Longman.
- Béjoint**, Henri (2004): *Modern Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Béjoint**, Henri (2010): *The Lexicography of English: From Origins to Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz**, Henning (2003): User-oriented Understanding of Descriptive, Proscriptive and Prescriptive Lexicography. *Lexikos* 13. 65–80.
- Bergenholtz**, Henning in Rufus H. **Gouws** (2010): Functional Approach to the Choice between Descriptive, Prescriptive and Proscriptive Lexicography. *Lexikos* 20. 26–51.
- Crowley**, Tony (1989): *The Politics of Discourse: The Standard Language Question in British Cultural Debates*. London: Macmillan.
- Bizjak Končar**, Aleksandra idr. (2011): *Slogovni priročnik: sporazumevanje v slovenskem jeziku: kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil*. <http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SSJ.pdf>
- Bunc**, Stanko (1951): *Jezikovni svetovalec*. Kranj: Svet za kulturo in prosveto OLO Kranj.
- Buzássyová**, Klára (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Daneš**, František (1977): K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*. 3–13.
- Dobrovoljc**, Helena (2004): *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.

- Dobrovoljc**, Helena (2012): Predgovor. V: Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.). *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 7–16.
- Dobrovoljc**, Helena (2014): Normativna informacija v slovarju. *Jezikoslovni zapiski*, letnik 20, številka 1. 43–57.
- Dobrovoljc**, Helena (2015): Pravopisi. V: Kozma Ahačič (ur.): *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0. <<https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/>>
- Dobrovoljc**, Helena (2018): Vprašanje glede svetovalnice in njenih pristojnosti. *Jeziškovna svetovalnica*. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3014/vpra%C5%A1anje-glede-svetovalni-ce-in-njenih-pristojnosti>>
- Dobrovoljc**, Helena (2021): Nasprotja in normativna izhodišča pri posodabljanju priročnikov knjižnega jezika. *Jezik in slovnost*, letnik 66, številka 2. 21–36.
- Dobrovoljc**, Helena (2022): Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa. V: Tina Lengar Verovnik in Urška Vranjek Ošlak (ur.): *Pravopis na zrnu graha*. Ljubljana: Založba ZRC. 13–40.
- Dobrovoljc**, Helena (2023): Splošno o poglavju Glasoslovni oris. V: *Komentar k poglavju »Slovnični oris za pravopis«*. <<https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80/Slovni%C4%8Dnioriszaprovopis/Glasoslovnioris>>
- Dobrovoljc**, Helena in **Bizjak Končar**, Aleksandra. Vprašanja obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja. V: Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 86–109.
- Dobrovoljc**, Helena in **Jakop**, Nataša (2011): *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC. 5–46.
- Dobrovoljc**, Helena in **Lengar Verovnik**, Tina (2015): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC. 9–24.
- Dobrovoljc**, Helena in **Simon Krek** (2011): Normativne zadrege – empirični pristop. V: Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. (Obdobja 30). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 89–97.
- Dolník**, Juraj, 2011: *Teória spisovného jazyka so zretelom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Dular**, Janez (1982): Ob osnutku novega Slovenskega pravopisa. *Naši razgledi*, letnik 14. 264–266.
- ePravopis** = *ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa 2014–*. <www.fran.si>
- ePravopis: Uvod** = *ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa 2014–*: Uvod. 2023. <https://fran.si/135/eprovopis-slovenski-pravopis/datoteke/ePravopis_Uvod.pdf>
- ePravopis: Zgradba** = *ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa 2014–*: Zgradba. 2023. <https://fran.si/135/eprovopis-slovenski-pravopis/datoteke/ePravopis_Zgradba.pdf>
- eSSKJ** = *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*. <www.fran.si>
- Förster**, Uwe (2000): *Sprachpflege auf wissenschaftlicher Grundlage: Beiträge aus drei Jahrzehnten*. Mannheim: Duden.

- Frančić**, Anđela, Lana **Hudeček** in Milica **Mihaljević** (2005): *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Garvin**, Paul L. (1993): A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 100–101. 37–54.
- Gigafida 2.0**: korpus pisne standardne slovenščine. <<https://viri.cjvt.si/gigafida/>>
- Gigafida**: korpus pisne standardne slovenščine. <<https://gigafida.net/>>
- Glatigny**, Michel (1978): Les commentaires normatifs dans le dictionnaire monolingue. *Wörterbücher. Dictionaries, Dictionnaires*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Gliha Komac**, Nataša in **Divjak Race**, Duša (2022): Tipologija slovarskih oznak za tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ). *Slavistična revija*, letnik 70, številka 4. 611–625.
- Gliha Komac**, Nataša in Žele, Andreja (2019): Socialnozvrstno označevanje v nastajajočem splošnorazlagalnem slovarju. V: Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. (Obdobja 38). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 161–168.
- Gliha Komac**, Nataša (2021): O slovenskem pravorečju – z vidika statusa in korpusa slovenskega (knjižnega) jezika. V: Tanja Mirtič in Marko Snoj (ur.): 1. Slovenski pravorečni posvet. Ljubljana: SAZU. 65–77.
- Gliha Komac**, Nataša idr. (2015): *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <<https://www.fran.si/novi-sskj>>
- Gorjanc**, Vojko, Simon **Krek** in Damjan **Popič** (2015): Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika. V: Vojko Gorjanc idr. (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 32–51.
- Gradišnik**, Janez (1973): Jezikovni pogovori [radijska oddaja].
- Gradišnik**, Janez (1975): O normi v knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo*, letnik 20, številka 5. 122–130.
- Gradišnik**, Janez (1981): Še znamo slovensko? Celje: Mohorjeva družba.
- Hajnshek-Holz**, Milena (1993): Informativnost in normativnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. V: Martina Orožen in Mateja Hočevar (ur.): *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije). 21–34.
- Havránek**, Bohuslav (1932): Ú koly spisovného jazyka a jeho kultura. V: Bohuslav Havránek in Miloš Weingar (ur.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praga: Melantrich. 32–84.
- Havraneek**, Bohuslav (1969): Teorija knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letnik 14, številka 7.
- Jakopin**, Franc (1971): Jezikovni pogovori [radijska oddaja].
- Jakopin**, Franc (1991): Sklepna beseda k prvi izdaji (1991). V: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Jernudd**, Björn H. in Jurí V. **Neustupný** (1987): Language planning: For whom? V: Lorne Laforge (ur.): *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Ottawa: Les Presses de L'Université Laval. 70–84.
- Jesenovec**, France (1972): Jezikovni pogovori [radijska oddaja].

- Jezikovna svetovalnica** = *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- Jezikovni spletovalec** = Jezikovni spletovalec. *Multimedijski center RTV Slovenija*. <<https://www.rtvlo.si/kultura/jezikovni-spletovalec>>
- Kalin Golob**, Monika (1996): *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*. Ljubljana: Jutro.
- Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny 2016** = Pavla Kochová, Zdeňka Opavská (ur.) (2016): *Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny*. Praga: Ústav pro jazyk český.
- Klopčič**, Mile in Stane **Suhadolnik** (1970): Slovar slovenskega knjižnega jezika: glavne značilnosti slovarja. *Naši razgledi*, letnik 19, številka 5. 137.
- Kopčavar**, Ileana in Cene (1965): *Kako je prav. Slovarček napak v slovenskem knjižnem jeziku*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Koštiál**, Ivan (1927, ²1931): *Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine*. Prevalje: Družba sv. Mohorja.
- Krek**, Simon, Špela **Arhar Holdt**, Jaka Čibej, Andraž **Repar** in Nikola **Ljubešič** (2019): *Specifikacije izdelave korpusa Gigafida 2.0*. Center za jezikovne vire in tehnologije.
- Krek**, Simon (2015): Standardni in knjižni jezik – drugi poskus (2015). V: Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. (Obdobja 34). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuj jezik. 401–407.
- Lenček**, Rado (1996): *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Lengar Verovnik**, Tina (2016): Jezikovni kotički za sodobno rabo – in sodobnega uporabnika. V: *Dialogi*, letnik 52, številka 7/8. 177–192.
- Lew**, Robert (2015): Opportunities and limitations of user studies. V: Carole Tiberius in Carolin Müller-Spitzer (ur.): *Research into dictionary use. Wörterbuchbenutzungsforschung*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache. 6–16.
- Listkovno gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika**. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Logar Berginc**, Nataša, Miha **Grčar**, Marko **Brakus**, Tomaž **Erjavec**, Špela **Arhar Holdt** in Simon **Krek** (2020): Korpusi slovenskega jezika Gigafida, kres, ccGigafida in ccKres: gradnja, vsebina, uporaba. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Marušič**, Franc in Rok Žaucer (2014): *Primerjava organiziranosti opisnega in predpisovalnega slovaropisja za jezike po Evropi*. <https://www2.ung.si/~fmarusic/pub/MarusicZaucer_2014_Posvet_o_slovarju_dolga_verzija.pdf>
- Marušič**, Franc in Rok Žaucer (2009): Jezikovno svetovanje, praksa in ideali. V: Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Obdobja 28). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuj jezik. 449–456.
- McLelland**, Nicola (2021): Grammars, Dictionaries and Other Metalinguistic Texts in the Context of Language Standardization. V: Wendy Ayres-Bennett in John Bellamy (ur.): *The Cambridge Handbook of Language Standardization*. Cambridge: Cambridge University Press. 263–293
- Merše**, Majda (2011): Vloga kazalk v slovenskem zgodovinskem slovaropisju. V: Marko

- Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 334–352.
- Milroy**, James in Milroy, Lesley (1991): *Authority in Language: Investigating Language Prescription and Standardisation*. London: Routledge in Kegan Paul.
- Moder**, Janko (1970): Kaj je bilo »nekdanj«. *Nedeljski dnevnik*, letnik 7. številka 138.
- Moder**, Janko (1973): Jezikovni pogovori [radijska oddaja].
- Moder**, Janko (1986): Za lepo domačo besedo. *Nedeljski dnevnik*, letnik 25, številka 50.
- Moder**, Janko (1991): Peta knjiga je izšla. *Nedeljski dnevnik*, letnik 30, številka 313.
- Monson**, Samuel Christian (1973): Restrictive labels: Descriptive or prescriptive? V: Raven I. McDavid in Audrey R. Duckert (ur.): *Lexicography in English*. New York: Academy of Sciences. 208–212.
- Müller**, Jakob (1982): Jezik kot vrednota ali jezik kot resničnost? *Naši razgledi*, letnik 31, številka 10. 294–296.
- Müller**, Jakob (1993a): Slovar in kritika. V: Martina Orožen in Mateja Hočevar (ur.): *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije). 51–70.
- Müller**, Jakob (1993b): Publicistika in slovar. *Slavistična revija*, letnik 41, številka 3. 329–343.
- Nekvapil**, Jiří (2006): From language planning to language management. *Sociolinguistica* 20. 92–104.
- Nikula**, Kristina (1992): Deskriptive ordböcker-finns dom? *Nordiske Studier i Leksikografi*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi. 43–52.
- Ožbot**, Martina (2012): Dejanskost jezikovne rabe in vprašanje jezikovnega standarda (nekaj misli ob opazovanju kontaktnih pojavov, še posebej v slovenščini zamejskih govorcev v Italiji). V: Boža Krakar Vogel (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 111–115.
- Pirih Svetina**, Nataša (2013): (Ne)samoumevnost slovenščine na Univerzi v Ljubljani V: Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. (Obdobja 38). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 423–429.
- Pogorelec**, Breda (2003): Slovenski knjižni jezik – norma in življenje. V: Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. (Obdobja 20). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 203–208.
- Püschel**, Ulrich (1989): Wörterbücher und Laienbenutzung. V: Hausmann, Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (ur.). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 128–135.
- Ripfel**, Martha (1978): Die normative Wirkung deskriptiver Wörterbücher. *Wörterbücher. Dictionaries, Dictionnaires*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 189–207.
- Skubic**, Andrej (2003): Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. V: Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in*

- zgodovinske izkušnje*. (Obdobja, 20). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 209–226.
- Skubic**, Andrej (2005): *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Snoj**, Marko (2015): Pisna dvojnica: »čičerika« in »čičerka«. Jezikovna svetovalnica. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/783/pisna-dvojnica-%C4%8Di%C4%8Derika-in-%C4%8Di%C4%8Derka>>
- SP 1899** = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920** = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935** = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950** = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962** = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.
- SSKJ 1970–1991** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <www.fran.si>
- SSKJ² 2014** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. <www.fran.si>
- Stramljič Breznik**, Irena (2018): Univerbizacija (poenobesedenje) v slovenskem besedotvornem sistemu. *Slavistična revija*, letnik 66, številka 3. 369–382.
- Suhadolnik**, Stane (1968): Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, letnik 13, številka 7. 219–224.
- Svensén**, Bo (1993): *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. New York: Oxford University Press.
- Šekli**, Matej (2004): Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetsko-jezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). V: Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti*. (Obdobja 22). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 41–58.
- Tivadar**, Hotimir (2015): Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). V: Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.
- Tivadar**, Hotimir (2015): Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu. V: Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Tivadar**, Hotimir (2016): Slovenska fonetika za tuje študentke in študente. V: Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 52. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 111–116.
- Tivadar**, Hotimir (2018): Slovensko pravorečje kot samostojna kodifikacijska knjiga? *Slavia Centralis*, letnik 11, številka 2. 158–171.
- Tivadar**, Hotimir (2019): Protestantska knjižna tradicija in normiranje slovenskega (govorjenega) jezika. *Slavia Centralis*, letnik 12, številka 1. 299–311.
- Toporišič**, Jože (1992): *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Toporišič**, Jože (2003): Z združenimi močmi nad novi Slovenski pravopis. *Slavistična revija*, letnik 51, številka 2.
- Trap-Jensen**, Lars (2002): Descriptive and Normative Aspects of Lexicographic Decision-Making: The Borderline Cases. *Euralex*. 503–508.
- Unuk**, Drago (2016): Slovenski jezik v sočasnem sporazumevalnem prostoru. *Revija za elementarno izobraževanje*, letnik 9, številka 4. 19–38.
- Urbančič**, Boris (1964): Naš novi Pravopis. *Jezik in slovstvo*, letnik 9, številka 4/5.
- Urbančič**, Boris (1971): Jezikovni pogovori [radijska oddaja].
- Urbančič**, Boris (1973): *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Uvod v SSKJ** (1970–1991) = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS. 15–62.
- Uvod v SSKJ**² (2014) = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. 23–60.
- Veliki rječnik hrvatskoga jezika** 2003 = Vladimir Anić: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika** 2015 = Ljiljana Jojić idr. (2015): *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Verovnik**, Tina (2004): Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave*, letnik 20, številka 46/47. 241–258.
- Verovnik**, Tina (2005a): *Jezikovni obronki*. Ljubljana: GV Založba.
- Verovnik**, Tina (2005b): Sodobni slovenski jezik med rabo, normo in kodifikacijo. V: Melita Kovačič in Karmen Erjavec, (ur.). *Uvod v novinarske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 109–134.
- Verovnik**, Tina (2012): Pravopisna norma proti normam drugih ved in področij človekovega delovanja, ravnanja. V: Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.). *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 17–25.
- Vidovič Muha**, Ada (1992): Normativnost v slovar ujete slovenske besede. *Razgledi*, letnik 41, številka 1.
- Vidovič Muha**, Ada (1993): Slovnična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. V: Martina Orožen in Mateja Hočevar (ur.): *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije). 35–49.
- Vidovič Muha**, Ada (2000): *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- Vidovič Muha**, Ada (2003): Kaj je novega v knjižnem jeziku? – Ob izidu Slovenskega pravopisa. *Slavistična revija*, letnik 51, številka 2.
- Vidovič Muha**, Ada (2013): *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vidovič Muha**, Ada (2013b): Kriza družbene funkcije knjižnega jezika. V: Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. (Obdobja 32). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 481–490.
- Vrbinc**, Marjeta, Danko Šipka in Alenka **Vrbinc** (2020): Normative labels in two lexicographic traditions: a Slovene-English case study. *Lexikos* 30. 1–22.

- Zakon o javni rabi slovenščine.** Uradni list RS. Št 86/2004.
- Zgusta,** Ladislav (1989): The Role of Dictionaries in the Genesis and Development of the Standard. V: Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Berlin: Walter de Gruyter. 70–79.
- Zgusta,** Ladislav (2006): *Lexicography Then and Now. Selected Essays.* Tübingen: Max Niemeyer.
- Żmigrodzki,** Piotr (2020): *Wielki słownik języka polskiego PAN.* Krakov.
- Žaucer,** Rok in Franc **Marušič** (2009): jezikovno svetovanje, praksa in ideali. V: Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike.* (Obdobja 28). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 449–456.
- Žele,** Andreja (2004): Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. V: Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovno-zvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti.* (Obdobja 22). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 41–58.
- Žele,** Andreja (2019): Knjižni jezik zožiti na jezikovni standard?! *Slavia Centralis*, letnik 12, številka 1. 133–150.

IMENSKO KAZALO

A

Ahačič, Kozma 47
Andrejka, Rudolf 163
Arhar Holdt, Špela 47, 185, 192, 194

B

Bagdasarov, Artur 133
Bajec, Anton 74
Bartsch, Renate 21, 22, 23, 26, 44
Béjoint, Henri 34, 35, 36, 38
Bergenholtz, Henning 40
Bizjak Končar, Aleksandra 87, 190, 191
Bunc, Stanko 163, 164, 165
Buzássyová, Klára 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133

C

Crowley, Tony 52

Č

Čermák, František 55

D

Daneš, František 30
Divjak Race, Duša 106, 110, 111
Dobrovoljc, Helena 16, 20, 22, 23, 26, 28, 29, 39, 41, 44, 45, 47, 59, 62, 63, 65, 76,
79, 80, 87, 91, 101, 102, 185, 189, 195, 224
Dolník, Juraj 225
Dular, Janez 32

F

Fairclough, Norman 54
Förster, Uwe 187
Frančič, Andela 24, 35, 150

G

Garvin, Paul 59, 90
Glatigny, Michel 38, 63, 150
Gliha Komac, Nataša 32, 46, 48, 51, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 185
Gorjanc, Vojko 46, 54, 55, 56, 189
Gouws, Rufus 40
Gradišnik, Janez 25, 29, 31, 90

H

Havránek, Bohuslav 16, 23, 24, 42, 43

Hudeček, Lana 24, 35, 150

J

Jakopin, Franc 31, 89

Jakop, Nataša 22, 28, 29, 87

Jeffries, Lessley 54

Jernudd, Björn 33

Jesenovec, France 26

K

Kalin Golob, Monika 44, 69, 190, 191, 194

Klopčič, Mile 224, 231

Kopčavar, Cene 163, 164, 165

Kopčavar, Ileana 163, 164, 165

Košťál, Ivan 163, 164

Krek, Simon 46, 54, 55, 56, 98, 189

L

Lenček, Rado 23, 45, 59

Lengar Verovnik, Tina 20, 24, 27, 28, 30, 39, 45, 47, 56, 57, 62, 63, 75, 185, 190, 192

Lew, Robert 185

Logar, Nataša 106

M

Marušič, Franc 186, 190

Matoré, Georges 36

McLelland, Nicola 188

Merše, Majda 81

Mihaljević, Milica 24, 35, 150

Milroy, James 39

Milroy, Lesley 39

Moder, Janko 19, 95

Müller, Jakob 20, 26, 61, 91, 123

N

Nekvapil, Jiří 32

Neustupný, Jurí 33

Nikula, Kristina 37, 186

O

Oksaar, Els 29

Ožbot, Martina 45

P

Pirih Svetina, Nataša 45
 Pogorelec, Breda 26
 Popič, Damjan 54
 Püschel, Ulrich 185

R

Rey, Alain 34
 Ripfel, Martha 15, 19, 21, 34, 35, 36

S

Skubic, Andrej 46, 52, 53, 56, 59
 Snoj, Marko 25, 46, 49
 Stramljič Breznik, Irena 41
 Suhadolnik, Stane 44, 224, 231
 Svensén, Bo 34, 37, 38, 64

Š

Šekli, Matej 47, 58, 59

T

Tivadar, Hotimir 44, 57, 58
 Toporišič, Jože 11, 13, 14, 24, 27, 42, 44, 64, 76, 92
 Trap-Jensen, Lars 37, 38, 186, 231
 Trobevšek Drobnak, Franščiška 43

U

Unuk, Drago 45, 47
 Urbančič, Boris 12, 24, 27, 28, 29, 74

V

Vidmar, Josip 25
 Vidovič Muha, Ada 16, 22, 24, 41, 44, 46, 54, 56, 61, 76, 77, 229
 Vrbinc, Marjeta 34, 232

Z

Zgusta, Ladislav 39, 225, 226
 Żmigrodzki, Piotr 140, 141, 142, 143, 144, 145

Ž

Žaucer, Rok 186, 190
 Žele, Andreja 46, 48, 49, 50

STVARNO KAZALO

A

Akademický slovník současné češtiny 135

E

eksplicitna normativnost 80, 91, 97, 102
enojezični splošni razlagalni slovar 10, 12, 13, 61, 89, 145
ePravopis 13, 59, 78
eSSKJ 13, 32, 50, 51, 59, 60, 61, 101

G

gojitelj jezika 29

I

implicitna normativnost 61, 87, 92, 98, 106
informativen 21, 34

J

jezikoslovno uravnavanje 24, 26
jezikoslovno vrednotenje 29
jezikovna kultura 27
 jezikovna norma 19, 20, 21, 23, 24, 26
 delna norma 22
 knjižnojezikovna norma 21, 24, 29, 224
 kodificirana norma 20, 31
 kvalitativna norma 34
 kvantitativna norma 34
 norma jezikovne ravnine 22
 rabna norma 20
 triestavinskost knjižnojezikovne norme 24
 zvrstna norma 22
jezikovna raba 24, 25, 26, 29
jezikovna standardizacija 53
jezikovna svetovalnica 189
jezikovna zadrega
 aventična jezikovna zadrega 191
 prepoznana jezikovna zadrega 191
jezikovni menedžment 13, 32
 organizirani jezikovni menedžment 32
jezikovni sistem 24
jezikovnosvetovalna dejavnost 188

jezikovno svetovanje 189, 190
 spletno jezikovno svetovanje 190

K

knjižni jezik 9, 16, 20, 41, 42, 46, 48, 49, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 223
 govorjeni knjižni jezik 57
 knjižni nadstandard 49
 knjižni podstandard 49
 knjižni standard 49
 knjižni standardni jezik 49
 kodificiranje knjižnega jezika 12
 kodifikacija 26, 29
 kodifikacijska načela 30
 pravopisna kodifikacija 31
 predpisovalna kodifikacija 39
 utemeljevalna kodifikacija 39
 konsenz jezikovnih uporabnikov 26
 kultiviranost 56, 57
 kulturni jezik 52, 53, 56
 kvalifikator 36
 normativni kvalifikator 122, 126, 149

N

normativen 21, 34
 normativistika 20, 21, 28, 30
 naloge normativistike 28
 normativizem 149
 normativna informacija 13, 61, 62, 89
 eksplicitna normativna informacija 61, 65, 67, 70, 72, 74, 76, 77, 145
 implicitna normativna informacija 61
 normativna zadrega 188, 189
 normativni dogovor 12
 konsenz stroke 26
 normativni priročnik 39
 normativni protokol 32
 normativnost 9, 10, 11, 15, 19, 20, 149, 223
 normativno vrednotenje 9, 11, 20, 26
 načela normativnega vrednotenja 10, 31
 normiranje 21, 26, 29, 30

O

obvestilnost 9
 opisovalni slovar 34, 36, 37, 38
 opisovanje 21, 33, 37
 opisovalnost 34

P

- Praški lingvistični krožek 16, 22, 42
pravopisni priročnik 9
pravopisni slovar 12, 37, 62, 65
pravorečni priročnik 10
pravorečni slovar 37
predpis 20, 30, 31
predpisovalni priročnik 39
predpisovalni slovar 34, 35, 38
predpisovalnost 34
predpisovanje 21, 33, 37
proskripcija 40
 selektivni opis 40
proskriptivni jezikovni priročnik 40
proskriptivnost 40
prožna ustaljenost 44

S

- slovarska obvestilnost 13, 64, 79
slovarski uporabnik 185
 potrebe slovarskega uporabnika 204, 221
 pričakovanja slovarskega uporabnika 204
Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991) 22, 29, 41, 54, 76, 90, 187, 226
Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja 96
Slovenski pravopis 1899 65
Slovenski pravopis 1920 67
Slovenski pravopis 1935 69
Slovenski pravopis 1937 71
Slovenski pravopis 1950 72
Slovenski pravopis 1962 74
Slovenski pravopis 2001 76
slovnica 9
Slovník současného slovenského jazyka 127
standardizacijski proces 55
standardni jezik 16, 42, 46, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59
stilistični priročnik 10

V

- Veliki rječnik hrvatskoga jezika* 133
Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika 134

W

- Wielki słownik języka polskiego* 140

Z

- zvrstnost 47, 60

RAZČLENJENO KAZALO

Predpisanje	7
I UVOD	9
II TEORETIČNA IZHODIŠČA – OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	19
2.1 (Knjižnojezikovna) norma	21
2.1.1 Trisestavinskost knjižnojezikovne norme	24
2.2 Normativistika	28
2.2.1 Normiranje ali kodifikacija	29
2.2.1.1 Kodifikacijska načela	30
2.2.1.2 Proces normiranja in teorija jezikovnega menedžmenta	32
2.2.2 Opisovanje in predpisovanje	33
2.2.2.1 Opisovanje in predpisovanje v slovaropisju	34
2.2.2.1.1 Predpisovalni in opisovalni slovarji – iz teorije v prakso	37
2.3 Knjižni jezik	42
2.3.1 Knjižni jezik v Praškem lingvističnem krožku	42
2.3.1.1 Prožna ustaljenost	44
2.3.2 Knjižni in/ali standardni jezik	46
III NORMATIVNA INFORMACIJA V SLOVARJU	61
3.1 Normativna informacija v slovenskem slovaropisju skozi čas	62
3.1.1 Eksplicitna normativna informacija v slovenskih pravopisnih slovarjih	65
3.1.1.1 Pravopisni slovarji med letoma 1899 in 2001	65
3.1.1.1.1 <i>Slovenski pravopis</i> 1899	65
3.1.1.1.2 <i>Slovenski pravopis</i> 1920	67
3.1.1.1.3 <i>Slovenski pravopis</i> 1935	69
3.1.1.1.4 <i>Slovenski pravopis</i> 1937	71
3.1.1.1.5 <i>Slovenski pravopis</i> 1950	72
3.1.1.1.6 <i>Slovenski pravopis</i> 1962	74

3.1.1.1.7	<i>Slovenski pravopis 2001</i>	76
3.1.1.1.8	Eksplicitna normativna informacija v slovenskih pravopisih med letoma 1899 in 2001 – sežetek	77
3.1.1.2	<i>ePravopis</i> : nastajajoči pravopisni slovar	78
3.1.1.2.1	Eksplicitna normativnost v <i>ePravopisu</i>	80
3.1.1.2.2	Implicitna normativnost v <i>ePravopisu</i>	87
3.1.2	Normativna informacija v splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih v slovenskem in širšem slovanskem prostoru	89
3.1.2.1	Slovenski slovarji	90
3.1.2.1.1	<i>Slovar slovenskega knjižnega jezika</i> (SSKJ)	90
3.1.2.1.1.1	Eksplicitna normativnost v SSKJ	91
3.1.2.1.1.2	Implicitna normativnost v SSKJ	92
3.1.2.1.2	<i>Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja</i> (SSKJ ²)	96
3.1.2.1.2.1	Eksplicitna normativnost v SSKJ ²	97
3.1.2.1.2.2	Implicitna normativnost v SSKJ ²	98
3.1.2.1.3	<i>eSSKJ: tretja izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika</i> (eSSKJ)	101
3.1.2.1.3.1	Eksplicitna normativnost v eSSKJ	102
3.1.2.1.3.1	Implicitna normativnost v eSSKJ	106
3.1.2.1.4	Primerjava kvalifikatorjev v SSKJ, SSKJ ² , eSSKJ	112
3.1.2.1.5	Razumevanje (normativnih) kvalifikatorjev med uporabniki slovarja	122
3.1.2.1.5.1	Anketa o razumevanju normativnih kvalifikatorjev	123
3.1.2.2	Normativnost v izbranih tujih razlagalnih slovarjih	127
3.1.2.2.1	<i>Slovník současného slovenského jazyka</i> (Slovar sodobnega slovaškega jezika)	127
3.1.2.2.2	Hrvaška slovarja	133
3.1.2.2.3	<i>Akademický slovník současné češtiny</i> (Akademiški slovar sodobne češčine)	135
3.1.2.2.4	<i>Wielki słownik języka polskiego</i> (Veliki slovar poljskega jezika)	140
3.1.3	Razprava	145
IV	ANALIZA NORMATIVIZMOV V PRVI IN DRUGI IZDAJI SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA	149
4.1	O normativizmih	149

4.2	Analiza normativizmov	150
4.3	Sežetek	169
4.3.1	Kvalifikator <i>neustaljeno</i> preštevno	169
4.3.1.1	Analiza po ravninah	170
4.3.2	Kvalifikator <i>nepravilno</i> preštevno	176
4.3.2.1	Analiza po ravninah	177
4.3.3	O označevanju in vrednotenju jezikovnih pojavov v SSKJ in SSKJ ²	178
V	POTREBE SLOVARSKIH UPORABNIKOV KOT ENO OD IZHODIŠČ SLOVAROPISNE DEJAVNOSTI	183
5.1	Prepoznavanje normativnih zadreg jezikovnih uporabnikov	186
5.1.1	Normativne zadrege in jezikovno svetovanje	187
5.1.2	Spletne jezikovne svetovalnice	188
5.1.3	Analiza jezikovnih zadreg v spletnih jezikovnih svetovalnicah	191
5.1.3.1	Analiza jezikovnih zadreg v Jezikovni svetovalnici	193
5.1.3.1.1	Analiza vprašanj v Jezikovni svetovalnici preštevno	193
5.1.3.1.2	Ugotovitve ob analizi zadreg v Jezikovni svetovalnici	195
5.1.3.2	Analiza jezikovnih zadreg v <i>Jezikovnem spletovalcu</i>	198
5.1.3.2.1	Analiza vprašanj v <i>Jezikovnem spletovalcu</i> preštevno	198
5.1.3.2.2	Ugotovitve ob analizi zadreg v <i>Jezikovnem spletovalcu</i>	200
5.2	Anketa o potrebah in pričakovanjih slovarskih uporabnikov	202
5.2.1	Potrebe in pričakovanja slovarskih uporabnikov v slovarju knjižnega jezika	203
5.2.1.1	Podatki o anketi in uporabnikih	203
5.2.1.2	Potrebe slovarskih uporabnikov	204
5.2.1.2.1	Rezultati o potrebah slovarskih uporabnikov	206
5.2.1.2.2	Grafična ponazoritev rezultatov o potrebah slovarskih uporabnikov	207
5.2.1.3	Pričakovanja slovarskih uporabnikov	211
5.2.1.3.1	Rezultati o pričakovanjih slovarskih uporabnikov	211
5.2.1.3.2	Grafična ponazoritev rezultatov o pričakovanjih slovarskih uporabnikov	213
5.3	Sežetek	219
VI	SKLEP	221
	Povzetek	231

Summary	237
Literatura	243
Imensko kazalo	251
Stvarno kazalo	255
Razčlenjeno kazalo	259

Monografija Mance Černivec predstavlja, da je slovarsko prikazovanje normativnosti, ki se odraža v binarnem oz. »črno-belem« vrednotenju jezikovnih sredstev, najpogosteje v razmerju *prav* : *narobe*, danes že preseženo. Odgovorna normativnost v enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju mora vzpostavljati razmerje do veljavne kodifikacije ter zreti naprej: najpogosteje z evidentiranimi novimi, še nekodificiranimi jezikovnimi enotami, a tudi z opisovanjem pojavov, katerih pogostnost »narašča«.

Ina Ferbežar

Delo predstavlja nov prikaz praškega funkcionalizma, iz katerega izhaja tudi slovensko pojmovanje knjižnega jezika. Ker je ta del svetovnega jezikoslovja občasno postavljen v ozadje, je pomembno, da ga raziskovalci vztrajno aktualizirajo in opozarjajo na pomembnost teh teoretskih izhodišč. Avtorica spretno prikazuje, da je tudi prvi splošni razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika nastal na osnovi metod in ugotovitev naslednikov praške šole. Tudi zato je vzporedno prikazano, da se je dojemanje knjižnega jezika v slovenskem jezikoslovju tako spremenilo oz. razširilo, da del raziskovalcev za ta jezikovni pojav išče novo poimenovanje. Eden od ključnih poudarkov v monografiji je ugotovitev, da je mogoče v opredelitvah tako knjižnega kot standardnega jezika prepoznati skupne prvine, četudi se predstava obeh skupin razpravljavcev razlikuje, zlasti pa imajo različna mnenja o referenčnih gradivskih virih.

Hotimir Tivadar

19 €